

ANUL VIII, 2002

altera 19

REGIONALIZARE ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

Grzegorz Gorzelak

• DESCENTRALIZAREA ORGANIZĂRII
TERITORIALE A STATULUI POLONEZ

Gyula Horváth

• PREMISELE REGIONALIZĂRII
ÎN UNGARIA

Dudko Radosavljević

• AUTONOMIA VOIVODINEI –
PROVOCĂRI ȘI PERSPECTIVE

• INTERVIU CU ROMANO PRODI

Renate Weber

• LUPTA ÎMPOTRIVA RASISMULUI,
XENOFOBIEI, ANTI-SEMITISMULUI
ȘI INTOLERANȚEI

• MEMORANDUM

CĂTRE STATUL ROMÂN
AL CREDINCIOȘILOR
GRECO-CATOLICI

Editori:

Smaranda Enache

Elek Szokoly

Colegiul editorial:

Gabriel Andreescu

Nicolae Harsanyi

Jakub Karpinski

Pierre Kende

Adrian Marino

Christoph Pan

Alan Phillips

Paul Philippi

William Totok

Dorin Tudoran

Secretar general de redacție:

Cornelia Cistelean

Secretar tehnic:

Judit-Andrea Kacsó

Redactori:

Dan Culcer

Marius Cosmeanu

István Haller

Mihály Spielmann-Sebestyén

---

altera este o publicație periodică editată de Liga PRO EUROPA, asociație neguvernamentală non-profit care își propune să stimuleze dialogul social, promovînd valorile pluralismului, respectul pentru diversitate și integrarea europeană.

Abonamente

în România: 400.000 lei/4 numere; în străinătate: 50 USD sau

50 Euro /4 numere

(cheltuieli poștale incluse)

Cont: Raiffeisen Bank S.A. Sucursala Mureș

158270 (Lei); 158272 (USD); 1913576 (Euro)

Adresa redacției:

altera

Liga PRO EUROPA

4300 Tîrgu-Mureș, ROMÂNIA, Piața Trandafirilor nr. 5, C.P. 1-154

Tel/fax: 40-(0)265-250182, 40-(0)265-250183

E-mail: office@proeuropa.ro

www.proeuropa.ro

ANUL VIII. 2002

altera 19

Cuprins

Editorial 3

REGIONALIZARE ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

Simina Tănăsescu

Regionalizare în România și implicațiile sale
la nivelul cadrului legislativ 5

Grzegorz Gorzelak

Descentralizarea organizării teritoriale a statului polonez 13

Gyula Horváth

Premisele regionalizării în Ungaria 26

Duško Radosavljević

Autonomia Voivodinei – provocări și perspective 42

Aleko Djildjov

Descentralizare și regionalizare în Bulgaria 48

Veaceslav Bulat

Dezvoltare regională în Republica Moldova:
spre centralism sau descentralizare 56

INTERVIU

Giuseppina Paterniti

Interviu cu Romano Prodi 64

STUDIU DE CAZ

Laura Ardelean

Simbolistica națională în muzeele ardelen 79

DOCUMENT

Recomandarea 1222 (1993)
privind lupta împotriva rasismului, xenofobiei și intoleranței 104

Recomandarea 1438 (2000)
Amenințări la adresa democrației din partea partidelor și
mișcărilor extremiste din Europa 107

Ordonanță de urgență nr. 31 din 13 martie 2002 privind interzicerea
organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob
și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor
infracțiuni contra păcii și omenirii 110

Renate Weber

Lupta împotriva rasismului, xenofobiei, anti-semitismului și
intoleranței: între retorică legislativă și realitate 113

ECUMENICA

Al. Cistelecan

De ce un *Memorandum*? 118

Memorandum către Statul român al credincioșilor greco-catolici
din România și din întreaga lume 120

DIALOG

Memorandumul greco-catolic în dezbateră societății civile 150

FETELE EUROPEI

Boyd Robertson

Limba gaelică în învățământul din Marea Britanie 169

RECENZII

Randolph L. Braham

Tibori Szabó Zoltán: Élet és halál mezsgyéjén
(La hotarul dintre viață și moarte) 187

Ovidiu Pecican

Levente Salat: Multiculturalismul liberal 190

English Summary 192

Editorial

Lansăm acest număr al **alterei** cu intenția mărtusită de a ne implica, în continuarea dezbaterilor intelectuale găzduite de noi, în procesul de reformă a statului român.

Nu de puține ori, în studiile publicate de **altera** a revenit chestiunea inadecvării structurii statului român, birocratic și supracentralizat, la provocările unei epoci complexe, când singurele instituții capabile de funcționare sînt cele flexibile și dinamice. O instituție, în felul său, statul român este responsabil de multe din tarele funcționale ale societății. Omniprezent acolo unde ar trebui să fie absent, sau dimpotrivă, lipsind din domenii pe care ar trebui să le administreze, ocultat de liota de intermediari, statul român are, în forma sa actuală, o predestinată și periculoasă propensiune pentru corupție, lentoare și costuri operaționale exorbitante.

Ani la rînd, dezbaterea despre reforma structurii statului român a fost ocolită de elita intelectuală și politică, cu rare și laudabile excepții, ambele fiind incapabile să articuleze un mesaj public coerent apt să disocieze, în fine, din perspectiva unui secol de stat național unitar, mistica națională de patriotismul valorilor. Pentru aproape un secol, România a urmat modelul iacobin, cu un bilanț care, pe lîngă unele avantaje, a antrenat continuu aluviuni mentale, ce riscuau perpetuu să rupă România de Europa. Unitatea statului național s-a clădit pe instrumentarea obsesivă a unui naționalism primitiv, susținut de o ortodoxie, nu de puține ori primitivă și ea. Că o astfel de arhitectură politică este dezastruoasă o demonstrează România de azi, aflată mereu pe unul din ultimele locuri din Europa ca nivel de trai, dar printre primele ca nivel de corupție, menținerea structurilor și instituțiilor cu mentalitate securist-comunistă și deficit democratic. Este limpede că, după eșecul repetat al oricăror tentative de cosmetizare, pentru a răsturna acest trend, nu mai rămîne decît o ultima încercare, aceea de a transforma statul din rădăcini, a-l reconstrui pe valori, solidaritate în diversitate, subsidiaritate și autonomii.

altera a fost prima dintre publicațiile românești care s-a angajat programatic în susținerea regionalizării, ca instrument de reformă administrativă, de punere în operă a principiului subsidiarității și controlului civic asupra actului administrativ. În ultimul timp, la presiunea organismelor internaționale, dar și în perspectiva surfizoare a noi fonduri și demnități, guvernul social-democrat

lasă să se înțeleagă că este gata să inițieze reforma regională. Totodată, liderii ai respectivei formațiuni nu fac nici un secret din intenția lor de a menține județele, evident pentru a continua controlul etatist și pentru a-și satisface stufoasa clientelă politică. Dinspre opoziția democratică din parlament, reacțiile, adesea oportuniste, nu sînt nici ele mai încurajatoare. Apare clar pericolul unei regionalizări de formă, care nu va atinge centrul de comandă al statului național unitar și, în consecință, va duce la o formulă tot atît de birocratică și coruptă ca și cea actuală, mai mult, va replica modelul centralist la nivele intermediare, creînd o nouă birocrăție regională.

Societatea civilă, Liga Pro Europa în primul rînd, apoi Provincia și Institutul pentru Politici Publice au lansat dezbateri și întîlniri menite să contracareze tentația elitei politice de a trata tema regionalizării în mod duplicitar.

Unul din argumentele deseori utilizate pentru amînarea *sine die* a regionalizării este acela al formelor fără fond, mulți susținînd că regionalizarea este o tendință exclusiv occidentală, care nu s-ar potrivi Europei Centrale și de Est, dominată încă de filozofia unității naționale. *Alteră* publică, tocmai pentru a contracara aceste false prudențe, o serie de articole dedicate fenomenului regionalizării în zonele estice și centrale ale Europei. Cititorul va putea judeca el însuși, în deplină libertate, portanța modelelor prezentate și relevanța lor pentru dezbaterea din România.

altera găzduiește, de asemenea, o remarcabilă suită de recomandări ale Consiliului Europei, ce deschid calea unei reflecții mai largi asupra prezenței rasismului în societatea noastră. Dacă existența discriminării în societatea românească este cît de cît acceptată, dezbaterea despre rasism este ocolită obsesiv, deși sondajele de opinie semnalează în permanență că acest fenomen, avîndu-i ca țintă în primul rînd pe romi, nu conținește să ia amploare, în ciuda unor politici publice mai clare și a finanțărilor sosite din întreaga lume democratică pentru sprijinirea rezolvării acestei falii endemice a societății românești.

În fine, *altera* publică în acest număr unul din cele mai importante documente din domeniul drepturilor și libertăților fundamentale, care este Memorandumul greco-catolic, o mărturie zguduitoare a supraviețuirii in Justițiilor comuniste în statul român actual, un document care pune serioase semne de întrebare privind autenticitatea libertății religioase din țara noastră, atragînd atenția opiniei publice asupra delictului democratic care tinde să se instaleze la noi ca un *modus vivendi*.

Regionalizare, interculturalitate, antirasism, libertate religioasă, iată termeni care riscă să rămîină izolați în universul *think tank*-urilor și al mediilor intelectuale, fără impact asupra elitei politice sau asupra societății în întregul său. La polul opus, etatismul totalitar și limitarea libertăților se instalează mai rapid decît ar fi prezis cel mai sceptic dintre sceptici. Politicile publice, în special cele educaționale, rămîn să propage poncifele conservatoare pe care le-a moștenit de la două dictaturi ce se văd salvate în secolul XXI.: fascismul și comunismul.

Regionalizare în România și implicațiile sale la nivelul cadrului legislativ

SIMINA TĂNĂSESCU

Conceptul de regiune nu este cu totul străin de evoluția istorică a statului în general; în special în Europa vestică noțiunea de regiune a avut în decursul timpului multiple înțelesuri, ceea ce face ca și reglementarea sa juridică să fi fost variată și să fie una extrem de diversă chiar și în zilele noastre.

În paralel cu secularizarea puterii, formarea statelor moderne presupune un accentuat proces de sedentarizare a populațiilor pe un spațiu tot mai precis determinat. Secolul XX găsește încă descentralizarea în plină criză și impune o redimensionare a autonomiei locale. Criza democrației este una reală, statul contemporan nu mai corespunde realităților sociale, iar nevoile locale nu mai găsesc ecou la nici un nivel. Pe acest fond general, una din soluțiile avansate a fost aceea a apariției unor grupări intermediare între stat și comunitățile locale, respectiv *regiunile*. Căutarea unei colectivități teritoriale cu talie și greutate suficiente pentru descentralizare constituie unul din principalele argumente în favoarea organizării administrative a teritoriului; regiunile se hrănesc însă din criza statului și din incapacitatea celorlalte colectivități locale și teritoriale de a face față sarcinilor complexe cu care sînt confruntate în cadrul statului modern.

O analiză atît de sumară ar putea părea simplistă dacă nu ar fi avute în vedere și alte dimensiuni posibile ale fenomenului: cea economică, putîndu-se astfel vorbi de un *regionalism economic*, sau de unul *administrativ* — regiuni desconcentrate, sau de un *regionalism politic* — regiuni autonome din punct de vedere politic.

Controversele teoretice nu se opresc însă aici: regiunile sînt veritabile colectivități locale?, pot ele avea doar atribuții economice sau se impune și conferirea de competențe generale?, acordarea unor competențe sporite regiunilor nu conduce inevitabil la un regionalism politic?

Tipologie în dreptul comparat

În Europa există mai multe răspunsuri date mai degrabă de evoluția istorică a evenimentelor decât de legiuitor sau adunările constituante: există soluția franceză, în care regiunile au devenit entități administrative cu reale și eficiente implicații la nivel financiar-economic, dar fără a prezenta vreodată pericolul unei reale regionalizări politice, și există soluția italiană în care regionalizarea ar fi putut conduce chiar la ruperea statului unitar. În Franța soluția găsită a fost aceea a definirii regiunilor drept colectivități nu locale ci teritoriale, în Italia ele sînt astăzi regiuni autonome.

Doctrina juridică a stabilit și o veritabilă clasificare a diferitelor tipuri de regiuni:

- *Regiuni politice* — componente ale unui stat care se află la limita dintre statele federale și cele unitare, cu competențe proprii în materie legislativă și executivă, dar care păstrează un sistem judecătoresc numai la nivelul statului central (Spania, Italia);
- *Regiuni încorporate* — rezultat al creării unui stat unitar prin unirea mai multor state care își păstrează totuși o anumită individualitate (Marea Britanie, care astăzi tinde către federalizare);
- *Regiuni diversificate* — cu cadre regionale stabilite nu numai după criteriul teritorial și politic, ci și după alte criterii, precum limba și cultura (Belgia, înainte de transformarea ei în stat federal);
- *Regiuni administrative clasice* — create prin descentralizare drept colectivități teritoriale locale autonome din punct de vedere administrativ (Franța);
- *Regiuni funcționale* — create prin desconcentrare, ca simple circumscripții ale administrației centrale de stat (Grecia);
- *Regiuni prin cooperare* — ca forme instituționalizate de cooperare între colectivitățile teritoriale locale (România).

Prin urmare, în unele state europene, descentralizarea implică și existența unor nivele/structuri administrative care fac legătura între organele centrale și cele locale. Această relație mediată are la bază ideea regionalismului. În dreptul statelor europene această idee nu este nouă. Ea este relativ simplă, pentru că admite că există o dimensiune regională de probleme, o dimensiune intermediară între cea națională și cea pur locală. Tocmai datorită acestui fapt, în statele cu o întindere teritorială mai redusă, nu există nici spațiul, nici rațiunile pentru stabilirea unui nivel regional; este chiar de presupus că regionalizarea în astfel de state ar slăbi construcția europeană prin apariția unor structuri regionale mici, cu resurse limitate, care nu ar face față competiției cu regiunile altor state mai mari și, pe cale de consecință, mai puternice.

Privită prin prisma criteriului pur geografic, România face parte din categoria statelor europene care pot crea structuri regionale.

Terminologie

Constituția actualmente în vigoare în România face vorbire nu despre regiuni, ci despre descentralizare. Terminologia constituțională trebuie analizată din perspectivă juridică.

Centralizarea implică recunoașterea existenței unui interes local, dar din punct de vedere organizatoric și funcțional nu asigură mecanismele de promovare ale acestuia. În marea majoritate a cazurilor, funcționarii publici locali nu dispun de inițiativă în promovarea intereselor colectivităților locale, fiind obligați să respecte cu strictete ordinele de la centru. Chiar și când sistemul normativ ce reglementează competența autorităților locale le conferă acestora atribuții exclusive, ele sînt limitate la domenii ce nu oferă posibilitatea afirmării identității colectivităților locale respective, orice decizie în acest sens fiind transmisă pe cale ierarhică.

Desconcentrarea administrativă, ca modalitate de organizare și funcționare a administrației publice, nu se întemeiază pe promovarea interesului local, ca fundament al diminuării concentrării puterii executive. Ideea fundamentală a organizării desconcentrate este aceea a asigurării realizării sarcinilor autorităților publice centrale, prin agenți proprii, organizați însă pe principii teritoriale. Astfel, serviciile exterioare ale ministerelor organizate la nivel județean îndeplinesc atribuții specifice ministerelor în subordinea cărora se află, avînd o competență teritorială limitată la unitatea administrativă pe structura căreia s-au constituit. Totuși, organizarea și funcționarea acestor servicii nu exclude și promovarea interesului local, numai că acest obiectiv nu este dominant, ci unul secundar.

Descentralizarea este sistemul ce are la bază recunoașterea interesului local, distinct de cel național, localitățile dispunînd de structuri organizatorice, funcționale și de un patrimoniu propriu, afectat realizării interesului local. Fundamentul descentralizării este dublu: politic și administrativ. Din punct de vedere politic, descentralizarea este expresia „democrației aplicată administrației”, asigurînd un sistem în care cetățenii participă la conducerea treburilor publice locale prin intermediul autorităților locale alese de ei. Fundamentul politic al descentralizării este recunoscut de Carta europeană a autonomiei locale, care consideră descentralizarea drept unul din principiile democratice comune Europei. Din punct de vedere administrativ, descentralizarea conține ideea că autoritățile alese de comunitățile locale sînt cele mai în măsură să cunoască necesitățile locale și să ia măsurile necesare pentru realizarea lor. Din acest motiv s-a afirmat în literatura de specialitate că este vorba de un principiu de „administrație utilă”¹.

Absența reglementării regiunilor în Constituție nici nu interzice, nici nu obligă la crearea de regiuni, fie ca forme instituționalizate ale structurii de stat, fie ca simple realități economice. Ele ar putea fi integrate procesului mult mai vast al descentralizării.

Din punct de vedere economic, procesul complex al descentralizării presupune nu numai transferul unor atribuții din plan central în plan local, ci realizarea unui

transfer de resurse materiale și financiare care să asigure reușita descentralizării. Descentralizarea economică este una din căile prin care se caută depășirea crizei economice europene, considerându-se că apropierea conducerii centrale de decizie economică de întreprinderile și resursele locale implică o mai bună valorificare a potențialului acestora.

Numai că recunoașterea, din punct de vedere formal-legal, a posibilității autorităților locale de a interveni în anumite domenii pentru promovarea interesului local nu este întotdeauna urmată și de punerea în practică efectivă a acestei posibilități legale. Se poate lesne observa în practica ultimilor ani în țara noastră un constant transfer echivalent de mijloace materiale și financiare. În materie fiscală, în cadrul relației dintre bugetul statului și bugetele locale, se utilizează procedeul transferurilor fiscale. Acestea urmăresc mai multe obiective:

- acoperirea decalajului fiscal sau corectarea dezechilibrelor verticale (rezultate din sarcinile transferate administrațiilor locale la capitolul cheltuieli și necorelate cu resursele alocate);
- permiterea egalizării fiscale, evitând dezechilibrele orizontale (între unitățile bogate și sărace);
- orientarea deciziilor locale prin politica subvențiilor adaptate la politica executivului (central).

Numai că în actualul context normativ, care nu întotdeauna corespunde și realității, intervenția autorităților locale în special în domeniul economico-social este doar una complementară celei venite de la nivel central, ea realizându-se nu la nivel macroeconomic, ci la nivel administrativ-teritorial. Ar fi, poate, aici, un domeniu în care regiunile ar putea găsi o breșă pentru exercitarea unor competențe proprii, actualul cadru legislativ fiind destul de permisiv.

Regiunile în România

Chiar și în dreptul românesc ideea regionalismului are o anumită istorie; ea a cunoscut însă forme diferite de manifestare, care nu neapărat coincid cu cele prezente cel mai adesea în statele din vestul Europei.

Evoluție istorică

Încă din 1862, Barbu Catargiu propune împărțirea Principatelor Române în patru regiuni: Moldova de Sus, Moldova de Jos, Muntenia și Oltenia, cu denumirea de prefecturi generale. Proiectul nu avea să fie adoptat, dar, în 1912, proiectul lui P. P. Carp reia ideea și conține împărțirea României în șase „circumscripții regionale”. Ideea nu a murit, și în 1921 proiectul Argetoianu pentru organizarea administrației locale include și formarea a nouă regiuni.

La data votării Legii pentru organizarea administrației locale din 1929 se mai discută încă problema organizării regionale a teritoriului, însă în Parlament a triumfat

curentul centralizator, care a impus formarea directoratelor ca structuri administrative desconcentrate. Legea administrativă din 1938 consacră ținutul, care cuprinde mai multe județe, ca unitate administrativ-teritorială ce dispune de personalitate juridică, organe proprii și patrimoniu. Deși înființat ca o structură administrativă de descentralizare, ținutul a fost utilizat și pentru organizarea serviciilor exterioare ale ministerelor, adică drept o structură de desconcentrare. Ținuturile au existat pînă în 1940, perioadă în care însă județele nu au mai avut personalitate juridică.

Abia în Constituția din 1948 se consacră regiunea ca o unitate administrativ-teritorială, alături de comune, plase și județe, menținută și prin Constituția din 1952, impusă însă dinspre răsărit și cu competențe care nu corespund realităților românești. În plus, centralismul democratic nu admitea la acel moment personalitatea juridică a unităților administrativ-teritoriale și nici o reală autonomie locală.

Pînă la adoptarea legii nr. 151/1998 privind dezvoltarea regională în România (Monitorul Oficial nr. 265/16 iulie 1996), sistemul normativ românesc nu a mai cuprins nici o referire la noțiunea de regiuni. Acest act normativ însă nu creează o nouă unitate administrativ-teritorială, ci regiuni de dezvoltare, constituite la nivelul superior județelor, prin asocierea voluntară a acestora (și nu a unităților administrativ teritoriale de bază). Practic, în România există regiuni dar numai în vederea atingerii unor scopuri eminentamente economice.

Ori, trebuie constatat un fapt interesant. Pe parcursul evoluției sale istorice, ideile gândirii liberale au influențat și doctrina românească ce a susținut ideea regionalismului, pe fondul apropierii actului de conducere a treburilor publice de cetățeni. Regionalismul era privit ca intern problematicii descentralizării. Specificul argumentației doctrinare românești consta în atașarea problematicii regionalismului de unele aspecte ale noțiunii de democrație, cum ar fi necesara democratizare a vieții politice și accesul cetățenilor la conducerea treburilor publice locale.

Considerentele economice care au stat la baza regionalismului european nu se regăsesc în dreptul românesc, în mare parte și datorită gradului de dezvoltare economică mai scăzut al României. Dacă în Franța sau Italia regionalismul a urmărit în principal scoaterea statului din criza economică prin crearea unui nivel intermediar, prin care factorii economici să poată avea un acces mai facil la procesul participativ de luare a deciziilor, în România se remarcă argumentația de ordin politic și administrativ a regionalismului.

Principalele argumente aduse în favoarea organizării regionale a statului au fost:

- necesitatea de a se soluționa operativ și unitar atît interesele locale cît și cele generale;
- existența unor interese comune pentru mai multe județe care ar putea fundamenta colaborarea dintre ele;
- necesitatea descentralizării prin diminuarea atribuțiilor organelor centrale și dezvoltarea inițiativei la nivel local.

Toată această argumentație se sprijină pe tezele lui Tocqueville, care afirma că descentralizarea este una din condițiile esențiale pentru toate democrațiile și prima garanție a libertăților, pentru că asigură soliditatea puterii și un cadru de educație pentru cetățeni. Ea nu cuprinde însă nici o referire la decizia economică, ori legea actualmente în vigoare pare să fi avut în vedere în exclusivitate astfel de considerente.

Analiza realității actuale

Am văzut că în contextul european, abordarea juridică a problematicii regionale se poate realiza în cadrul descentralizării administrative sau în cadrul centralizării.

- Considerată ca o *structură de descentralizare*, regiunea presupune recunoașterea personalității juridice, a unor organe proprii de conducere și executive, precum și existența unui patrimoniu propriu. În acest caz, în contextul românesc, regiunea ar trebui să înglobeze mai multe comune și județe și să se interpună între stat și județ, ca o verigă intermediară. Aceasta ar presupune o modificare a Legii nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului, precum și a Legii nr. 203/2001 cu privire la administrația locală.

- Considerată ca o *structură de desconcentrare administrativă*, regiunea nu face decât să confirme existența unui sistem centralizat de organizare administrativă și se înființează pentru ca pe structurile ei să poată fi organizate serviciile publice exterioare ale executivului central, în condițiile în care numai acesta din urmă are competențe decizionale proprii. În contextul românesc această variantă nu ar mai putea fi realizată.

Privită prin prisma evoluției sale istorice, în România, ideea regiunii considerată ca o entitate administrativ-teritorială a suferit un real eșec, într-o oarecare măsură și datorită teritoriului statului, mai redus în comparație cu alte state. În plus, crearea unei verigi intermediare între stat și autoritățile locale presupune costuri ridicate, pe care România nu și le poate permite tocmai din cauza nivelului său de dezvoltare economică. Din punct de vedere logic ne aflăm astfel într-un cerc vicios față de argumentele de ordin economic în favoarea regionalismului!

În plus, în actualul context juridic și politic din România, se poate constata că definirea județului ca *unitatea de coordonare și control* prin Legea organizării administrative a teritoriului a făcut ca structurile administrației locale să fie plasate pe două paliere:

- nivelul autorităților locale autonome — comune și orașe (municipii);
- nivelul autorităților alese (parțial indirect) la nivel județean, definite prin Legea administrației publice locale drept simple „autorități administrative”, structuri ale unor unități administrative de factură esențialmente teritorială.

De altfel, atribuțiile consiliilor județene ilustrează pe deplin această situație: ele au competența de a *coordona și controla autoritățile locale* în vederea realizării serviciilor publice de interes județean, ele înființează unități socio-culturale și

sanitare, ele elaborează programe și prognoze economice. În calitatea lor de unități administrativ-teritoriale (*prin opoziție cu cele locale*), județele din România îndeplinesc prin excelență funcțiile regiunilor din vestul Europei.

Totuși, am văzut că în Europa vestică regiunile au un rol preponderent economic și social-cultural, în cadrul căruia se detașează funcția de planificare economică a regiunilor. Această adevărată funcție economică însă nu este realizată la nivel județean în România. Ea ar presupune existența anumitor relații reglementate normativ, care să fundamenteze și să asigure procesul planificării. Deși această funcție apare ca posibilă la nivel normativ, fără a mai fi necesară intervenția legiuitorului, în practică ea nu se realizează. În aceasta rezidă poate și necesitatea și utilitatea unei discuții cu privire la regiuni în România în contextul actual.

Cele opt regiuni de dezvoltare economică existente în România la ora actuală nu rezolvă problema structurilor administrativ-teritoriale și nici pe cea a autorităților necesare acestora.

Unul din dezavantajele unor astfel de macro-regiuni de tip asociativ este că ele nu pot fi eficiente decât prin cooperarea voluntară a județelor din care sînt compuse. Coordonarea acțiunilor lor este însă destul de greoaie, iar structurile instituționale existente nu facilitează deloc acest proces.

O altă problemă, mai rar dezbătută, este aceea a raportului dintre politicile de dezvoltare regională stimulate de Guvern și interesul concentrat în politica locală de dezvoltare a comunităților respective. Aceasta cu atît mai mult cu cît comunitățile locale se află ele însele în plin proces de identificare a resurselor proprii de dezvoltare, într-un context general în care descentralizarea s-a realizat doar la nivelul atribuțiilor și nu și la nivelul resurselor financiare.

Experiența dezvoltării regionale din România a făcut ca unele județe, agregate în cadrul aceluiași regiuni de dezvoltare, să aibă grade diferite de dezvoltare față de județele care la data constituirii regiunii au fost stabilite ca centre regionale. Această realitate, cumulată cu faptul că județele stabilite ca centre regionale au tendința de a concentra fondurile regiunii pentru dezvoltarea locală a propriei comunități face ca dezvoltarea regională să fie percepută drept disfuncțională.

În plus, trebuie constatat că practica de pînă acum a acestor regiuni a dovedit că ele nu au condus la o scădere sau estompare a rolului județelor, ci dimpotrivă.

Toate acestea se constituie în tot atîtea argumente în favoarea unei necesare clarificări la nivel legislativ a noțiunii de regiune. Această clarificare nu poate interveni însă în absența unei prealabile decizii la nivel politic, ce va trebui să țină seama și de contextul european.

Contextul european

Carta europeană privind autonomia regională, adoptată de Congresul puterilor locale și regionale din Europa prin Rezoluția nr. 37/05. 07. 1996 cuprinde distincția dintre cele două tipuri de colectivități: locale și regionale. Definind autonomia regională

în art. 3 al. 1, documentul conține elemente de diferențiere între colectivitățile locale (comune și orașe) și cele teritoriale de tip regional (județele din România), în sensul că ultimele sînt structuri administrative mai vaste, organizate în cadrul aceluiași stat și dotate cu organe alese. Din punct de vedere organizatoric și relațional, colectivitățile teritoriale sînt situate între stat și colectivitățile locale și au atribuții specifice cu caracter autonom în dezvoltarea durabilă.

Negocierea acestei convenții internaționale de către România nu a fost însoțită de o mai bună definire a rolului județelor sau regiunilor de dezvoltare economică, de precizarea raporturilor în care acestea se află cu structurile autonomiei locale. Pentru sistemul normativ românesc, în perspectiva ratificării și a acestei convenții, ar fi necesară o mai bună definire în dreptul intern a celor două concepte, de colectivități regionale și locale, precum și a principiului subsidiarității.

Carta autonomiei regionale subliniază că autonomia locală nu va fi limitată prin crearea acestui nou nivel, intermediar, panaceul reprezentîndu-l principiul subsidiarității. În plus, cele două nivele administrative au la bază interesul cetățeanului, solidaritatea națională și europeană și necesitatea găsirii unor soluții rezonabile din partea părților implicate. Concret, regiunile nu se pot substitui autorităților locale, iar orice conflict de competență se va soluționa pe baza principiului subsidiarității și al autonomiei locale, care presupun *de plano* prioritatea competenței autorităților locale. Apoi, regiunile pot delega autorităților locale exercitarea unor competențe ale lor, cu respectarea dreptului intern și ele pot exercita unele competențe ale autorităților locale privind coordonarea activității financiare a colectivităților locale care se află pe teritoriul lor. Numai că dreptul intern al nici unui stat european nu conține o definire a principiului subsidiarității, iar dacă aceasta se întîmplă în mod indirect, atunci există în permanență o oscilație între concepția descentralizatoare și cea centralizatoare.

Acestea ar fi provocările adiționale care stau în fața legiuitorului român, după ce el va fi soluționat problemele deja observate din practica de pînă acum a regiunilor de dezvoltare existente. □

*

Simina TĂNĂSESCU (n. 1968), doctor în drept. Absolventă a Facultății de Drept a Universității București, Facultatea de Drept și Științe Politice din Marsilia, Franța, în prezent este profesor la Facultatea de Drept a Universității București și este coordonator în probleme de drept și administrație publică la Delegația Comisiei Europene în România. A publicat numeroase studii de drept în diferite reviste de specialitate din România și din străinătate.

Referat prezentat la Conferința Internațională „Implicații ale înființării regiunilor în România”, Sinaia 19-21 septembrie 2002 și publicat din amabilitatea Institutului pentru Politici Publice.

Descentralizarea organizării teritoriale a statului polonez

GRZEGORZ GORZELAK

1. Introducere — schiță de context istoric

Polonia a intrat în procesul de transformare plecând de la sistemul economic și politic creat în cadrul realității regimului autoritarist. În urma rezultatelor Mesei Rotunde — negocieri care duraseră câteva săptămîni, dintre așa-numita parte guvernamentală și opoziția de atunci — alegerile parlamentare semidemocratice s-au ținut la 4 iunie, la puțin timp după aceea fiind creat primul guvern necomunist, sub conducerea lui Tadeusz Mazowiecki. Acest guvern a pregătit un program economic îndrăzneț, prezentat la 1 ianuarie 1990 de către Leszek Balcerowicz, ministrul de finanțe de atunci. Alegerile prezidențiale desfășurate în toamna lui 1989 l-au propulsat pe liderul sindicatului Solidaritatea, Lech Walesa, în funcția de președinte al Poloniei.

După cum reiese din acest scurt memento, în doar ceva mai mult de un an, realitatea economică și politică a Poloniei s-a schimbat dramatic. Rămînea, totuși, o excepție importantă: vechiul sistem de guvernare locală, sau ca să fim mai exacti — lipsa unei guvernări locale adevărate.

Acest lucru s-a schimbat la 27 mai 1990, cînd au avut loc alegerile locale, care au fost primele alegeri cu adevărat democratice din Polonia postbelică. Au fost păstrate de la vechiul regim cele aproximativ 2500 de municipalități poloneze, însă guvernările locale au primit noi competențe, în virtutea doctrinei „autogovernării” complete, fundamental diferită de vechiul sistem al „puterii statului unitar”¹. Municipalităților le-a revenit responsabilitatea pentru majoritatea chestiunilor locale, legate atît de asigurarea de servicii locuitorilor lor, cît și de crearea unor condiții favorabile dezvoltării economice.

Este larg recunoscut faptul că guvernarea locală a devenit unul din cei doi stîlpi ai succesului schimbărilor poloneze, cel de al doilea fiind inițiativa particulară. Există numeroase exemple de succes indubitabil al nivelului local (vezi Gorzelak et al., 1999).

Totuși, structura teritorială imediat superioară celei locale a rămas neschimbată. Ca și înainte, exista un singur palier regional, compus din 49 de unități (voivodate, introduse în 1975, după abandonarea mai vechiului sistem alcătuit din 17 regiuni și peste 300 de *powiate*), avînd consilii alese indirect (*sejmiki*). Funcționarul superior aflat la cîrma unei regiuni (voivodul) era numit de către primul ministru, iar voivodatele nu aveau personalitate juridică, nici venit ori bugete proprii. Astfel, vechile regiuni administrative nu erau capabile să aplice politici proprii de dezvoltare întrucît spațiul autonomiei lor era într-adevăr foarte restrîns.

Lipsa unei guvernări regionale adevărate nu era singurul neajuns al vechiului sistem. Regiunile administrative poloneze erau mici din punct de vedere teritorial și, de aceea, în majoritatea cazurilor, slabe din punct de vedere economic, social și instituțional. Majoritatea capitalelor regionale erau orașe relativ mici, lipsite de instituții culturale, academice, de cercetare sau financiare. Unitățile regionale poloneze erau prea mici pentru a duce politici proprii într-o economie deschisă, competitivă, impulsionată de un spirit novator.

2. Disputa

Disputa referitoare la organizarea teritorială a Poloniei are loc de treizeci de ani. Deja în 1971 erau specialiști care optau pentru reducerea numărului de regiuni administrative — care se cifrau la 17 la acea dată — pentru a se ajunge la unități regionale mai viabile². Totuși, în același timp, alte voci susțineau o creștere a numărului regiunilor, sugerînd că asigurarea unei autorități administrative unui număr crescut de orașe ar nivela potențialul de dezvoltare și, astfel, ar reduce diferențele regionale³ din Polonia.

Reforma din 1975, care a dus la înlocuirea celor 17 voivodate cu 49, a întărit autoritatea centrului asupra unităților teritoriale. Aceasta era chiar una din presupunerile — că autoritățile centrale ale partidului comunist puteau controla mai bine 49 de secretari de partid regionali „mici” decît pe foștii 17 „mari”. Rețeaua tradițională a celor peste 300 de *powiate* intermediare s-a destrămat oarecum de la sine, întrucît *powiatele* erau prea mari pentru noile voivodate mici. Totuși, *powiatele* nu erau doar unități administrative deoarece, de-a lungul existenței lor de peste 400 de ani, ele au structurat sistemul de plasare al orașelor mici și mijlocii, care erau centrele sistemelor economice, de muncă, de servicii, iar în mai multe cazuri, chiar și culturale și etnice.

Este uimitor faptul că Polonia a trecut de la regiuni mari la regiuni mici chiar în momentul în care trei mari țări occidentale — Franța, Italia și Spania — s-au angajat pe calea unor reforme total opuse ale structurilor lor administrative. În toate aceste trei țări au fost create la mijlocul anilor '70 unități regionale mai mari, mai puternice, și a început procesul de descentralizare, în deplin acord cu restructurarea economică și schimbarea criteriilor amplasării, de la cele bazate pe resurse la cele bazate pe

informație. Avînd în vedere că țările socialiste urmau modelul tradițional de dezvoltare industrială, pentru ele nu era necesară descentralizarea structurilor lor teritoriale.

Întărirea centralizării a constituit argumentul principal folosit de cei ce contestau organizarea teritorială a Poloniei introdusă în 1975. O dezbateră mai deschisă a fost posibilă după 1980-1981, după apariția „Solidarității” și relaxarea cenzurii și a controlului central. Cele mai avansate la acea vreme erau următoarele două teze: B. Jalowiecki (1984) arăta că noua paradigmă, atunci în curs de încheiere, a economiei axate pe tehnologie, necesita o guvernare teritorială mai puternică și o descentralizare mai profundă deoarece autoritățile regionale puteau influența mult mai eficient mediul de afaceri decît guvernarea centrală. A. Kuklinski aducea argumente în favoarea unor regiuni administrative suficient de mari pentru a-și putea asuma competiția cu regiunile mai dezvoltate din Europa occidentală. Totuși, aceste dezbateri nu au dus la nici o schimbare în organizarea teritorială a Poloniei deoarece sistemul socialismului realist nu era pregătit să introducă nici o formă de democrație, nici la nivel local, nici la cel regional.

Schimbarea sistemelor politice din 1989 și reintroducerea guvernării locale au adus din nou în prim plan problema guvernării regionale, de această dată în condiții incomparabil mai prielnice. Primele revendicări de înființare de noi regiuni au fost formulate încă din 1990. Se susținea că guvernarea locală trebuie suplimentată cu o nouă guvernare regională democratică și că ar trebui introdus în întregime noul sistem de organizare teritorială a Poloniei. Nu trebuie pierdut din vedere, totuși, faptul că guvernarea locală a fost adăugată municipalităților deja existente și că, teoretic, nici una din aceste unități nu își schimba granițele (spre deosebire de Cehoslovacia și Ungaria, unde numărul regiunilor a crescut dramatic). Noul sistem de guvernare regională necesita regiuni noi — numărul acestora trebuia redus considerabil — fapt care a stîrnit o opoziție puternică, care nu a făcut decît să paralizeze elitele politice în această privință. Guvernul reformist al lui T. Mazowiecki pur și simplu a abandonat chestiunea unor regiuni noi, concentrîndu-se asupra reformei la nivel local.

Guvernul lui Mazowiecki a introdus în jur de 250 de noi districte administrative (*rejon*) care au preluat unele din competențele voivodatelor guvernamentale. Procesul pregătirii noii hărți a acestor *rejon* a accelerat mobilizarea socială. Propunerea inițială presupunea în jur de 180 de unități, însă ea a fost imediat contestată de o mare parte a elitelor sociale ale orașelor de mărime medie care nu fuseseră incluse pe lista inițială. Aceste elite au mobilizat comunitățile locale care au exercitat apoi presiuni — prin strîngere de semnături, prin manifestări în fața clădirii guvernului de la Varșovia, prin lobby în parlament și în rîndul politicianilor etc. Guvernul a cedat acestor presiuni și a crescut considerabil numărul *rejon*-elor. *Rejon*-ele au fost introduse ca o etapă „pregătitoare” pentru viitoarele *powiate* (districte) autogouvernate.

În timpul mandatului următoarelor guverne (1991-1993) au fost formulate mai multe propuneri privitoare la unitățile regionale. Cea mai extremă dintre acestea opta pentru între 6 și 8 „polonii”, adică regiuni autonome care să aibă puteri constituționale similare celor ale landurilor germane. Astfel, dezbateră atingea însăși structura statului polonez. Propunerea „poloniilor” a fost respinsă întrucât Polonia, în istoria sa de 1000 de ani — cu o scurtă perioadă de fragmentare feudală în timpul Evului Mediu —, a fost un stat unitar și nu existau tradiții de federalism în țară. Caracterul unitar al Poloniei a devenit de atunci un principiu explicit formulat care a dat forma tuturor deliberărilor care au urmat.

În paralel cu dezbateră specialiștilor și politicienilor, reprezentantul guvernamental pentru reformă lucra la o nouă organizare teritorială a țării și a pregătit o propunere de reintroducere a palierului *powiatelor*. De fapt, schița hărții aducea cu cea care existase în realitate înainte de 1975, când a fost desființat acest palier. Propunerea presupunea crearea a peste 300 de *powiate*. Totuși, căderea neașteptată a guvernului în 1993 nu a permis aplicarea acestor propuneri în practică.

Guvernul care a urmat, alcătuit din partidele social-democrat și cel țărănesc (1993-1997), nu a înregistrat nici un progres în reformarea organizării teritoriale a statului, cu toate că pretindea că ar fi luat-o pe calea descentralizării. Principala opoziție față de orice schimbare venea de la partidul țărănesc care câștigase o poziție foarte puternică în consiliile alese indirect ale voivodatelor (*sejmik*) și care se simțea confortabil în vechea structură. Acest partid socotea și că reintroducerea nivelului intermediar ar fi transferat puterea politică către elitele orașelor de mărime medie, unde partidul țărănesc era mult mai slab decât la nivel local, adică la sate. Patru ani au trecut fără nici o schimbare.

Acești ani nu au fost însă pierduți cu totul, deoarece specialiștii și experții au continuat să lucreze la noua structură. Institutul pentru Afaceri Publice a fost principalul think tank care a desfășurat aceste activități. O echipă extinsă de experți a pregătit o schiță a noului sistem de guvernare regională (ISP 1997). După cum s-a văzut nu peste mult, aceasta a devenit baza legislației adoptate de parlamentul ales în 1997. Guvernul de centru-dreapta, creat după alegerile din 1997, a promis să introducă „patru mari reforme”, reforma organizării teritoriale a statului polonez fiind una dintre acestea⁴. A fost luată decizia revenirii la modelul trietajat care presupunea regiunile mari și palierul intermediar al *powiatelor*; totodată a fost hotărât sistemul constituțional al noilor unități.

Mai multe motive sprijineau ideea reformei. Cel mai important era produs de convingerea că niște regiuni puternice puteau crește competitivitatea economiei poloneze și în același timp puteau permite creșterea eficienței administrării publice. S-a susținut că multe din funcții nu puteau fi îndeplinite nici de guvernarea centrală, nici de regiunile administrative mici, slabe, direct subordonate guvernării centrale. S-a arătat că funcții precum construirea de instituții, sprijinirea și promovarea

cercetării academice și științifice, relațiile directe, de tipul parteneriatului, cu investitorii, dezvoltarea infrastructurii etc. puteau fi îndeplinite numai de o guvernare regională adevărată, puternică și competentă. În această desfășurare a raționamentului, *powiatul* era tocmai potrivit pentru a astupa prăpastia dintre regiunea mare și municipalitatea mică și părea să fie un instrument eficient de asigurare a serviciilor care nu puteau fi îndeplinite eficient la nivel strict local.

3. Luarea deciziilor

3.1. Sistemul

După dispute politice — care nu au fost totuși foarte contradictorii — s-a căzut de acord să se atribuie palierului *powiatelor* următoarele caracteristici:

1. Powiatul este o unitate complet autogovernată, cu însărcinări și responsabilități proprii, concentrate în sfera serviciilor publice și administrației locale. La acest palier nu există nici o autoritate a guvernului unitar.

2. Powiatul asigură doar acele servicii care nu pot fi asigurate de nivelul local. În special, sînt importante următoarele: transportul public și drumurile locale (nemunicipale); educația secundară, școlile speciale și cele de artă; bibliotecile și instituțiile culturale; dotările sportive și recreative; sănătatea (spitalele generale); servicii legate de muncă, combaterea șomajului, lucrările publice; protecția consumatorului; asistența socială, protecția handicapatilor.

3. În numele statului, *powiatul* asigură următoarele servicii administrative, împuternicite fiind de către guvernarea centrală: autorizațiile de construcție, administrarea apelor, controlul exploataării resurselor naturale; inspecția sanitară și a mediului înconjurător; înregistrarea vehiculelor, eliberarea permiselor de conducere.

4. Powiatul coordonează cinci funcții fundamentale de control îndeplinite de servicii de stat, subordonate anumitor ministere, dar în același timp subordonate demnitarului aflat în fruntea administrației *powiatului*. Acestea sunt: poliția, pompierii, inspecția sanitar-epidemiologică, inspectoratele veterinare și inspectoratele de supraveghere veterinară.

Palierul voivodatelor a fost proiectat diferit:

1. La nivel regional autogovernarea și administrarea guvernării de stat coexistă. Consiliul regional (*sejmik*), ales prin alegeri direct proporționale, reprezintă guvernarea regională. Acesta îl alege pe demnitarul (mareșalul) care reprezintă voivodatul și își are propria administrație. Primul ministru îl numește pe reprezentantul guvernului (voivodul) care salvgardează interesele statului la nivel regional. Voivodul își are propria administrație.

2. Autogovernarea regională răspunde de toate chestiunile legate de dezvoltarea regiunii, în special de strategia sa pe termen lung. Reprezentantul guvernului controlează legalitatea deciziilor luate de guvernanțele teritoriale pe toate

cele trei paliere, el este superior tuturor funcționarilor administrației generale a statului și totodată primul nivel la care se poate face apel în litigiile administrative.

3. Nu există o subordonare a nici unei structuri față de o alta întrucât fiecare trebuie să-și îndeplinească propriile însărcinări, care nu se suprapun cîtuși de puțin.

Chestiunile sistemice nu au fost de importanță crucială în timpul dezbaterii politice. În comparație cu propunerile inițiale, ele au dus la consolidarea competențelor și responsabilităților voivodului, cu prețul slăbirii celor ale mareshalului, fapt care însă nu a îndepărtat soluțiile finale de la conceptul inițial de guvernare regională.

3.2. Granițele

Granițele noilor unități teritoriale au devenit, în schimb, cea mai importantă și mai dificilă problemă politică. În realitate, disputele asupra modelului geografic al noilor unități au împins în umbră dezbaterile problemei mult mai importante a însuși sistemului constituțional al autorității publice din țară. Trebuie reamintit faptul că reforma a dus la desființarea imediată a majorității regiunilor administrative, fapt care a echivalat cu o decădere a orașelor capitală și a elitelor politice și administrative regionale și care a însemnat totodată ruperea legăturilor dintre structurile politice și cele de afaceri etc. Opoziția față de reducerea drastică a aproape 37 de voivodate a fost aprigă nu numai la nivel regional, ci ea și-a atras și sprijinul politicianilor de pe scena națională, legați de regiunile periclitare.

Propunerea cea mai rațională implica crearea a 12-13 voivodate. Ea se baza pe principiul că o regiune poate fi creată numai în momentul în care ea ar avea un oraș capitală îndeajuns de mare, care să dispună de instituții, de potențial intelectual și profesional, ale cărui autorități ar fi capabile să opereze pe scena internațională. În Polonia există 9 orașe de asemenea rang (Varșovia, Krakovia, Wrocław, Poznań, Łódź, aglomerarea urbană Katowice, Szczecin, „orașul triplu” Gdansk-Gdynia-Sopot și Lublin). În plus, ar trebui create trei regiuni pentru a umple „vidul” din est (Olsztyn, Białystok, Rzeszów), iar cele treisprezece voivodate din centru ar putea avea două capitale: Bydgoszcz și Toruń⁵.

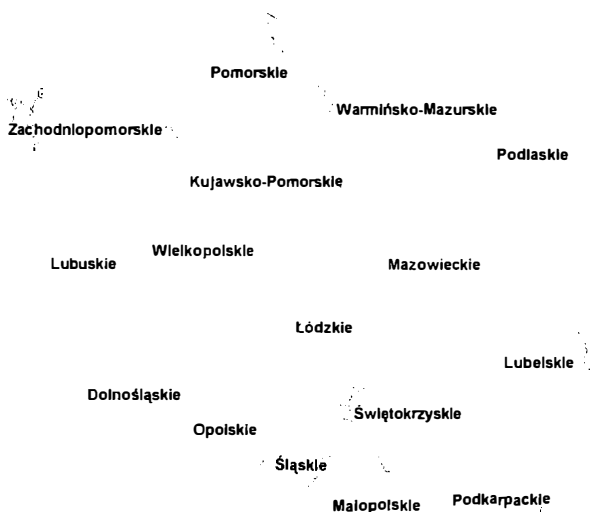
Această propunere radicală și în același timp rezonabilă a fost contestată de mai multe cercuri. Un plan intermediar cu 25 de voivodate a fost propus de către o coaliție a mai multor orașe relativ mari. Au fost întocmite, publicate și discutate mai multe hărți, unele din ele conținând seturi de regiuni și granițe ale acestora inventate ad-hoc.

Dezbaterile cu privire la numărul și forma regiunilor a avut loc și la nivelul local. Totuși, după cum au arătat studiile (Gorzela, 1999), în majoritatea cazurilor numai elitele au fost interesate de această problemă. Locuitorilor satelor și ai micilor orașe, dispersați prin regiune, puțin le păsa de fapt de care unitate regională urma să aparțină localitatea lor. Elitele locale ale orașelor capitală care erau în pericol de a-și pierde statutul de voivodat au încercat totuși să creeze impresia că se bucurau

de o largă susținere populară, iar uneori au reușit să creeze contrafaceri de genul rezultatelor sondajelor făcute de presa sau radiourile locale⁶, al marilor întruniri politice în fața primăriilor, al manifestațiilor la Varșovia etc. O excepție în sensul existenței unui sprijin mai larg putea fi găsită în Opole, partea de vest a Sileziei Superioare, regiunea cu cea mai puternică comunitate a minorității germane din țară. Elitele regionale eficiente au fost capabile să mobilizeze și în localitățile mai izolate un sprijin popular mai larg în favoarea păstrării voivodatului Opole. În această luptă au fost abil exploatate temerile transferării veniturilor colectate în regiune către „găurile negre” ale minelor de cărbune din Silezia.

Drept rezultat, mai cu seamă datorită neputinței coaliției aflate la putere de a-și potoli opoziția din propriile rînduri la soluțiile radicale, opoziția parlamentară a avut șansa de a interveni, fapt ce a deschis posibilitatea președintelui republicii de a se implica în procesul legislativ prin veto-ul prezidențial. În cele din urmă, după un proces legislativ prelungit și nu lipsit de o tentă de umor, au fost create 16 regiuni administrative. Acest fapt marca un progres însemnat față de vechea soluție, însă un pas înapoi față de modelul inițial al celor 12-13 regiuni (vezi harta 1). Trei regiuni administrative sînt prea slabe pentru a îndeplini criteriile care au conturat principiile reformei: Swietokrzyskie (oraș capitală în Kielce), Lubuskie (două orașe capitală: Zielona Gora și Gorzow) și Opolskie (Opole).

Harta 1. Noile voivodate poloneze

Tulburările sociale și politice declanșate de reforma voivodatelor au fost atât de puternice încât autorii acesteia au ajuns la concluzia că nu ar trebui create noi tensiuni prin proiectarea granițelor *powiatelor*. Ca urmare, aproape peste tot pe unde exista o justificare, oricât de mică, pentru a se crea un *powiat*, el a fost creat. Aceasta a dus la formarea a 308 așa-numite *powiate* „sătești” și 65 de așa-numite *powiate* „orășenești”. Acest al doilea caz reprezintă o situație în care un oraș relativ mai mare (cu peste 100.000 de locuitori) sau un oraș care a fost capitala unui fost voivodat, și-a asumat responsabilitățile *powiatului* (astfel încât consiliul orășenesc este în același timp consiliul *powiatului*, iar primarul orașului este totodată demnitarul de la conducerea administrației *powiatului*). În majoritatea cazurilor, aceste orașe sînt înconjurate de *powiate* „sătești”.

Numărul *powiatelor* este prea mare. *Powiatele* actuale seamănă cu cele tradiționale, care au fost proiectate cu cîteva secole în urmă pe principiul potrivit căruia de la centrul unui *powiat* să se poată ajunge într-o singură zi de mers călare sau cu o căruță la toate localitățile sale. Deși este evident că acest principiu nu ar trebui să se aplice azi, disputele politice, sprijinite de forța tradiției, au dus la apariția acestei structuri șchioape de *powiat*.

4. Finanțele

Dificultatea descentralizării se află în sistemul financiar. Competențele trebuie susținute de resurse suficiente pentru exercitarea lor, altfel competențele sînt formă goală și nu pot fi exercitate cum se cuvine, lucru într-o anumită măsură adevărat în cazul reformei poloneze a organizării teritoriale a statului.

Powiatele și voivodatele obțin venituri mai cu seamă de la bugetul de stat, sub formă de subvenții și subsidii. *Powiatele* au dreptul la 1% din impozitul pe venitul persoanelor fizice, care este un impozit al statului. Voivodatele sînt îndreptățite la 1,5% din IVP și la 0,5% din impozitul pe venitul persoanelor juridice. Alte surse de venit propriu ale acestor două paliere sînt cele obținute din proprietățile deținute, concesiuni și împrumuturi. În ansamblu, venitul propriu asigură 7,7 % din necesitățile *powiatelor* „sătești” și 15,9% din cele ale voivodatelor. Venitul anual total al palierului *powiatelor* (exclusiv *powiatele* „orășenești”) se ridică pentru fiecare locuitor la 325 PLN, iar la palierul voivodatelor la 95 PLN, care reprezintă într-adevăr sume mici de bani.

Tabelul de mai jos prezintă date de bază referitoare la sistemul financiar al guvernării teritoriale.

Tabelul 1. Veniturile guvernării teritoriale în Polonia, 2000, milioane de PLN*

Specificări	Total general	Gmine	Powiate și powiate „orășenești”			Voivodate
			total	powiate	powiate „orășenești”	
Total	72,609.5	34,683.8	34,321.1	12,554.7	21,764.4	3,704.6
Venit anual propriu	29,552.0	17,569.8	11,392.7	975.3	10,417.4	589.5
din care:						
Participațiuni la impozit pe venit al statului	9,996.4	5,506.4	3,950.2	179.7	3,750.5	539.8
impozite pe venitul persoanelor juridice	985.1	548.8	345.6	-	345.6	90.7
impozite pe venitul persoanelor fizice	9,011.3	4,957.6	3,604.6	179.7	3,424.9	449.1
Impozit pe bunuri imobiliare	6,644.1	4,247.8	2,396.3	-	2,396.3	-
Impozit agricol	720.8	712.1	8.7	-	8.7	-
Titluri de trezorerie	1,993.9	1,300.4	693.5	-	693.5	-
Sume alocate de la bugetul de stat	15,526.4	4,151.4	9,843.1	5,486.6	4,356.5	1,531.9
din care:						
Pentru îndatoririle administrației de stat	8,839.4	2,501.3	5,984.2	3,071.8	2,912.4	353.9
Pentru îndatoriri proprii	5,927.7	1,530.5	3,268.6	1,982.4	1,286.2	1,128.6
Alte sume alocate	935.3	598.2	156.7	87.2	69.5	180.4
Subvenții generale de la bugetul de stat	25,858.0	11,669.3	12,788.3	5,988.6	6,799.7	1,400.4
dintre care pentru educație	19,367.4	8,676.1	10,266.9	4,688.9	5,578.0	424.4
Fonduri pentru finanțarea suplimentară a responsabilităților proprii din surse bugetare	737.8	595.1	140.3	17.0	123.3	2.4

*1 USD echivalent cu circa 4 PLN

Sursă: Anuarul Statistic al Poloniei pentru 2001, Varșovia, tabelul 22(260)

Propunerea de continuare a descentralizării se lovește de constrângerile bugetare ale sistemului național al finanțelor publice. Bugetul de stat controlează doar jumătate din totalul banilor publici ai țării, aproape 40% din totalul banilor publici fiind controlați de agenții și fonduri necentralizate (7 la sută de sistemul de asigurări de sănătate), iar guvernarea teritorială (voivodatele, powiatele și gmina) are cu puțin peste 10 la sută din fondurile publice (vezi Gilowska, 2001). Procesul general de descentralizarea ar fi posibil abia după centralizarea fondurilor publice, adică lichidarea majorității agențiilor și fondurilor și includerea resurselor lor în bugetul de stat. Șansele unei astfel de operațiuni vor crește probabil sub viitorul guvern (din octombrie 2001) care va moșteni finanțele publice într-o stare foarte proastă și care va trebui să opereze o reformă fundamentală a sistemului financiar al țării.

5. Politicile regionale

Asemănător altor țări socialiste (vezi Bachtler, Downes, Gorzelak, 2000), pe întreaga durată a anilor '90, politicile regionale din Polonia au fost extrem de slabe și au fost subordonate politicilor sectoriale ale guvernelor naționale. De fapt, au fost aplicate doar puține măsuri și instrumente care ar fi putut fi etichetate drept „politici regionale”, cum ar fi cele 16 zone economice speciale și măsurile speciale introduse în zonele amenințate de un șomaj structural.

Crearea unei guvernări regionale (relativ) puternice, avînd unele puteri autonome, a introdus un partener inexistent anterior pentru guvernarea centrală. Politicile regionale ale statului — oricît de slabe au fost — pot fi suplimentate de atunci de politicile de dezvoltare proprii ale celor 16 voievodate. Principiile acestor politici au fost formulate în cele 16 strategii regionale, întocmite de autoritățile voievodatelor în 1999 și 2000 (pentru evaluarea lor vezi Gorzelak, Jalowiecki, 2001).

Politicile regionale ale Poloniei s-au bazat pe principiul „contractelor regionale” (vezi Gorzelak, 2001). Contractul este produsul a două documente fundamentale: strategia națională de dezvoltare regională, întocmită de guvern (o astfel de strategie a fost creată pentru perioada 2001-2006) și strategia regională întocmită de guvernările regionale. Pe baza strategiei naționale de dezvoltare regională, guvernul elaborează „programul de susținere” care specifică obiectivele politicilor de stat regionale, sumele de bani care urmează a fi cheltuite pentru atingerea acestora și distribuția acestor fonduri pentru fiecare prioritate și pentru fiecare regiune în parte. În general, au fost adoptate următoarele priorități și principii pentru primul program de susținere 2001-2002 (extins ulterior pentru 2003, deși în limita aceleiași sume de bani):

Tabelul 2. Prioritățile pentru primul program de susținere, 2001-2002

No.	Prioritatea	%
1	Dezvoltarea și îmbunătățirea infrastructurii care stă la baza competitivității regiunilor	50
2	Restructurarea bazei economice a regiunilor și crearea condițiilor pentru diversificarea sa	15
3	Dezvoltarea capitalului uman	12
4	Sprijinirea regiunilor care au nevoie de impulsione și sînt amenințate cu marginalizarea	18
5	Dezvoltarea cooperării interregionale	5

Suma totală alocată politicilor regionale ale statului este distribuită în concordanță cu aceste priorități. Ea este apoi împărțită între regiuni potrivit următoarelor principii:

- 80% în funcție de numărul populației;
- 10% regiunilor care au teritorii (alcătuite din powiate) în care GDP pe cap de locuitor este sub 80% din media națională;
- 10% teritoriilor (compuse din powiate) cu o rată a șomajului depășind cu 150% media națională.

Regiunile știu câți bani urmează să primească de la stat și înaintează propuneri potrivit obiectivelor și sarcinilor prezente în strategiile lor regionale, cu condiția ca aceste propuneri să respecte prioritățile. Ele răspund ofertei guvernului propunând propriile „programe regionale” în care sînt indicate proiectele care își au rădăcinile în respectivele programe regionale. Contractul reprezintă acordul final dintre guvern și regiune asupra programului regional (vezi schema de la sfîrșitul studiului).

Cele 16 contracte regionale pentru perioada 2001-2002 au fost semnate în iunie 2001. O evaluare preliminară indică faptul că sumele prea mari alocate anumitor regiuni sînt alocate pentru proiecte care ar fi fost finanțate oricum, deoarece acestea sînt proiecte „centrale” mai vechi, finanțate anterior de la bugetul de stat, care au fost acum incluse în programele regionale. Mai mult, marja de libertate a guvernelor regionale este restrînsă de puținătatea resurselor alocate politicilor regionale ale statului (pentru anii 2001-2003 acestea s-au cifrat la aproximativ 2,5 miliarde USD). Totuși, principiile par interesante și promițătoare avînd în vedere că ele cel puțin cresc importanța abordărilor strategice ale dezvoltării regionale și naționale.

Acest sistem pare simplu, într-o oarecare măsură „automat”, și bazat pe cîteva criterii foarte simple și pe parametri general acceptați de evaluare a lor. Noul cadru al politicilor regionale marchează totodată începutul integrării politicilor regionale și sectoriale deoarece o parte considerabilă a fondurilor care îi sînt destinate sînt alcătuite din resurse cheltuite altădată de către ministerele și agențiile guvernamentale sectoriale.

6. Evaluarea experienței poloneze

Reforma organizării teritoriale a spațiului polonez a fost relativ bine pregătită în timpul anilor 1997-1998 și implementată eficient de la 1 ianuarie 1999. Experiența sa inițială este mult mai bună decît rezultatele celorlalte trei reforme implementate în perioada 1997-2001. După aproape trei ani, rezultatele obținute pot fi comparate cu ipotezele și speranțele pe care s-a bazat această reformă (vezi Gorzelak et al. 2001).

Devine evident faptul că stadiul descentralizării nu este satisfăcător. Legislația a creat un cadru promițător pentru activitățile noilor regiuni, iar acum acest cadru ar trebui completat cu resurse concrete. Continuarea progreselor în acest domeniu necesită o reformă radicală a reformei generale a sistemului finanțelor publice din Polonia care nu suferă amîinare.

Există totuși două obstacole în calea acestui proces. Primul îl constituie absența unei reforme fundamentale a sistemului finanțelor publice, aceasta reprezentînd un pas necesar înainte ca orice formă de descentralizare financiară să poată fi pusă în practică. Al doilea, aderarea iminentă a Poloniei la Uniunea Europeană a adus o

noastră soluție procedurală prin care fondurile UE vor fi distribuite între sectoare și regiuni. Întrucât va exista doar un singur Program Operațional Integrat de Dezvoltare Regională (iar nu 16, unul pentru fiecare regiune), Ministerul Economiei, responsabil de politicile regionale ale statului, va câștiga în importanță, iar politicile regionale naționale vor deveni încă și mai puternice față de politicile regionale ale regiunilor înseși.

Legislația încă mai necesită finisare. Mai cu seamă, relațiile dintre administrația regională guvernamentală (a voivodului) și autogovernarea regională trebuie clarificate și mai mult. Dubla subordonare a șefilor unor servicii asemănătoare poliției — față de administrația powiatului și față de nivelul superior al serviciului — creează probleme. Totuși, după aproape trei ani de funcționare devine evident faptul că structura de bază a noului sistem a fost bine proiectată.

În ciuda acestor neajunsuri, reforma a adus cu sine unele din avantajele scontate. Mai întâi de toate, ea a creat un organism capabil să execute un plan strategic pe termen lung de dezvoltare regională. În al doilea rând, ea a creat o autoritate care poate influența mediul de afaceri în sens larg și, astfel, poate atrage capital inovator. În al treilea rând, ea a dat regiunilor posibilitatea de a-și asuma cooperarea internațională care poate fi benefică pentru regiunile poloneze și pentru vecinii lor. În al patrulea rând, powiatele și-au asumat câteva din serviciile care depășeau potențialul municipalităților și care sînt acum asigurate mai bine decît erau de către vechile voivodate mici. În fine, reforma a lărgit spațiul guvernării democratice a țării.

Chiar luînd în considerare faptul că reforma a fost tărăgănată mai mulți ani, Polonia este prima țară central europeană care și-a creat unități regionale puternice cu o autonomie relativ mare precum și prima care a urmat o reformă cuprinzătoare a structurii sale administrativ teritoriale care este în pregătire de pildă în Republica Cehă (Illner, 2001), Slovacia (Pasiak, Gajdos, Faltan, 2001) și Ungaria (Szigetvári, 2001).

Una din învățăturile ce pot fi desprinse din reforma poloneză este aceea că pregătirea noului sistem teritorial trebuie să se bazeze pe principii funcționale clare, care nu trebuie dezbătute la scară general națională. Este o iluzie faptul că structura teritorială afectează direct pe toată lumea, fapt care ar justifica o dezbatere publică asupra numărului și granițelor unităților teritoriale. De fapt, reforma este o chestiune tehnică (și politică, de altfel), asemănătoare structurii guvernului sau responsabilităților unui anumit palier al guvernării teritoriale. În nici un caz ea nu este legată mai direct de viața fiecăruia decît — să zicem — rata dobînzilor, care nu este dezbătută de publicul larg. Specialiștii și organisme și instituțiile politice abilitate ar trebui să impună reforma prin procedurile reprezentării democratice, fără să cedeze presiunilor exercitate de grupuri de interese din varii regiuni și localități. Este responsabilitatea parlamentelor și guvernelor să introducă soluțiile care dau formă funcționării statului, iar nu o chestiune care să poată fi dezbătută de un public care oricum nu are cunoștințele necesare sau adesea nu este interesat de aceste probleme și este manipulat de elitele regionale care-și urmăresc propriile interese.

Argumentația de mai sus poate fi sprijinită și de faptul că identificarea personală sau de grup cu teritoriul locuit poate fi găsită — cel puțin în Polonia — numai la scară locală, adică acolo unde noțiunea de comunitate locală este potrivită. Pe teritorii mai mari — ca powiatul sau voivodatul polonez — identificarea este mult mai slabă, dacă există totuși (după cum reiese din cercetări, ea poate fi regăsită în două regiuni poloneze, cum ar fi Silezia și Wielkopolska, și în alte câteva teritorii restrânse cu o moștenire culturală și/sau etnică tradițională; vezi Jalowiecki, 1996).

Reforma a îndeplinit una din presupunerile sale majore: regiunile poloneze sînt vizibile pe harta Europei și pot fi active pe scena europeană. Acesta a fost unul din argumentele majore în asumarea reformei, întrucît palierul regional devine unul din cei mai importanți actori în economia globală, competitivă, impulsionată de inovație. □

NOTE:

1. Acesta era sistemul „sovietic”, în care existau cele două subordonări direcționale: organul executiv de la un nivel dat era mai mult sau mai puțin dependent de consiliul său respectiv (relație orizontală), fiind însă, în același timp, dependent față de organul executiv imediat superior (relație verticală). Subordonarea pe orizontală era responsabilă pentru interesele locale, în vreme ce cea verticală trebuia să asigure interesele statului sau ale „întregii națiuni”. În practică, relația verticală era mult mai puternică decît cea orizontală, ceea ce făcea ca sistemul să fie profund centralizat și ducea la o dominație sistemică a intereselor de stat asupra celor locale.

2. Vezi „Biuletyn KPZK PAN” No 83, PWN, Varșovia, 1974.

3. Unii ar prefera termenul „disparități”. Totuși, o disparitate este o îndepărtare față de „paritate”, care nu este definită în mod obișnuit. Este o greșeală să se considere toate diferențele drept disparități, deoarece unele diferențe sînt rezultatul geografiei, al sistemului de amplasare, al istoriei, al abilităților de guvernare ale societăților teritoriale etc. Astfel, „paritatea” trebuie să recunoască un anumit grad de diferențiere, numai diferențele care depășesc limitele justificate putînd fi etichetate drept „disparități”.

4. Celelalte trei erau sistemul de pensii, cel de sănătate și sistemul de învățămînt.

5. Se poate imagina împărțirea țării în 10 regiuni cu adevărat mari, fără Olsztyn și Rzeszow ca orașe capitală de regiune. Totuși, această soluție îndrăzneată nu era fezabilă din punct de vedere politic.

6. În general, întrebările cuprinse în astfel de sondaje erau foarte departe de orice corectitudine metodologică, ca de pildă: „sunteți de acord ca orașul dumneavoastră să piardă statutul de capitală de voivodat și să fie subordonat — aici urma numele orașului propus drept capitală a regiunii mai mari — și să plătească impozite pentru necesitățile aceluia oraș?” și altele asemenea.

Traducere de Doina Baci

*

Grzegorz GORZELAK, profesor de economie specializat pe dezvoltarea și politica regională și locală, director al Institutului European pentru Dezvoltare Regională și Locală al Universității din Varșovia, președintele al secției polone a Asociației pentru Studii Regionale. A publicat ca autor și editor peste 30 de lucrări și peste 190 de articole de specialitate. Este redactor-șef al revistei științifice poloneze Studii Regionale și Locale.

Referat prezentat la Conferința Internațională „Implicații ale înființării regiunilor în România”, Sinaia 19-21 septembrie 2002 și publicat din amabilitatea Institutului pentru Politici Publice.

Premisele regionalizării în Ungaria

GYULA HORVÁTH

Subdiviziunile teritoriale din Ungaria

Unitățile administrative din care este alcătuit teritoriul Republicii Ungaria sînt capitala, cele 19 județe (nivel NUTS 3), 23 de municipii (orașe cu populația de peste 50.000 de locuitori), 214 alte orașe și 2.898 de sate (nivel NUTS 5). Aceste unități au dreptul oficial de a se autoguverna. Microregiunile (nivel NUTS 4) formează un sistem care se întinde pe întreg teritoriul național și care nu încalcă limitele județelor. Fiecare microregiune este un grup de așezări legate geografic și, totodată, legate prin conexiuni temporare concrete de muncă, rezidențiale și de transport. Biroul Central de Statistică a pus în aplicare încă din 1997 sistemul de microregiuni statistice compus din 150 de unități. În 1999 au fost create 7 regiuni statistice și de planificare (nivel NUTS 2). Aceste ultime două unități teritoriale nu au un caracter administrativ, dar joacă un rol important în procedura de dezvoltare, ele constituind cadrul pentru programarea, finanțarea și desemnarea zonelor eligibile (pentru a fi asistate). (*figura 1*)

Cadrul guvernării teritoriale ungare

Contextul legal

Cadrul legal al descentralizării în Ungaria a trecut prin modificări semnificative la începutul anilor '90. Legea guvernării locale a fost una dintre primele legi aprobate de parlamentul nou ales în 1990. Ea a asigurat baza juridică pentru transferul de resurse și responsabilități de la statul central și de la județe către noile municipalități și consiliile lor alese. Legea taxelor locale a asigurat cadrul financiar pentru municipalități. Ambele legi au decurs, în principal, din Carta Europeană a guvernărilor locale, a cărei semnare și ratificare au fost privite ca o parte importantă a procesului de aderare la Consiliul Europei.

Fig. 1. Subdiviziunile teritoriale (nivelele NUTS) în Ungaria

a) județele (NUTS III) și regiunile de dezvoltare (NUTS II)

Legendă: 1 – Ungaria Centrală; 2 – Transdanubia Centrală; 3 – Transdanubia de Vest; 4 – Transdanubia de Sud; 5 – Ungaria de Nord; 6 – Marea Cîmpie de Nord; 7 – Marea Cîmpie de Sud.

b) zonele mici (NUTS IV)

c) așezările (NUTS V)

Din punct de vedere financiar, Legea guvernărilor locale și Legea taxelor locale au înzestrat Ungaria cu o guvernare pe două nivele: cel centralizat, de stat, și cel al municipalităților. Județele, care în perioada comunistă îndepliniseră unele funcțiuni în numele guvernării centrale, au fost private aproape cu totul de resurse financiare proprii, neavând în prezent prerogative fiscale. Ceea ce a rezultat în 1990 a fost o puternică guvernare națională și un sistem de guvernare local fragmentat, cuprinzând 3.200 de municipalități independente, din care 50 la sută numărau mai puțin de 1.000 de locuitori.

Responsabilități

Legea guvernărilor locale definește un număr de îndatoriri municipale obligatorii. De vreme ce constituția stabilește că guvernările locale nu pot fi obligate să îndeplinească sarcini fără să le fi fost alocate fondurile necesare, Parlamentul trebuie să asigure condițiile financiare necesare pentru ducerea la bun sfârșit a acestor sarcini. În rest, municipalitățile sînt libere să-și asume orice sarcini care nu sînt interzise prin lege. Dincolo de îndatoririle obligatorii, guvernările locale înseși sînt cele care decid ce sarcini au de îndeplinit, în ce măsură și în ce fel.

Guvernările locale pot fuziona în întregime cu alte organe reprezentative locale sau pot crea asociații ale guvernărilor locale. Legea asociațiilor municipale încurajează cooperarea inter-municipală fără să oblige însă municipalitățile să coopereze sau să fuzioneze. Guvernările locale sînt libere să încheie contracte cu firme pentru executarea serviciilor publice. Aceasta a dus la privatizarea autorităților publice locale și la încheierea de contracte cu firme specializate pentru executarea diferitelor servicii cum ar fi furnizarea apei, canalizarea, tratamentul apei folosite și

salubritatea. Ungaria a reușit să se alinieze în scurt timp la reglementările U.E. în ce privește legile achiziționărilor publice. Cadrul înființat ar trebui să permită autorităților locale ungare să respecte regulile europene ale competiției, agențiile ne-publice tinzând astfel să joace un rol crescând în educație, asistență socială și sănătate.

Guvernările locale se împart în municipalități și județe. Amîndouă sînt îndrituite la autogovernare locală. Legea guvernărilor locale enumeră sarcinile municipalităților și ale județelor. Municipalitățile pot prelua sarcini adiționale de la nivel județean și, dacă le lipsesc resursele, pot să le înapoieze acestora. Funcțiunile de nivel județean sînt finanțate în principal de guvernarea centrală și de unele taxe.

Resurse

Legea guvernărilor locale dă dreptul autorităților locale să aibă propriile resurse și bunuri. În consonanță cu țelurile tranziției democratice, au fost aplicate guvernărilor locale principiile proprietății private. Legea guvernărilor locale stabilește diferitele surse de venit ale acestora. Guvernările locale au dreptul să hotărască baza și ratele de impozitare locale în conformitate cu cadrul stabilit de Legea taxelor locale. Fac parte dintre acestea următoarele:

Taxe locale. Cea mai importantă taxă locală este taxa pe afacere, un impozit pe profitul unităților economice locale, care asigură aproximativ 80% din venitul realizat prin taxe locale. Ungaria este singura țară din fostul bloc socialist care a introdus pînă în prezent o astfel de taxă. Altă taxă locală este cea pe proprietate, care se calculează în funcție de suprafața pămîntului sau clădirilor și, în unele cazuri, pe valoarea proprietății. Există și cîteva taxe minore cum ar fi taxa turistică. Legea taxelor locale definește de obicei plafonul, iar nu minimul taxelor locale. Asta înseamnă că autoritățile locale au dreptul, dar nu și obligația de a introduce anumite taxe, lucru care creează un cadru de competitivitate între autoritățile locale. De fapt, numai jumătate din cele 3.200 de municipalități au introdus taxa pe afacere și numai o treime pe cea pe proprietate. Guvernările locale sînt libere să-și stabilească taxe pentru serviciile publice locale.

Taxe împărțite. Cea mai importantă taxă de acest tip este cea pe venitul personal (TVP). Introdusă în 1990, ea a fost, la vremea respectivă, în întregime folosită la nivel local. În 1991, partea care revenea nivelului local a fost redusă la 50%, în 1993 la 30%, iar în 1999 ea a crescut la 40%. În orice caz, nivelul de cesare (procentajul din totalul taxei reținut la nivel local) este de numai 15%, cele 25 de procente rămase fiind redistribuite între municipalități pe baza cîtorva formule de egalizare pe orizontală, asemănătoare celor practicate în sistemul de distribuire a fondurilor. Legea bugetului este cea care stabilește distribuirea sumelor colectate prin TVP, care poate fi modificată anual prin votul majorității simple în parlament.

Fonduri interguvernamentale. Aceste sume se împart în trei categorii bine definite:

Impozite normative nealocate pentru un scop anume, date guvernărilor locale. Există în jur de 20 de astfel de fonduri normative separate, majoritatea fiind plătite per capita. Formulele pe baza cărora se distribuie aceste fonduri sînt revizuite periodic, totalul contribuțiilor fiind supus dezbaterii anuale a bugetului în Parlament. Tehnic, toate fondurile sînt subsumate și apoi plătite municipalității ca sumă unică. Această primă categorie reprezintă aproape 80% din transferurile interguvernamentale.

Fondurile de stat specifice care sînt distribuite tot prin metode normative, dar care sînt destinate unui scop anume. Principalele priorități investiționale sînt stabilite în fiecare an de către Guvern, priorități care includ dezvoltarea rețelei de canalizare, salubritatea, sănătatea (spitale) și învățămîntul (școli). Acestea reprezintă aproximativ 10% din transferurile interguvernamentale.

Fondurile de stat sînt distribuite de Parlament individual, cu condiția folosirii lor în proiecte de infrastructură de mare anvergură. Această categorie include, de asemenea, unele fonduri asupra cărora pot decide consiliile județene pentru dezvoltare (Asistență pentru Descentralizare Dirijată). Și această categorie reprezintă aproximativ 10% din transferurile interguvernamentale.

Împrumutul. Legea Guvernărilor locale dă guvernărilor locale libertatea de a contracta împrumuturi de la intermediari financiari și de pe piețele locale de capital. Totuși, ca urmare a falimentelor locale provocate de tranziție, în 1995 au fost introduse restricții asupra împrumuturilor locale. Legea definește limita superioară a creditului la 70% din veniturile proprii ale autorităților locale. Mai mult, asemenea modelului german, autoritățile locale sînt obligate să respecte regula de aur a finanțelor publice, care stipulează că împrumutul trebuie să finanțeze cheltuielile capitale. Această regulă, totuși, nu este întotdeauna respectată cu strictețe.

Cadrul politic regional

O dată cu Legea guvernărilor locale din 1990, guvernul central a început să remodeleze întregul sistem al guvernării teritoriale. Municipalitățile locale au devenit independente față de autoritățile centrale și județene. Autoritățile județene au pierdut semnificativ din responsabilități și din prerogativele fiscale. Dat fiind faptul că în perioada comunistă politicile regionale erau subordonate centrului și destinate să servească strategiile planificate la centru, au fost de asemenea introduse schimbări pentru accelerarea dezvoltării regionale îndeosebi prin asigurarea infrastructurii și managementul crizei din economia nord-estului, bazată pe industria grea. La începutul anilor '90, elaborarea politicilor regionale rămăsese privilegiul nivelului central, iar contextul noii politici a continuat să rămînă slab la nivel regional și prea înclinat spre abordările sectoriale.

Tendențele politicilor recente

Aceste contradicții și lipsa unor instituții de coordonare din puterea legislativă și cea executivă au întîrziat stabilirea unei abordări coerente a politicilor teritoriale

și au constituit cauza unor disfuncționalități, care se poate să fi slăbit avîntul descentralizator. În 1990 a fost creat un Minister al Mediului și al Politicilor Regionale căruia i s-a încredințat responsabilitatea dezvoltării teritoriale. În 1991 a fost introdusă o Rezervă pentru Dezvoltarea Regională (numită Fondul pentru Dezvoltare Regională [FDR] din 1992 pînă în 1996). În 1993 Parlamentul a specificat într-o rezoluție principiile sistemului de susținere a dezvoltării regionale, iar guvernul a publicat o listă a zonelor care urmau a fi eligibile pentru asistența regională. Legea XXI pe 1996 privind dezvoltarea regională și planificarea fizică, care a înființat un nou sistem instituțional de dezvoltare teritorială în Ungaria, a fost urmată de o serie de decrete privind folosirea și distribuirea rezervei de dezvoltare regională pentru egalizare teritorială între județe. De-a lungul ultimilor ani, pe lîngă rezerva de dezvoltare regională, au fost create alte cîteva rezerve de dezvoltare pentru extinderea mijloacelor financiare ale noilor instituții, și anume Sprijinirea Egalizării Teritoriale (1996), Asistența Descentralizată Dirijată (1998) și Rezerva pentru Dezvoltare Rurală (2000). După alegerile guvernamentale din 1998, portofoliul dezvoltării regionale a fost atașat la MARD.

De asemenea, au apărut incertitudini în definirea obiectivelor și principiilor strategice care coordonează inițiativele politice la nivel subnațional. Spre exemplu, Legea din 1996 a fost o încercare nu numai de a înființa infrastructura instituțională a politicilor teritoriale, ci și de clarificare a obiectivelor-cheie ale acestora. Așa cum se și menționează în Lege, tuturor regiunilor și județelor li s-au încredințat priorități care includ promovarea unei economii sociale de piață, crearea condițiilor adecvate pentru creșterea economică susținută prin mijloace proprii și stimularea difuzării în teritoriu a inovației, concomitent cu încurajarea unei dezvoltări regionale echilibrate. Reducerea disparităților dintre Budapesta și zonele periferice și între regiunile avansate și cele mai puțin dezvoltate au constituit unele din cele mai relevante obiective ale guvernării centrale. Legea a focalizat, de asemenea, atenția asupra regiunilor dezavantajate prin ajustarea criteriilor de selecție și prin alinierea lor la metodologia de structurare a zonelor a U.E. Elaborarea Proiectului de Dezvoltare Regională și Națională în cadrul stabilit de Rezoluția Parlamentară 35/1998 (III.20) a dus mai departe procesul prin definirea țintelor și a liniilor diriguitoare, cu focalizare pe asigurarea compatibilității cu politica fondurilor structurale ale U.E. pe durata aderării. Deși proiectul este vast și sarcinile multiple, multe probleme rămîn, totuși, neatînse, mai ales rolul încredințat politicilor de competitivitate regională și modul de soluționare a conflictelor dintre eficiență și echitate.

Instituțiile noilor politici regionale

Legea din 1996, care definește responsabilitățile la toate nivelele administra-tive, face ca Ungaria să fie, probabil, una dintre cele mai avansate țări aflate în

tranziție. Această lege asigură țării baze instituționale mai stabile, politica teritorială fiind în prezent elaborată și implementată la patru niveluri.

În vîrf, Consiliul Național de Dezvoltare Regională (CNDR) răspunde de elaborarea politicilor regionale. Consiliul este alcătuit din cîte o persoană din partea fiecărui consiliu de dezvoltare regională, primarul Budapestei, președinții camerelor naționale de comerț, consilierii patronatului și ai sindicatelor la Consiliul Reconcilierii Intereselor, miniștrii din cîteva ministere, un reprezentant al Federațiilor Naționale ale Autoguvernarilor. Consiliul ia în discuție principiile politicilor regionale, fondurile de dezvoltare regională și clasificarea regiunilor eligibile pentru sprijinirea dezvoltării. De asemenea, el coordonează asistența sectorială a dezvoltării regionale. Are un secretariat format din 12 persoane, numit Centrul Național de Dezvoltare Regională, care vine în sprijinul activității consiliului.

La nivelul inferior acestuia se află șapte Consilii de Dezvoltare Regională (CDR), care îi includ pe președinții Consiliilor de Dezvoltare Județeană (nivelul 3), pe reprezentanți ai ministerelor naționale, cîte un reprezentant județean al asociațiilor municipalităților, primari ai municipiilor, pe Președintele Comitetului de Turism Regional respectiv (în cazul Ungariei Centrale, se adaugă încă cinci membri ai Consiliului). Sarcinile principale ale CDR-urilor constau în formularea și adoptarea proiectului și programului de dezvoltare, coordonarea dezvoltării economice teritoriale, pregătirea planurilor financiare și decizia privind implementarea programelor. Inițial, nu toate CDR-urile au avut personal permanent sau secretariate care să le asiste. După amendamentul din 1999 al Legii XXI, au fost întărite organele executive ale CDR-urilor – Agențiile de Dezvoltare Regională (ADR). Ele au fost create ca și companii de servicii publice cu personal permanent, pentru a ajuta consiliile în activitatea lor. Personalul agențiilor numără între cinci și șaisprezece persoane. Deși limitat, numărul personalului angajat tinde să crească.

Nivelul județean îl include pe președintele adunării generale a județului, ca și pe primarii municipiilor, pe reprezentanții ministeriali ai MARD, pe șeful biroului județean pentru agricultură, pe președintele comitetului regional de turism local și trei reprezentanți ai asociațiilor de municipalități. Consiliile de Dezvoltare Județeană (CDJ) sînt analoge în mai multe privințe unei organizații de informare și planificare regională, răspunzînd de analiza situației economice și sociale în județ precum și de coordonarea planurilor de dezvoltare la nivel județean și de luarea deciziilor privind folosirea și distribuirea fondurilor pentru dezvoltare.

Un al patrulea nivel în această ierarhie este cel al micro-regiunilor, format din grupuri de comunități ce se autoguvernează, care își planifică și își implementează coordonat ideile proprii de dezvoltare.

Deși această nouă organizare teritorială încearcă să vină în întîmpinarea necesității existenței diferitelor nivele teritoriale și să umple vidul dintre nivelul central și cel județean, anumite slăbiciuni sînt evidente. În primul rînd, împărțirea

responsabilităților rămîne neclară, ducînd astfel la apariția unor funcții paralele și a conflictelor. În al doilea rînd, amendamentul din 1999 a întrerupt participarea camerelor de comerț la nivel regional, îngreunîndu-se astfel relațiile și parteneriatele cu sectorul privat. În al treilea rînd, CDJ-urile și CDR-urile se bazează, în principal, pentru propriile bugete, pe resursele de stat.

Descentralizare și politici regionale

Slăbiciuni instituționale ale nivelelor descentralizate

Slăbiciunile de guvernare sînt percepute și la nivelele inferioare. În cadrul administrațiilor județene și naționale este larg răspîndit sentimentul că există prea multe guvernări locale, ale căror puteri nu sînt suficient diferențiate. Se pare că mulți dintre cei implicați în nivelurile superioare de guvernare au sentimentul că guvernările locale sînt ineficiente din punct de vedere economic și constituie o barieră în calea inovării administrative. Unul din motivele creării celor șapte noi macro-regiuni este acela de a incita (de a forța) nivelurile inferioare ale guvernării să coopereze, dar un alt motiv evident este acela de a ocoli structuri politice și administrative existente, de tipul județului, prin crearea de noi instituții. Pe termen scurt, controlul asupra finanțării asistenței regionale precum Rezerva pentru Dezvoltare Regională va fi devoluată către cele șapte regiuni.

Totuși, structura de guvernare a Ungariei și planurile de a introduce noi nivele politice gata formate s-ar putea mai degrabă să cauzeze noi probleme decît să le rezolve pe cele existente.

În primul rînd, deși crearea de noi nivele de guvernare ar putea depăși cîteva dintre problemele fragmentării și cooperării interguvernamentale, la fel de bine ar putea crea altele noi. Un nou nivel administrativ va crește costurile administrației și guvernării. Noile nivele ale administrației și ale guvernării nu vor fi neapărat receptive față de electorat. Dacă noile regiuni își vor asuma un rol legislativ și vor fi asistate de consilii alese, vor trebui create noi structuri administrative și electorale, lucru care de asemenea va crește costurile guvernării. În sfîrșit, dacă noile regiuni vor urma să implementeze politici și programe regionale, aceasta ar putea crea un dezechilibru în detrimentul nivelelor inferioare în procesul de dezvoltare regională.

În al doilea rînd, personalul administrativ al macro-regiunilor este numit, nu ales, făcînd din noile județe creații ale guvernului de la centru. De asemenea, există o anumită confuzie în legătură cu structura pe termen lung a regiunilor de nivel NUTS 2. Pe termen mai lung, unele voci au sugerat că un consiliu ales ar putea suplimenta personalul administrativ actual. În planul Széchenyi, de exemplu, se recunoaște că „regiunile de planificare statistică sunt unități politico-administrative, cărora încă le lipsește coerența economică internă și identitatea regională. În consecință, principalul scop al dezvoltării economice regionale este acela de a

promova coerența economică internă a regiunilor în cursul implementării programelor prezentate în Plan”. Pe de altă parte, PNDP-ul sugerează că rolul regiunilor NUTS va fi în principal după cum urmează: Consiliile de Dezvoltare Regională vor selecta proiectele care vor fi finanțate în cadrul propriilor regiuni, iar Agențiile de Dezvoltare Regională, ca părți executive ale CDR, vor supraveghea implementarea lor și vor juca un rol tehnic și administrativ. În viitor, ele vor putea funcționa ca agenții de supraveghere și coordonare similare agențiilor de planificare centrale sau regionale.

În al treilea rând, dacă regiunile ar fi introduse cu statut de entități politice (lucru care nu este iminent, dat fiind faptul că ar necesita o majoritate de două treimi în parlamentul național), ar exista patru nivele politice, ceea ce ar însemna un nivel înalt pentru standardele U.E. Mai mult, noile macro-regiuni din Ungaria cuprind, în general, numai două sau trei guvernări județene locale, ceea ce înseamnă că distanța dintre nivelele superioare și cele inferioare de guvernare rămîne destul de mică. Există cîțiva indicatori care arată că formarea de noi instituții guvernamentale în Ungaria este folosită pentru eludarea guvernării locale sau a tensiunilor din și dintre instituțiile existente.

În al patrulea rând, sistemul actual de guvernare teritorială din Ungaria nu reprezintă o ierarhie tipică, în care orice nivel de guvernare inferior este din punct de vedere politic sau administrativ subordonat nivelului imediat superior. La nivel sub-național, toate guvernările, fie județene, orășenești sau sătești, sînt locale și au același statut legal și același statut în raport cu guvernarea centrală. Aceasta înseamnă că în timp ce județele îmbrățișează o zonă fizică mai mare, statutul lor este același cu al orașelor și satelor din perimetrul lor. Această lipsă de ierarhizare a produs confuzii administrative, în parte din cauză că multe orașe și sate țin prea mult la prerogativele lor pentru a fi dispuse să coopereze cu alte guvernări, iar în parte pentru că, lipsite fiind de o economie de anvergură, este dificil pentru unele guvernări să asigure anumite servicii. Rezultatul a fost un complex proces de negociere în care guvernele locale au renunțat la unele responsabilități, cum ar fi managementul spitalelor, și și-au menținut controlul asupra altora, cum ar fi școlile.

În al cincilea rând, puterea județelor s-a diminuat dramatic în anii '90. O dată cu Legea guvernărilor locale din 1990, responsabilitățile și competențele județelor au fost reduse în favoarea municipalităților. În ciuda unei istorii de peste 1000 de ani, județele au în prezent o poziție destul de slabă din punct de vedere instituțional și al puterii de negociere. Deși ele au organe alese, puterea le este redusă de vreme ce finanțarea lor este asigurată în principal în urma negocierilor dintre nivelul central și cele municipale.

Luați împreună, diverșii pași făcuți în procesul de descentralizare încă nu asigură Ungariei un nivel intermediar puternic, în ciuda creării a numeroase instituții în ultimii zece ani. Încă nu este limpede dacă aceste instituții vor fi capabile să coordoneze luarea de decizii pînă acum fragmentate de către municipalități și să-și asume politicile naționale semnificative de dezvoltare teritorială. Nici județele și nici nou-înființatele macro-regiuni nu pot prelua în momentul de față această funcție de vreme ce nu au prerogativele

politice sau financiare esențiale pentru a o face. Introducerea macro-regiunilor sau a Consiliilor de Dezvoltare a Județelor a adâncit problemele delimitării responsabilităților și a resurselor fără a întări puterea de decizie a nivelurilor sub-centrale. În fapt, se poate ca numărul mare de instituții de guvernare, menite să depășească unele neajunsuri ale procesului de descentralizare, să fi împiedicat forme mai adecvate de asigurare a serviciilor publice cum ar fi parteneriatul pe orizontală sau cel public-privat. Până una-alta, nu este ușoară afirmarea unei descentralizări eficiente și funcționale.

Mezo-nivele confuze

Reforma administrației publice și noile politici de dezvoltare teritorială a Ungariei au dus la slăbirea autorității județelor și la apariția regiunilor. Județul a pierdut în mod semnificativ din putere și în favoarea sistemului administrativ local. Această pierdere nu este atât de evidentă pe cât este aceea în favoarea municipalităților. Dar aceste distincții împing într-un con de umbră chestiunea rolului adecvat de mediere între nivelurile municipale și cel central. Problema, mai degrabă, este cum evoluează relația dintre nivelul regional și cel județean și care din aceste nivele intermediare este mai potrivit pe termen mediu și lung.

Starea actuală a planificării dezvoltării în Ungaria este caracterizată printr-un puternic rol al guvernării locale în comparație cu celelalte nivele și prin rolul încă neclar al noilor regiuni precum și printr-o tratare destul de tradițională și în parte contradictorie a responsabilităților la nivel național. Așa cum am arătat mai sus, noi regiuni au fost create în a doua parte a anilor '90. În prima fază, guvernul a introdus o desemnare statistică a celor șapte macro-regiuni și a încurajat înființarea voluntară a Consiliilor de Dezvoltare Regională (CDR). Întrucât județele au fost libere să-și aleagă partenerii pentru a se uni în regiuni, sistemul regional statistic nu s-a suprapus cu sistemul de dezvoltare regională. Mai mult, există multe județe care aparțin de mai multe regiuni. S-au înființat mai multe CDR-uri, însă, pentru mult timp, majoritatea nu au fost operaționale, în principal, din cauza unei lipse de angajare fermă în crearea unui nivel regional și din cauza unei rezistențe puternice din partea județelor.

Uniunea Europeană a avut o influență esențială în regionalizarea Ungariei, atât prin asistență tehnică cât și financiară; ea a promovat sau chiar a declanșat crearea nivelului regional. Programul PHARE a contribuit în mod semnificativ la procesul de regionalizare. Mai multe proiecte pilot au fost implementate în regiunile mai puțin dezvoltate, fapt prin care nu numai că s-au dus la bun sfârșit proiecte de dezvoltare individuale, dar s-a contribuit și la capacitatea de administrare a organizațiilor regionale, mai ales a Consiliilor de Dezvoltare Regională și a agențiilor acestora. În iunie 2000, regiunile din Ungaria au format împreună un birou de reprezentare oficială la Bruxelles. Totuși, pe măsură ce procesul de aderare ia avânt, Comisia și-a exprimat îndoielile în privința capacității administrative a nivelurilor sub-naționale (județe, regiuni) și se pare că favorizează un sistem de implementare mai centralizat.

Introducerea nivelului regional nu a clarificat împărțirea puterii în guvernarea teritorială și în sistemul de dezvoltare regională a Ungariei. Una din problemele cruciale ale abordării dezvoltării regionale curente în Ungaria urmărește rolurile încă neclare ale județelor actuale, pe de o parte, și ale noilor regiuni create, pe de alta, precum și rolul statului central. Deși nu există probabil nici un motiv să punem la îndoială oportunitatea menținerii și întăririi guvernării locale la nivel județean, în schimb, este incert dacă mărimea țării justifică împărțirea planurilor și programelor de dezvoltare pe niveluri regionale și județene. Unele aspecte ale eficienței precum și cerința U.E. de a se renunța la programe de dezvoltare de nivel NUTS 2 pot duce la concluzia că un singur nivel ar trebui să răspundă de pregătirea și implementarea planurilor și programelor de dezvoltare.

La nivel local, abilitatea practică de a pregăti și decide asupra fezabilității programelor de dezvoltare bazate pe priorități hotărâte în concordanță cu planurile de dezvoltare regională depinde în mare măsură de sistemul financiar existent. Faptul că județele și regiunile nu dispun de resurse financiare suficiente pentru a lua decizii pe cont propriu, independent de deciziile de finanțare complementară de la nivelul național, constituie un handicap serios în calea oricărei descentralizări eficiente.

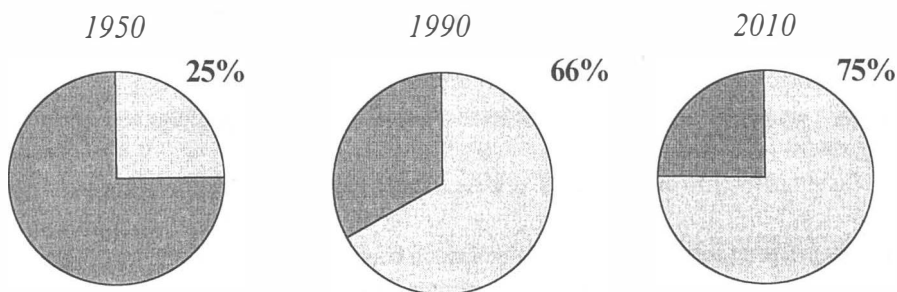
Din punctul de vedere al unei politici preponderent sectoriale, avantajele și dezavantajele regiunii față de județ nu pot fi clar discernute. Luarea de decizii la nivel regional poate fi justificată pe temeiul unei economii de anvergură sau pe nevoia de a regla în interior suprapunerile teritoriale dintre nivelurile inferioare de guvernare. De fapt, cu toate că există un număr de servicii publice cum ar fi învățământul superior, sănătatea, transportul public local, sau planificarea teritorială, pentru care un nivel intermediar ar fi ideal, nici unul din cele două nivele nu oferă avantaje evidente față de celălalt. O excepție, totuși, o poate constitui implementarea politicilor de mediu sau administrarea bunurilor care pot afecta mediul pentru care un nivel regional ar fi mai adecvat. Totuși, regiunile ecologic funcționale precum zonele de captare a izvoarelor sau zonele rezervații naturale adesea nu corespund granițelor regiunilor politice, creînd și ele suprapuneri care necesită o coordonare de nivel sub-național pe orizontală.

Viitorul regiunilor

Descentralizarea, după cum arată procesele din ultimii ani, a devenit un fenomen general în Europa. Față de 1950, cînd numai o pătrime din populația continentului locuia în state regionale sau federale, la mijlocul anilor '90 proporția a ajuns la două treimi. La sfîrșitul primului deceniu al secolului al XXI-lea, peste două treimi din populația Europei (excluzînd populația fostei Uniuni Sovietice) vor trăi în țări unde nivelul administrativ sub-național, mai degrabă decît nivelul național, va juca un rol fundamental în administrarea factorilor de creștere economică. Această schimbare cantitativă va fi produsă

de înființarea noilor sisteme de administrare regională în două țări cu populație mare: Marea Britanie și Polonia. (Figura 2)

Figura 2 Proporția țărilor federale și descentralizate din totalul populației europene

Sursa: Compilația autorului bazată pe *International Statistical Yearbooks*.

Pe viitor, interesul fundamental al statului național va fi acela de a contracara presiunea externă asupra politicii sale economice prin întărirea potențialului decizional din interiorul țării înseși și prin creșterea abilității regiunilor sale de a-și afirma propriile interese. Practica keynesiană tradițională a dezvoltării regionale nu mai este aplicabilă în noua paradigmă; politicile regionale ale statului vor fi completate de politicile regiunilor înseși. Totuși, această schimbare de paradigmă nu se poate face automat întrucât regiuni cu grade diferite de dezvoltare au interese diferite pentru regionalismul instituțional. Regiunile mai sărace vor continua să aștepte dezvoltarea lor prin asistență din exterior, națională sau internațională; ele sînt mai motivate de sistemele de ajutor tradiționale decît de o posibilă marjă mai mare de autonomie ce ar urma să fie obținută într-o „Europă a regiunilor”.

Totuși, există încă obstacole semnificative care împiedică evoluția la scară largă a regionalismului. Guvernele naționale încă joacă un important rol de control în relațiile dintre regiuni și Comisia Europeană. Cele mai sărace regiuni ale Europei nu își pot susține foarte bine interesele în deciziile legate de integrarea Europeană, avînd mai puțini reprezentanți în organele Uniunii. Politicile competitive ale Uniunii, de asemenea, întăresc motivele centralizării.

Viitorul structurii teritoriale a Ungariei depinde fundamental de calitatea strategiei de descentralizare, pe care Ungaria o va urma în utilizarea noilor resurse după integrarea în Uniunea Europeană. O descentralizare adecvată pare să ofere cea mai eficientă soluție pentru Ungaria. Este nevoie de regiuni puternice în Ungaria, practica Uniunii Europene a dovedit fără urmă de îndoială că nivelul sub-național

cu populație în jur de 1,5-2 milioane de locuitori, administrat pe baza principiilor guvernării locale, pe capacitățile economice și trăsăturile structurale este:

- Cadrul teritorial optim pentru aplicarea politicilor de dezvoltare regională orientate spre dezvoltarea economică.

- Cîmpul adecvat pentru funcționarea forțelor de organizare teritorială post industrială și a relațiilor acestora.

- Spațiul important de acțiune pentru coagularea intereselor.

- Unitatea spațială ideală pentru înființarea infrastructurii moderne și a aparatului organizatoric executiv profesional al politicilor regionale.

- Un element dominant al sistemului decizional de coeziune și regional al Uniunii Europene.

Sistemul organizațional de stat descentralizat poate apărea prin dezvoltare organică și printr-o reglementare legislativă complexă. Este necesar ca principiile care creează premisele necesare să fie incluse în constituție. Acestea sînt următoarele:

- Statul ia în considerare în cursul activităților sale de dezvoltare și al politicilor sale economice inter-relațiile și corelarea între trăsăturile teritoriale și elementele de spațiu, asigură premisele necesare pentru îndeplinirea funcțiilor sociale de bază;

- Aplicînd principiul echității și al dreptății sociale, statul contribuie prin mijloace proprii la moderarea inegalităților teritoriale obiective ale nivelului de trai;

- Politicile regionale active ale statului promovează descentralizarea teritorială a activităților și funcțiunilor economice;

- Statul împarte sarcinile și mijloacele de dezvoltare regională cu guvernele locale și teritoriale, cu alți actanți interesați și delegă coordonarea responsabilităților și resursele de dezvoltare factorilor decizionali din teritoriu.

Astăzi, regionalizarea în Ungaria este inevitabilă nu din cauza sistemului administrativ sau a aderării la Uniunea Europeană. Miza, mai degrabă, este aceea a creșterii puterii economice a Ungariei, modernizarea țării și viitoarele poziții pe care Ungaria și regiunile ei le pot ocupa în diviziunea teritorială europeană a muncii. Statul ungar nu a fost capabil să provoace o schimbare de paradigmă de-a lungul secolului XX; nici autoritățile centrale nici cele teritoriale nu au fost interesate în împărțirea puterii. Astfel, în loc de reforme reale, diferitele planuri de descentralizare nu au realizat decît modificări insignifiante în amploarea redistribuirii. Atitudinea este similară în planurile cele mai recente cu toate că este imposibilă îmbinarea tendințelor actuale ale economiei europene cu structura prezentă de diviziune a muncii din Ungaria — după cum demonstrează eșecul tuturor încercărilor în acest sens din secolul de curînd încheiat. Apariția unei structuri teritoriale moderne din punct de vedere economic poate fi concepută numai într-un cadru cu totul nou. Acest cadru teritorial nu poate fi decît regiunea, organizată în jurul unor puternice centre metropolitane, dispunînd de putere politică, avînd instituții proprii și autonomie financiară. Mărimea regiunilor statistice și de planificare actuale ale Ungariei este în acord cu standardele europene (Figura 3); ele sunt capabile să primească funcțiuni noi și să folosească un

sistem de distribuție negociat. În secolul XXI numai regionalizarea poate duce la bun sfârșit procesul de modernizare a Ungariei.

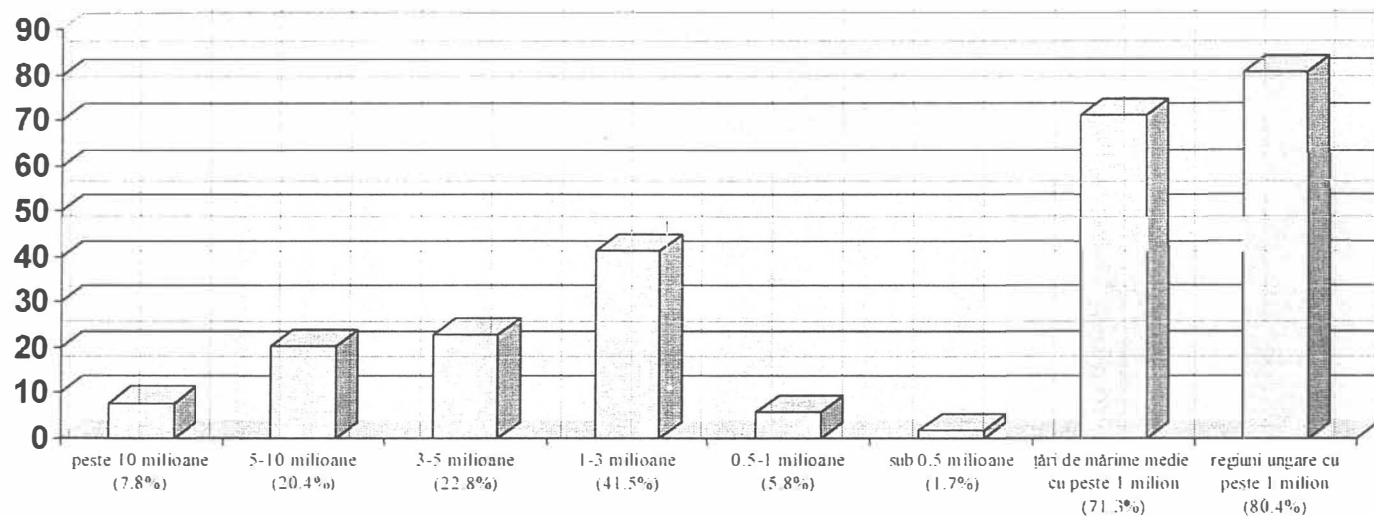
REFERINȚE

- Dente, B. 1999: *In un diverso Stato*. Milano, Il Mulino.
- Esterbauer, F. (Ed.) 1992: *Regionalismo e federalismo nella costruzione della nuova Europa*. Trento, Regione Autonoma Trentino-Alto Adige.
- Horváth, Gy. 1998: *Európai regionális politika* [European regional policy]. Budapest-Pécs. Dialóg Campus Kiadó.
- Horváth, Gy. 2000: *Decentralizáció és a régiók -- kelet-közép-európai nézőpontból* [Decentralization and regions in East-Central Europe]. In: Horváth Gy. – Rechnitzer J. (Eds.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai ezredfordulón* [Regional structure and processes in Hungary in turn of the millenium]. Pécs. MTA Regionális Kutatások Központja. pp. 60-72.
- Horváth, Gy. 2001: *European regional policy and the East-Central European enlargement. – Role of the Regions in the Enlarging European Union*. Discussion Papers. *Special Issue*. Pécs, Centre for Regional Studies, pp. 7–16.
- Horváth, Gy. 2001: *Consequences of the interrelationship between institutions of regional development and of integration in Hungarian regional policy*. – *European Mirror. Special Issue*. pp. 119-154.
- Keating, M. 1998: *The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change*. Cheltenham, Edward Elgar.
- Keating, M. – Loughlin, J. (Eds.) 1997: *The Political Economy of Regionalism*. London, Frank Cass.
- Le Galès, P. – Lequesne, Ch. (Eds.) 1998: *Regions in Europe*. London, Routledge.
- Loughlin, J. (Eds.) 1999: *Regional and Local Democracy in the European Union*. Luxembourg Office for Official Publications of the European Communities.
- Loughlin, J. 2000: *Regional autonomy and state paradigm shifts in Western Europe*. – *Regional and Federal Studies*. 2. pp. 10-34.
- Michalski, A. – Saraceno, A. 2000: *Regions in Enlarged European Union*. Brussels, EC, Forward Studies Unit.
- OECD Territorial Reviews. Hungary*. Paris, Organisation for Economic Co-operation and Development. 2001.
- Parks, J. – Elcock, H. 2000: *Why do regions demand autonomy?* – *Regional and Federal Studies*. 3. pp. 87-106.
- Perulli, P. (Ed.) 1998: *Neoregionalismo. L'economia archipelago*. Torino, Bollati Borlinghieri.
- Smith, B. C. 1985: *Decentralization. The Territorial Dimension of the State*. London, Allen and Unwin.

Traducere de Mihai Vieru

Figura 3
Distribuția populației în Uniunea Europeană și Ungaria în funcție de numărul populației din cadrul regiunilor NUTS 2, 1999.

Sursa: *Calcululele autorului bazate pe: Regions. Statistical Yearbook. 1999: KSH.*

*

Gyula HORVÁTH (n. 1951), doctor în economie, specialist în domeniul politicilor regionale europene, cooperare regională în Europa Centrală și restructurare și transformare regională în Europa Centrală și de Est. Este director general al Centrului de Studii Regionale al Academiei Ungare de Științe din Pécs, profesor de Politici regionale comparative europene la Universitatea din Pécs, doctor honoris causa al Universității din Kaposvár, membru al Academia Europaea din Londra, membru al Academiei Ungare de Științe, președinte al Asociației Ungare de Științe Regionale. Autor și coeditor a 25 de volume și aprox. 190 de articole de specialitate, dintre care: *Európai regionális politika* (1998), *Regionális támogatók az Európai Unióban* (2001).

Referat prezentat la Conferința Internațională „Implicații ale înființării regiunilor în România”, Sinaia 19-21 septembrie 2002 și publicat din amabilitatea Institutului pentru Politici Publice.

Autonomia Voivodinei – provocări și perspective

DUŠKO RADOSAVLJEVIĆ

*„Cel mai mare blestem e să fii bogat
și-apoi să pierzi totul.”*

Proverb evreiesc

1. Introducere

Cel mai mare grad de autonomie i s-a acordat Provinciei Voivodina prin Constituția Republicii Socialiste Federative Iugoslavia (RSFI), adoptată în 1974.¹ Articolul 2 al acesteia prevedea un statut constitutiv dual al Voivodinei, adică parte constitutivă a Republicii Socialiste (RS) a Serbiei și, totodată, a statului federativ Iugoslavia. Definițiile provinciei și ale republicii erau aproape identice², singura diferență fiind aceea a suveranității — o provincie nu era un stat, deși în practică ea era învestită cu toate atributele care o abilitau să exercite o autonomie completă. Astfel, o provincie se bucura de dreptul de a avea un parlament, un guvern, o bancă centrală, instituții universitare, culturale și științifice proprii; de asemeni, ea își urma propriile politici economice, își avea legislația proprie, un sistem judiciar, poliție și chiar și apărare teritorială proprii. În practica politică a fostului stat, statutul provinciilor Kosovo și Voivodina era egal cu statutul republicilor membre ale comunității politice iugoslave. Voivodina s-a bucurat de acest statut pînă în 1988, dată de la care, pentru început, puterile sale au fost îngădite³ de valurile de populism sîrb⁴, apoi au fost restrînse pînă la un nivel destul de scăzut de decretele constituționale⁵ ce au urmat, pentru a fi în cele din urmă aproape complet eliminate în practică prin soluțiile politice ale regimului lui Slobodan Milosevic. Respectivul acte legislative reflectau în același timp anularea ideii comuniste de autonomie completă a Voivodinei elaborate în timpul celui

de-al doilea război mondial, fapt care, la rîndu-i, ridică îndoieli în ce privește natura așa-numitei „revoluții anti-birocratice (de iaurt)”.

Scopul scurtelor remarci istorice de mai sus nu este acela de a reevalua soluțiile constituționale sau de altă natură adoptate în perioada regimului lui Tito. Mai degrabă, ele se impun de la sine ca punct de plecare sau ca bază pentru orice comparație a gradelor de autonomie preconizate, dorite, oferite, negociate etc.

II. Autonomia Voivodinei — statutul prezent

În Constituția din 1990 a R.S. Serbia⁶, în vigoare în momentul de față, problemele referitoare la autonomia provinciilor sunt abordate în articolele 108-112. Aceste articole afirmă că provinciilor le este acordată autonomia în domeniul puterilor legislative și executive referitoare la planificarea economică, socială și demografică, la protecția mediului înconjurător, asistența socială a copiilor, la asigurările sociale și de sănătate, la cultură, știință, educație, informații, folosirea oficială a limbii și înscrisurilor etc. Potrivit prevederilor constituționale, Provincia Autonomă (P.A.) a Voivodinei își înființează în mod independent instituțiile și le reglementează funcțiile; ea este, totodată, îndreptățită la venitul național propriu. Îndoielile care au însoțit adoptarea Constituției s-au înmulțit tot mai mult de atunci din pricina faptului simplu că prevederile sale referitoare la provinciile autonome nu reușesc să pună la dispoziția acestora competențele legislative respective nici măcar în domeniile în care însăși Constituția le garantează autoritate legislativă autonomă. Contrar practicii obișnuite adoptate de alte țări care includ provincii autonome, Constituția nu specifică natura „chestiunilor speciale”, care să fie tratate exclusiv de provincii, potrivit legislației proprii. Aceasta înseamnă că problemele provinciale sînt reglementate practic de legile republicii, ceea ce, în mod logic, atrage după sine întrebarea: ce fel de autonomie este de fapt garantată? În afară de aceasta, și totodată ca o fidelă ilustrare a vieții parlamentare din Serbia ultimilor zece ani, au fost adoptate — prin încălcarea Constituției și cu totul contrar practicii constituționale — zeci de legi menite să știrbească autonomia provinciilor (mai cu seamă a P.A.Voivodina). Drept consecință, Voivodina a fost lăsată pînă și fără propriile sale surse de venit în disprețul drepturilor sale stipulate — nu mai e nevoie să subliniem — de Constituție.

III. Cursul schimbărilor

În ciuda credibilității ridicate a noului guvern și a eforturilor serioase ale majorității comunității internaționale de a ajuta Serbia să revină în instituțiile internaționale și să se alăture procesului de integrare și altor procese, mediul din Serbia nu este deocamdată propice pentru soluționarea chestiunii Voivodinei (chestiunea autonomiei complete) și nici pentru soluții pripite sau incomplete. De aceea, Consiliul Executiv al Voivodinei a propus⁷, iar Adunarea P.A.Voivodina a

acceptat⁸ „Platforma cu privire la realizarea autonomiei și puterilor constituționale ale P.A.Voivodina și la principiile viitoarei ordini constituționale a P.A.Voivodina”. Platforma are în vedere procesul restabilirii puterilor constituționale ale P.A.Voivodina și al stabilirii aranjamentelor constituționale pe termen lung pentru P.A.Voivodina, care ar urma să fie implementate pe etape.

Prima etapă, care ar urma să se încheie în cel mai scurt timp posibil, presupune corectarea situației neconstituționale existente, modificarea și amendarea legilor republicii și, prin aceasta, împuternicirea provinciei pentru a-și exercita propriile puteri executive și normative. Procesul va impune atât amendarea a peste 100 de legi (lista cuprinde în jur de 120 de legi), cât și includerea respectivelor puteri constituționale provinciale în noile proiecte de legi care urmează să fie prezentate Adunării Republicii spre adoptare.

Pentru a atinge gradul de autoritate la care P.A.Voivodina este îndreptățită potrivit Constituției Republicii Serbia, provincia ar trebui să aibă autoritate în următoarele domenii:

1. Administrație
2. Folosirea oficială a limbilor grupurilor etnice
3. Servicii medicale
4. Asigurări de sănătate
5. Bunăstare socială
6. Asistența socială a copiilor
7. Asigurări sociale (pensii pentru vechime în muncă și pentru handicap)
8. Relații de muncă și de angajare
9. Educație
10. Nivelul de trai al elevilor și studenților
11. Cultură
12. Planificare și dezvoltare urbană
13. Construcții civile
14. Servicii publice și rezidențiale
15. Finanțe publice
16. Agricultură
17. Informații publice
18. Chestiuni juridice referitoare la proprietate și proprietari
19. Sport
20. Protecția mediului înconjurător

În ce privește definirea relațiilor pe termen lung dintre P.A.Voivodina și Republica Serbia, s-a sugerat ca Provincia să fie aceea care să trateze chestiunile care nu sînt reglementate explicit de Constituția sîrbă. În același chip, chestiunile care nu sînt reglementate de P.A.Voivodina (în concordanță cu statutele provinciilor sau cu legi similare) să fie tratate de municipalități. În afară de principii

subordonării, această structurare implică un fel de mecanism protector potrivit căruia instanțele respective ar îndeplini doar îndatoririle atribuite lor de către legile respective. Puterile Republicii Serbia și ale comunității politice și sociale mai largi (R.F.Iugoslavia) ar cuprinde apărarea, siguranța statului, sistemul monetar, politica externă, conceptele de bază ale sistemului economic, economia unică, politicile vamale, procedura penală și de apel, dreptul civil și contravențional, dreptul penal și acțiunile judiciare civile. Constituția Republicii Serbia ar defini precis domeniile care ar urma să fie reglementate independent de Provincie, domenii în cazul cărora legile Republicii nu s-ar aplica la nivelul teritoriului Provinciei, în vreme ce constituționalitatea legilor Provinciei ar fi evaluată de Curtea Constituțională unică a Republicii.

În definirea viitoarei ordini a Republicii Serbia, ar trebui luate în considerare ideile tot mai bine conturate de regionalizare a Republicii, adică înființarea de noi unități teritoriale și politice în regiune. În cazul în care teritoriul Republicii ar fi descentralizat în regiuni și provincii autonome, ar fi indispensabilă definirea gradului lor de autonomie, a competențelor și responsabilităților lor, în funcție de mediul local, potențialul economic, de interesele și nevoile lor culturale, educaționale sau de altă natură, și, ultimele, dar nu cele din urmă, în funcție de revendicările formulate.

IV. În loc de concluzie

Adunarea P.A.Voivodina a adoptat „Platforma”⁹ ca pe un prim pas către negocieri privind autonomia completă a Voivodinei. În același timp, platforma mai înseamnă începutul îndeplinirii promisiunilor din campania electorală a POD (Partidelor Opoziției Democratice) și totodată o bază pentru soluționarea problemelor vitale ale cetățenilor Voivodinei. Conceptul este viabil prin însăși natura sa, întrucât el reprezintă un compromis între opțiuni și concepte ireconciliabile cu privire la sau legate de autonomia Voivodinei. Din punct de vedere legal și constituțional, prima parte a platformei se limitează strict la cadrul Constituției existente. Acest fapt este important mai cu seamă din perspectiva mediului politic actual în care cele mai puternice forțe politice ale țării insistă asupra principiilor constituționalității și legalității și a codurilor severe ale legalității procedurilor politice. Această abordare a fost clar demonstrată de către Parlamentul Voivodinei, adică Adunarea sa, care a adoptat platforma în respectul intereselor și voinței cetățenilor Voivodinei.¹⁰

În a doua jumătate a anului 2001, în conformitate cu concluziile trase pe baza platformei Voivodinei, au fost inițiate mai multe discuții între reprezentanții guvernului Republicii și al Provinciei. În timpul discuțiilor, care au luat forma negocierilor, participanții au încercat să definească modalitățile optime de refacere a unei părți a competențelor P.A.Voivodina. Negocierile au arătat că nu au fost

ne semnificative încercările din partea guvernului Republicii de subminare a eforturilor și de a amâna chestiunile pentru o dată ulterioară (neprecizată) și de a convinge participanții că nu e momentul pentru astfel de acțiuni. În fruntea acestor încercări s-au aflat forțele de dreapta ale POD care diferă prea puțin, dacă diferă, de cele care au susținut în cursul ultimilor 13 ani privirea Voivodinei de puterile sale. Aproape singurul semn pozitiv în complotul împotriva autonomiei Voivodinei a fost faptul că sondajele de opinie au relevat că numărul celor care sînt în favoarea autonomiei Voivodinei este în creștere, atingînd în prezent 80 la sută. În momentul de față depinde de partidele autohtone din Voivodina de a transforma acest interes și sprijin într-o autonomie reală a Provinciei, luînd în considerare realitățile politice și cele — de ce n-am fi puțin cinici — numerice, în conformitate cu care ar trebui restabilită autonomia în colaborare cu partidele de la Belgrad.

În ianuarie 2002 Adunarea Republicii Serbia a adoptat Legea cu privire la transferarea anumitor puteri Provinciei Autonome, așa-numita „lege a omnibusului”¹¹. Legea a transferat Voivodinei în jur de 200 de competențe legate de aproape 20 de domenii ale vieții publice. Deși gradul de autonomie garantat prin lege este încă destul de scăzut, întrucît nu a fost atins nici măcar nivelul de autonomie preconizat de legea din timpul lui Milosevic și cu atît mai puțin gradul de autonomie cerut de partidele autohtone din Voivodina, trebuie remarcat că s-au făcut anumite progrese, oricît de modeste ar fi ele, și că s-a conturat o cale ce va fi mai puțin dureroasă pentru liderii mandatului politic al Republicii Serbia și care va duce la soluționarea chestiunii autonomiei Voivodinei. Însă trebuie remarcat și faptul că, în afară de această lege incompletă, nu s-a făcut nimic în Serbia pentru consolidarea procesului de descentralizare, ceea ce face ca respectiva chestiune să fie incertă și, ca atare, o sursă de numeroase probleme în viitor. □

NOTE

1. Constituția a fost adoptată la 21 februarie 1994. Bazîndu-se pe Constituția R.S.F. Iugoslavia, Adunarea Voivodinei a adoptat Constituția Voivodinei la 28 februarie 1974, care continuă să fie singura Constituție a Provinciei.

2. Vezi articolul 3 al Constituției R.S.F. Iugoslavia.

3. Prin amendamentele la Constituția R.S. Serbia, adoptate la 28 martie 1989.

4. Evenimentele așa-numitei „revoluții de iaurt” din 5-6 octombrie 1988; S.Kercov, J.Rados și A.Rais, *Rallies in Vojvodina in 1988*, Novi Sad, 1990; S.Djukic, *On How the Leader "Happened"*, Belgrad, 1992.

5. Constituția S.R. Serbia din 28 martie 1989 se referă la chestiunea autonomiei în Secțiunea VI – Organizare teritorială.

6. Cinci articole din Constituția S.R. Serbia din 1990 tratează provinciile autonome, dintre care patru conțin elemente restrictive menite să controleze provinciile, ceea ce trădează fără urmă de îndoială neîncrederea legislatorilor cu privire la instituția autonomiei¹

7. La ședința din 7 martie 2001, cu 19 voturi pentru și 1 vot de abținere.

8. „Platforma” a fost adoptată de Adunarea Provinciei Autonome la ședința din 29 martie 2001.

9. Rezultatele votului au fost 86 de voturi pentru, 10 voturi împotriva și 2 abțineri.

10. Mai multe sondaje separate și independente ale opiniei publice au indicat că mai mult de două treimi din populația Voivodinei cer ca statutul Provinciei să fie schimbat în linia stipulată de Constituția din 1974, ba chiar și mai mult. Vezi rezultatele cercetărilor făcute de agenția „Scan” în cadrul „Geotact” și al altor proiecte ale sale.

11. Legea a fost adoptată de către Adunare cu 118 voturi pentru și 114 voturi împotriva. Delegații care au votat împotriva legii provin din așa-zisele „partide patriotice”. □

Traducere de Doina Baci

*

Duško RADOSAVLJEVIĆ, absolvent al Facultății de Științe Politice a Universității din Belgrad, doctor în politologie al Școlii Superioare de Cercetări Sociale din cadrul Academiei Poloneze de Științe din Varșovia. Este profesor de sociologie și teoria politicii la Facultatea de Management din Novi Sad și vicepreședinte al Consiliului Executiv al Voivodinei.

Referat prezentat la Conferința Internațională „Implicații ale înființării regiunilor în România”, Sinaia 19-21 septembrie 2002 și publicat din amabilitatea Institutului pentru Politici Publice.

Descentralizare și regionalizare în Bulgaria

ALEKO DJILDJOV

Introducere

Care este rezultatul reformei de descentralizare a Bulgariei la zece ani de la inițierea acestui proces? Lucrul cel mai important este că în Bulgaria există astăzi o autoguvernare locală stabilă, construită în acord total cu Carta europeană a autoguvernării locale. Comparativ cu situația anterioară, există o bază normativă cuprinzătoare, stabilă, încheiată, care tranșează toate chestiunile economice, juridice, financiare și instituționale legate de municipalități. Țara a atins un echilibru optim al împărțirii teritoriale, fără mari disproporții teritoriale. Municipalitățile bulgare sînt mari ca întindere și ca număr de populație, ceea ce face ca ele și asociațiile lor (naționale și regionale) să fie participanți adevărați la viața economică și socio-politică a țării.

În prezent, cea mai mare provocare pentru finalizarea descentralizării în Bulgaria o reprezintă descentralizarea fiscală și înființarea autoguvernării regionale.

Baza constituțională a autoguvernării locale

Autoguvernarea locală își derivă cadrul legislativ din Constituția Republicii Bulgaria. În conformitate cu articolul 2, paragraful 1, Republica Bulgaria este un stat unitar cu autoguvernare locală. Nu există formațiuni teritoriale autonome. În conformitate cu prevederile constituționale, în țară este în curs de înființare un model al cărui centru de greutate îl constituie o profundă descentralizare la nivelul municipalităților. Una din temele principale ale procesului legislativ o reprezintă relațiile directe dintre municipalități și organismele centrale. Competențele ca și înființarea însăși a unui nivel regional puternic nu sînt supuse dezbaterii publice.

Baza autogovernării locale este asigurată de capitolul șapte (al Constituției, n.trad.) „Autogovernarea locală și administrația locală”, în care sînt enunțate definițiile pentru:

- Împărțirea teritorială — Teritoriul Republicii Bulgaria se împarte în regiuni (*oblasti*) și municipalități (*obstini*). Împărțirea teritorială și prerogativele orașului capitală și ale altor mari orașe sînt stabilite prin lege.
- Municipalități ca unități administrativ teritoriale de bază la nivelul cărora se exercită autogovernarea.
- Dreptul cetățenilor de a participa la guvernarea municipalității atît prin organismele de autogovernare locală alese, cît și direct, prin referendum sau adunarea generală a cetățenilor.
- Organizarea și structura instituțională și funcțională a autogovernării locale — consiliul municipal și primarul.
- Dreptul municipalităților de a forma o asociație națională precum și asociații regionale pentru protejarea intereselor lor comune și pentru promovarea și dezvoltarea autogovernării locale.
- Rolul statului în stabilirea condițiilor de dezvoltare a regiunilor și de susținere a autorităților locale prin politici investiționale, de creditare și de finanțare.
- Procedura stabilirii granițelor unei municipalități — va fi stabilită în urma unui referendum al cetățenilor.
- Municipalitatea ca entitate juridică ce are dreptul de a deține proprietăți și de a avea un buget municipal de sine stătător, pe care să îl folosească în interesul comunității teritoriale.
- Regiunile ca unități administrativ teritoriale împuternicite să ducă politici regionale, să implementeze guvernarea națională la nivel local și să asigure armonia între interesele naționale și cele locale. Guvernul central și reprezentanții săi locali exercită controlul asupra legalității hotărîrilor organismelor de guvernare locală numai în cazurile în care sînt autorizați prin lege să o facă.
- Autoritățile guvernării centrale și extensiile lor locale examinează hotărîrile autogovernării locale pentru a se asigura de legalitatea lor. Constituția prevede, de asemenea, protecția specială a intereselor locale în fața Curții Constituționale. În cazul unui litigiu între autoritățile centrale și cele locale, consiliul municipal poate înainta chestiunea direct curții.

Organizarea teritorială a țării

În Bulgaria există două nivele de guvernare locală/teritorială: municipală și regională. Sfîrșitul anului 1998 a fost martorul unei schimbări legislative substanțiale în împărțirea administrativ-teritorială a țării: Amendamentul la Legea împărțirii administrative a Republicii Bulgaria stipula înlocuirea pînă la sfîrșitul lui 1998 a celor

noă regiuni existente anterior cu 28 de noi regiuni. Orașul Sofia este o unitate administrativ-teritorială specifică, în care autogovernarea locuitorilor săi se combină cu implementarea politicilor de stat cu privire la dezvoltarea orașului capitală. Împărțirea și structura sa sînt stabilite prin lege. Orașul Sofia cuprinde douăzeci și patru de structuri administrative de sector și are statut de regiune.

Reforma în ansamblul său este interesantă datorită faptului că, spre deosebire de procesele din multe țări central și est-europene, în loc să se desfășoare în sensul unificării, al formării unor structuri regionale mai mari, a mers în sens opus. Cele 9 regiuni administrative existente, fiecare dintre ele corespunzînd în ansamblu nivelului NUTS 2, au fost înlocuite cu altele mai mici, de nivel NUTS 3. Argumentul decisiv l-a constituit aducerea mai aproape a nivelului regional de nivelul deja existent al municipalităților. De aceea, alternativa consta în înființarea unui nou nivel, intermediar între regiuni și municipalități, sau în creșterea numărului de regiuni, astfel ca ele să poată governa eficient întregul teritoriu pe care îl cuprind. Un argument suplimentar pentru înființarea celor 28 de noi regiuni l-a constituit faptul că ele nu ar fi fost o construcție complet nouă, ci o reconstituire a regiunilor care existaseră în perioada dintre anii 1959-1987. Această decizie a guvernului a fost acceptată fără nici o obiecție serioasă, fiind percepută ca normală și singura posibilă.

Personalul administrativ din subordinea guvernatorului unei regiuni se cifrează în medie la 35 de funcționari. Cu excepția Sofiei, în medie, într-o regiune trăiesc 260.000 de locuitori pe un teritoriu a cărui suprafață se întinde în medie pe 4.000 de kilometri pătrați.

O municipalitate are în general cel puțin șase mii de locuitori, însă există și excepții datorită amplasării geografice sau unor cauze economice, istorice sau naționale. Structura administrativă a Bulgariei cuprinde în momentul de față 263 de municipalități. Numărul mediu de locuitori ai unei municipalități — 34.000 — este destul de mare în comparație cu o serie de țări europene. Acest lucru este valabil și pentru suprafața medie a teritoriului municipalităților bulgare — 418 kilometri pătrați. Numărul mediu al localităților care alcătuiesc o municipalitate este de 20. Majoritatea localităților au statut de organ administrativ cu un primar ales direct. Un organ reprezentativ în cadrul municipalității îl reprezintă consiliul municipal care este ales direct de populație cu un mandat de 4 ani, folosindu-se sistemul proporțional. Numărul membrilor consiliului municipal este hotărît în funcție de totalul populației, el înscriindu-se între 11 și 61 de persoane.

Îndatoririle unei municipalități cuprind chestiunile locale care îi afectează pe locuitorii săi; municipalitatea poate stabili independent care sînt aceste chestiuni¹.

În anul 2000 au fost create 6 macro-regiuni de planificare. Aceste regiuni de planificare nu sînt unități administrative. Ele sînt folosite exclusiv pentru scopuri statistice și de planificare, în concordanță cu fondurile structurale și de preaderare ale Uniunii Europene. Activitatea lor este organizată de guvernatorul regional al

regiunii în care este plasat sediul lor. În prezent, aceste regiuni sînt stabilite prin ordonanță de guvern. În proiectul de lucru pentru o lege complet nouă a dezvoltării regionale este stipulată clarificarea juridică a statutului regiunilor de planificare prin care, în loc de regiuni de planificare, ele vor fi denumite regiuni de dezvoltare. În această etapă, statutul lor nu va suferi schimbări, cu excepția luării de măsuri pentru creșterea capacității lor administrative.

Intențiile guvernului în domeniul regionalizării

În programul guvernului, drept prioritatea VI, „Stimularea procesului descentralizării, autogovernării locale și participării cetățenilor”, se stipulează:

Obiective:

- Aprobarea organizării administrativ-teritoriale actuale a țării și funcționarea eficientă a unităților administrativ-teritoriale.
- Consolidarea democrației locale și a proceselor de descentralizare a funcțiilor, competențelor și finanțelor, de la stat către unitățile administrativ-teritoriale.
- Dezvoltarea autogovernării locale prin intensificarea participării cetățenilor, organizațiilor neguvernamentale și a tineretului la guvernarea pe plan local.
- Consolidarea competenței și eficienței autorităților locale și a organismelor lor.

Guvernul stipulează să susțină o dezbateră publică asupra chestiunilor continuării dezvoltării structurii administrativ-teritoriale a autorităților locale și înființarea unui al doilea nivel de autogovernare, în concordanță cu cerințele integrării europene.

În luna iunie a acestui an, respectîndu-și programul, guvernul a sugerat inițierea unei dezbateri referitoare la amendarea Constituției. Una din propuneri vizează schimbări care să permită înființarea unui al doilea nivel de autogovernare locală. Astfel, principalul accent al dezbaterilor din Bulgaria este plasat în primul rînd asupra întrebării dacă să se creeze și la nivel regional organe a căror componență să fie stabilită prin alegeri. Chiar dacă vor fi înființate, aceste organe vor avea probabil competențe reduse și vor fi lipsite de independență financiară, de dreptul de a impune impozite și de drepturi legislative.

Se cuvine să ne amintim că, încă de la începutul anului 2000, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a înaintat Republicii Bulgaria o recomandare specială, în sensul introducerii autogovernării în cele 28 de regiuni existente în țară. În situația în care s-ar ajunge la un consens politic pentru amendarea Constituției, în acest sens, pînă la mijlocul anului 2003, ne putem aștepta ca, o dată cu alegerile locale de la sfîrșitul anului 2003, să se desfășoare și alegeri pentru consiliile regionale.

De fapt, în prezent există și consilii regionale alcătuite din reprezentanți aleși. O dată cu legea dezvoltării regionale, s-au înființat în fiecare regiune consilii regionale de dezvoltare. În componența lor intră primarii municipalității și președinții consiliilor municipale ale regiunii. Misiunea de căpătîi a acestor consilii este elaborarea unui plan de dezvoltare regională și armonizarea inițiativelor de dezvoltare ale municipalităților.

Distribuția puterii pe nivele de guvernare

Consiliul de miniștri coordonează și implementează politica externă și internă a țării, în concordanță cu Constituția și cu legile în vigoare. Această instituție asigură ordinea publică și securitatea națională, precum și o diriguire de ansamblu a administrației de stat și a forțelor armate. Ca organism executiv, în componența sa intră primul ministru, vice-prim ministrii și miniștrii. Miniștrii conduc ministere individuale.

Consiliul de miniștri adoptă ordonanțe, regulamente, reglementări, ordine și decizii, în concordanță cu legea. Miniștrii emit regulamente, reglementări, instrucțiuni și ordine. Ei sînt călăuziți de legislația țării în îndeplinirea voinței și intereselor națiunii.

Guvernatorul regional are dreptul de a suspenda hotărârile ilegale ale consiliilor municipale și de a anula hotărârile ilegale ale primarilor. Hotărârile administrațiilor municipale și regionale pot fi atacate în instanță. Statul poate plăti daune cauzate de hotărîri și acțiuni ilegale ale oficialilor și organismelor administrative.

Fiecare regiune va fi guvernată de un guvernator regional ajutat de administrația regională. Guvernatorul regional va fi numit de Consiliul de miniștri. Guvernatorul regional va asigura implementarea politicii statului, salvagardarea intereselor naționale, legea și ordinea publică și va exercita controlul administrativ.

Autoritatea autoguvernării locale din cadrul municipalităților este consiliul, un organism cu competență generală. El definește, în respectul legii, politicile de dezvoltare municipală, de servicii publice și activitățile de interes local. Consiliul municipal se ocupă de chestiunile economice, de protecția mediului, de serviciile de sănătate, de cele responsabile de bunăstarea socială, de educație, de cultură; consiliul municipal mai răspunde de utilitățile publice, de dezvoltarea urbană și regională, de proprietatea municipală, siguranța traficului și ordinea publică. El abordează, de asemenea, chestiuni de importanță locală care nu constituie prerogativele exclusive ale altor autorități. El mai exercită funcții care îi sînt delegate de către organele executive centrale, în respectul legii.

Relația dintre administrația de stat și guvernarea locală

Municipalitatea este persoană juridică, afirmă Constituția. Această prevedere concisă a fost detaliată de Legea autoguvernării locale și administrației locale: „Municipalitatea este persoană juridică și are dreptul de a deține proprietăți și de a avea un buget municipal autonom”. În plus, Legea proprietății municipale definește proprietatea municipală ca publică sau privată și dezvoltă prevederi separate pentru fiecare. Datorită acestui aranjament, municipalitatea, fiind îndreptățită la ambele tipuri de proprietate, este persoană în dreptul privat și dreptul public și este persoană juridică, funcționînd potrivit principiilor ambelor tipuri de drept. Cu alte cuvinte, municipalitățile au puteri și exercită autoritatea publică.

Așadar, a prevalat conceptul tradițional al unui consiliu municipal public, ale cărui înființare și funcționare sînt stabilite prin lege pentru a asigura toate serviciile publice locale în cadrul limitelor locale stabilite, a căror ajustare comună, organizată și continuă este impusă de coexistența umană într-o comunitate. În îndeplinirea acestor îndatoriri locale, cetățenii au dreptul de a participa fie direct, fie prin organele municipale alese. Acest drept reflectă esența democratică a autogovernării locale.

Regiunea este unitatea la nivelul căreia guvernarea statului se exercită pe plan local. Ea este o unitate administrativ teritorială căreia îi este încredințată coordonarea politicilor locale și asigurarea armoniei dintre interesele naționale și cele locale. O regiune este alcătuită din una sau mai multe municipalități învecinate, iar teritoriul său este suma teritoriilor municipalităților din componența sa. Ea poartă numele orașului în care este situat centrul său administrativ. Guvernorii regionali sînt reprezentanții statului la acest nivel.

Grașițele regionale pot fi schimbate numai împreună cu grașițele municipalităților existente. Astfel de schimbări sînt aprobate prin decret prezidențial, la propunerea Consiliului de miniștri. Procedura nu include referendumul, întrucît regiunea nu este un palier al autogovernării locale. Autoritățile și funcțiile puterii executive a statului sînt create la nivel regional.

Un guvernator regional își realizează politicile regionale prin:

- Instituirea politicilor guvernamentale în regiune, realizarea reformei administrativ-teritoriale și coordonarea activităților organelor de stat în regiune și a interacțiunii lor cu autoritățile locale;
- Asigurarea armoniei dintre interesele locale și naționale, elaborarea și implementarea de strategii regionale și de programe de dezvoltare regionale și interacțiunea cu guvernarile locale și administrația locală;
- Păstrarea și protejarea proprietății statului în regiune;
- Garantarea legii și ordinii, controlul administrativ și implementarea reglementărilor emise de președintele republicii și de Consiliul de Miniștri;
- Controlarea legalității hotărîrilor și acțiunilor administrației și guvernarilor locale;
- Controlarea legalității hotărîrilor și acțiunilor organizațiilor, departamentelor, organelor și a întreprinderilor de stat din regiune;
- Organizarea pregătirii populației pentru mobilizare și apărare, coordonarea protecției în caz de accident sau calamitate naturală și menținerea ordinii publice.

Ca persoane juridice finanțate de la bugetul de stat, administrațiile regionale îi asistă pe guvernatori în exercitarea puterilor lor. Componența, organizarea funcționării, structura și activitățile lor constituie reguli de procedură adoptate de Consiliul de Miniștri. Guvernorii raportează anual activitățile administrațiilor regionale Consiliului de Miniștri.

Control, audit și supraveghere a guvernărilor locale

Nu există la nivel național un organ specializat pentru exercitarea controlului administrativ asupra activităților guvernărilor locale din Republica Bulgaria. Curtea Administrativă Supremă și curțile districtuale pot hotărî asupra legalității acțiunilor autorităților locale și regionale, asupra aplicării stricte și juste a legii în sfera administrativă și asupra disputelor privitoare la legalitatea acțiunilor Consiliului de Miniștri, a ministerelor și a altor organe de stat.

În momentul de față, controlul administrativ asupra activităților guvernărilor locale se întemeiază pe Legea administrației locale și guvernării locale, Legea procedurii administrative și Legea curții administrative supreme. Legea procedurii administrative stabilește procedurile referitoare la emiterea, contestarea și implementarea hotărîrilor administrative individuale de către organele executive municipale. Ea nu se aplică hotărîrilor președintelui republicii sau ale Consiliului de miniștri referitoare la planurile de dezvoltare economică și socială sau organelor subordonate celor care emit aceste hotărîri. Hotărîrile administrative sînt contestate potrivit procedurii administrative în fața autorității administrative superioare, care emite o sentință argumentată, în baza căreia anulează total sau parțial o hotărîre administrativă incorectă sau ilegală sau respinge plîngerea sau petiția. Legalitatea hotărîrilor administrative poate fi contestată și în instanță.

Guvernatorul regional exercită controlul asupra legalității hotărîrilor administrației municipale. Curtea are competența de a hotărî cu privire la legalitatea hotărîrilor și acțiunilor consiliului municipal.

Consiliile municipale pot înainta Curții Constituționale cazurile referitoare la litigiile privind competențele guvernării centrale. Guvernările locale pot depune plîngeri și înaintea unei curți competente împotriva oricărei acțiuni a guvernatorului regional care îi încalcă activitățile. Curtea Administrativă Supremă cercetează plîngerile și petițiile făcute împotriva hotărîrilor guvernatorilor regionali. Hotărîrile administrative generale și normative ale consiliilor municipale se pot contesta în fața curții districtuale respective. Consiliile municipale și primarii pot depune cereri de revocare a hotărîrilor care încalcă drepturile și interesele legitime ale municipalității.

Auditurile financiare ale guvernărilor locale sînt realizate o dată la trei ani de către autoritățile de auditare din subordinea Ministerului Finanțelor. Scopul auditurilor financiare este asigurarea legalității și autenticității documentelor și controlul administrării conturilor financiare și al cheltuielilor legate de proprietăți etc. Guvernările locale au dreptul de a face apel la organele de auditare care au realizat auditul sau la o autoritate superioară, precum și de a cere în instanță reconsiderarea auditului.

Pe lîngă controlul administrativ, guvernările locale sînt supuse investigației publice. Cetățenii au dreptul de a participa direct la chestiuni de importanță majoră pentru municipalitate, prin referendum local, întruniri și petiții. □

NOTĂ:

1. Potrivit articolului 1 al Legii administrației locale și autogovernării locale.

Traducere de Doina Baci

*

*Aleko DJILDJOV (n. 1967), absolvent al Universității „St. Kliment Ochridski” din Sofia, Facultatea de Științe Politice, profesor asociat la Facultatea de Administrație Publică al aceleiași universități și expert guvernamental în cadrul Direcției de Coordonare Regională a Consiliului de Miniștri, autor al unor studii în domeniile dezvoltării regionale, administrației publice, autogovernării locale și drepturilor omului publicate în diferite reviste de specialitate: **Regionalism and Local Self-Government: The Problem of Distribution of the Political Power in Europe between the Centre and the Periphery (1998), Survey of Regional Development Policy in Bulgaria (2001), Methods and Techniques of Managing Decentralization Reforms in Bulgaria (2002).***

Referat prezentat la Conferința Internațională „Implicații ale înființării regiunilor în România”, Sinaia 19-21 septembrie 2002 și publicat din amabilitatea Institutului pentru Politici Publice.

50

50

501
502

503

504

505

Dezvoltarea regională în Republica Moldova: spre centralism sau descentralizare

VEACESLAV BULAT

Comunitatea europeană acționează în prezent în condițiile unei realități de drept, politice și social-economice noi, și anume, în cea a regionalizării. Într-o accepțiune simplistă, prin regionalizare se înțelege abordarea concretă din partea statului a problemelor fiecărei regiuni, sprijinindu-se inițiativa locală, utilizând pentru aceasta posibilitățile întregului stat și atragerea resurselor externe pentru obținerea unor rezultate remarcabile atât în interesul regiunilor cât și al statului în general. În acest sens, acceptarea condițiilor de utilizare eficientă a inițiativelor și a potențialului regiunilor, majorarea drepturilor dar și a responsabilităților ce revin regiunilor, respectarea principiilor autoadministrării locale, stimularea cooperării raționale interregionale și transfrontaliere reprezintă principalele direcții ale acceptării regionalizării.

Regionalismul nu are tradiții în Republica Moldova. Problemele și greutățile în realizarea acestui proces sînt determinate prin faptul că în deceniile precedente, în condițiile economiei planificate, prioritare erau principiile departamentale de ramură ale conducerii (alocarea resurselor, pregătirea cadrelor, relațiile economice externe, statistica și altele), iar abordarea regională rămînea declarativă. La începutul anilor '90 sistemul de conducere pe ramuri în Moldova, ca și în alte țări post-socialiste, a fost demontat, fără să fi fost compensat prin crearea unei noi baze legale și instituționale pentru organizarea dezvoltării regionale în noile condiții și alocarea resurselor necesare în acest sens. Mai mult decît atât, Republica Moldova nu a cunoscut nici existența unor unități administrativ-teritoriale adecvate regionale. Împărțirea teritorial-administrativă în perioada postbelică a fost instabilă și se schimba foarte des, numărul raioanelor variind de la 16 la 63.

Pînă la sfîrșitul anilor '90, în Republica Moldova se mai păstra un sistem teritorial-administrativ foarte fărîmițat — 40 de raioane¹. În medie, unui raion îi

reveneau — 0,8 mii km² și aproximativ — 76 mii de locuitori, după potențialul lor raioanele fiind departe de a fi pregătite pentru a se autoadministra sau să facă față cerințelor promovării unei politici de dezvoltare regională.

40 raioane
4 municipii

Indicatori raioane	Minim	Maxim
Suprafața (mii km ²)	0,34	1,4
Populația (mii locuitori)	27,2	134,3

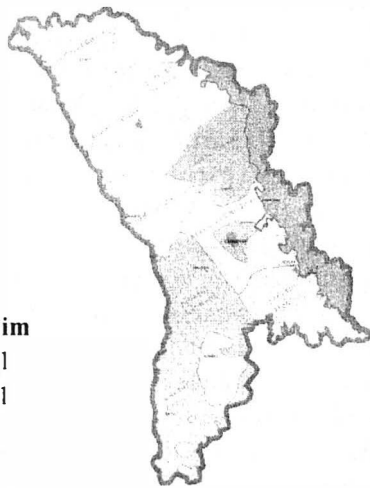

Figura 1. Harta delimitării administrativ-teritoriale a Republicii Moldova în 1994-1998

Pentru eliminarea deficiențelor existente, în Republica Moldova, începînd cu anul 1998, se înfăptuiește reforma administrativ-teritorială, care are drept scop apropierea de standardele europene a bazei de drept și a procedurilor administrative ale dezvoltării regionale. Față de celelalte țări în tranziție din centrul și estul

10 județe
Municipiul Chișinău
UTA Găgăuzia
UAT Transnistria

Indicatori județe	Minim	Maxim
Suprafața (mii km ²)	0,7	4,1
Populația (mii locuitori)	46,0	504,1

Figura 2. Harta delimitării administrativ-teritoriale după reforma din 1998

Europei, reforma administrativă în Moldova are un caracter specific, determinat de faptul că acest proces a fost dublat de o reorganizare teritorială de proporții. Conform legii organizării administrativ-teritoriale adoptată la sfârșitul anului 1998, au fost constituite 10 județe, Unitatea Teritorial-Autonomă Găgăuzia (UTAG) și municipiul Chișinău cu statut de unitate teritorial-administrativă de nivel II². Această reorganizare a îngreunat mult transferul propriu-zis de competențe, atribuții și responsabilități, către autoritățile administrației publice locale.

La momentul actual, dificultățile principale cu care se confruntă autoritățile administrației publice în promovarea politicilor de dezvoltare se pot grupa în câteva categorii:

- Probleme legate de schimbarea structurii teritoriale de tip raional cu cea județeană
- Dificultăți generate de transferarea competențelor administrative la nivel descentralizat
- Deficiențe specifice domeniului finanțelor publice locale
- Deficiențe socio-economice și de mediu.

În cazul *schimbării structurii teritoriale*, cele mai importante probleme sînt legate de dificultățile inerente adaptării și ajustării la noile structuri județene și tendinței unor sectoare (foste raioane) de a se auto-declara independente. Pînă în prezent, sînt încă mulți dintre cei care nu înțeleg că reorganizarea teritorială pe județe nu a fost o simplă regrupare a fostelor raioane într-o unitate administrativă mai mare, ci înlocuirea unei structuri de tip sovietic cu o nouă formă de administrare specifică țărilor europene.

Transferul competențelor întîmpină dificultăți datorită inadvertențelor frecvente între procesul de descentralizare și cel de desconcentrare. Deficiențele la acest capitol țin de lipsa unui echilibru optim între instituțiile desconcentrate și descentralizate care cauzează suprapunerea unor sarcini, nivele de autoritate, responsabilități și grade de subordonare între instituțiile desconcentrate și cele descentralizate. În situația curentă din Moldova, desconcentrarea instituțiilor statului este excesivă, în sensul existenței unui număr nejustificat de mare de inspectorate, servicii, direcții ale ministerelor centrale, plasate la nivel județean. O parte din aceste instituții sînt pur și simplu inutile, activitatea lor putînd fi desfășurată mai eficient de către sectorul privat.

Legea *finanțelor publice locale* prezintă o serie de imperfecțiuni care reduc considerabil autonomia reală a comunităților locale. Cel mai important neajuns în acest sens îl reprezintă existența normativelor de cheltuieli, care limitează foarte mult autonomia financiară în plan local. Un al doilea neajuns este că modalitatea de determinare, tipul și quantumul taxelor locale nu permit bugetelor locale colectarea unor venituri suficiente pentru acoperirea tuturor cheltuielilor ce li se atribuie prin lege.

Declinul *activității economice*, specific la nivel național, se regăsește și în plan regional/local. Agricultură este ramura preponderentă în economia județelor și activitatea acestui sector este serios afectată de lipsa unei infrastructuri a serviciilor, fragmentarea excesivă a terenurilor, insuficiența tehnicii agrare și restrângerea oportunităților de desfacere a producției. Infrastructura publică este slab dezvoltată și în proces continuu de degradare. Industria locală suferă din cauza lipsei de investiții, în principal cele străine — singurele capabile să asigure modernizarea sectorului și relansarea activității. Majoritatea serviciilor de utilitate publică (canalizare, salubritate, alimentare cu apă etc.) sînt asigurate mult sub standardele minime de calitate, iar în anumite localități ele lipsesc cu desăvîrșire.

În *plan social*, starea generalizată de sărăcie face ca o bună parte a populației Republicii să necesite asistență din partea statului. Fondurile înfime alocate în acest scop nu pot ameliora în mod semnificativ starea de sărăcie. Instituțiile școlare și de sănătate aflate în subordinea autorităților județene și a primăriilor se află într-o situație dezastruoasă, afectînd iremediabil calitatea capitalului uman al țării. În aceste condiții, preocupările legate de *protecția mediului* sînt departe de cerințele fundamentale impuse atît de cadrul legislativ, cît și de cele ce țin de standardele minime de sănătate a populației. Poluarea mediului cu deșeuri rezultate din activitatea economică și menajeră este practic imposibil de controlat. În consecință, calitatea factorilor de mediu este destul de precară, iar pericolul degradării solului, florei și faunei reprezintă o reală amenințare pentru republică.

Aceste disfuncționalități descrise mai sus generează o serie de deficiențe și neajunsuri care împiedică derularea normală a procesului de dezvoltare în plan regional și local. În aceste condiții, promovarea unei politici de dezvoltare regională constituie o necesitate stringentă.

În prezent, în Republica Moldova se remarcă două tendințe privind dezvoltarea regională. Prima tendință este insistent promovată de partidul de guvernămînt care încearcă astfel să-și „onoreze” promisiunile făcute în campania electorală. Conform acestei tendințe, se preconizează reîntorcerea la sistemul sovietic de administrare. Argumentul principal al comuniștilor este aducerea serviciilor publice cît mai aproape de cetățeni. În acest sens, a fost deja elaborată și adoptată Legea cu privire la organizarea administrativ-teritorială, prin care se preconizează lichidarea actualelor județe și crearea a 33-34 raioane (unele dintre ele fiind foarte mici, de exemplu raionul Basarabeasca va avea doar 10 localități). Totodată, Legea cu privire la administrația publică locală a fost supusă unei revizuirii fundamentale. Conform amendamentelor noi se prevede alegerea primarilor de către consiliile locale care vor putea fi desființate, în anumite condiții, de consiliile ierarhic superioare (consiliile raionale). Legile au fost adoptate de către Parlament în mare grabă neținîndu-se cont de părerea

specialiștilor în domeniu, solicitările comunităților locale și nefiind coordonate cu organismele reprezentative ale comunităților locale internaționale. Mai menționăm că această grabă a dus la crearea unui vacuum legal în domeniu care a durat aproape o jumătate de an.

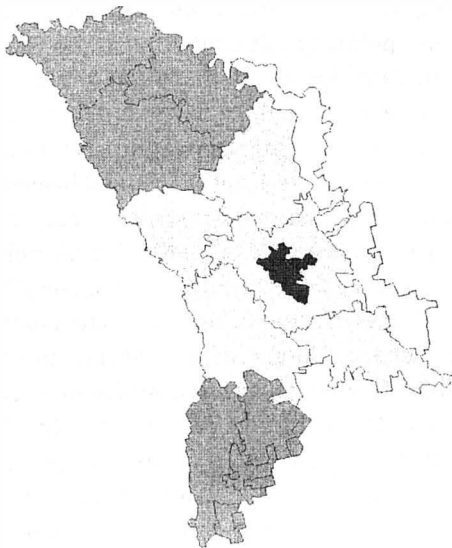
Considerăm că reforma administrativ-teritorială începută în 1998 este abia la început de drum. Perioada de trei ani este foarte scurtă pentru a determina clar avantajele și dezavantajele acestui sistem de administrare. Deocamdată putem constata că în realizarea reformei a fost trecută doar prima etapă în care a fost creată baza de drept și organizațională, efectuată evaluarea preliminară a situației sociale și a problemelor economice. La rînd urmează susținerea activității concrete a administrațiilor regionale în rezolvarea problemelor stringente ale teritoriului, utilizînd atît posibilitățile locale, cît și resursele necesare oferite de către guvernul central și de donatorii externi. Aceasta se poate realiza doar în condițiile promovării unei politici de dezvoltare regională.

Cu toate că este o țară mică, Republica Moldova, în diversele sale părți, are particularități naturale, demografice și economice specifice. Istoricește, pe teritoriul Basarabiei, între rîurile Prut și Nistru, puteau fi evidențiate patru subregiuni propriu-zise: de Nord, de Centru, de Sud-Est și de Sud. Caracteristicile lor de bază sînt determinate prin diferențierile dintre condițiile naturale, specializarea ramurii principale — agricultura, prezența orașelor, particularităților sistemelor de așezare a populației și problemele dezvoltării de perspectivă. În scopul elaborării și promovării politicii de dezvoltare regională, în prezent, de către Institutul de Cercetări și Consultanță în Management „Business Consulting Institute”, în colaborare cu Institutul Național de Economie și Informatică (structură subordonată Ministerului Economiei), cu implicarea specialiștilor din cadrul administrației publice centrale și locale, se efectuează un studiu referitor la regionalizarea economică a Republicii Moldova, în baza căruia se elaborează un concept al dezvoltării regionale și un proiect de lege cu privire la dezvoltarea regională.

Fiind în etapa de finalizare, studiul a confirmat necesitatea elaborării și promovării unei politici coerente din partea statului în domeniul dezvoltării regionale. Cuantificînd nivelul de dezvoltare al județelor actuale, se evidențiază următoarele rezultate³:

- Decalaj enorm în dezvoltarea socio-economică dintre municipiul Chișinău și restul teritoriului republicii
- Cu mici excepții, după principalii indicatori de dezvoltare socio-economică pe cap de locuitor, toate județele se situează sub media națională
- Între unitățile administrativ-teritoriale însele se manifestă importante decalaje
- Județele cu un nivel de dezvoltare mai înalt se situează în nord și sud, iar cele cu un nivel al dezvoltării economico-sociale mai scăzut, în centrul Republicii Moldova.

Nr. s	Indicator	mun. Chișinău	Restul unităților teritorial-administrative	
			Minim	Maxim
1.	Produsul regional brut	216	59	87
2.	Investiții străine	413	2	75
3.	Importuri	389	7	35
4.	Exporturi	287	27	88
5.	Producția industrială	262	23	103
6.	Salariu mediu	147	63	85
7.	Impozite și taxe colectate	282	37	75
8.	Automobile în proprietate privată pe o mie de locuitori	164	61	120

Figura 3. Dezvoltarea economico-socială a Republicii Moldova în profil teritorial, în anul 2000, după valoarea transformată a indicatorului agregat

În conformitate cu rezultatele studiului se elaborează conceptul dezvoltării regionale. În elaborarea conceptului, autorii se bazează pe experiența Sloveniei, Lituaniei și României în domeniul regionalizării. Conform conceptului, scopul politicii de dezvoltare regională va fi asigurarea și promovarea dezvoltării social-economice echilibrate și viabile a întregului teritoriu al țării, îmbunătățirea performanțelor economice ale unor arii geografice, constituite în regiuni de

dezvoltare, diminuarea decalajelor în dezvoltarea regiunilor, preîntâmpinarea apariției zonelor defavorizate, păstrarea și dezvoltarea potențialului natural și cultural al fiecărei regiuni în parte.

Instituția de realizare a politicii de dezvoltare regională se preconizează a fi regiunea de dezvoltare. În raport cu dimensiunile teritoriului Republicii, este inoportună crearea unui sistem cu patru nivele de administrație publică. Însă avînd în vedere criteriile NUTS, dar și faptul că introducerea unui nou nivel de administrare necesită modificări în Constituție, regiunile moldovenești nu vor constitui unități administrativ-teritoriale dar vor reprezenta cadrul de culegere a datelor statistice specifice pentru elaborarea politicii de dezvoltare regională, cadrul teritorial de implementare a acestei politici și cadrul de întărire a colaborării și parteneriatului între județe.

Regiunile vor fi dotate cu un cadru instituțional distinct. Se preconizează că acest cadru instituțional va fi reprezentat la nivel central de o Agenție de Dezvoltare Regională subordonată unui Consiliu Coordonator alcătuit din reprezentanții administrației centrale și ai colectivităților regionale. La nivelul regiunilor responsabile de realizarea politicii de dezvoltare regională vor fi consiliile regionale de dezvoltare ajutate de către agențiile regionale și locale de dezvoltare.

Politica regională va include toate activitățile care influențează în mod semnificativ dezvoltarea unei regiuni. Din cadrul sectorului public, aceasta va include: (i) schimbările produse în sectorul educației și învățămîntului; (ii) reforma pieței forței de muncă; (iii) îmbunătățirea infrastructurii; (iv) protecția și îmbunătățirea calității mediului înconjurător; (v) dezvoltarea întreprinderilor, transferul de tehnologie și atragerea investițiilor autohtone și străine și dezvoltarea sectorului IMM-urilor. De asemenea, fiecare activitate poate fi aprofundată prin intermediul utilizării unei game largite de instrumente, printre care crearea unui Fond pentru Dezvoltare Regională, crearea mediului adecvat pentru afaceri, stimulente financiare acordate sub formă de subvenții pentru investiții, utilizarea forței de muncă, granturi. De asemenea, se va asigura ca regionalizarea să ofere posibilitatea de a stimula cooperarea transfrontalieră și de a încadra unele din actualele județe în cadrul euroregiunilor existente și a celor de perspectivă.

Pentru Republica Moldova promovarea politicii de dezvoltare regională mai are și un motiv aparte. Avînd în vedere că politica regională în țările Uniunii Europene servește ca un mijloc important pentru integrarea diferitor grupuri etnice și sociale în componenta unui stat unic, păstrînd particularitățile culturale ale acestor grupuri și realizarea consensului politic în societate, consolidarea consecventă în Republica Moldova a regionalismului în înțeles european e importantă nu numai pentru democratizarea societății, încurajarea inițiativei locale, dar și pentru consolidarea statului, pentru depășirea tendințelor separatiste pe o bază legală și într-un mod civilizată. □

NOTE:

1. Legea Republicii Moldova privind organizarea administrativ-teritorială nr. 306-XIII din 7 decembrie 1994, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 3-4/40 din 14 ianuarie 1995

2. Legea Republicii Moldova cu privire la organizarea administrativ-teritorială nr. 191-XIV din 12 noiembrie 1998, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 116-118/705 din 30 decembrie 1998. Conform legii, unor unități administrativ-teritoriale din stînga Nistrului li se pot atribui forme și condiții speciale de autonomie conform statutului special stabilit prin lege organică. Conform Legii cu privire la administrația publică locală nr. 186-XIV din 6 noiembrie 1998, publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 14-15/60 din 12 februarie 1999, sistemul administrației publice în Republica Moldova este foarte asemănător cu cel din România, fiind reprezentat instituțional prin consilii locale și județene alese, primari aleși de către comunitățile locale și prefecti care veghează asupra legalității actelor administrației publice locale și județene.

3. Avînd în vedere că elaborarea unei politici regionale coerente presupune, înainte de toate, cunoașterea cît mai exactă a nivelului real atins de către fiecare regiune în parte, în ceea ce privește dezvoltarea economico-socială a acesteia s-a considerat necesară cuantificarea nivelului de dezvoltare atins de către fiecare regiune în parte. Cuantificarea nivelului de dezvoltare economico-socială de către regiuni ridică anumite probleme legate de faptul că termenul „dezvoltare economico-socială” reprezintă o noțiune complexă, și aceasta poate fi cuantificată doar prin luarea în considerație a mai multor aspecte specifice ale acesteia. De aceea, pentru determinarea nivelului de dezvoltare a regiunilor a fost utilizat un indicator integrat — Indicatorul Dezvoltării Economico-Sociale (IDES). Combinarea unor indicatori selectați într-un indicator agregat, a permis evaluarea comparativă a nivelului atins în dezvoltare de către fiecare regiune în parte, precum și gruparea acestora în cadrul unor grupe calitative. Pentru calculul IDES, au fost selectați 11 indicatori care au cuprins multiple aspecte ale procesului de dezvoltare economico-socială și au fost utilizate metode statistice de agregare, în speță metoda rangurilor exacte și metoda abaterilor standardizate.

*

***Veaceslav Bulat**, absolvent al Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității de Stat din Moldova, doctorand la Academia de Științe a Moldovei. Din 1999 consultant al Institutului de Cercetări și Consultanță în Management „Business Consulting Institute”. A participat la elaborarea Strategiei de dezvoltare a județului Soroca pentru anii 2001-2005, la elaborarea Studiului de evaluare a potențialului de cooperare transfrontalieră a județelor din Republica Moldova în cadrul Euroregiunilor „Prutul de Sus” și „Dunărea de Jos” și la elaborarea Studiului privind dezvoltarea regională în Republica Moldova.*

Referat prezentat la Conferința Internațională „Implicații ale înființării regiunilor în România”, Sinaia 19-21 septembrie 2002 și publicat din amabilitatea Institutului pentru Politici Publice.

Interviu cu Romano PRODI

GIUSEPPINA PATERNITI

Proxima lărgire echivalează cu reunificarea Europei

– Stimate domnule președinte Prodi, rolul internațional al Europei pare, în continuare, foarte fragil, mai ales după 11 septembrie. Ce ați întări pentru a conta mai mult în calitate de Uniune Europeană?

– În ciuda succeselor marcante obținute în multe domenii, Uniunea Europeană nu are încă, la nivel internațional, un rol politic corespunzător dimensiunilor și puterii sale economice. Acesta este rezultatul evoluției istorice a proiectului european, care – chiar fiind inspirat de obiective politice și sociale, în primul rând pacificarea continentului – a privilegiat, în mod tradițional, aspectele economice, în care s-a individualizat cheia pentru rezolvarea conflictelor seculare dintre țări vecine.

Evenimentele care în ultimii ani au zguduit Balcanii, dar și alte crize mai mult sau mai puțin învecinate cu granițele noastre, au pus accentul pe dificultatea pe care o întâlnesc în continuare statele europene în a vorbi într-un singur glas. Problema nu privește doar politica externă: și politica monetară și economică, de exemplu, ar cere o conducere unitară și coerentă.

Primul lucru care are nevoie de întărire pentru a conta mai mult în calitate de Uniune Europeană este încrederea: încrederea cetățenilor în instituțiile europene și încrederea reciprocă a statelor membre. Numai implicînd mai puternic factorul cetățenesc în deciziile luate la nivel european se vor putea lua decizii curajoase, și numai depășind îndoielile reciproce statele membre vor fi dispuse să renunțe la puterea de veto și să se încredințeze votului majorității.

Cîteva evoluții recente sînt încurajatoare și se bazează pe aceste presupuziții. După realizarea pieței unice, acum este vorba să construim o Uniune în care Statele membre pun în comun anumite elemente esențiale ale suveranității naționale, precum

apărarea. În acest scop a fost dezvoltată PESC, politica externă și de siguranță comună.

Uniunea Europeană afirmă conservarea valorilor comune, dar tinde în același timp să armonizeze punctele de vedere ale statelor membre, în cadrul instituțiilor internaționale. Printre acțiunile întreprinse recent amintesc ajutorul umanitar în Bosnia-Herțegovina, observatorii alegerilor în Rusia, susținerea procesului de pace în Orientul Mijlociu, contribuția la acțiunea de deminare și interzicerea minelor antipersonale. PESC e un instrument eficace de moralizare a relațiilor internaționale și constituie o deschidere pentru edificarea păcii în lume.

Aș vrea să mai adaug că armonizarea la nivel comunitar a politicii externe și de apărare e cu mult mai necesară după atentatele din Statele Unite. Cu toții am fost profund tulburați de tragedia care a lovit poporul american și Europa s-a asociat de îndată luptei împotriva terorismului, care trece în mod clar printr-un front diplomatic comun.

– Desigur, e necesară construirea unei Europe politice, dar nu se poate ascunde infiltrarea unor scepticisme cu privire la aceasta. În lumina declarațiilor șefilor de guverne, a dezbaterii deschise în Europa, dumneavoastră credeți că mai există posibilități de parcurs comun? Și ce priorități, după părerea dumneavoastră, ar trebui stabilite?

– În realitate, dincolo de scepticismul manifestat de anumite părți, eu am impresia că sînt cu adevărat puțini cei care se iluzionează că s-ar putea lipsi de Europa. Nu numai de piața unică, ci de o entitate politică de nivel continental în care să se aplice aceleași legi și să fie respectate aceleași principii și aceleași valori. Într-o lume tot mai interdependentă, e pur și simplu de negîndit rezolvarea la nivel strict național a problemelor unei lumi globalizate.

E deja un fapt consolidat că există un model european care ia forme atît de diverse dar care e, în mod clar, distinct de modelul american și de cel japonez. De exemplu, obiectivele principale ale Uniunii Europene sînt bunăstarea și solidaritatea cetățenilor, obiective care trebuie susținute pe rînd. Consider deci că integrarea, între statele membre, trebuie să continue, deși în respectul suveranității naționale. Societatea civilă e aceea care cere, tot mai des, intervenții coordonate la nivel european. Sînt convins că după actul unic de la Nisa metoda de integrare imaginată de Jean Monnet și-a atins limita și că trebuie modernizată și întărită în scopul construirii Europei politice. După cea economică, trebuie să construim Europa socială și în acest moment toatenivelele societății aspiră să-și aducă propria contribuție la edificarea europeană și, totodată, să-și facă auzită vocea în lăuntru acesteia.

Trebuie să încadrăm această problemă în conformitate cu principiul subsidiarității care servește la aducerea procesului de decizie mai aproape de cetățeni dar și la extinderea competențelor Uniunii. Nu va fi ușor, mai ales pentru că procesul coincide cu lărgirea spre Europa orientală și meridională.

Un moment crucial pentru trecerea de la Europa piețelor la Europa drepturilor și a libertăților a fost adoptarea Cartei drepturilor fundamentale la *summit*-ul de la Nisa. Mulțumită acestor noi elemente, Europa își găsește o nouă legitimitate și marchează începutul unui proces constituțional în care democrația europeană nu va mai putea eluda problemele pe care statele membre le-au înfruntat deja de secole. Mă gândesc mai ales la principiul separării puterilor și la sistemul taxelor. Astăzi aceste principii sînt în discuție în sînul Uniunii și niciunul dintre răspunsurile constituționale tradiționale nu poate furniza soluții de lungă durată pentru arhitectura europeană. A sosit momentul să punem la lucru imaginația.

Uniunea Europeană a demarat un proces care cuprinde o Convenție, compusă din parlamentari europeni și naționali, din guverne și din Comisie, cu scopul de a pregăti o nouă conferință interguvernamentală, prevăzută pentru 2004. A sosit într-adevăr momentul de a discuta deschis despre finalitatea politică a Uniunii și despre obiectivele pe care vrem să le urmărim împreună, în Europa. Convenția constituie un mare pas înainte spre o Europă mai democratică și mai transparentă. În trecut, în fapt, s-a urmărit o metodă de tip diplomatic, de negociere între reprezentanții guvernelor, metodă care nu mai corespunde naturii Uniunii și aspirațiilor legitime spre o mai mare participare și reprezentare, exprimate de cetățenii europeni.

Dar nu putem aștepta ca acest nou proces să ajungă la capăt pentru a acționa. Trebuie, începînd de azi, să răspundem noilor așteptări ale cetățenilor, așteptări la a căror naștere a contribuit chiar Uniunea. Nu putem să amînăm totul pînă la proximele întîlniri instituționale; putem, în schimb, să desfășurăm toate potențialitățile oferite de tratatele actuale. Cartea albă asupra guvernării a deschis deja drumul către o reformă *a diritto* constantă a sistemului comunitar în sensul deschiderii, participării, transparenței, coerenței și eficacității.

– *O dată cu reformele Uniunea se va măsura și cu provocarea lărgirii spre est, un drum deja început. Ce avantaje va aduce țărilor europene, după părerea dumneavoastră, această lărgire a granițelor?*

– Perspectiva lărgirii e o datorie istorică pentru Uniunea Europeană. Diversele lărgiri din trecut au permis întotdeauna consolidarea proiectului comunitar iar perspectiva de adeziune a țărilor Europei de Est, ale Maltei și Ciprului va transforma Uniunea într-o putere continentală. Următoarea lărgire echivalează cu reunificarea Europei, cu apariția unui actor cu greutate pe scena internațională și cu definitivarea afirmării a valorilor păcii și democrației.

Lărgirea va aduce semnificative beneficii economice, politice și sociale, atît statelor membre, cît și noilor aderenți. Obiectivul nostru ambițios este crearea nu doar a unei imense piețe unice, dar și a unui spațiu de justiție, de siguranță și de prosperitate pentru jumătate de miliard de cetățeni. Parlamentele țărilor candidate se implică profund pentru a primi *acquis*-ul comunitar, iar în statele mai avansate marele efort de modernizare a economiilor a început deja să dea primele roade.

Bineînțeles, intrarea a doisprezece noi membri în Uniune va spori diversitatea noastră, dar asta nu ne sperie deoarece diversitatea este principala noastră resursă. Conviețuirea culturilor și tradițiilor diverse e posibilă și valorizată chiar de adeziunea la aceleași valori și la principii comune. Eu sînt convins că într-un deceniu vom avea o Europă mai puternică, mai stabilă și mai unită.

– Lărgirea a suscitată deja o mare dezbatere la Nisa, unde au intrat în joc criteriile de reprezentare a țărilor din Uniune. Credeți că, în final, acordul obținut va garanta suficient o cale unitară a Europei lărgite?

– Uniunea Europeană trebuie să fie gata să-și primească noii membri, ceea ce înseamnă reînnoirea regimului instituțional și găsirea de spațiu în cadrul Parlamentului European, Consiliului, Comisiei, Curții de Justiție etc. În același timp, trebuie să veghem pentru ca toate instituțiile să funcționeze eficient după ce lărgirea a devenit realitate. Tratatul de la Nisa a dat deja anumite răspunsuri problemelor instituționale ridicate de lărgire. Începînd din 2005, statele membre nu vor mai dispune decît de cîte un comisar la Bruxelles. Cînd Uniunea va cuprinde 27 de membri va trebui să se revizuiască numărul de comisari, care va fi inferior celui de țări, și se va institui un sistem de rotație mulțumită căruia fiecare stat va fi reprezentat periodic în sînul Comisiei.

Au fost deja definite, pe lîngă numărul de locuri din Parlamentul European, proporția voturilor în Consiliu și pragul de majoritate calificată. În ceea ce privește Consiliul, tratatul de la Nisa a fixat un prag maxim de 345 voturi pentru o Europă din 27 și un prag de majoritate care va putea fi atins cu acordul a circa cincisprezece state membre. Totuși, deciziile vor putea fi adoptate numai cu aprobarea statelor membre care reprezintă majoritatea populației din Uniune.

Aceste reforme instituționale, foarte tehnice, sînt toate expresia uneia și aceleiași voințe: concilierea lărgirii și a coerenței Uniunii. În alți termeni, va fi nevoie să se garanteze paritatea tratamentului noilor membri și, în același timp, creșterea eficacității și consolidarea democrației instituțiilor comunitare. Din partea mea, eu sînt încrezător că tratatul de la Nisa va fi adoptat și că se va sfîrși prin instituirea unui sistem echitabil între Statele membre și Uniune.

Dar trebuie să vedem mai departe de Nisa. Dacă într-adevăr acest tratat elimină toate condițiile juridice pentru demararea procesului de lărgire, alte reforme sînt necesare pentru gestionarea Uniunii din 27 sau 30 de state, adică Uniunea întregului continent. De aceea, am demarat acel proces la care m-am referit mai sus.

– Domnule președinte, e inutil s-o ascundem, în opinia publică există și puțină preocupare pentru consecințele pe care lărgirea le va avea asupra economiei, asupra ocupării forței de muncă și asupra sistemului de afaceri, în particular. Nu va fi oare penalizat Sud-ul nostru, care se va dovedi mai puțin competitiv pentru firme, în raport cu țările din Est?

– Sînt convins că lărgirea va avea efecte pozitive asupra sistemului productiv și asupra ocupației; acesta este un fapt pe care îl reafirm cu plăcere. O piață internă mai vastă și o mai mare forță contractuală în negocierile bilaterale și multilaterale nu vor putea decît favoriza expansiunea economică și raționalizarea sistemului.

Crearea politicii regionale a tradus în practică solidaritatea economică a Statelor membre față cu regiunile mai defavorizate, și aceasta în avantajul tuturor, în special al Europei meridionale. Nu există dubii că lărgirea către est va implica o revizuire a politicii regionale și că fondurile disponibile vor trebui să se extindă pe un evantai mai amplu, cuprinzînd răsăritul și sudul continentului. Totuși, trebuie să evidențiem două elemente. Primul este faptul că politica regională a fost recent reorientată pentru a dirija ajutoarele spre regiunile mai în dificultate. În cadrul acestei noi politici, Sudul s-a ales cu o creștere a subvențiilor. Pe lîngă asta, dacă privim înapoi, în perspectivă istorică, și azeziunea Spaniei și a Portugaliei, în 1986, a suscitat preocupări deosebite. Existau temeri, în special cu privire la concurența cu regiunile Sudului italian, dar aceste temute repercusiuni negative nu au existat. Totul duce la credința că lărgirea pieței unice va constitui un stimul și pentru Sudul nostru.

Să nu uităm apoi că Mediterana redobîndește în acești ani o centralitate ce părea pierdută, iar regiunile Italiei Meridionale se găsesc într-o poziție ideală pentru a profita de pe urma relansării schimburilor cu Africa de Nord și Orientul Apropiat. În plus, pentru Italia a sosit momentul de a-și oferi propria contribuție la solidaritatea europeană, așa cum alții au făcut-o pentru noi în trecut, și o atare contribuție va consta și din destinarea anumitor credite regionale către țările din Est.

– În fine, este o provocare de acceptat, dar Sudul trebuie să și recupereze timpul pierdut. Pe ce pîrghii, după părerea Dumneavoastră, va trebui să apese Italia Meridională?

– Industrializarea Italiei Meridionale a fost frînată de numeroase motive – istorice, culturale, geografice și de natură publică. În noua realitate a acestor ani, eu cred că sudul are cărțile în regulă pentru a face un pas înainte, în raport cu distanța care l-a separat îndelung de Nordul industrial și de restul Europei.

Există, cu adevărat, premise pentru nașterea și dezvoltarea unui sector comercial și a unui sector terțiar avansat: o abundență mîină de lucru calificată, o poziție geografică favorabilă, infrastructuri adecvate. Sigur, lupta cu flagelurile care afectează dintotdeauna Sudul nu trebuie să coboare garda. Dar e vorba de a iniția un cerc virtuos: combătînd șomajul se sustrag resursele criminalității organizate și clientelismului, care sînt flagelurile cele mai rele.

Nu e vorba de iluzii, ci de realități concrete. Mă gîndesc, de exemplu, la portul Gioia Tauro: acest port, născut din greșeală și rămas pustiu vreme de optsprezece ani, a înregistrat o evoluție nesperată cînd a devenit evident că situația în Europa se schimbă și că se putea contrapune Rotterdam-ului și porturilor din Nord un mare

trafic în Sud. Acum zece ani, 75% din traficul european trecea prin porturile din Nord și numai 25% prin Mediterană; acum raportul este de 65 la 35, deci am câștigat 10 procente. O asemenea dezvoltare ne dă o idee despre potențialitățile Sudului, potențialități pe care nu trebuie să le lășăm neexploatate.

– *Domnule Președinte, dacă ar trebui să indicați o țară din Uniune care a știut să obțină rapid roade din oportunitățile oferite și a recuperat pînă la a se impune pe scena economică, ce țară ați indica și ce poate fi importat în Italia pe planul metodei?*

– Adeziunea la Comunitatea Europeană, mai întii, și apoi la Uniune s-a dovedit extrem de pozitivă pentru toate statele actual membre, atît pentru țările fondatoare, cît și pentru cele care și-au făcut intrarea prin succesele largiri. Italia nu e o excepție, iar pentru țara noastră posibilitatea de reînnoire a legăturilor cu Europa, după izolarea celor douăzeci de ani de fascism și dificila perioadă de după război, a fost, indubitabil, un mare stimul, care a dat o contribuție notabilă *boom*-ului anilor șazececi.

Sigur, rămîn și în Italia zone de subdezvoltare, zone în care șomajul atinge încă nivele foarte ridicate, dar eu – repet – sînt convins că următorii ani vor constitui o foarte mare ocazie tocmai pentru sudul nostru.

Printre exemplele de integrare pozitivă în realitatea europeană, care s-au soldat cu o solidă dezvoltare economică, se pot înșira cazurile Spaniei, Portugaliei, Irlandei și Greciei. În toate aceste țări adeziunea la proiectul comunitar a dat un foarte puternic impuls economic și social, permițînd scurtarea rapidă a distanțelor care le separau de marile națiuni mai avansate de pe continentul nostru. Dar să ne gîndim și la acele landuri din fosta Germanie de Est, și la realăturarea lor pozitivă la Germania Federală: pînă la căderea zidului Berlinului, puțini ar fi pariat pe o unificare atît de rapidă.

Italia a făcut deja proba marilor sale capacități de recuperare cînd a fost vorba de a-și suflca mînele și de a face un efort pentru a intra în grupul fruntaș din țările lui euro. Eu privesc deci cu optimism către următorii ani, convins că accelerarea economiei ne va permite să avansăm spre o societate mai prosperă, dar și mai egală echitabilă și mai solidară.

– *Și așa ajungem la euro. Introducerea sa, la începutul anului, a fost un mare succes, Dumneavoastră ați repetat acest lucru cu satisfacție de mai multe ori. Mulți economiști recunosc că moneda unică a adus indiscutabile succese economiei europene. Care sunt, după părerea Dumneavoastră, cele mai mari avantaje?*

– Realizarea pieței comune este obiectivul fundamental al Europei încă din 1957. Astăzi, mai mult de 90% din directivele pieței comune sînt convertite în legi de către statele membre. În scopul realizării pieței comune, la începutul anilor nouăzeci am hotărît lansarea proiectului monedei unice. Astăzi acest proiect a devenit realitate. Succesul monedei unice depinde de convergența economiilor. Țările care au intrat în zona *euro* au fost selecționate pe baza anumitor criterii de convergență macroeconomică. Dar trebuie să aduag că interpretarea acestor criterii a fost flexibilă și asta pentru a respecta

spiritul și nu litera principiului de convergență. Mi se pare cel mai bun exemplu de interpretare inteligentă, și nu tehnocratică, a deciziilor comunitare.

În ce privește avantajele lui *euro*, e de-ajuns să observăm creșterea economică a Europei și starea bună a bazei sale pînă în primul semestru al lui 2000, față de încetinirea care se înregistra în Statele Unite și de recesiunea japoneză. De fapt, chiar înainte de introducerea propriu-zisă, moneda unică a demonstrat o mare capacitate de stabilizare. Principalul avantaj al lui *euro* constă tocmai în crearea unui mediu economic stabil, care, la rîndul său, conține taxele de inflație și de dobîndă. Eliminarea operațiilor de schimb, o concurență mai sănătoasă și mai transparentă și o climă mai favorabilă pentru acțiunile locale, sub profil comercial, și al investițiilor se vor traduce în economii notabile și într-o mai mare eficiență a pieței.

Pentru a ne face o idee despre însemnătatea operației, să socotim că numai operațiile de schimb în zona *euro* ar fi avut un cost egal cu 1% din PIB-ul întregii Uniuni Europene. *Euro*, în plus, permite societăților să elimine riscul de schimb, deci și costurile asigurate consecvente, și facilitează confruntarea între prețuri din diferite țări, pentru consumatori și firme deopotrivă.

Creșterea concurenței va avea un efect de limitare asupra prețurilor, chiar dacă vor rămîne anumite diferențe de la un stat la altul, legate, de exemplu, de diferitele nivele de tranzacție indirectă.

Alte efecte pozitive se vor simți în sectoarele turismului și a piețelor financiare. Deja astăzi titlurile de stat emise începînd din 1999 de către țările interesate constituie o unică mare piață, fiind depășită doar de cea americană. În același timp, volumul emisiunilor de obligații în *euro* din partea societăților l-a ajuns pe cel al emisiunilor în dolari. *Euro* produce astfel o consolidare a burselor de valori și o reducere a costurilor pentru cei care iau credite, favorizînd investițiile.

– Și dezavantajele?

– Se face orice pentru reducerea la minim a dezavantajelor, atît în faza de trecere a monedelor naționale la *euro*, cît în faza succesivă, a introducerii lui. Problema fundamentală a trecerii la noua monedă e informarea. În toate statele participante au fost demarate campanii de informare pentru populație în general, și intervenții mai specializate pentru categoriile care s-ar putea resimți mai puternic de pe urma schimbării: bătrînii, handicapații și cetățenii cu un nivel scăzut de instrucție. Printre caracteristicile noilor monede și bancnote au fost adoptate semne particulare care să permită nevăzătorilor și persoanelor cu grav handicap de vedere să distingă diversele valori ale *euro*-ului.

În faza succesivă, de stabilizare, una dintre provocările monedei unice va fi raportul care se va institui între *euro* și celelalte monede ale țărilor Uniunii care nu îl vor fi adoptat. Importantă e evitarea subevaluării din partea acestor țări, care ar putea spera în acest mod la relansarea propriei economii pe pielea țărilor stabile. La fel, va trebui să se dea atenție riscurilor de dumping social, în țările incluse în zona

euro. În fine, chiar dacă la început ne va fi destul de greu să ne obișnuim și va trebui să ținem garda sus în viitor, eu zic că efortul merită.

– *Dar tocmai avînd în vedere riscurile și potențialitățile pe care euro le oferă, nu ar fi indispensabil un guvern politic al monedei încredințate, azi, doar mâinilor bancherilor?*

– Pentru a începe, independența Băncii Centrale în raport cu puterea politică este benefică pentru finanțe și pentru economia teritoriului din jurisdicție, iar Banca Centrală Europeană nu face excepție. Politicile economice ale statelor membre participante la zona *euro* vor putea prezenta diferențe, dar vor trebui să se inspire dintr-un cadru comun de obiective și obligații decretate de tratatul asupra Uniunii europene.

Atare cadru va fi, indubitabil, întărit și în acest scop am lansat recent ideea unui cod de conduită, care ar trebui să fixeze principiile fundamentale și să faciliteze coordonarea politicilor economice ale diverselor State din zona *euro*. În rest, introducerea lui *euro*, care comportă prin definiție o politică monetară comună, lasă guvernelor naționale responsabilitatea politicilor fiscale. Între aceste politici vor putea să rămîină diferențe, deoarece statele participante vor putea să aleagă soluțiile cele mai potrivite necesităților lor, cu condiția, firește, ca aceste soluții să poată fi susținute iar statele respective să fie responsabile și să nu amenințe buna funcționare a zonei *euro*.

– *Pentru care motiv, după părerea Dumneavoastră, sînt atît de lenți pașii în această direcție?*

– Cum spuneam, trebuie să reflectăm asupra mijloacelor de a extinde coordonarea politicilor economice în Europa și mai ales să decidem dacă suntem gata sau nu pentru acceptarea unui guvern comun al economiei, pe lîngă Banca Centrală Europeană. Repet: BCE este și trebuie să rămîină independentă, cu toate că, spre deosebire de băncile centrale naționale, nu va avea de-a face cu un interlocutor unic și bine definit cînd e vorba de stabilirea politicilor economice. Orientările de care dispunem deja pentru o politică economică sînt un pas în direcția corectă, dar rămîne în continuare mult de făcut pentru a putea vorbi despre un adevărat guvern al economiei. În acest sens, mi se pare că numai Comisia poate deveni referențialul lui BCE, pentru că e unica instituție comunitară care reprezintă interesul general al Uniunii.

Pe lîngă acestea, după cum se poate ușor intui, statele membre sînt datoare să cedeze o parte din suveranitatea lor, care este în mod particular încărcată de valori atît tangibile, cît și simbolice. Marele pas a fost însă făcut odată cu intrarea în zona *euro*, drept care n-ar avea nici un sens să dăm o putere prea limitată autorităților însărcinate cu gestionarea noii monede. E în interesul tuturor ca *euro* să se afirme, devenind un punct solid de referință pentru schimburile în interiorul și în exteriorul Uniunii.

– *În acest punct spunem: nu doar euro. Cum ați amintit și dumneavoastră în repetate rînduri, Europa nu poate fi doar monetară. Dar, sincer, în ciuda marii tradiții europene*

în materie de stat social, tocmai Europa socială pare în continuare foarte îndepărtată. Ce anume din patrimoniul european ați salva, ca patrimoniu de neabandonat?

– Dincolo de chestiunile economice, adevărata finalitate a unei economii sănătoase și prospere este creșterea în vederea bunăstării populației. Ceea ce vrea să spună că fără un model european care menține coeziunea socială, creșterea economică nu are nici un sens. Și, dacă dorim un model social în care solidaritatea să fie un factor cheie, trebuie să urmărim integrarea europeană. Numai o Europă politică puternică va fi în măsură să apere modelul nostru în sînul comunității internaționale. Nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că în multe țări dezvoltate cresc inegalitățile între sectoarele bogate și cele sărace ale populației. Trebuie deci să combatem disparitățile și dezechilibrele în interiorul societății noastre, atît din rațiuni etice cît și economice.

Dimensiunea socială a pieței e conținută în tratate și în jurisprudența Curții europene de justiție. Este vorba în particular de garantarea mobilității muncitorilor în cazul restructurărilor de firme. Recent, această evoluție și-a accelerat pasul odată cu semnarea, în 1989, a Cărții drepturilor sociale fundamentale (libertate sindicală, drept la formare profesională, la informarea muncitorilor, contractul colectiv) și prin adăugarea unui protocol social tratatului de la Maastricht. Au fost definite noi drepturi sociale: dreptul la sănătate și la siguranța locului de muncă, protecția copilului și a femeilor gravide, durata minimă a perioadelor de odihnă la lucru etc. Consimțămîntul Marii Britanii dat politicii sociale, în 1997, a permis integrarea Cartei drepturilor fundamentale și a Protocolului de la Maastricht în tratate, adică întărirea luptei împotriva discriminărilor. Astăzi Europa socială avansează cu pași mari mulțumită faptului că multe decizii se pot lua cu majoritate calificată. De exemplu, în 1994 directiva care crea un comitet european pentru acțiunile de dimensiuni comunitare a fost adoptată cu majoritate calificată.

– Reforma statului social este o problemă care unește țările din Uniune. Ar avea sens, după părerea Dumneavoastră, niște linii comune de reformă la nivel european?

– Anumite condiții care impun reformarea statului social sînt comune multor, dacă nu tuturor statelor membre. Populația europeană îmbătrînește puțin peste tot și consecvența criză fiscală e o problemă difuză. Pînă în 2050, aproape jumătate din populația europeană va fi compusă din pensionari iar în viitor se prevede un raport de un pensionar pentru fiecare doi angajați. Pe lîngă asta, trecerea către noua economie sustrage multor muncitori plasa de siguranță socială țesută de state în deceniile trecute.

Rolul instituțiilor comunitare în acest context trece, din punctul meu de vedere, prin trei mari direcții. Prima e concilierea foarte diverselor tradiții naționale de wel-

fare state prezente în Europa. Un cetățean danez se așteaptă la un nivel de asistență foarte diferit față de un cetățean italian; o așteptare fondată, între altele, care îi vine din istoria și din organizarea complexă a societății sale. Orice tentativă de intervenție comunitară nu poate să nu țină cont de aceste diferențe și din acest motiv vorbesc despre conciliere, mai degrabă decât despre armonizare.

În al doilea rând, pentru motivele expuse mai sus, *welfare state*-ul a devenit o resursă mai slabă decât în trecut și, așa cum se întâmplă de obicei în astfel de situații, conflictul dintre cei ce se bucură de el și cei care sînt privați riscă să se ascute. Ceea ce deschide o serie de probleme care ating, printre altele, principiul de echitate dintre cetățenii europeni, coeziunea la nivel național și continental, amenințate de posibilele tensiuni sociale, de capcana *dumping*-ului social, sau chiar de o concurență internațională condusă prin repetate lovituri de dărîmarea a sistemului de siguranță socială. Prevenirea acestor dezvoltări negative este cu siguranță una din sarcinile fundamentale ale Uniunii.

În fine, să nu uităm că *welfare state*-ul este una din valorile caracteristice ale Europei care, de exemplu, distinge net modelul nostru de cel american. Nu e hazardat să afirmăm că mare parte din populație deja îl consideră un drept de cetățenie, deci orice reformă va aduce cu sine reacții politice și sociale extrem de delicate. Să ne gîndim la dezbaterile deschise în multe medii naționale asupra extinderii asistenței sociale la cetățenii recent imigrați. E clar că discursul tinde să se întindă ca pata de ulei, implicînd sfera etică, principiul de solidaritate cu sectoarele mai slabe ale populației, criteriile de incluziune și excludere socială etc. Dacă vrem ca UE să-și asume cu mai mare hotărîre un rol politic, văd aici un evident cîmp de acțiune.

Bineînțeles, intervenția UE va trebui să se limiteze la cooperarea cu statele membre, conform principiului subsidiarității. Deja în martie 2000 Consiliul European din Lisabona a hotărît pregătirea unui studiu asupra viitoarei evoluții a protecției sociale, într-o optică de lungă durată. Lucrarea noastră de analiză, reflecție și coordonare va contribui la succesul inevitabilelor reforme. Spun inevitabile pentru că modelul social european poate supraviețui numai dacă se reformează. Nu putem menține serviciile și standardele care au fost create în trecut într-un context demografic și economic total diferit. Asistența socială, sanitară și de pensii trebuie să poată fi susținute și să ofere acele nivele de stabilitate și siguranță necesare modernizării economiei. În acest fel, generațiile viitoare vor putea să se bucure de nivelul și de tipul de asistență pe care le identificăm cu o societate justă, echitabilă și responsabilă față de toți cetățenii săi.

– *Statul social ne trimite într-un fel la problemele ocupării forței de muncă, ale pieței muncii și ale drepturilor muncitorilor. Dumneavoastră, domnule Președinte, credeți într-o cartă comună capabilă să se măsoare cu acele old sau new economy?*

– Europa are multe de spus despre problemele legate de muncă; dar nu sînt convins că trebuie neapărat să o facă prin intermediul unei „carte comune”. Din două motive. Trecerea de la formele tradiționale de producție, distribuție și consum la ceea ce se definește ca „new economy” este una din evoluțiile istorice ale epocii noastre. Revoluția industrială la care asistăm este totuși încă în curs; schimbările se succed vertiginos și par să antreneze practici consolidate din toate sectoarele. Din acest motiv, o „cartă comună”, care să-și pună ca obiectiv înfruntarea acestor transformări în mod concret și în detaliu, riscă să fie învechită chiar în momentul tipăririi. Dacă, în schimb, ar vrea să contureze principii și criterii de profil înalt, ar risca să fie generală și vagă. Nimeni nu poate prevedea cu certitudine care vor fi consecințele ultime ale acestei evoluții istorice. Cu siguranță se profilează linii de tendință, mai ales pentru factorii și elementele cuantificabile ale economiei, dar care va fi ponderea umană și socială?

Aceasta este o perspectivă fierbinte (conținută, printre altele, și în întrebarea dumneavoastră) care contrapune instanțele pieței, de natură pur economică, drepturilor muncitorilor, care aparțin sferei sociale și sînt mai aproape de viața cotidiană a cetățenilor. Vă ofer un exemplu pe care mulți îl cunosc, probabil. Noua economie a produs dematerializarea locului destinat muncii. Astăzi în orice sector este posibil să lucrezi oriunde este disponibilă o linie telefonică: de la birou, de acasă cu computerul de familie, chiar și din tren sau din avion, legînd calculatorul portabil la telefonul mobil. Este vorba, indubitabil, de o evoluție tehnologică uimitoare, dar conștiința de a fi mereu în mod potențial „la muncă” ce efecte are oare asupra vieții personale? Se îngustează tot mai mult bariera care separă viața privată de cea profesională, se schimbă raportul cu patronul și cu colegii, se rediscută multe categorii economice pe care se sprijinea în mod tradițional conceptul de muncă.

Este necesară, așadar, o redefinire a activității economice retribuite, care să țină cont de această transformare. Drepturile muncitorilor trebuie reafirmate și ocrotite, dar e nevoie de un mare efort de analiză și de imaginație pentru a le regîndi în noii termeni și cu viteza impusă de noile evenimente. Deci, dacă putem avansa ipoteza unei carte comune, aceasta ar trebui să fie concepută mai degrabă pe modelul unei pagini web, care e flexibilă și poate fi reactualizată continuu, decît ca pe o pagină tipărită, care e autoritară, oficială, dar statică.

– *Una din temele cele mai discutate astăzi privește dialogul social prin armonizare. Multora, începînd cu industriașii, li se pare o metodă depășită. După părerea Dumneavoastră, mai are ea o valabilitate într-o Europă care se schimbă?*

– Desigur, deoarece acordul e singura alternativă la conflict. În ciuda diversității sistemelor de protecție socială și de reglementare a muncii sau a fragmentării dialogului, care încetinesc construirea unei Europe sociale. Deci, trebuie să încurajăm puternic dialogul dintre părțile sociale, cu toate mijloacele aflate la dispoziția noastră. Tocmai prin asemenea intervenții instituțiile publice, fie la nivel național, fie comunitar, își pot traduce în practică propriul mandat. După părerea mea, una din sarcinile noastre este

cea de a asigura ca viața economică și funcționarea piețelor să conserve o dimensiune etică, sau să nu se piardă niciodată din vedere faptul că operatorii și agenții economici nu încetează a fi titulari de drepturi și purtători de valori.

În acest sens armonizarea este intrinsec superioară conflictului, și nu doar pentru că acesta din urmă produce daune țesutului economic și social. În situațiile de conflict, de obicei se generează o juxtapunere – pe care n-aș ezita să o numesc urită – între interese antagonice. În această dinamică nu este mult spațiu pentru articularea pozițiilor și înțelegerea aspectelor secundare sociale, politice și etice. Acordul, în schimb, se bazează pe dialogul dintre părți, în care pozițiile de plecare creează un spațiu intermediar în care se pot analiza rațiunile unora și ale altora.

Amintesc și că spațiul muncii a ajuns să facă parte din competențele comunitare odată cu tratatul de la Amsterdam și asta a îmbogățit cu mult sfera de acțiune socială în Uniunea Europeană. Totuși, între temele UE nu intră armonizarea normativelor sociale în toate statele membre, și asta nu din motive de ordin politic, instituțional și economic. Astea fiind spuse, sînt convins că toate politicile și acțiunile comunitare trebuie să mențină anumite obiective sociale ca puncte de referință, între care nu pot lipsi condițiile egale de muncă și lupta împotriva șomajului, a discriminării și a exploatării.

– Credeți că Europa socială poate da o contribuție de civilizație la nivel internațional, de exemplu pe planul echității dezvoltării, al susținerii țărilor mai sărace? Cum?

– Noi rămînem foarte atașați modelului social european. Pariul nostru e chiar cel de a aduce societatea noastră și economia noastră în era cunoașterii, menținînd în același timp caracteristicile tradiționale de solidaritate și grijă în privința membrilor mai slabi.

Această solidaritate, desigur, nu poate fi limitată la cetățenii din Uniune, ci trebuie să se extindă și la țările limitrofe și la toți cei care trăiesc încă în mizerie, nesiguranță și precaritate, în toată lumea. În această optică se plasează politicile noastre de vecinătate și de cooperare la dezvoltare și propunerile avansate pentru o politică mai echitabilă a imigrării. Uniunea și-a anunțat hotărîrea de a-și deschide piețele noilor vecini și țărilor mai sărace de pe planetă, în scopul de a le oferi posibilități concrete de dezvoltare. În același mod, studiem o politică a imigrării care să fie acceptabilă atît pentru țările de proveniență, cît și pentru cele de destinație, o politică în stare să combată traficul clandestin cu ființe umane și să deschidă o fereastră pentru cei care sînt nevoiți să-și abandoneze propria țară.

Europa rămîne un punct de referință pentru cetățenii multor țări din toată lumea, tocmai pentru cuceririle ei în materie de civilizație și democrație, respectul ei pentru drepturile omului, pentru libertatea de opinie, pentru condamnarea explicită a torturii și a pedepsei cu moartea.

– Nu vi se pare că această confruntare cu țările mai sărace are loc în primul rînd în casa noastră? Cum și cît să se deschidă granițele pentru imigranții extracomunitari, integrarea rasială... sînt întotdeauna probleme europene. În ce direcție se poate merge pentru o efectivă integrare?

– Problema se articulează între un pol negativ, care privește chestiunea frontierelor, imigrarea clandestină și tragedia umană care adesea o însoțește, și un pol pozitiv, care privește construirea unei societăți deschise și multietnice.

Primul pol trece prin definirea unui climat comun pentru justiție și operațiunile poliției, perfecționate prin tratatul de la Maastricht. El privește politica de azil, politica de imigrare, cooperarea judiciară civilă și penală și lupta contra terorismului. Imigrarea, mai ales prin aplicarea tratatului de la Schengen, a devenit una din preocupările Uniunii.

Pe lângă acestea, crearea unui spațiu comun de libertate, siguranță și justiție e destinată accelerării, așa cum rezultă din Consiliul European de la Tampere, din 1999, și, mai recent, din Consiliul extraordinar de la Bruxelles, care a urmat evenimentelor din 11 septembrie 2001. Astăzi, eforturile principale trebuie deci să privească granițele și garantarea liberului acces, chiar cu anumite condiții, dar întotdeauna respectînd dreptul. Aceste precauții, care unora le pot părea neliberale, ajută și la apărarea celor care intenționează să intre legitim în teritoriul european de abuzurile imigrării clandestine și de persecuția organizațiilor care o alimentează și o conduc. În ceea ce privește polul pozitiv, idealurile pe care se fundează Uniunea Europeană – respectul reciproc, toleranța, diversitatea culturilor și a tradițiilor – sînt incompatibile cu orice formă de discriminare. Asta nu înseamnă, bineînțeles, să ne iluzionăm că acest caracter tot mai multiethnic al continentului nostru ar fi destinat să se afigure pașnic. Știm că imigrarea e însoțită adesea cu tensiuni sociale și rasiale și că integrarea cu culturi îndepărtate de a noastră nu va fi întotdeauna ușoară. Dar dacă vrem să promovăm principiile noastre de deschidere și solidaritate nu putem, cu siguranță, să ne retragem atunci cînd dialogul devine strîns. A accepta valorile celuilalt nu înseamnă a abdica de la ale noastre, ci a ne confrunta fără prejudecăți și fără preconcepțe.

– Protecția cetățenilor europeni trece și printr-o chestiune de mediu. Problemele de azi s-ar putea amplifica atunci cînd Uniunea se va lărge spre est. De exemplu, în cîmp nuclear regulile în vigoare în acele țări sînt diferite. Credeți că aceste țări trebuie legate la regulile Uniunii, și cum?

– Protecția mediului este una din dezbaterile epocii noastre. Trebuie, cu toții, să ne unim forțele pentru a face astfel încît economia europeană și cea a partenerilor noștri să respecte principiul dezvoltării durabile. E nevoie să vedem problema în termenii spațio-temporali adecvați. Poluarea nu se oprește la granițe, nici la cele

naționale care traversează Uniunea, nici la acelea care o separă de restul lumii. Pe lângă acestea, tutela ambientului este încarnarea moștenirii care ne unește cu generațiile viitoare, pentru că daunele cauzate planetei astăzi pot atinge viața fiilor și nepoților noștri pentru mult timp de-acum înainte. Dacă Europa impune norme ecologice foarte severe este în scopul protecției planetei noastre în întregimea ei.

Fiind date aceste premise, este evident că măsurile pentru îmbunătățirea siguranței mediului figurează printre condițiile de adeziune puse țărilor candidate. În special, o serie de norme se ocupă de siguranța instalațiilor nucleare. Mai ales va fi nevoie să se alinieze legislația în materie de siguranță nucleară cu cea comunitară și să se instituie o autoritate independentă care să supravegheze acest sector foarte delicat. Adesea reactoarele utilizate în centralele din Europa de Est sînt de concepție învechită și nu asigură o adecvată protecție a populației și a angajaților. În câteva cazuri s-au făcut, de comun acord, intervenții menite să modernizeze și să facă mai sigure aceste instalații, în timp ce pentru altele s-a cerut închiderea și distrugerea lor. Asta va cere, desigur, investiții majore, care vor trebui să provină mai ales din sectorul privat. Uniunea Europeană, din partea sa, va asigura o susținere prin trimiterea de experți și consultanți și prin oferta de tehnologii și competențe. Pe termen mai lung, obiectivul este aducerea noilor state membre la același nivel de siguranță deja existentă în Uniune și favorizarea difuziunii unei culturi a siguranței nucleare și în Europa Centrală și de Est.

– Asupra protecției consumatorilor europeni există mereu o mare dezbateră. Cazul „vacii nebune”, de exemplu, a pus în lumină întârzierile și greutatea birocrăției, dar și dificultățile guvernelor în a acționa unitar. Există posibilitatea de a face mai mult în viitor, după părerea Dumneavoastră? La ce ar trebui să renunțe statele membre?

– Epidemia de encefalopatie spongiformă bovină a prins efectiv nepregătite statele membre și însăși Uniunea Europeană. Au existat ezitări și întârzieri, și nu întotdeauna măsurile adoptate la nivel național au fost cele de dorit. Tocmai de aceea Comisia a decis să învețe lecția și să o folosească, dotîndu-se cu instrumente mai eficiente de reacție în cazuri similare.

Instituțiile comunitare au adoptat un mare număr de decizii și regulamente pentru combaterea epidemiei și a desfășurat o acțiune de supraveghere asupra măsurilor luate de statele membre pentru stoparea flagelului și pentru evitarea de noi recrudescențe ale bolii.

În ciuda inevitabilelor contraste, deci, Uniunea Europeană a știut să medieze între exigențele diferitelor țări, reducînd tensiunile și dînd prioritate protecției consumatorilor. Încercați să vă imaginați ce s-ar fi putut întîmpla în absența instituțiilor supranaționale: probabil ar fi explodat un adevărat război comercial, cu măsuri de embargo și imediate represalii.

– *Alimentele modificate genetic dar și biotehnologiile. Divergențele de păreri par granițe de netrecut pentru a începe un drum comun. Credeți că este necesară o strategie comună țărilor europene și cum ar trebui ele să acționeze pe plan internațional?*

– Dezvoltarea biotehnologiilor ridică probleme care trebuie înfruntate la nivel de legislație comunitară și, încă mai mult, căutînd o voință comună la nivel internațional, în organisme ca G8 și Națiunile Unite. Este evident, în fapt, că n-ar avea sens interzicerea într-o țară a practicilor de cercetare și produselor agricole considerate legale într-o țară vecină. După cum știți, de la începutul mandatului meu am pus accentul pe siguranța alimentară și pe necesitatea protecției cetățenilor europeni. Cartea albă din 12 ianuarie 2000 ilustrează marile linii ale unei noi și ambițioase politici alimentare: modernizarea legislațiilor într-un complex de norme coerente și transparente, creșterea controalelor de la fabrică pînă la mîncarea de pe masă și întărirea capacităților sistemului de consultanță științifică pentru garantarea unui nivel ridicat de protecție a sănătății publice și de protecție a consumatorului. În același timp, trebuie să evităm alarmismele nejustificate și reacțiile emotive induse cîteodată de senzaționalismul anumitor mijloace de informare.

În ceea ce privește organismele genetic modificate (OGM), Comisia își propune două obiective: să facă în așa fel încît alimentele produse dintr-un OGM să fie supuse unui riguros control de siguranță înainte de a fi lansate pe piață, și să se permită consumatorilor să aleagă dacă să cumpere sau nu un aliment de acest tip, printr-o etichetare clară și comprehensibilă.

Asta ne face să vorbim despre procedurile de consultare a experților și de folosirea consultanței științifice. Consumatorii sînt adesea dezorientați și cer răspunsuri sigure de la autorități. Este importantă, prin urmare, dotarea cu mecanisme eficiente și de încredere pentru a culege cele mai bune păreri ale specialiștilor și a le traduce în regulamente și directive. Crearea Autorității europene pentru siguranță alimentară, prevăzută pentru 2002, răspunde tocmai acestor exigențe.

În ceea ce privește problemele etice legate de biotehnologie, trebuie să găsim un punct de echilibru pentru asigurarea integrității și a unicității oricărui individ, pe de o parte, și pentru susținerea cercetării medicale, pe de altă parte. Este un echilibru dificil dar reflecția trebuie să fie condusă de un concept în fond simplu: progresul tehnic și științific să fie în serviciul omului, mai degrabă decît omul în serviciul progresului. □

Traducere de Alex. Al. Cistelean

Interviu în *Una nuova anima europea. Intervista di Giuseppina Paterniti a Romano Prodi, Presidente della Commissione Europea*. AVE (An. Veritas Editrice), Roma, 2002, preluat cu permisiunea editurii.

Simbolistica națională în muzeele ardelenne

LAURA ARDELEAN

1. Despre rolul și misiunea muzeului

Prin definiție, muzeul este „o instituție în serviciul societății, care achiziționează, conservă, comunică și îndeosebi expune, în vederea studierii și delectării, mărturiile materiale ale evoluției naturii și omului”¹. Această deservire a societății include printre altele și datoria de a juca un rol predominant în acțiunile de stopare a procesului de degradare de care pot suferi resursele culturale, de a servi ca educator și mediator cultural. „Muzeul are calitatea de a opera în câmpul educațional prin mesajele sale specifice, inculcate în patrimoniul deținut și prezentat publicului. Educația prin muzeu este fie complementară altor forme educaționale (cea școlară), fie de sine stătătoare. În ambele ipostaze, muzeul promovează o anume educație propatrimoniu (patriotică, estetică, artistică, ecologică) în sens comportamental, iar într-o notă aparte, promuzeu”².

Simplificînd foarte mult, putem spune că muzeul are două roluri importante: pe de o parte, acela de transmitere de date (cunoștințe, valori), adică de *informare*, contribuind în acest fel la procesul de formare, iar pe de altă parte, prin incidența semiotică specială, atribuie obiectelor expuse în muzeu un nou rol, acela de *formare*: „Obiectul muzeal în sine – dar mai ales în contextul (legende, ilustrațiile, grafica) în care este prezentat – induce o stare de tensiune privitorului, urmărindu-se nu atît șocarea acestuia, cît convingerea sa. Universul „relicvelor muzeale” rezultat din inventarul valorilor expuse poate conduce, odată cunoscut, la stări de admirație culturală, de-a dreptul contagioase.”³

De aceea este de dorit ca muzeul să joace un rol predominant în eforturile de stopare a degradării culturale, în concordanță cu standardele și obiectivele naționale și internaționale de protecție și apreciere a moștenirii culturale.

Muzeul simbolizează identitatea culturală a unei comunități (locală, provincială sau națională), deopotrivă cu gradul de civilizație atins de aceasta, ca și felul în care s-au folosit resursele pentru a oferi continuitate respectivelor simboluri.

Spre deosebire de muzeele naționale sau tematice, muzeele județene sau locale (mă refer aici la cele de istorie și etnografie) ar trebui să reflecte specificul local, regional. Specificul local-regional presupune ca toate artefactele culturale ale zonei respective (indiferent de comunitățile etno-lingvistice care le-au creat) să își găsească locul binemeritat în muzeu.

Sistemele politice totalitare lasă urme adânci în modul în care sînt gîndite muzeele. Socialismul „*mai bine de cinci decenii a produs modele muzeografice stereotipe, sovietice, care au cuprins spații întinse – implantate, prin ajutorul unor experți – începînd din Havana pînă în Africa și Phenian. Concepția materialismului istoric, care a guvernat asemenea muzee, a marcat puternic, adeseori și în sens pozitiv – muzeografia multor țări, avînd rădăcinile adînc înfipte în teoria și practica culturală. În același timp, nu trebuie excluse consecințele negative – stereotipia, intoleranța ideologică, excesele exclusiviste de tipul filosofiei evoluționiste, dogmatizarea, cultul partinic și al unicei personalități, proslăvirea indecentă a măreției omului de tip nou. Acestea și-au pus amprenta puternic și pe termen lung asupra muzeografiei multor țări. Astfel, într-o parte din țările excomuniste (între ele și România) s-au dezvoltat rețele muzeale cu tematici hotărîte în baza principiului centralismului, din care – multe sînt caracterizate de megalomanie, egocentrism politic și naționaliste, exclusivism. Asemenea evoluție a presupus rezolvări muzeografice de tip național, cu o mare specificitate ce rezultă dintr-un anume patrimoniu cultural și natural, dar și altele, transnaționale, cu o recognoscibilitate în discursul internaționalist*“.⁴ Această subordonare a muzeelor politicii comuniste a făcut ca multe obiecte de patrimoniu să nu își mai găsească locul în expozițiile publice, iar valori care nu conveneau doctrinei fie să fie omise, fie să fie prezentate ca aparținînd altor comunități (valori culturale ale minorităților naționale, ale comunității greco-catolice etc.), recurgîndu-se adesea la falsuri istorice grosolane.

O dată cu anul 1989, însă, acest tip de muzeografie controlată și unitară a apus. Există deci posibilitatea regîndirii modului de organizare a muzeelor. Dar în România, lipsa unei Legi a muzeelor care să sublinieze și să garanteze apolitismul acestui tip de instituție face ca decizia obiectelor expuse, a formei legendelor să rămînă la latitudinea muzeografilor sufocați de lipsa de fonduri. Aceeași lipsă a fondurilor face și ca unele muzee să nu reușească să facă schimbările necesare după evenimentele din 1989. Poate de aceea, uniformizarea forțată aplicată în perioada comunistă este încă bine resimțită și în ziua de azi. Din acest punct de vedere, neexploatarea sau exploatarea insuficientă a specificului local face ca muzee din locuri diferite să se asemene pînă la identificare.

Pe plan internațional, a existat de multă vreme preocuparea pentru ilustrarea diversității culturale în muzee, acest fapt fiind privit ca un drept al tuturor comunităților care împart același teritoriu. În acest sens, ICOM (Consiliul Internațional al Muzeelor) a luat în discuție modul în care muzeele din întreaga lume reflectă diversitatea culturală.

„Cea de a XIX-a Adunare Generală a ICOM, ținută la Melbourne, în Australia, la 16 octombrie 1998, declară angajamentul său pentru:

a. promovarea drepturilor culturale ale tuturor popoarelor, prin intermediul reafirmării valorilor înscrise în Declarația Universală a Drepturilor Omului cu ocazia celei de a 50-a sa aniversări

b. (...)

c. dezvoltarea muzeelor ca situri de promovare a valorilor patrimoniului care au semnificație pentru toate popoarele, *prin intermediul dialogului intercultural* [s.n.]

d. împărtășirea preocupărilor, a realizărilor și proiectelor care sînt legate de diversitatea culturală, de pacea și armonia generală, înregistrate în cadrul întâlnirilor comitetelor regionale, interregionale și internaționale.

e. promovarea accesului comunităților culturale la informațiile și colecțiile relevante pentru patrimoniul lor cultural.

Preocuparea ICOM pentru respectarea diversității culturale în muzee este însă mai veche. În timpul Conferinței generale din Quebec, desfășurată în octombrie 1992, Comitetul Consultativ a recomandat constituirea unui Grup de lucru pe aceste probleme. Au urmat mai multe întâlniri pe această temă. S-a constatat astfel că există o creștere a recunoașterii faptului că diversitatea culturală este o realitate istorică și socială la nivel local, regional, național și global și că muzeele trebuie să reflecte această diversitate.

România este parte a ICOM și a avut chiar și un reprezentant la această Adunare Generală, iar rezoluțiile adoptate aici au fost făcute publice doi ani mai târziu, în Revista Muzeelor, numărul 4-6/2000. Din raționamente politice, sau din lipsă de fonduri, sau, mai rău chiar, dintr-o insuficientă motivație, nu există preocupări deosebite pentru respectarea acestor recomandări. O explicație complementară este oferită de Ioan Opriș: „*Din cele mai multe organisme internaționale noi lipsim sau participăm neregulat, schimbînd mereu delegații. Spre deosebire de alte țări, nu avem funcționari și specialiști români în cadrul acestora. Nu am reușit să avem (...) nici măcar organisme de reprezentare muzeografică în România, asociațiile noastre fiind încă timide și slabe, iar Comitetul Național al Consiliului Internațional al Muzeelor înseamnă doar o palidă formă de reprezentare.*“⁵

2. Simbolistica națională și muzeele ardelenе

Lucrarea de față dorește să analizeze la nivelul unui studiu pilot realitatea muzeală ardelenă. Grupul de lucru format din studenți ai Academiei Interculturale Transsylvania⁶ au pornit la inventarierea obiectelor, hărților și legendelor expuse, avînd următoarele ipoteze de lucru:

a. Cei 50 de ani de comunism au lăsat semne vizibile pe fața muzeelor transilvane. O trecere în revistă a conținutului acestora ne indică o uniformizare conștientă și programatică. Aceleași înscrisuri ilustrate de imagini foto ale unor obiecte arheologice ilustrează, spre exemplu, sala Tudor Vladimirescu atît la Sibiu cît și la Alba Iulia. Istoria locală își pierde importanța în favoarea acestei politici de uniformizare. Ca urmare, elementele culturale ale minorităților naționale au fost înlăturate din vitrinele publice în favoarea unor reproduceri ce amintesc de „eroi” naționali care nu au avut nimic de-a face cu regiunea de amplasare a muzeului.

b. Deși în recomandarea ICOM apare foarte clară încurajarea reprezentării minorităților naționale, acest fapt nu se regăsește în realitatea muzeală transilvană.

c. Există situații în care, din cauza apartenenței politice a factorilor de decizie, muzeul devine spațiul în care concepțe naționaliste domină întreaga expoziție permanentă.

Pentru a verifica ipotezele enunțate, s-a încercat o radiografiere a expozițiilor permanente din muzeele transilvane. Cercetarea nu are caracter de reprezentativitate. Au fost selectate muzee din regiuni transilvane în care minorități naționale (maghiari, germani, evrei, armeni etc.) au fost bine reprezentate în istorie și parțial continuă să fie reprezentate și azi. În aceste muzee s-a realizat o inventariere a exponatelor prezentate precum și a legendelor, a textelor scrise ce însoțeau aceste exponate. S-a încercat, de asemenea, identificarea de artefacte ale comunităților minoritare reprezentate în muzee dar fără numirea lor ca atare.

Fără a avea pretenția de reprezentativitate, studiul pilot realizat a dorit doar tragerea unui semnal de alarmă asupra unei realități transilvănene. Elevii, turiștii, publicul larg găsesc poate în muzee o sursă considerată obiectivă, fiind considerată chiar informare din sursa primară. În absența unei clare reprezentări a rolului avut de diferite comunități, curentele naționaliste și extremist-naționaliste își află o aderență chiar în rîndul celor mai tinere generații. Vom încerca să prezentăm situația muzeelor monitorizate, adăugînd, acolo unde am considerat necesar, observațiile personale.

3. Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj

Județul Cluj este situat în nord-vestul României și ocupă o arie de 6.650 km pătrați. Clujul este capitala istorică a Transilvaniei și este situat la aproximativ 320 de km nord-vest de București, în valea râului Someșul Mic.

Istoria Clujului, excesiv ideologizată și politizată este încă subiect de controverse. Construit pe o veche vatră romană, identitatea orașului de pe Someș suferă transformări spectaculoase în timp. *„Identitatea Clujului în secolele XVI-XVII reprezintă o problemă a cărei abordare contravine oricărui purism. Ea devine în acest fel o provocare, și nu doar pentru istorici. Dificultatea constă nu doar în structura demografică, socială și religioasă a acestui oraș, ci, într-o măsură chiar mai mare, în instrumentalizarea politică a istoriei: în ultimii 150 de ani*

pluralismul etnico-lingvistic nu a făcut parte din idealurile politice. Astfel, Clujul premodern nu putea fi abordat de către o istoriografie militantă din punct de vedere național decât ca răul necesar, tranziția de la un oraș mixt la unul pur din punct de vedere etnico-lingvistic. Clujul a reprezentat o excepție în peisajul urban al Transilvaniei medievale, datorită structurii sale demografice și politice: prin Uniunea din 1458, de fapt o diplomă a regelui Matia acordată Clujului, orașul a fost condus de ambele națiuni politice, cea săsească și cea maghiară în mod paritar, iar instituțiile caritabile și sociale au fost folosite în comun. Sistemul paritar de conducere a fost foarte simplu și s-a păstrat pînă în secolul al XVIII-lea, cînd paritatea etnică s-a transformat într-una confesională, catolic-protestantă.⁷ Istoria secolelor următoare vorbește despre faptul că „și mai complexă este situația în secolul al XVII-lea, cînd numele nu mai dau decât arareori informații privind apartenența la o națiune sau alta. După ce în 1568 Clujul trece la antitrinitarianism (prin hotărîrea magistratului și nu datorită prediciei lui David) el devine în secolul al XVII-lea un fel de oraș sfînt al acestei credințe. Sașii unitarieni, care nu mai foloseau germana ca limbă de comunicare, ci doar ca limbă de cult, au avut de înfruntat, ca întreg orașul de altfel, rigorile politicii principilor calvini. Datorită sprijinului acordat mai ales de Gheorghe Rákóczy I la Cluj, calvinismul a recîștigat repede terenul pierdut între 1566-1568, astfel că în 1620 se înființează o comunitate calvină a sașilor, căreia principele Gheorghe Rákóczy I i-a dăruit în 1635 o casă de rugăciune aflată inițial în posesia sașilor unitarieni.”⁸

Recensămîntul din 1857 înregistrează pentru Cluj 4,16% ortodocși, 11,25% greco-catolici, 36,46% romano-catolici, 37,50% reformați, 5,29% evanghelici, 3,80% unitarieni și 1,42% izraeliți. Creșterea ponderii populației române în întregul județ Cluj se observă și din datele recensămîntelor ulterioare. În 1930 românii reprezentau 62,17% din populația județului Cluj iar comunitatea maghiară s-a restrîns la 29,32%. „Dacă la recensămîntul din 1956 numărul maghiarilor din Cluj era încă mai mare decât cel al românilor (nici una dintre etnii neavînd o pondere mai mare de 50 la sută), ulterior, an de an, migrația internă, favorizată de politica comunistă de industrializare, dar și de naționalismul lui Ceaușescu, a schimbat datele problemei. Din majoritari în oraș, românii au devenit covîrșitor majoritari. Iar ultimul act al românizării Clujului s-a jucat în deceniul trecut. Astfel, conform recensămîntului din 1992, dintr-o populație totală de 328 602 persoane, 248 572 erau români (75,6 la sută) și 74 871 maghiari (22,8 la sută).”⁹

Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj este situat în zona centrală a orașului (pe strada Daicovicu). În situl de prezentare a acestui muzeu, sîntem informați că: „Idea de a aduna toate colecțiile referitoare la istoria Transilvaniei și la frumusețile sale naturale datează din veacul al 18-lea, dar s-a concretizat abia în sec. al 19-lea, cînd a fost fondată Societatea Muzeului Ardelean (1859),

reunind colecții de botanică, zoologie, mineralogie, geologie și arheologie. Pe atunci, artefactele istorice erau doar unele printre numeroase alte obiecte. Când, în 1872, a fost fondată Universitatea din Cluj, ea a preluat colecțiile Societății Muzeului Ardelean. Existau atunci cam 3000 de obiecte și peste 20.000 de monede. Colecțiile arheologice au crescut însă repede, ele fiind transferate la începutul sec. 20 pe actuala locațiune a muzeului nostru, pe atunci sediu al Institutului de Studii Clasice."

Pe lângă acest inventar preluat, beneficiind de o politică favorabilă, centralistă, muzeul clujean preia în perioada comunistă obiecte muzeale din întreaga Transilvanie. Limbile utilizate în prezent în muzeu sînt limba română (denumirile sălii și legendele) precum și franceză (denumirile complementare a 8 săli din 18).

Muzeul este amenajat pe două etaje și 18 săli. Etajul I (sălile I-10) este dedicat comunei primitive, istoriei dacice, a Daciei Romane, precum și o sală adiacentă (Civilizația Egiptului Antic), iar etajul al II-lea înghesuie istoria Transilvaniei, începînd cu Evul mediu timpuriu și terminînd cu Unirea din 1918. Deși numele muzeului este „Muzeul de Istorie al Transilvaniei“, muzeul reflectă în fapt istoria *românilor* [s. n.] din Transilvania.

Etajul I al muzeului adăpostește următoarele săli:

- Sala I: Comuna primitivă. Paleolitic. Se încearcă ilustrarea specificului regional, obiectele prezente provenind din Transilvania.
- Sala a II-a: Comuna primitivă. Neoliticul. Se păstrează caracterul regional.
- Sala a III-a: Epoca bronzului este alcătuită din 2 camere, păstrîndu-se interesul de a prezenta obiecte din zonă.
- Sala a IV-a: Epoca fierului este alcătuită și ea din 2 camere. În cea de-a doua cameră apare deja materialul dacic, iar proveniența obiectelor expuse sau reprezentate este în cea mai mare parte din Munții Orăștiei.
- Sala a V-a: Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei prezintă citate referitoare la calitățile dacilor, reprezentări ale cetăților.
- Sala a VI-a: Civilizație dacică. Citatele din Strabon, Dio Cassius sînt identice cu cele întîlnite și în alte muzee.¹⁰ Deja în această sală apare reprezentat și elementul roman precum și demonstrarea continuității elementului dacic pe acest teritoriu¹¹.
- Sala a VII-a este adiacentă (Civilizația Egiptului Antic)
- Sala a VIII-a: Dacia Romană (106-275) cuprinde 4 camere totalizînd circa 30 m lungime și 10 m lățime, incluzînd 20 de vitrine la care se adaugă planșe și fotografii. Obiectele expuse sînt în cea mai mare parte descoperite în Transilvania.
- Sala a IX-a: Napoca Romană. Este în reamenajare și încearcă să aducă în atenția publicului istoria locală¹².
- Sala a X-a: Dacia după retragerea Aureliană: două camere care se remarcă prin ambiguitate, prin lipsa oricăror legende/explicații, a oricăror datări, doar citarea ruptă din context a unor istorici vechi prin care sînt vîinate anumite referiri care să arate că aceste ținuturi continuă să fie populate de locuitorii daco-romani.

- Sala a XI-a: Evul mediu timpuriu. Apar primele referiri la maghiari și sași: „Secolele XII-XIII: pentru a-și consolida stăpînirea, Regalitatea maghiară a colonizat în Transilvania secuii (părțile răsăritene) și grupuri de populații germanice (sașii – părțile sudice), fiindu-le acordate mai multe privilegii. Ei au contribuit la dezvoltarea economică, politică și culturală a provinciei.”¹³

- Sala a XII-a nu are nici nume și nici explicații și prezintă mobilier, tablouri, covoare.

- Sala a XIII-a: Orașe și meșteșuguri. Denumirea sălii este menționată și în limba franceză. Pe lângă gravuri ale orașelor transilvane¹⁴ și obiecte, apare o fotografie cu sigiliul Universității Săsești, iar printre cărți statutul sașilor din Transilvania.

- Sala a XIV-a: Manufacturi. Minerit. Comerț. Agricultură. Mișcări țărănești. Numele sălii este tradus și în limba franceză.

- Sala a XV-a: Viața Politică: denumirea sălii apare și în franceză. Sînt prezentați, fără prea multe explicații: Iancu de Hunedoara, Matei Corvin, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, principii transilvani: Iohanes, Ioan Sigismund, Ștefan Báthori, Mihai Viteazul, iar spații mai ample sînt rezervate lui Mihai Viteazul.

- Sala a XVI-a poartă denumirea de „Cultura“, denumire afișată în limbile română și maghiară. Deși apar (în număr foarte mic) reprezentate artefacte culturale ale mai multor comunități etnice sau confesionale transilvane (reprezentări ale Catedralei Sf. Mihai din Cluj, ale Catedralei Evanghelice Lutherane din Sibiu, o reproducere a lui Francisc David proclamînd toleranța religioasă la Dieta din Turda și chiar miniaturi armenesti de la Gherla precum și steagul Mitropoliei Greco-Catolice), acestea nu sînt evidențiate sau explicate. În multe cazuri, explicațiile lipsesc cu desăvîrșire iar, de exemplu, deși există o vitrină ocupată de Școala ardeleană și Biserica Română Unită cu Roma, această instituție nu este pomenită nicăieri în muzeu.

- Sala a XVII-a: cu denumirea generică de Răscoalele țărănești din Transilvania, tradusă și în limba franceză, prezintă răscoala de la Bobilna, răscoala lui Gheoghe Doja, răscoala din 1784. Ideea sugerată este aceea de luptă a țăranilor români împotriva „dominației politice reacționare a feudalilor, a clerului înalt și a păturilor dominante ale sașilor și secuilor.”¹⁵

- Sala a XVIII-a este numită, în română și franceză, Epoca modernă. Sala are 10 secțiuni care merită menționate ca atare:

- Secțiunea I: Revoluția din 1821

- Secțiunea a II-a: Transilvania în prima jumătate a secolului XIX prezintă în subsecțiunea Viața economică, folosind material arheologic din Transilvania, principalele ocupații ale locuitorilor. Elementul etnic nu se face simțit. La subsecțiunea Viața culturală și politică sînt prezentați exclusiv oameni de cultură și oameni politici români: Gheorghe Barițiu, Gheorghe Lazăr, Timotei Cipariu. Ultima subsecțiune este dedicată anului 1848 în Europa.

- Secțiunea a III-a este dedicată Revoluției Române și prezintă pe larg revoluția din Transilvania și, pe spații mai mici, pe cea din celelalte provincii. Sînt prezentate

citare care reliefează asupra națională a românilor (din autori precum Ștefan Ludwig Roth, Wesselényi Miklós, Széchenyi István, Gheorghe Barițiu și Nicolae Bălcescu), sau chemări la unirea între români și maghiari (Avram Iancu, Josif Bem, Simonffy József)

- Secțiunea a IV-a este dedicată anului 1859 – Constituirea statului român modern. Sînt prezentate și reacțiile ardelenilor la acest eveniment, așa cum apar ele în presa română, maghiară și germană. În această sală, într-un spațiu foarte restrîns, este prezentat Carol I.

- Secțiunea a V-a are denumirea de Dezvoltarea social-economică între 1848-1914. Sînt prezentați tineri sași, maghiari, români și interioare de case românești și maghiare, situația proprietății în agricultură, primele organizații sindicale, situația capitalului, sectorul bancar, piese utilizate în industrie, agricultură, acte cu profil comercial, fragmente din ziare românești și germane.

- Secțiunea a VI-a se numește Lupta național politică împotriva dualismului maghiar (1850 - 1910) și prezintă evoluția populației din Transilvania și Banat precum și componența etnică a acesteia folosind drept sursă *Magyar Stat. Közl. Új Sorozat*. Sînt prezentate memoriile românești înaintate la Viena, diploma prin care se trece la sistemul constituțional de guvernare, deputații români în Dieta de la Pesta, regulamentul electoral din 1863, legea „egalității în drepturi a populației românești și a confesiunilor sale cu celelalte minorități naționale și religii din Transilvania“, legea pentru întrebuițarea celor trei limbi în viața țării, structura Dietei Transilvaniei la 1863 (români: 59, maghiari: 56, sași: 44) și 1865 (românii: 44, maghiarii: 195, sașii: 51), oamenii politici români, articole din gazete, Partidul Național Român. Sala are o subsecțiune dedicată anului 1878, războiului de independență, cu reacții în presa transilvană (românească și maghiară).

- Secțiunea a VII-a se numește Mișcarea Memorandistă. Este prezentată acțiunea memorandistă, procesul care i-a urmat și ecurile pe care le-a avut peste Carpați. Totodată, se prezintă repartitia procentuală a proprietății în 1850, articole de ziar referitoare la proiectul de școlarizare Apponyi, proiectul legii electorale Andrassy, structura Parlamentului maghiar în 1910 (maghiari 303, germani 13, români 5, slovaci 2).

- Secțiunea a VIII-a: Primul Război Mondial. Se sugerează ideea de unire ca fiind motivația principală a participării ardelenilor la Război: „scopul final, scopul din toate sufletele, inimile românești a fost întotdeauna același: unitatea națională nu numai culturală ci și politică; întregirea noastră a tuturor”¹⁶. Războiul ca atare este prezentat mai puțin, sînt evidențiați mai ales luptătorii pentru Unire. Sala are 3 subsecțiuni: Unirea Basarabiei cu România, unirea Bucovinei cu România și Constituirea Statului Național Român, cea mai amplă subsecțiune.

- Secțiunea a X-a se numește Cultura. Este prezentat, prin cărți sau citate, aportul pe care oamenii de cultură români l-au avut la realizarea Unirii. Sînt menționați și oameni de cultură și de știință de alte naționalități decît cea română.

Muzeul de Istorie al Transilvaniei din Cluj, ca de altfel multe din muzeele cercetate, nu răspunde nevoilor întregii comunități, încălcînd astfel una din regulile

de subzistență a muzeelor. Lipsa legendelor în limba maghiară, germană sau limbi de circulație internațională face ca singura care se poate bucura de înțelegerea deplină a istoriei expuse aici să fie comunitatea majoritară. Pe de altă parte, deși se pot surprinde încercări de reconstrucție a expozițiilor permanente și ruperea planului marxisto-comunist-naționalist, există încă foarte multe urme ale politicii muzeale de dinainte de 1989. Viața spirituală a populațiilor și comunităților transilvănene, bogată și diversă, lipsește din muzeu (chiar și cea ortodoxă). Pe de altă parte, istoria comunităților maghiare, germane și armenesti este insuficient prezentată, iar comunitatea evreilor nici măcar nu este pomenită. Victimă a regimului comunist, instituția monarhică nu și-a redobândit în muzeul clujean nici astăzi locul în istorie, iar perioada comunistă lipsește cu desăvârșire.

4. Muzeul etnografic din Cluj

Muzeul etnografic din Cluj este adăpostit de clădirea în care, în mai 1894, s-a desfășurat procesul memorandiștilor, fapt indicat atât de o placă comemorativă amplasată pe fațada clădirii – *«În această clădire a avut loc în mai 1894 procesul memorandiștilor. „Existența unui popor nu se discută, se afirmă“»* –, cât și prin prezența unei alte plăci, amplasată în cea de-a V-a sală: *„În sala aceasta au fost judecați și în mai 1894 osîndiți pentru iubirea de patrie Dr. Ioan Rațiu, G. Pop de Băsești, Dr. V. Patriciu Barbu, Dorel Suciu, Mircea Deliciu, Rubin Patriciu, Gherasim Dionisie, Dionisie Roman și Septimiu Albinii ...”*. Legendele obiectelor sînt fie în limba română, fie în limbile română, germană, franceză și engleză. Explicațiile sînt foarte eclecticice și neutre, ele putînd fi mutate – schimbînd denumirea regiunii – în orice alt muzeu etnografic din țară.¹⁷

Obiectele din muzeu, precum și reprezentările, au un caracter regional. Proveniența acestor obiecte este de cele mai multe ori precizată. În ceea ce privește diversitatea etno-culturală, aceasta are mult de suferit. Singurele excepții sînt existența unei planșe în care apar costume populare maghiare din Secuime și Valea Călatei, precum și cele săsești din Țara Bîrsei și zona Bistriței, ca și prezența pe harta centrelor de ceramică a Țîrgului Secuiesc, Odorheiului, Corundului, fără precizarea caracterului etnic al acestora. În vitrina cu obiecte ceramice apar piese din Țîrgu Secuiesc și Saschiz, fără nici o precizare.

Ca toate muzeele monitorizate, și Muzeul Etnografic din Cluj se oprește asupra culturii dacice (vezi Muzeul Etnografic din Țîrgu-Mureș). Fără nici o legătură cu întreaga colecție a muzeului, în sala a IV-a, între planșa care prezintă prelucrarea metalelor și planșa care prezintă portul, este expus un text grecesc precum și traducerea sa în limba română. Conform legendei, textul aparține lui Iohanes Lidus De Magistratibus: *„Înțelept om fiind împăratul Iustinianus I și aflînd din cărți cît de bogată este în avuții și cît de puternică în arme acum ca și odinioară țara aceasta Scytia pe care cel dintîi a cucerit-o marele Traianus și pe căpetenia*

geților Decebalus și a capturat aur în greutate de 5.000.111 de libre și dublu de argint în afară de oalele și vasele de neprețuită valoare. Turmele de vite și armamentul ca și bărbații luptători excelenți în număr de peste 5.000 luați cu arme cu tot precum adeverește Criton care a fost părtaș la război. "

Muzeul etnografic clujean este poate unul dintre cele mai sărace muzee monitorizate. Flagrantă este încercarea de deschidere a muzeului prin traducerea legendelor în mai multe limbi, dar, excluderea limbii maghiare dintre acestea. De altfel, elementul etnic maghiar este cu o grijă deosebită marginalizat, ca și cum apariția acestuia ar fi întâmplătoare. Deși viața religioasă a creat obiecte de artă populară deosebite, acestea nu apar deloc în muzeu, fiind probabil scoase definitiv, o dată cu instaurarea politicii marxiste.

5. Muzeul local Gherla

Gherla, cunoscută și ca Armenopolis, a fost un oraș construit de populația armenescă sosită în Ardeal. Antecedentele istorice din zona în care urma să se construiască orașul armean erau castrul roman: *«în anul 1901, renumitul arheolog Ornstein József, care a condus săpăturile primelor cercetări arheologice sistematice din zona castrului roman, pornind de la mai multe semne găsite sub formă de pește printre ruinele castrului, a lansat ideea după care numele fortificației ar fi fost „CONCRI“ (...) S-a demonstrat în schimb, pe baza numeroaselor pecete găsite pe cărămizile de pardoseală sau de zidărie, cu inițialele „A. II. P.“, că fortificația a aparținut unei unități de cavalerie din cadrul „Alliasecunda Pannoniarum” »*¹⁸ precum și cetatea Martinuzzi: *«Este o fortificație de șes plasată în dreptul vadului nordic ce a existat peste Someșul Mic în această zonă. (...) În a doua jumătate a secolului al XIII-lea cetatea este ridicată la rangul de „punct de vamă”, iar pe motivul că pe lângă vad s-a construit și un pod, cetatea a primit numele de „Podul Gherla”. În secolul al XIV-lea aparține familiei Laczkfi. (...) După stingerea familiei Laczkfi cetatea intră în posesia familiei Bánffy. Mai târziu, pe motivul că această familie a făcut parte din grupul de mari boieri care au uneltit împotriva lui Matei Corvin, averea lor este confiscată, iar cetatea, împreună cu toate posesiunile sale, în urma unei donații regale, începând din anul 1467 intră în avuțiile episcopiei romano-catolice din Oradea »*.¹⁹ Pe parcurs, cetatea primește mai multe denumiri: „Új-Vár, Bálványos-Új-Vár, Szamos-Új – Var. «Reconstrucția cetății s-a făcut sub conducerea înaltului prelat catolic Martinuzzi, care și-a zidit și o clădire gen castel în cetate, „castelul Martinuzzi”. Ulterior prelatul devine și proprietarul cetății. Din aceste motive, cetatea primește denumirea populară de „Cetatea Martinuzzi”, pe care și-o păstrează prin tradiție pînă în zilele noastre.»²⁰

Armenii cumpără apoi terenul situat în apropierea Cetății Martinuzzi și după planurile arhitectului armean Alexis construiesc un oraș nou „Armenopolis“.

„Primul lot de armeni care a fondat orașul era format din 160 de familii care au venit în special de la Bistrița, Gheorgheni și Frumoasa. Ridicarea zidurilor a început deodată în toate părțile.”²¹

Recensământul realizat în 1857 vorbește despre un număr de 2.209 armeano-catolici din totalul de 4.020 de locuitori.²² Populația orașului Gherla crește în 1956²³ la 7.617 locuitori din care 4.927 români, 2.362 maghiari, 136 armeni. Potrivit recensământului din 1992, populația Gherlei este de 26.277 locuitori din care 20.769 români, 4.804 maghiari, 55 de armeni²⁴.

Muzeul Local din Gherla este situat în centrul orașului, pe strada Mihai Viteazul, la numărul 6. Clădirea care adăpostește muzeul a fost Curia Karátsony. Din aceasta se mai păstrează în curtea interioară (fără a se preciza sau indica acest lucru) blazonul familiei Karátsony János din anul 1720. Pentru vizitatorii muzeului, proveniența și istoria casei rămân o temă de imaginație. Muzeul este compus din trei săli, iar legendele sînt numai în limba română, dactilografiate la mașina de scris. Citirea acestor legende este îngreunată de lumina foarte slabă din Muzeu, de numeroasele greșeli de dactilografie sau de estomparea cernelii din pricina trecerii anilor.

Prima sală este în totalitate rezervată istoriei antice: prima vitrină trece în revistă paleoliticul, neoliticul, eneoliticul, epoca bronzului și a bronzului târziu, pentru ca cea de-a doua vitrină să ne prezinte hallstad-ul. Exponatele provin din regiune (Gherla, Iclod, Cheile Turzii). Sala a doua este ceva mai mare, adăpostește patru vitrine. Prima vitrină este dedicată civilizației daco-romane, cuprinzînd fotografiile ale cetății din Grădina Muscelului, citate din Herodot, Diocassius referitoare la daci, Burebista, Decebal, Traian. Sînt prezentate: harta războaielor daco-romane, imagini de pe Columna de la Roma și Monumentul de la Adamclisi. Referirile la istoria regiunii sînt sporadice; o poză cu zeități: Țibelle, Apollo, Marte.

Vitrina a doua are titlul generic de „Celții”. Aici se prezintă, pe lîngă obiecte care sînt menționate ca aparținînd populației celte, imagini cu Castrul Roman de la Gherla: zid interior, fundația unui zid de baracă militară, zid de la o clădire centrală cu paviment și instalație de încălzire etc. Vitrina a III-a este dedicată cuceririi Daciei Romane, pentru ca de la vitrina a IV-a să intrăm în epoca prefeudală unde se prezintă fotografiile de obiecte din zonă: Dej, Țaga (opaiț creștin, secolul VI, oale, inventarul unui mormînt etc.).

Sala a III-a a muzeului are ca spațiu de expunere 3 vitrine dedicate feudalismului timpuriu. Sub textul „Spuneți lui Arpád, ducele Hungariei, domnului vostru. Datori îi suntem ca un amic unui amic, cu toate ce-i sînt necesare, fiindcă e om străin și nu duce lipsă de multe. Teritoriul înșă ce l-a cerut bunei voințe a noastre nu i-l vom ceda niciodată, cîtă vreme vom fi în viață”²⁵ – Anonymus: Gesta Hungarorum XX” sînt prezentate fotografiile cu descoperirile arheologice de la Dăbîca, hărți cu formațiunile politice în secolele IX-XIII și Transilvania în secolele XIV – XVI, artefacte arheologice: oale, capuri de sulițe, fotografiile după grafice sau picturi-portrete cu Ioan (Iancu) de

Hunedoara, loctiitorul și căpitan general al regatului Ungariei 1445, Guvernator al Ungariei 1446, Voievod al Transilvaniei 144X (ultima cifră nu se poate citi), bătălia de la Bălgrad, lupta de la Slatita 1443, Cetatea Bodoga stăpînită de Mircea cel Bătrîn, oștile creștine în drum spre Varna 1444, planul bătăliei de la Baia 1467, bisericile din Vad și Feleac, ctitoria lui Ștefan cel Mare, biserica medievală din Gherla.

După această avalanșă de informații, se poate trece la Feudalismul dezvoltat: fotografii cu cetățile din Unguraș, Ciceu, harta Ungurașului, Bistriței și Rodnei între 1489 și 1563, fotografie cu Petru Rareș (1527 – 1538), Stema Moldovei de la Ciceu, bătălia cu turcii din sec XVI, oaste de mercenari germani din sec XVI, pecetea lui Ștefan Mailat voievod al Transilvaniei (1534-1539), Mihai Viteazul, castelul de la Mănăstirea, bătălia de la Guruslău 1501, o cetate (fără descriere sau legendă), planul bătăliei de la Șelimbăr 1599 – în centru: cardinalul Andrei Báthory, pecetea lui Mihai Viteazul și pecetea celor trei Țări Române 1900, 1595 – Mihai Viteazu stăpînește satele Huedin, Chilia, Dîrja și Luna de Jos, portalul bisericii Huedin.

Pentru ilustrarea temei: Mișcări sociale 1437, 1514, 1784, sînt prezentate fotografii cu: imagine de țăran din Țic, stema orașului Dej, răscoala de la Bobîlna, Horea, Cloșca și Crișan, ceată de țărani răsculați, Ladislau I reinnoiește privilegiile date în timpul răscolaei din 1437, țărani predînd dijma, Gheorghe Doja, atacul unei curți nobile 1784, cruciați din oastea lui Doja, martiriul lui Gheorghe Doja, actul de desființare a iobăgiei.

Vitrina numărul 2 este dedicată Gherlei la 1291: poză cu prima atestare a Gherlei – 1291, cetatea la mijlocul secolului XVII, cetatea în secolul al XVII-lea, cardinalul Martuzzi, guvernatorul Transilvaniei (1541-1551), primul constructor al cetății Gherlei 1540, planurile cetății la 1898.

Tot aici încep să apară și înscrisuri în limba maghiară și armeană pe un desen cu Gherla și împrejurimile sale în sec. XVIII: Gherla – Samosujvár – Armenopolis; desenul este însoțit de un text în limba maghiară, ilizibil.

În ultima vitrină, alături de haine preoțești fără legendă, se mai prezintă catedrala armenescă precum și o fotografie cu Sfîntul Grigoriu creștinînd pe armeni din altarul catedralei. De asemenea, se prezintă stema familiei Karácsonyi din secolul XVIII, o ladă și un covor armenesc din secolul XVIII. Fără a încerca o aproximare a procentajului de obiecte armenesti (recunoscute ca atare prin legende) este evident faptul că, pentru un necunoscător al istoriei locale, vizita la Muzeul din Gherla nu îi va dezvălui nimic din istoria comunităților minoritare de aici. Muzeografa prezintă a relatat despre încercările din ultima perioadă de a reflecta mai mult istoria locală. La întrebarea de ce nu există exponate maghiare sau armenesti, aceasta a răspuns că numai atît s-a găsit cît este expus. Pe de altă parte, ca multe alte muzee din țară, și Muzeul din Gherla dedică spații generoase istoriei vechi, pentru a omite cu desăvîrșire istoria locală de după 1600. Lipsa fondurilor este scuza permanentă, dar în cazul de față se poate presupune cu ușurință și lipsa de interes. Inventarul

mai detaliat prezentat vine să confirme cele afirmate. Deși istoria locală este insuficient prezentată sau, după 1600, chiar dispare, muzeul alocă spații largi prezentării de „eroi naționali“ care nu au legătură directă cu Gherla.

6. Muzeul de etnografie Tîrgu-Mureș

Muzeul de etnografie din Tîrgu-Mureș este adăpostit de Casa Toldalgi, deși acest fapt nu este menționat nicăieri în muzeu. Nu există legende în limba maghiară. În unele cazuri, legenda apare și în limba engleză.

Muzeul de etnografie și artă populară din județul Mureș „urmărește să răspundă necesităților de reprezentare a specificului zonal în varietatea componenței naționale din cadrul vieții materiale unitare.”²⁶ Deși muzeul ar trebui să reflecte diversitatea etnoculturală din județ (conform recomandărilor ICOM și a realității de fapt) – lucru care este promis publicului încă de la intrare („*prin intermediul ei publicul român are posibilitatea să vină în contact cu satul mureșean tradițional, cu aspecte azi dispărute, mărturii ale unei trainice civilizații rurale ce a înflorit și s-a dezvoltat pe acest teritoriu*”²⁷), întreaga expoziție are drept fir roșu călăuzitor demonstrarea continuității elementului dacic pînă în zilele noastre, lucru afirmat în 7 din cele 8 săli ale muzeului („*creșterea animalelor are tradiții milenare pe teritoriul de formare și viețuire a poporului român*”²⁸ – în prima sală; „*dintre articolele de lux dacii ne procură din belșug miere și ceară*”²⁹ – în cea de-a doua sală; „*Muzeul nostru teaurizează în colecțiile sale piese ceramice de o deosebită valoare documentară. Vasele negre de tradiție dacică lucrate pe valea Mureșului (Deda, Pietriș și Morăreni). Realizate din suluri de lut incolăcite cu mîna constituie o elocventă dovadă a continuității unor tehnici de modelare a ceramicii de o străveche tradiție care s-a perpetuat din generație în generație pînă în zilele noastre*”³⁰ – în sala a III-a; „*Alături de piese arheologice tridimensionale prezentăm reconstituirea atelierului cu războaie de țesut verticale (Morești), datînd din secolul VI, dovada peremptorie a existenței poporului nostru pe acest teritoriu*”³¹ – în sala a IV-a; „*Tipul de croi al sumanelor purtate în valea Mureșului și valea Gurghiului se întinde pe o arie mult mai mare ce acoperă Cîmpia Transilvaniei, Munții Apuseni, Moldova de Nord, oglindind unitatea și continuitatea culturală a poporului român. Ca piesă de rezistență cu rădăcini directe în portul dacilor identificat pe columna lui Traian este gluga din comuna Logig*”³² – în sala a V-a; „*Pornind de la ilustrații privind costumul iliro-tracic cu fotă și cămașă dacică se urmărește evoluția pieselor de port pînă în zilele noastre, în special cămașa ce devine bogat ornamentată păstrînd caracteristicile vechii cămăși ciupagul*” și „*Fota din valea Mureșului este identică cu cea din Moldova, argumentînd o dată în plus că lanțul Munților Carpați nu a constituit niciodată graniță etnică*” – în sala a VI-a, numită „Unitatea și continuitatea portului popular”; „*Aceste elemente decorative reprezintă adevărate urme dacice în ornamentica mureșeană*”³³ – în sala a VII-a).

Un alt argument în demonstrarea ideii de mai sus îl constituie și numărul mare de „obiecte dacice“ prezente în acest muzeu³⁴: obiecte din așezări și locuințe din perioada La Tène dacic și daco-roman, rîșniță dacică, aratru dacic, brăzdar dacic, topor dacic, semințe de grîu din perioada dacică în sala I; ceramică dacică în sala a III-a, reconstituirea țesutului cu urzeală verticală din perioada dacică în sala a IV-a, 2 „fotografii” cu femei dace purtînd cămașă încrețită la gît, metopa Monumentului de la Adamclissi în sala a V-a. În plus, într-un articol publicat în Revista Muzeelor, directoarea Muzeului țîrgumureșean recunoaște că „*Păstrarea caracterului propriu și al specificului zonal al artei populare românești, în general, a fost favorizată de două împrejurări: pe de o parte, românii constituiau și constituie o unitate etnolingvistică deosebit de puternică față de alte popoare vecine, iar, pe de altă parte, sîntem singurul popor romanic de rit ortodox răsăritean.*” „*În acest fel, pentru elevi, alături de procesul cunoașterii sistematice dobîndite în școală, patriotismul primește noi dimensiuni. Din copilărie, ei pricep că țara sîntem noi toți, pămîntul pe care-l muncim, că ea se servește cu muncă cinstită și la nevoie cu jertfă.*”³⁵

Ca mai toate muzeele cercetate, și muzeul etnografic din Țîrgu-Mureș menține încă amprenta comunismului. Mai mult chiar, în prima sală a muzeului, sub o poză ce prezintă creșterea animalelor, stă scris: „*Creșterea animalelor are tradiții milenare pe teritoriul de formare și viețuire a poporului român (...), etapa actuală cu creșterea animalelor în unități socialiste și în sectorul particular sub îndrumarea atentă a specialiștilor*” (sic!). Probabil din aceeași perioadă datează și „Harta etnografică a județului Mureș”, expusă în prima sală și care, la legendă, ne prezintă „munți vulcanici, zonă colinară, unități de podiș, lunci și depresiuni”, iar, probabil, ca centre etnografice, „zona Mureșului superior, zona Gurghiului, zona Podișului Țîrnavelor și zona Cîmpia Transilvaniei”.

Cultura comunităților maghiară și germană este pomenită o singură dată în muzeu: „*De o deosebită valoare estetică, cu un rol important în interiorul tradițional țărănesc prezentăm o suită de vase decorative (cancee și blide) de o largă circulație în Transilvania secolului XIX și începutul secolului XX, vase realizate în centrele de olărit românești, maghiare și săsești*”³⁶. Ca piese de muzeu, primul exponat aparținînd culturii maghiare este în sala a IV-a, 2 fețe de pernă maghiare așezate între 4 fețe de pernă din Cîmpia Transilvaniei, 4 fețe de pernă de pe Țîrnave și 4 fețe de pernă de pe valea Gurghiului, iar în sala a VII-a, aceea a Portului Popular din județul Mureș, sînt expuse un port femeiesc maghiar de pe Țîrnave și un port săsesc de pe Țîrnave (din totalul de 8 costume populare).

7. Muzeul de istorie din Sibiu

Muzeul Național Brukenthal din Sibiu este binecunoscut ca o instituție europeană de prestigiu și ca unul dintre cele mai mari muzee din România. Colecția sa a fost constituită de către baronul Samuel von Brukenthal (1721-1803), guvernator al Transilvaniei între anii 1777-1787. În 1780 – cu trei ani înaintea deschiderii Luvrului

– colecțiile lui Samuel von Brukenthal puteau fi vizitate. Deschiderea oficială a muzeului a avut loc pe 27 februarie 1817 și este primul muzeu din România care funcționează de atunci.

Printre secțiile acestui muzeu se numără și muzeul de istorie. Muzeul are 7 săli, din care primele patru săli sînt dedicate istoriei antice și istoriei dacice. Legende și inscripțiile sînt rare și numai în limba română. Obiectele sînt în general din zona reprezentată. Nu toate sălile au un nume sau o perioadă precizată.

Sala I este dedicată civilizației neolitice în România, prezentînd obiecte arheologice din spațiul transilvan. Sala a II-a, fără nume, prezintă atît obiecte arheologice celtice, scitice (mormînt celtic, ceramică scitică), cît și nelipsitele citate referitoare la vitejia dacilor (citate regăsite și în muzeul clujean: Strabo, Tucidide, Herodot). Expoziția din această sală se adresează publicului avizat, nespecialiștii neavînd suficiente informații (ex: unelte din piatră, cultura Coțofeni, ceramică din cultura Nielenberg Tilisca, obiecte din ceramică, unelte și arme din bronz). Sala a III-a este denumită „Dacia în secolele V-II a. H.” și trece în revistă statul dac sub Burebista, un vas traian, cazane de bronz romane, monede macedonene și elenistice. Lipsa unor explicații, ca și faptul că multe dintre obiecte sînt însoțite de o legendă vagă, face ca publicul neavizat să nu poată înțelege simbolistica obiectelor expuse. Sala a IV-a poartă denumirea de „Dacia în secolele III a. H. - I e.n” (sic!). Pe lîngă obiecte arheologice de factură romană, se prezintă hărți cu despărțirea administrativă a Daciei Romane. Sala are o un spațiu special destinat „formării poporului român”, unde se prezintă 10 obiecte de ceramică romană, termele romane din Mărginimea Sibiului, harta circulației monetare în secolele IV-VI. În următoarele 3 săli, se prezintă o expoziție de arheologie medievală care se bucură uneori de legende sau denumiri în limbile engleză, germană și română. Sala a V-a cuprinde o mulțime de obiecte legate de viața privată (oale, vas pentru spălarea mîinilor, sobă, piatră pentru lustruit, monede, cuțite, podoabe etc). Acestea provin din zonă (Cristian, Sibiu, Sadu, Șelimbăr). Există chiar o tipologie a ceramicii medievale în comparație cu Germania și Austria. În sala a VI-a este preponderent prezentat Sibiul, fără a i se preciza numele sub care era cunoscut atunci (sigilii și ștampile, 24 de perechi, o stemă a orașului Sibiu, 2 imagini de clădiri, copie din primul număr al *Tribunei*, 18 sigilii, o călămară cu o pană, documente în limba germană, stema Sibiului, copie după un pașaport). Referirea directă la sași se face numai la explicația unui tablou „Tatăl lui Radu cel Frumos cu sașii – 1507”, copie coloră. Tot prin intermediul unui tablou, publicul primește prima informație legată de biserica evanghelică: „V. Stoler – Biserica evanghelică, procesiunea funerară a contelui J. Wachmann”. Explicațiile la sigilii sînt atît în limba română cît și în limba germană, însă destul de puțin vizibile. Ultima sală a muzeului prezintă, prin intermediul imaginilor, tablourilor, reproducerilor, orașele importante transilvane. Nu se face referire la tipul de populație care le-a ridicat sau locuit la momentul realizării acestora. Sala este completată de costume

populare, cărți juridice, istorice. Singura referire la comunitatea sașilor este aceea a costumelor populare săsești (de două ori).

8. Muzeul local Mediaș

Muzeul local Mediaș expune în nouă săli istoria locală. Primele săli (I - VI) sînt dedicate istoriei antice și dacice, formării poporului român. Astfel, sala I cuprinde obiecte neolitice, paleolitice, chiar dacă nu au relevanță locală (Gînditorul de la Hamangia). Explicațiile sînt sumare și doar în limba română. Sala a II-a se intitulează „Traco-geții, strămoșii poporului român“ și cuprinde vase din cultura Coțofeni, hartă cu civilizația bronzului, arme din epoca bronzului, unelte și podoabe celtice, panou cu celții și sciții în Transilvania. Cea de-a III-a sală, „Traco-geții în a doua etapă a fierului“, propune vizitatorilor același citat din Herodot, ceramică dacică vizuală, harta statului centralizat dac sub Burebista, statul dac centralizat și independent, o imagine cu ruinele de la Sarmizegetusa Regia, războaiele cu romanii, arme romane, imagine cu Columna lui Traian, citatul lui Dio Cassius – comentariu la adresa lui Decebal, un portret tipic al lui Decebal, două imagini de pe Columnă. Sala a V-a, deși nu poartă un nume, are ca obiect cultura romană și daco-romană (obiecte de podoabă romane și arme romane, spade și greutate pentru călărie, o urnă funerară, piatră funerară, țigle romane, ceramică romană uzuală, unelte de fier din Mediaș). Sala a VI-a este dedicată atît retragerii autorității romane cît și Țărilor Române în secolele XIV-XIX. Aici apar pe un panou date referitoare la colonizarea sașilor. Sala următoare prezintă mai multe date referitoare la populația săsească: privilegiile acordate mesteșugarilor medieșeni, obiecte ale breslei fierarilor, unelte ale meșterilor dogari, fără a se preciza însă acest lucru. În sala a VIII-a, pe lîngă aspectele comerciale ale Mediașului (stema cetății Mediaș, stema tîrgului Mediaș), este amplu prezentată „Lupta Țărilor Române pentru independență, sec XV – XVII“ în imagini cu Țepeș, Iancu de Hunedoara, Mircea cel Bătrîn, Matei Corvin, Mihai Viteazul. Mișcările sociale sînt redată printr-un portret cu Gheorghe Doja, prezentarea unor instrumente de tortură și harta cu „marile mișcări sociale – Bobîlna“. În finalul sălii, publicul se reîntîlnește cu istoria locală sub forma unor documente și imagini: documente referitoare la Mediaș, atestări, Mediaș în 1666, 1735. Ultima sală a muzeului înghesuie în același spațiu imagini cu Mediaș, revoluția lui Tudor Vladimirescu, portretul lui Stefan L. Roth, revoluția de la 1848 (Blaj și lupta de la Sibiu), *Gazeta Transilvaniei*, regulamentele regimentelor săsești de graniță, răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, portretele lui Petru Maior și Gheorghe Șincai, *Supplex Libellus Valachorum*, imagini cu Samuel Micu Klein, Inochentie Micu Klein, imagini cu Sibiu secolului XIX. Muzeul se încheie cu harta României Mari.

Muzeul din Mediaș păstrează încă destul de mult din vechea aranjare comunistă, istoria locală și istoria altor comunități decît cea română făcîndu-și simțită prezența doar accidental. Viața spirituală este omisă de asemenea, așa cum istoria de după 1600 este prezentată sumar în unele evenimente și deloc în altele.

8. Muzeul Țării Crișurilor

„Spre meritul lor, aproape al tuturor celor ce și-au asumat o astfel de cale, [muzeografii, n.n] au respectat principiul că muzeul este o instituție ce servește comunității, care trebuie să rămână în afara jocului politic al prezentului și viitorului”³⁷

Muzeul Țării Crișurilor este găzduit, începînd cu 17 ianuarie 1971, într-un somptuos și elegant Palat Baroc. Acesta a fost ridicat în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și, împreună cu Basilica romano-catolică și cu Șirul canonicilor din apropiere, formează cel mai important complex baroc din România. Construcția palatului, destinat a fi sediul Episcopiei Romano-catolice de Oradea, a început la 23 mai 1752. A fost terminat în anul 1776, avînd forma de U și 3 nivele. Ca o curiozitate, clădirea are 365 de ferestre, cîte una pentru fiecare zi a anului. Muzeul găzduiește patru expoziții de bază: Istorie, Artă, Etnografie și Științele Naturii, unde sînt expuse mărturii ce ilustrează apariția și evoluția vieții în acest areal geografic, precum și dovezi materiale și spirituale legate de afirmarea unei civilizații specifice în nord-vestul României. În cadrul acestui spațiu se mai oferă o serie de expoziții temporare cu diverse tematici. Muzeul Ady Endre și Muzeul Iosif Vulcan aparțin din punct de vedere administrativ de Muzeul Țării Crișurilor.

Secția de etnografie ocupă 10 săli și 2 coridoare (la etajul 2). Cu o singură excepție, sălile nu au nume și nici nu sînt numerotate. Legendele obiectelor sînt exclusiv în limba română. Muzeul pare împărțit în mai multe subsecții: olărit/ceramică, lemn și costume populare. Nu toate obiectele au legende, vizitatorul trebuind să ghicească obiectul expus.

Sala I cuprinde oale, blide, farfurii din următoarele centre: «Centrul de olărit Leheceeni», «Centrul de olărit Valea de Jos», «Centrul de olărit Lelești», «Centrul de olărit Cărpinet», «Centrul de olărit Bîrsa», «Centrul de olărit Săliștea de Vașcău»

Sala a II-a continuă să prezinte centrele de olărit. Nu există precizări referitoare la comunitățile etnice de care țin aceste centre. Totuși, unele dintre piesele expuse au inscripții în limba maghiară.³⁸ Atenția operatorului de teren a fost reținută și de o hartă pe sticlă expusă aici: „Harta centrelor de ceramică – Piețe de desfacere”. Harta înfățișează partea de vest a țării, de la Turnu Severin pînă la Carei și de la Timișoara/Arad/Oradea la Deva/Orăștie/Huedin. Ea cuprinde diferite localități (nu toate cele existente în zonă), dintre care multe sînt centre olărești, celelalte fiind probabil piețe de desfacere. Localitățile sînt unite prin linii (pline și întrerupte) de diferite culori dar nu există o legendă a hărții, nu poți ști ce reprezintă liniile acelea (probabil rute comerciale, dar asta e doar o bănuială).

Cea de-a III-a sală este dedicată centrelor de prelucrare a lemnului. Este expusă o hartă pe sticlă fără legendă. Obiectele expuse, nu toate denumite, sînt: «tipare de turtă dulce», linguri, cîntare, lădițe, bici, cufere, ploști, bîte, rafturi, halbe, o presă, lopeți de lemn. Nu există referiri la comunitățile care le-au creat, uneori se precizează localitatea de proveniență.

Sala a IV-a cuprinde centrele de fierărit din regiune. Sînt expuse obiecte metalice, de exemplu topoare cu sau fără mîner. Nu se indică locul de proveniență. Totuși, pe

una din melițe e încrustat «KJ». Mai sînt prezentate furci și vîrtelnițe de lemn, furci de tors, mîngălău, sucală etc. Pentru a utiliza cît mai bine spațiul, cele două coridoare sînt gîndite ca spațiu expozițional.

Coridor 1: sînt expuse tot felul de obiecte de lemn, unele însoțite de poze (format cam 1m/2m) care în cele mai multe cazuri nu au nici un fel de legătură cu obiectele din dreptul lor. Un singur obiect și numai două dintre poze poartă o inscripție explicativă³⁹. Dintre obiectele identificabile am notat: "Hambar din Pocola sec XVIII", o ladă uriașă – singurul obiect cu inscripție de pe coridor, porți, fotografii de case, cruci de lemn din perioada 1939 – 1961, fotografii cu uși sculptate, biserici de lemn, băncuțe, „portalul bisericii de lemn din Brădet”, băncuță de lemn pictată, „pridvor de biserică de lemn din Gheghie”, două scaune de lemn, pe unul e sculptat „Flore Luca 1897”, băncuță sculptată și un covor colorat pe perete. Pe același coridor se află într-o vitrină tot felul de obiecte noi, cumpărate probabil de pe la tîrgurile meșterilor populari. Aceste obiecte sînt de vînzare. Nici ele nu beneficiază de o legendă cu locul de proveniență, cultura căreia îi aparțin.

Coridor 2: În capătul coridorului se află un panou luminat, cu harta: «Portul popular din Țara Crișurilor». Harta are o legendă în care figurează, printre altele: «Port popular maghiar» și «Port popular slovac». Imaginile laterale hărții reprezintă porturi populare, toate românești, conform precizărilor muzeografelelor.

Sala 5: cuprinde 3 vitrine mari și 2 vitrine cu costume populare femeiești din Plopiș și din Brusturi. Primele vitrine expun cămăși populare din Bobota, Tușa, Marca, Borșa, Brădet, Șuncuiuș, Înău, Pietroasa. Deși nu toate obiectele de îmbrăcăminte poartă o inscripție, este ușor de presupus că toate fac parte din cultura populară românească. În sală mai sînt expuse patru costume populare complete (unul bărbătesc și 3 femeiești). Acestea provin din Bobota, valea Barcăului și a Crasnei și din Sig. Ultima vitrină prezintă un costum popular slovac și un costum popular din Plopiș.

Sala 6 cuprinde tot obiecte de îmbrăcăminte și își fac apariția și costumele populare maghiare: «costum femeiesc maghiar Izvoru Crișului», «costum bărbătesc maghiar Izvoru Crișului» alături de: «port popular din bazinul Crișului Repede», un costum femeiesc fără inscripție, un costum bărbătesc fără inscripție, o traistă, un «costum femeiesc Vadul Crișului». Pe jos, pe niște pe destaluri, în interiorul vitrinei se mai află „Labreu din Borșa”, «Labreu din Lugașul de Jos», «Labreu din Aștileu», «Labreu din Șușturogiu». Vitrina laterală cuprinde 15 cojoace și 4 tîsîguri (șerpăre): «cojoc femeiesc din Cherelu», «cojoc femeiesc din Ineu», «contuș din Nadăș», «Cojoc poienăresc», «pieptar din Bocșig», „cojoc binșenesc», «cojoc femeiesc din Roșia», «cojoc maghiar din Tărcaia», «cojoc luncănesc», «cojoc cohănesc».

Sala 7: cuprinde atît obiecte dispersate din costume cît și obiecte utilizate cu diferite ocazii speciale: «steag de nuntă din Pietroasa», două bucăți de «bucnete de recruți» (cu panglica tricoloră); 10 bucăți de «cununi», două pălării cu inscripția «pălărie de nuntă Sîntana», o cordeluță împodobită fără inscripție și alte obiecte fără legende. În

sală mai există în vitrine zgărduțe, mărgelile de ochi, «mărgelile de sticlă» (Observație: «mărgelile» au în structura lor «Fillér» pe care se poate citi «magyar királyi váltópénz»; pe partea cealaltă aceste monede au stema Austriei, vulturul cu două capete), «barșoni cu bani» care au și ele în structură bani de același fel. Nu se precizează însă nicăieri locul de proveniență, comunitățile care le-au utilizat.

Secția de etnografie din cadrul Muzeului Țării Crișurilor prezintă aceleași caracteristici ca și cel clujean sau târgumureșean, lipsește orice referire la viața spirituală, iar artefactele comunității minoritare fie sînt reduse numeric, fie sînt prezentate ca fiind românești. Lipsa legendelor în limbile vorbite în județ, dar în multe cazuri chiar și a acelora în limba română, fac din aceste săli un spațiu muzeal greu de vizitat și înțeles. Se încalcă practic funcția informativă pe care un muzeu trebuie să o îndeplinească. În plus, personalul din muzeu nu poate oferi informații vizitatorilor, pe care astfel îi tratează cu desconsiderare.

9. Muzeul orășenesc Beiuș

Casa care adăpostește muzeul a aparținut avocatului dr. Ioan Ciordaș. Pe clădire există o placă în acest sens: *«În această casă a locuit avocatul dr. Ioan Ciordaș, neînfricat militant pentru desăvîrșirea statului național unitar român, asasinat împreună cu tovarășul său de luptă, avocat dr. Nicolae Bolcaș, la 4.04.1919, de elemente ostile ale iredentismului maghiar. 1 Decembrie 1988».*⁴⁰

Așa cum precizează operatorul,⁴¹ „Muzeul este în renovare de patru ani și probabil se lucrează după principiul: renovăm exteriorul, demolăm interiorul, renovăm interiorul, demolăm exteriorul. Altfel nu îmi explic de ce prima dată au renovat exteriorul, mai apoi s-au apucat să scoată grinzi și cărămizi dintr-o parte a muzeului, operațiune cu ocazia căreia pică puțină tencuială și se murdărește puțin peretele exterior proaspăt renovat.” Muzeul are două secțiuni: etnografie și istorie. Etnografia e găzduită în pivniță, iar istoria la primul nivel.

Secția de istorie nu este vizitabilă. Secția de istorie este dedicată istoriei locale, motiv pentru care este numită de către muzeografă „tot un fel de secție de etnografie”. Aceasta are trei încăperi: una dintre ele este camera memorială Ciordaș, care conține copii ale diferitelor documente și manuscrise ce au aparținut avocatului, unele în românește, altele în limba maghiară. Pe pereți sînt expuse fotografii ale avocatului și ale soției, respectiv ale prietenului său, avocatul Bolcaș împreună cu soția acestuia. În cea de-a doua încăpere, obiectele erau strînse în cutii aflate în diferite stadii de despachetare. În cea de-a treia cameră, două costume populare fără nici o legendă și o reproducere referitoare la răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan.

Pe cele două holuri dintre secțiile de istorie și etnografie, se găsesc: o hartă cu „Centre ale meșteșugurilor populare din bazinul Crișului Negru”, o troiță adusă din Sălișteea de Beiuș, datată 1937 și care comemorează eroii locali ai Primului Război Mondial, precum și un încadrant de ușă de biserică de lemn și două grinzi uriașe,

din care una este plină de inscripții în limba slovacă, fără nici o traducere și una pe care scrie „Varga János által anno 1758 juniusnak 13 napjan“. Grinda cu inscripția în limba maghiară este singura care se bucură de o legendă care îi atestă localitatea de proveniență: Chișcău. În cel de al doilea hol se găsesc, printre obiecte puse de-a valma, un blidar unguresc și o vîrtelniță ungurească de la Ginta. Aceste obiecte au avut darul să ne confirme o mai veche bănuială: deși inventarele muzeelor au artefacte ale comunităților din zonă, acestea, din indolență sau dintr-o politică muzeală proastă – rămasă de pe vremea național-comunismului, nu își pot găsi locul de drept în expozițiile permanente.

Secția de etnografie are patru încăperi. În prima, după cum spun inscripțiile, se găsesc „Obiecte păstorești“, „Stupi tradiționali“, „Instalație de ridicat“, „Obiecte de uz casnic“, „Unelte pentru bătut și ascuțit coasa“, „Piuă pentru zdrobit semințe“, „Jug cu tînjală“, „Măsură pentru cereale“, „Plug cu corman schimbător“. Pe lângă acestea, mai există o mulțime de obiecte de uz gospodăresc de diferite vechimi care nu au nici o legendă.

A doua cameră de etnografie trece în revistă meșteșugul olăritului. Pe lângă atelierele din Leheceni, Cărpinet, Săliște de Vașcău, Valea Neagră, se mai găsesc două blidare, unul românesc și unul din Sibiu, fără a se preciza comunitatea din care provine.

Cea de-a treia cameră este cea a costumelor populare din Sîrbești, Roșia, Budureasa, Pietroasele, Nimăiești, Vărzarii de Jos. În cameră se mai află o lădiță, un blidar, o băncuță, o vîrtelniță și o bucată de mobilier pictat aparținînd, se pare, comunității maghiare. În ultima sală amenajată sînt expuse costume populare: cojoc unguresc, cojoc binșenesc pentru femei, cojoc binșenesc bărbătesc, o mașină de țesut, o vitrină cu obiecte de prelucrare a pieilor și două traiste de piele atîrnate pe perete.

Muzeul local din Beiuș, deși aflat la data cercetării în renovare, nu încearcă și o regîndire a expoziției permanente: lipsesc inscripțiile și legendele în alte limbi decît cea română, iar în multe cazuri exponatele nu au nici o legendă. Deși există artefacte ale vieții spirituale, ele sînt expuse doar pe coridoare, unde nu beneficiază nici de legende nici de o lumină corespunzătoare. Ilustrarea vieții comunităților maghiară și slovacă nu este nici ea suficientă. Acestea apar în cîteva rînduri doar cu denumirea obiectului expus.

10. Muzeul de articole de vîntătoare și pescuit din Săcuieni

Deși studiul și-a propus doar inventarierea Muzeelor de etnografie și istorie, am considerat necesară introducerea unei scurte prezentări a muzeului din Săcuieni. Creație a lui Wilhelm Sándor, modul în care obiectele sînt prezentate și expuse poate fi luat ca model a ceea ce ar trebui să fie spațiu expozițional muzeal în Ardeal.

„Fiecare obiect, fie că e pus pe jos sau în vitrine, are alăturat un carton pe care e lipită o foaie albă pe care se găsește denumirea în română și maghiară, satul de unde provine obiectul și numele persoanei căreia i-a aparținut ultima

*dată obiectul. Pentru că zona este locuită în cea mai mare parte de maghiari, și deci denumirile originale sînt în limba maghiară, pentru denumirile românești s-a căutat în dicționare și enciclopedii. Muzeul se vizitează numai la cerere, fără a avea un orar de funcționare*⁴².

Pentru mai buna ilustrare a modului în care este realizat muzeul, prezentăm o mostră de inventariere a obiectelor expuse:

Sala I

Pe perete, o hartă a Văii Ierului cu diferite nume de localități evidențiate, cu inscripție bilingvă.

Obiecte

Nume obiect maghiară	Nume obiect română	Localitate de proveniență		Nr de obiecte de acest tip
		română	maghiară	
tapogató	odorob	Tarcea	Értarcsa	1
háróvarsák	vintire	Galoșpetreu	Gálospetri	4
rámás tapogató	odorob	Galoșpetreu	Gálospetri	2
		Sălacea		
egyfedelű ládatör	capcană de șobolan	Curtuișeni	Érkörtvélyes	1
kétfedelű ládatör	capcană de șobolan	Marghita	Margitta	1
	hurcavintir de nuia	Diosig	Bihardiószeg	2
haltartó	coș pentru pește	Galoșpetreu	Gálospetri	1
emelőháló	crîșnic	Tarcea	Értarcsa	1
famacska	capcană de șoareci	Curtuișeni	Érkörtvélyes	1
hőrcsögtörök	capcane pentru hîrciog	Ciocaia	Csokaly	3
pocfogó	capcană pentru șobolan	Săcuieni	Székelyhíd	1

11. În loc de concluzii

În perioada comunistă, muzeele au suferit influențe ideologice, acceptînd date și interpretări nu întotdeauna argumentate. Generalizarea nepermisă a mărturiilor culturilor străvechi în toate muzeele (și în special în muzeele locale), prezentarea didacticist-marxizantă, uniformizarea forțată, accentele exagerate pe comunitatea românească, absența de materiale referitoare la alte comunități decît cele majoritare sînt cîteva din marile lipsuri ale muzeelor transilvane de azi.

Demitizarea istoriei, interesul față de golirea de influențele politicii comuniste nu figurează printre prioritățile muzeelor ardeleni studiate. Mai mult chiar, deși au trecut mai bine de 10 ani, nu există nici acum în muzeele vizitate o „istorie a comunismului românesc“.

Pentru a evita eventualele conflicte, au fost „omise“ zone critice: raporturile interetnice, interconfesionale. Acestea au fost doar sumar prezentate sau cel mai adesea ocolite, ori uneori expuse fără a se prezenta proveniența lor. Legăturile sociale, economice și politice dintre majoritari și minoritari sînt alte subiecte ocolite de realizatorii muzeelor, cu excepția celor referitoare la „asuprirea românilor de către secui, maghiari și sași”⁴³. De altfel, Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj este dat ca exemplu al nerezolvării problemelor: „au rămas astfel la nivel de proiecte enunțate, fără să fie dezbătute ori rezolvate tematic, importante lucrări de muzeografie istorică”⁴⁴.

Cultura spirituală este cvasi-absentă în muze. Idealul comunist al scoaterii vieții spirituale din sfera publicului a golit muzeul de date și materiale importante în înțelegerea comunităților care au locuit sau locuiesc teritoriile de referință. „Accentuînd pe ortodoxism – atunci cînd îl regăsim în muze – aceste dovezi nu sînt puse în context global, cu ale altor religii (catolică, islamică, iudaică, evanghelică, protestantă etc.) care s-au manifestat și au fost îmbrățișate de grupuri ce au trăit alături de români. Interconfesionalismul real care este specific unor zone din România (Transilvania, Banat, Dobrogea) nu apare astfel în ciuda realităților istorice care-l reclamă”⁴⁵.

Lipsa interesului față de valorile culturale și patrimoniale, față de minoritățile naționale este uneori substituită de un universalism greu de înțeles. Astfel în Oradea, pe clădirea care adăpostește muzeul, în absența unor indicații asupra clădirii, a destinației ei inițiale, se află o placă în care se vorbește despre prietenia tradițională dintre Mihai Eminescu și scriitorul indian Tagore, placă așezată cu ocazia Zilei Orașului din 12 octombrie 2000.

Succesul unui muzeu este dat de numărul vizitatorilor. Pentru a spori numărul celor care-l vizitează, acesta ar trebui să servească comunitatea căreia i se adresează. De altfel, un posibil cod al conducătorilor de muze surprinde tocmai această relație cu comunitatea deservită:

- „1. Muzeul își ascultă vizitatorii;
2. Muzeul ține seama de părerea vizitatorilor;
3. Muzeul îi înțelege pe vizitatori;
4. Muzeul își caută vizitatorii;
5. Muzeul cercetează atent interesele și opțiunile vizitatorilor;
6. Muzeul își protejează vizitatorii, gîndind în perspectivă și slujindu-i în sensul diminuării șocurilor prezentului ori viitorului.”⁴⁶

Abordarea diferențelor culturale trebuie să intre și în practica muzeografică. Muzeele fiind alimentate din bani publici, nu au voie să practice discriminarea. Lipsa comunităților minoritare din muzeele transilvane, curente naționaliste care

își pun amprenta pe politica expozițională fac ca aceste instituții de cultură nu numai să fie în imposibilitatea de a-și urmări misiunea dar chiar de a fi în contradicție cu motivația finanțării lor.

Dacă, așa cum s-a arătat pe parcursul prezentării muzeelor, comunitățile maghiară, germană, slovacă își găsesc accidental locul în muzee, nu același lucru se poate spune însă despre alte comunități, cum este cea evreiască sau cea a romilor. Pentru realizatorii expozițiilor permanente, aceste comunități nu au existat niciodată în spațiul de referință și, din păcate, nu vor exista nici pentru vizitatorii acestor muzee. Datoria morală și profesională a celor ce realizează astfel de expoziții – și care sînt și formatori de opinie – ar fi aceea de a respecta adevărul, așa cum unii dintre ei pretind – chiar dacă într-un alt context – că: „... *instituțiile culturale științifice din România și, prin excelență cele din Transilvania, trebuie să reflecte oportunitatea de a nu mai păstra instituții segregacioniste, care, în concepția celui care vă vorbește, ține de un anumit tip de instituție-insectar. Acestea sînt, în memoria noastră, asemenea unor vietăți dintr-un insectar sau asemenea unor plante uscate fără sevă într-un ierbar și care sînt vetuste, depășite de tot ceea ce înseamnă politica culturală a zilei de mîine, în Europa. Mă refer la faptul că în Transilvania păstrăm astăzi muzee care poartă, în chiar denominația lor, sintagme care reprezintă o etnie sau alta, mai avem muzee care sfidează cerințele științifice și culturale ale viitorului (...) uitînd un lucru fundamental, și anume că muzeele nu sînt destinate să dezbine ci să ne arate ce avem în comun din punct de vedere etnic și cultural și nu numai prin compararea faptelor de civilizație să releve ceea ce avem specific*”¹⁴

Astfel, o asemenea politică muzeală nu face decît să transforme spațiul muzeal (care trăiește în cele mai multe cazuri din bani publici) într-un instrument de exacerbare a naționalismului, să devină brațul lung al politicilor centraliste în plan regional și local. Un astfel de exemplu este amplasarea „Muzeului Carpaților Răsăriteni” în județul Covasna.

Din această stare de lucruri, acolo unde a fost voință, s-au realizat schimbări majore – chiar cu riscul de a avea o expoziție mai sărăcăcioasă. În acest sens, am putea exemplifica prin Muzeul din Blaj care a preferat să illustreze istoria locală și să scoată din spațiul expozițional atît de uzitatele planșe cu reproduceri ale istoriei naționale.

Diversitatea etnică, culturală, confesională este pînă la urmă o resursă serioasă în atragerea de vizitatori, fonduri, imagine. Reprezentarea acestei diversități în muzee ar reprezenta pe lîngă o datorie — a respectului cetățenilor și aplicarea principiilor de nediscriminare — și un beneficiu, o bogăție și o completare necesare. Dacă acest fapt va fi înțeles de cei care conduc aceste instituții, atunci cu siguranță că muzeele transilvane își vor schimba fața. □

NOTE:

1. Definiție dată de Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM)
2. Ioan Opriș – *Transmuseographia*, București, Editua Oscar Print, 2000, p. 25

3. Ibidem, p. 26
4. Ibidem, p. 12
5. Ibidem, p. 14
6. Grupul de lucru a fost alcătuit din: Dan Alexandru Duca, student anul II, Facultatea de Jurnalistică, Universitatea Lucian Blaga Sibiu, Grancea Orsolya, studentă anul I la Facultatea de Engleză-Română, Universitatea Petru Maior din Târgu-Mureș, Magyar Hunor Tihamer, student anul III, Universitatea Tehnică din Cluj, Florin Roman, student anul I la Facultatea de Drept, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj și Cristian Seidler student anul II la Facultatea de Drept, Universitatea de Vest, Oradea.
7. Edit Szegedi — Clujul premodern în *Provincia nr. 3*, martie 2001
8. Ibidem
9. Dorin Petrișor — “Numai Cluj fără Kolozsvár” în *Provincia 6-7* din 2002.
10. Ca o notă de curiozitate, prezentăm un citat din Florus care nu apare în alte muzee monitorizate: „*dacii trăiesc în munții...de unde obișnuiesc să coboare și să pustiască ținuturile vecine*”.
11. Cităm dintr-o notă a muzeului prezentă aici: „*Logica istorică și interesul cuceritorilor nu permit să credem că un popor sedentar putea fi nimicit fără urmă. Scrierile antice și imaginile Columnei Traiane atestă nu exterminarea ci supunerea dacilor: Toponimele dacice păstrate în provincie precum și cele 200 de cuvinte de origine dacică din vocabularul limbii române sînt de asemenea dovezi de supraviețuire a populației autohtone. Cercetările arheologice au pus în evidență elemente de cultură materială dacică în majoritatea așezărilor romane, precum și păstrarea ritualului specific.*”
12. Faptul că istoria Clujului este apoi ignorată poate ridica semne de întrebare referitoare la apolitismul concepției muzeului. Disputele legate de săpăturile arheologice din centrul orașului par să-și găsească unele „argumente” aici. „*Forumul – piața centrală se afla în Piața Unirii de astăzi, iar în locul unde s-a construit magazinul Central se află un important templu.*”
13. Explicație din sala a XI-a.
14. Nicăieri în această sală nu există o precizare a rolului comunității săsești în ridicarea acestor orașe. Singurele două menționări ale comunității săsești apar în legendele a două exponate
15. Legendă din sala XVII.
16. T. Ionescu, citat prezentat în secțiune.
17. Pentru exemplificare, redăm explicația expusă la sectorul dedicat pescuitului: „*Pescuitul s-a dezvoltat paralel cu vînătoarea în regiunile cu condiții prielnice. A devenit una din ramurile principale a ocupațiilor locuitorilor. În Transilvania a fost practicat mai intens de locuitorii de-a lungul marilor văi și de cei care au locuit în așezări apropiate lacurilor de cîmpie. Uneltele folosite s-au dezvoltat din timpuri străvechi: cîrlige, ostii, vîrste și plase. Între anexele mai importante au fost: luntrele făcute de multe ori dintr-un singur trunchi de copac*”.
18. Nicolae Gazdovits, *Istoria armenilor din Transilvania (De la începuturi pînă la 1900)*, Editura Ararat, 1996, p. 106.
19. Ibidem, p. 109.
20. Ibidem, p. 109.
21. Ibidem, p. 116.
22. *Studia Censualia Transilvanica, Recensămîntul din 1857. Transilvania*, editura Staff, 1996, p. 71.
23. Recensămîntul din 21 februarie 1956, Direcția Generală de Statistică.
24. Recensămîntul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992, structura etnică și confesională a populației, 1995.

25. Pentru mai multă corectitudine, am transcris citatul așa cum apare în Anonymus Notarius — Gesta Hungarorum • Faptele ungarilor, traducere, prefață introducere și note de G.Popa — Lisseanu, Editura Mentor, 2001, pagina 99.
26. Extras dintr-un material bătut la mașină și afișat în prima sală a Muzeului.
27. Extras din aceeași prezentare.
28. Din textul dactilografiat așezat în prima sală, atunci când se prezintă creșterea animalelor
29. Acest citat din Polibiu este așezat în sala a II-a la Albinărit.
30. Citat din ampla prezentare la intrarea în a treia sală „Meșteșugurile populare“.
31. Citat din prezentarea Sălii: „Arta țesutului și a broderiei“.
32. Citat din prezentarea sălii a V-a: „Sumănăritul și cojocăritul“.
33. Citat din prezentarea sălii a VII-a: „Portul popular din județul Mureș“.
34. Legenda obiectelor este cea existentă în muzeu.
35. *Revista Muzeelor*, nr. 4-6/2000, pp. 85 și 86.
36. Din prezentarea sălii a III-a: „Meșteșugurile“.
37. Declarația aparține directorului Muzeului Țării Crișurilor.
38. „XVI Zsoltán Zaty Iános tulajdona készült 1886 ban” „,Nemes Kenéz Isvány ez az bute készült 1828 dik esztendőben jiniusnak 12dik napján”, „Iámbor Miháljo ez az butela készült N Szalontán 1884 ben, Szeptember 5k” — inscripții de pe vasele expuse în cea de-a doua sală, pe vasele din Centrul de Olărit Salonta.
39. Deși s-a solicitat sprijinul muzeograferilor în a identifica obiectele, acestea au răspuns la toate întrebările cu: „nu știu“.
40. Așezarea unui asemenea text în anul 1988 spune multe despre politica după care este condus muzeul.
41. Din notițele operatorului Cristian Seidler.
42. Din însemnările operatorului de teren Cristian Seidler.
43. Ca în Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj.
44. Ioan Opreș — *Transmuseographia*, Editura Oscar Print, p. 145.
45. Idem, p. 140.
46. Ibidem, p. 19.
47. Corneliu Bucur— Condiția relației interetnice ca fundament al conviețuirii multietnice în Ardeal, în: *Mari prietenii între oameni de cultură și știință români și maghiari*, București, 2001, p. 18.

*

Laura ARDELEAN (n. 1973), absolventă a secției de Sociologie a Facultății de Istorie-Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, master în comportament colectiv, sociologia comunicării și populație la aceeași instituție, în prezent studentă la Facultatea de Drept a Universității Dimitrie Cantemir din Tîrgu-Mureș și coordonatoare a Centrului Intercultural al Ligii Pro Europa. A participat la mai multe seminarii internaționale pe probleme de multiculturalism, interculturalism, relații interetnice și interconfesionale.

Recomandarea 1222 (1993)*

PRIVIND LUPTA ÎMPOTRIVA RASISMULUI, XENOFOBIEI ȘI INTOLERANȚEI

1. Adunarea este profund alarmată de resurecția rasismului, xenofobiei și intoleranței pe tot cuprinsul Europei.

2. Condamnă ferm actele de violență comise în mai multe state membre ale Consiliului Europei.

3. Adunarea este încurajată de reacția publică masivă în multe state membre în favoarea acceptării și respectării diferitelor culturi existente în Europa.

4. Adunarea subliniază importanța tratării rădăcinilor cauzelor rasismului, xenofobiei și intoleranței, și implementarea instrumentelor juridice naționale și internaționale pentru combaterea acestor fenomene.

5. Acțiunile autorităților naționale, regionale și locale, cât și ale organizațiilor neguvernamentale, vor include pe viitor prevenirea prin educație, ajutorarea victimelor și protejarea și promovarea diversității culturale (formulate deja în Recomandarea 1206 (1993) privind integrarea imigranților și relațiile comunitare).

6. Adunarea subliniază rolul tinerețului și, din acest motiv, salută masa rotundă organizată în iulie 1993 de

Comitetul de Cultură și Educație, cu participarea parlamentarilor și reprezentanților tinerilor cu privire la „strategiile de combatere a xenofobiei”.

7. Adunarea accentuează, de asemenea, rolul hotărîtor pe care mass media l-ar putea juca în prezentarea unei societăți deschise și tolerante și în combaterea prejudecăților și urii. În consecință, invită mass media să informeze publicul în mod obiectiv asupra pericolelor rasismului, xenofobiei și intoleranței.

8. Roagă industria de publicitate să nu includă anunțuri de publicitate în filme și/sau producții TV care încurajează violența, brutalitatea și rasismul.

9. În anumite state membre, opinia publică pare a fi aceea că sarcinile rezultate din aplicarea Convenției de la Geneva din 1951 în legătură cu statutul refugiaților nu sînt împărțite în mod egal de către toate țările europene. Această opinie contribuie la creșterea sentimentelor xenofobe și rasiste.

10. Adunarea salută sugestiile Comitetului de Miniștri ca viitoarea întrînire

la nivel înalt a șefilor de state și guverne, care va avea loc în zilele de 8-9 octombrie 1993 la Viena, să aibă drept rezultat un plan de acțiune al Consiliului Europei împotriva rasismului, xenofobiei și intoleranței.

11. Adunarea recomandă Comitetului de Miniștri să includă în proiectul planului de acțiune, ce urmează a fi discutat la viitoarea întâlnire, următoarele:

i. o campanie europeană de tineret care să ofere oportunitate tinerilor din Europa să se unească într-o luptă comună pentru valorile europene;

ii. un studiu interdisciplinar comparativ în toate statele membre ale Consiliului Europei asupra rădăcinilor și cauzelor rasismului, xenofobiei și ale altor manifestări de intoleranță și excludere, cât și a măsurilor luate la nivele naționale în vederea formulării principiilor comune pentru o strategie pe tot teritoriul Europei.

iii. formarea unui grup independent de experți care vor:

a. monitoriza conformarea statelor membre cu obligațiile juridice internaționale;

b. schimba informații și vor stimula acțiunile la nivelul național, regional și local;

c. lua în considerare comunicările adresate lor de către organizațiile guvernamentale;

d. raporta regulat Comitetului de Miniștri, care vor transmite la rîndul lor aceste rapoarte Adunării;

iv. crearea, în strînsă cooperare cu Oficiul Înaltului Comisar pentru Refugiați al Națiunilor Unite, a unei comisii europene pentru refugiați sau a unui forum pentru promovarea politicilor și măsurilor în scopul

îmbunătățirii solidarității între statele membre, cu privire la consecințele privind acceptarea refugiaților și a azilanților.

v. reexaminarea urgentă a chestiunii unor posibile obstacole în dobîndirea cetățeniei, pentru facilitarea integrării imigranților, în cazul în care cerințele pentru acordarea cetățeniei în statul gazdă sînt întrunite;

vi. măsuri specifice pentru asigurarea unei comunicații efective și implementarea planului și a obiectivelor acestuia.

12. Adunarea recomandă, de asemenea, Comitetului de Miniștri să facă apel la statele membre ale Consiliului Europei pentru:

i. introducerea sau întărirea, ca o chestiune de maximă urgență, a unei educații și politici active de tineret cu accent pe combaterea atitudinilor intolerante, rasiste și xenofobe; o atenție specială trebuie acordată educației privind drepturile omului și predarea limbilor;

ii. sprijinirea și furnizarea de fonduri pentru activitățile organizațiilor neguvernamentale care au ca scop promovarea toleranței și, acolo unde se poate, inițierea unor acțiuni, cum ar fi înființarea centrelor multiculturale și organizarea cursurilor de limbă pentru imigranți, cursuri de instruire pentru tineri, călătorii pentru grupuri multietnice și alte forme de schimburi culturale;

iii. înființarea de organizații la nivel național pentru promovarea toleranței, cu responsabilitatea de a încuraja dialogul dintre tineri proveniți din comunități de imigranți și popoare indigene și pentru consilierea guvernelor în elaborarea politicilor lor privind promovarea toleranței;

iv. ratificarea Convenției internaționale pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare a Națiunilor Unite și pentru acceptarea procedurii de petiție prevăzută de articolul 14 al Convenției;

v. ratificarea Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice împreună cu protocolul adițional care prevede înființarea unui comitet care să examineze plîngerile individuale;

vi. asigurarea ca atît avocații interesați cît și grupurile care îi sprijină pe imigranți să cunoască prevederile Convenției internaționale pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare a Națiunilor Unite, Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice și ale Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale a Consiliului Europei;

vii. adoptarea unei legislații conforme cu principiile și liniile directoare trasate de Consiliul Europei pentru sancționarea persoanelor inițitoare de declarații și acțiuni rasiste, xenofobe și antisemite, cît și a oricăror acte de discriminare de acest gen săvîrșite de autoritățile publice.

13. Adunarea recomandă Comitetului de Miniștri să invite statele membre să promoveze în mass-media o campanie activă împotriva atitudinilor rasiste și xenofobe.

14. Adunarea recomandă Comitetului de Miniștri să invite statele membre ale Consiliului Europei și autoritățile locale și regionale să acorde prioritate mijloacelor de combatere a rasismului și xenofobiei. □

Traducere de Kacsó Judit-Andrea

*

Dezbaterea Adunării din 29 septembrie 1993 (ședința a 49-a), vezi Doc. 6915, raportul Comitetului de Afaceri Politice, raportor: Dl. Espersen; doc. 6937, opinia Comitetului de Afaceri Juridice și Drepturile Omului, raportor dl. López Henares, și doc. 6935, opinia Comitetului de Cultură și Educație, raportor Dna. Err. Text adoptat de Adunare în data de 29 septembrie 1993 (ședința a 49-a).

Recomandarea 1438 (2000)¹

Amenințări la adresa democrației din partea partidelor și mișcărilor extremiste din Europa

1. În multe state membre, partidele și mișcărilor extremiste propagă și pledează pentru ideologii care sînt incompatibile cu democrația și drepturile omului.

2. Aceste mișcări și partide extremiste constituie o amenințare pentru valorile fundamentale pe care Consiliul Europei le consideră demne de apărare.

3. Momentan, mișcărilor și partidele extremiste care constituie una dintre cele mai mari amenințări cu privire la democrația din statele membre sînt cele de extremă dreapta și, în general, cele care încurajează intoleranța, xenofobia și rasismul. Chiar dacă nu promovează în mod deschis violența, totuși ele creează un climat ce încurajează dezvoltarea acesteia.

4. Suportul crescînd pentru aceste mișcări și partide extremiste în unele țări este deosebit de deranjant.

5. Adunarea accentuează, de asemenea, că violența folosită de anumite mișcări de extremă stîngă, în numele combaterii extremei drepte, este de neacceptat.

6. Adunarea, care are o responsabilitate specială în protejarea valorilor democratice europene, trebuie să fie lider în căutarea măsurilor politice și juridice adecvate, în special în stadiul de prevenire și în momentul în care acest tip de fenomen se ivește, neuitînd să găsească răspunsurile necesare cu privire la educația tinerilor și informarea publicului în vederea menținerii în memoria (colectivă) a evenimentelor și actelor, așa cum ele s-au întîmplat.

7. La nivel național, răspunsul politic ar trebui să vizeze privarea partidelor extremiste de suportul lor electoral prin rezolvarea unor probleme sociale și economice, cum ar fi șomajul, imigrarea și securitatea, pe care aceste partide își

bazează capitalul politic, și prin elaborarea unor politici de educație pentru o cetățenie democratică bazată pe drepturile și responsabilitățile cetățenilor. Mai mult, este necesară implementarea mai eficientă de către guverne a unor măsuri împotriva imigrației ilegale și a azilului legate de crima organizată pentru a diminua sentimentele xenofobe.

8. Pentru a răspunde la discursurile populiste și simpliste ale acestor partide și mișcări extremiste, este necesară restabilirea faptelor asociate cu aceste probleme supuse imigrării, reformularea problemelor vag exprimate într-o manieră mai relevantă și respingerea cerințelor ilogice prin argumente logice.

9. Ar trebui decretată o legislație – acolo unde nu există deja – în vederea interzicerii instigării – orală sau în scris – la rasism, antisemitism și xenofobie; libertatea de exprimare nu poate fi acceptată ca o scuză la acestea. Legislația existentă ar trebui pe deplin implementată. În acest context, negarea publică a Holocaustului poate să fie considerată ca o expresie a antisemitismului. Folosirea Internetului în acest scop poate fi încadrată ca infracțiune.

10. Dată fiind dimensiunea internațională a mișcărilor și rețelelor extremiste cu caracter rasist și xenofob, cooperarea între autoritățile competente și poliție în statele membre ale Consiliului Europei ar trebui întărită.

11. Adunarea își îndeamnă membrii să dea asigurări că partidele din aceste state își vor baza programele și

acțiunile pe respectarea drepturilor și libertăților fundamentale, a democrației și a statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor minorităților naționale, și vor refuza sprijinirea oricărui partide extremiste cu caracter rasist și xenofob, explicit sau implicit, și prin urmare să nu facă nici o alianță cu nici un reprezentat ales al acestor partide sau mișcări, în vederea formării unor majorități pentru deținerea puterii politice.

12. Adunarea atribuie o importanță deosebită activității desfășurate de Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI), un grup de experți independenți, care, inter alia, publică rapoarturi de țară cu propuneri concrete. Aceste propuneri trebuie, de asemenea, luate în considerare de către parlamentele naționale.

13. Adunarea hotărăște să aibă o cooperare efectivă cu ECRI și să desfășoare dezbateri în mod regulat cu privire la activitățile acesteia.

14. Adunarea încurajează ECRI să identifice răspunsuri politice pentru fenomenul îngrijorător al creșterii mișcărilor și partidelor extremiste, încă din momentul apariției acestora și începerii activităților lor antidemocratice.

15. Adunarea își exprimă, de asemenea, bunăvoința de a participa pe deplin la Conferința Europeană împotriva Rasismului, ce va avea loc la Strasbourg în perioada 11-13 octombrie 2000.

16. Adunarea recomandă Comitetului de Miniștri:

i. să sprijine pe deplin activitatea ECRI și să se asigure că statele membre vor urma recomandările acestuia.

ii. să instruiască ECRI să desfășoare urgent o examinare amănunțită a curriculei și manualelor din școlile primare și secundare pentru a scoate la lumină orice exprimare a xenofobiei sau mistificare a istoriei ce ar putea duce la ură între diferitele comunități etnice sau sociale, grupuri politice sau religioase.

iii. să ceară statelor membre să informeze asupra măsurilor specifice luate ca urmare a recomandărilor Comisiei, inclusiv promulgarea legislației, cât și a măsurilor luate pentru combaterea expri-

mării publice a intoleranței, rasismului și xenofobiei.

iv. să ia măsuri în mod prioritar, în vederea combaterii diseminării materialelor rasiste pe Internet, fie ele de extremă stîngă sau extremă dreaptă, prin alinierea la un instrument juridic internațional.

v. să discute în mod prioritar, probleme de discriminare și extremism în cadrul procedurilor lor de monitorizare. □

Notă:

I. Dezbateră Adunării din 25 ianuarie 2000 (ședința a II-a) vezi Documentul 8607, raportul Comitetului pentru Afaceri Politice, raportor Mr. Gjellerod. Text adoptat de Adunare în 25 ianuarie 2000 (ședința a II-a).

Traducere de Kacsó Judit-Andrea

Ordonanță de urgență nr. 31 din 13 martie 2002 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii

PUBLICAT ÎN MONITORUL OFICIAL, PARTEA I NR. 214 DIN 28 MARTIE 2002

CAPITOLUL I

Dispoziții generale

Art. 1. - Pentru prevenirea și combaterea incitării la ură națională, rasială sau religioasă, la discriminare și la săvârșirea de infracțiuni contra păcii și omenirii, prezenta ordonanță de urgență reglementează interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii.

Art. 2. - În sensul prezentei ordonanțe de urgență:

a) prin organizație cu caracter fascist, rasist sau xenofob se înțelege orice

grup format din trei sau mai multe persoane, care își desfășoară activitatea temporar sau permanent, în scopul promovării ideilor, concepțiilor sau doctrinelor fasciste, rasiste sau xenofobe, precum ură și violența pe motive etnice, rasiale sau religioase, superioritatea unor rase și inferioritatea altora, antisemitismul, incitarea la xenofobie, recurgerea la violență pentru schimbarea ordinii constituționale sau a instituțiilor democratice, naționalismul extremist. În această categorie pot fi incluse organizațiile cu sau fără personalitate juridică, partidele și mișcările politice, asociațiile și fundațiile, societățile comerciale, precum și

orice alte persoane juridice care îndeplinesc cerințele prevăzute la prezenta literă;

b) prin simboluri fasciste, rasiste sau xenofobe se înțelege drapelurile, emblemele, insignele, uniforme, sloganurile, formulele de salut, precum și orice alte asemenea însemne, care promovează ideile, concepțiile sau doctrinele prevăzute la lit a);

c) prin persoană vinovată de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii se înțelege orice persoană condamnată definitiv de o instanță judecătorească română sau străină pentru una sau mai multe infracțiuni contra păcii și omenirii, precum și orice persoană condamnată de o instanță penală internațională pentru crime de război sau crime contra umanității.

CAPITOLUL II

Infracțiuni și contravenții

Art. 3. - (1) Constituirea unei organizații cu caracter fascist, rasist sau xenofob se pedepsește cu închisoare de la 5 la 15 ani și interzicerea unor drepturi.

(2) Cu aceeași pedeapsă se sancționează și aderarea la o organizație cu caracter fascist, rasist sau xenofob, precum și sprijinirea sub orice formă a unei organizații având acest caracter.

(3) Tentativa se pedepsește.

Art. 4. - (1) Răspîndirea, vînzarea sau confecționarea de simboluri fasciste, rasiste ori xenofobe, precum și deținerea, în vederea răspîndirii, a unor astfel de simboluri se pedepsesc cu închisoare de la 6 luni la 5 ani și interzicerea unor drepturi.

(2) Cu aceeași pedeapsă se sancționează și utilizarea în public a simbolurilor fasciste, rasiste sau xenofobe.

(3) Nu constituie infracțiune fapta prevăzută la alin. (1) sau (2), dacă este săvîrșită în interesul artei sau științei, cercetării ori educației.

Art. 5. - Promovarea cultului persoanelor vinovate de săvîrșirea unei infracțiuni contra păcii și omenirii sau promovarea ideologiei fasciste, rasiste ori xenofobe, prin propagandă, săvîrșită prin orice mijloace, în public, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani și interzicerea unor drepturi.

Art. 6. - Contestarea sau negarea în public a Holocaustului ori a efectelor acestuia se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani și interzicerea unor drepturi.

Art. 7. - În cazul infracțiunilor prevăzute la art. 3-6 urmărirea penală se efectuează, în mod obligatoriu, de către procuror.

Art. 8. - (1) Constituie contravenție și se sancționează cu amendă de la 25.000.000 lei la 250.000.000 lei:

a) răspîndirea, vînzarea sau confecționarea de simboluri fasciste, rasiste ori xenofobe, precum și deținerea, în vederea răspîndirii, a unor astfel de simboluri de către o persoană juridică;

b) utilizarea în public a simbolurilor fasciste, rasiste sau xenofobe de către o persoană juridică;

c) promovarea cultului persoanelor vinovate de săvîrșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii sau promovarea ideologiei fasciste, rasiste ori xenofobe, prin propagandă, săvîrșită prin orice mijloace, în public, de către o persoană juridică.

(2) Nu constituie contravenție fapta prevăzută la alin. (1) lit. a) sau b), dacă

este săvârșită în interesul artei sau științei, cercetării ori educației.

(3) Constatarea contravenției și aplicarea sancțiunii se fac de către personalul împuternicit în acest scop de către ministrul culturii și cultelor, precum și de către personalul special abilitat din cadrul Ministerului de Interne.

(4) Dispozițiile Ordonanței Guvernului nr. 2/2001 privind regimul juridic al contravențiilor sînt aplicabile, cu excepția art. 28 și 29.

CAPITOLUL III

Dizolvarea persoanei juridice

Art. 9. - (1) Pot fi dizolvate prin hotărîre judecătorească persoanele juridice care desfășoară una sau mai multe dintre următoarele activități:

a) activități specifice organizației cu caracter fascist, rasist sau xenofob în sensul art. 2 lit. a);

b) răspîndirea, vînzarea sau confecționarea de simboluri fasciste, rasiste ori xenofobe sau deținerea, în vederea răspîndirii, a unor astfel de simboluri ori utilizarea lor în public;

c) promovarea cultului persoanelor vinovate de săvîrșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii sau promovarea ideologiei fasciste, rasiste ori xenofobe, prin propagandă săvîrșită prin orice mijloace, în public.

(2) Cererea de dizolvare poate fi introdusă de Ministerul Public din oficiu sau la solicitarea oricărei persoane interesate.

(3) Competența de a judeca în primă instanță cererea de dizolvare aparține

tribunalului în a cărei circumscripție se află sediul persoanei juridice.

(4) Hotărîrea tribunalului este supusă căilor de atac în condițiile Codului de procedură civilă.

Art. 10. - Dispozițiile referitoare la dizolvare nu se aplică persoanelor juridice care desfășoară activitățile prevăzute la art. 9 alin. (1) lit. b) în interesul artei sau științei, cercetării ori educației.

Art. 11. - Dispozițiile art. 9 se completează, după caz, cu dispozițiile Legii nr. 31/1990 privind societățile comerciale, republicată, cu modificările și completările ulterioare, ale Ordonanței Guvernului nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații și ale Legii partidelor politice nr. 27/1996, cu modificările ulterioare.

CAPITOLUL IV

Obligațiile autorităților administrației publice

Art. 12. - Se interzice ridicarea sau menținerea în locuri publice, cu excepția muzeelor, a unor statui, grupuri statuare, plăci comemorative referitoare la persoanele vinovate de săvîrșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii.

Art. 13. - (1) Se interzice acordarea numelor persoanelor vinovate de săvîrșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii unor străzi, bulevarde, scuaruri, piețe, parcuri sau altor locuri publice.

(2) Se interzice, de asemenea, acordarea numelor persoanelor vinovate de săvîrșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii unor organizații, cu sau fără personalitate juridică. □

Lupta împotriva rasismului, xenofobiei, anti-semitismului și intoleranței: între retorică legislativă și realitate

RENATE WEBER

Anii '90, mai mult decât deceniile anterioare, au fost ani de intense preocupări privind limitarea și sancționarea comportamentelor și chiar a discursurilor intolerante, ale celor care, izvorînd din rasism și xenofobie, contribuie la apariția și păstrarea unui climat în care lipsa de respect față de diversitate merge pînă la izolarea și chiar înlăturarea celor diferiți de majoritate, prin mijloace variate, inclusiv violente. În special, astfel de preocupări au avut loc la nivel european, apariția unor manifestări motivate rasial determinînd Consiliul Europei să inițieze măsuri prin care să contracareze un astfel de climat. Cît de eficiente au fost ele pînă în prezent? O întrebare la care putem încerca să răspundem zece ani mai tîrziu, mai ales dacă dorim să gîndim constructiv și nu doar critic, imaginînd soluții adecvate pentru viitor.

În 1993, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei a adoptat Recomandarea 1222 „privind lupta împotriva rasismului, xenofobiei și intoleranței”. Ea a fost prima dintr-un șir de astfel de inițiative care a încercat să pună în termeni de „soft law” prevenirea și combaterea manifestărilor de acest tip și se referă în termeni generali la necesitatea de a identifica și combate rădăcinile rasismului, xenofobiei și intoleranței, de a adopta prevederi naționale în acest sens și de a le aplica pe cele deja existente, la nivel național sau internațional. Recomandarea nu este juridic obligatorie pentru statele membre, ci expresia voinței politice a Adunării Parlamentare de a nu lăsa ca astfel de manifestări să altereze climatul public, politic și social, al Europei. De aceea ea conține îndemnuri pentru statele membre ale Consiliului de a avea programe care să vizeze în primul rînd educația tinerilor și subliniază rolul pe care mass media îl are de jucat. În acest sens, Adunarea

Parlamentară face o serie de recomandări Comitetului de Miniștri, organul cu putere de decizie al Consiliului Europei, pentru ca acesta, la rîndul lui, să ceară statelor membre un set amplu de măsuri, de la politici publice educative și pentru tineri, de la educația pentru drepturile omului și predarea limbilor minorităților, la ratificarea instrumentelor internaționale care protejează drepturile omului și minorităților, la revizuirea legislațiilor naționale privind dobîndirea cetățeniei, la măsuri de instruire adecvată a avocaților și organizațiilor care îi ajută pe imigranți. Mai mult, Recomandarea vorbește despre principiile și normele de îndrumare pe care le va elabora Consiliul Europei „pentru pedepsirea persoanelor care inițiază remarci rasiste, xenofobe sau anti-semite, precum și a actelor de discriminare de acest tip săvîrșite de autorități publice”.

Recomandarea n-a avut urmări directe în sensul adoptării vreunei legislații specifice și nici principiile despre care a vorbit nu au fost elaborate, dar ea a avut darul de a trezi conștiința publică în țările membre în legătură cu astfel de manifestări. Nici statele membre și nici Consiliul Europei nu au elaborat imediat după aceea politici publice pentru combaterea fenomenelor de acest fel, dar chestiunea în sine a început să fie luată în considerare, chiar dacă foarte timid.

Din nefericire, în anii care au urmat, numărul manifestărilor cu astfel de motivații s-a înmulțit, fără să existe vreo politică eficientă și coerentă de combatere a lor, ceea ce a determinat Adunarea Parlamentară să adopte o nouă Recomandare, 1275 (1995), „privind lupta împotriva rasismului, xenofobiei, anti-semitismului și intoleranței”. De remarcat că referirea la combaterea anti-semitismului apare chiar în titlul documentului. De data aceasta, Adunarea își exprimă extrem de serioasa îngrijorare din cauza recrudescenței rasismului, xenofobiei și intoleranței în Europa. În mare, ea reia recomandările anterioare, dar, în afara referirilor concrete la documente europene și internaționale pe care statele trebuie să le ratifice, ca un prim semn că doresc să lupte împotriva manifestărilor de acest fel, ea conține generalități și nu soluții. De exemplu, referirea la educația publicului și a tinerilor. Adunarea Parlamentară are meritul de a fi subliniat foarte ferm necesitatea unor manuale școlare adecvate, a învățării istoriei diversității din fiecare țară și din Europa, dar e lesne de observat că în astfel de cazuri tinerii sunt ei înșiși vulnerabili la ceea ce mediul le transmite, iar cîtă vreme profesorii lor sunt ei înșiși tributari temerii de alteritate, nu vor putea face mare lucru numai printr-un manual nou. Nemaivorbind de mediul extra-școlar în care tinerii trăiesc zi de zi. Sigur, nu este realist să se creadă că Adunarea Parlamentară ar putea rezolva problemele statelor europene. Politici publice de educație generală, care să vizeze întreaga populație, adecvate grupurilor țintă specifice, trebuie adoptate la nivel de țară și nu pan-european. Și totuși, au avut loc acțiuni ample, cu susțineri financiare mari din partea Consiliului, la nivelul statelor membre – am în vedere în principal campania de combatere a rasismului, discriminării și intoleranței.

Pe de altă parte, Recomandarea 1275 (1995) este vagă în ceea ce privește soluțiile legislative pe care le propune. Ea solicită Comitetului de Miniștri să ceară statelor membre să-și examineze legislația internă și practica și să le înlăture pe cele care au un efect discriminatoriu direct sau indirect. O recomandare necesară, dar care, la o analiză atentă, este imposibil de pus în practică atît timp cît nu există definiții juridice ale discriminării directe și indirecte. Un aspect deloc de neglijat, pentru că ceea ce am putea crede unii sau alții că sunt acești termeni nu este suficient, mai ales cînd vorbim de sancțiuni pentru comportamente discriminatorii. Este suficient să precizez că la nivelul Uniunii Europene abia în anul 2000 a fost adoptată Directiva 43/EC/2000 „pentru implementarea principiului tratamentului egal între persoane indiferent de originea rasială sau etnică”. Este pentru prima dată cînd cele două tipuri de discriminare, directă și indirectă, sînt definite clar în raport cu motivarea rasială a comportamentului (anterior, în cadrul Uniunii Europene, existau astfel de definiții numai în raport cu discriminarea de gen). Statelor membre ale Uniunii le-a fost dat un răgaz de trei ani pentru a-și adapta legislația și practicile la cerințele acestei directive, ceea ce dovedește înțelegerea greutăților, chiar a tensiunilor care vor fi consecințe directe ale aplicării noilor prevederi. La nivelul Consiliului Europei însă, nici nu se pune problema unor astfel de definiții, ceea ce înseamnă că statele membre au obligația de a proceda ele la acoperirea golurilor legislative.

Recomandarea precizează, de asemenea, necesitatea elaborării unor coduri de conduită pentru jurnaliști, care, respectînd libertatea de exprimare, să interzică totuși instigarea la discriminare rasială, la violență, ură și intoleranță prin media. Din nou, o invitație în termeni vagi, pentru că în cuprinsul documentului nu există nici un fel de referire la felul în care poate fi echilibrată balanța în acest sens.

În același timp însă, este o realitate de necontestat că limbajul urii (hate speech) a fost cel care a încurajat într-o măsură uriașă manifestările violente și a elogiat atrocitățile care aveau loc în spațiul fostei Iugoslavii. Asta în timp ce în mai multe state din vestul și estul Europei s-au manifestat tot mai public mișcări extremiste și partide care susțin și apără o ideologie incompatibilă cu democrația și drepturile omului. Aceste partide și mișcări „chiar dacă nu pledează în mod direct pentru folosirea violenței, crează totuși un climat care încurajează dezvoltarea acesteia”, așa cum menționează documentul următor al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, Recomandarea 1438 (2000) cu privire la „amenințarea adusă democrației de partide și mișcări extremiste în Europa”.

De data aceasta documentul precizează foarte clar că este necesar ca în statele membre să „fie adoptată o legislație care să interzică instigarea orală sau prin scris la rasism, anti-semitism și xenofobie”, precizînd că libertatea de exprimare nu poate fi acceptată ca o scuză pentru astfel de manifestări. Din nou, trebuie precizat că și acest document nu este juridic obligatoriu, dar el pune problema

voinței politice a statelor membre ale Consiliului Europei de a respecta valorile pentru care s-au alăturat acestui organism: democrația, drepturile omului, statul de drept.

Cum au răspuns statele membre? Unele au considerat că lupta împotriva manifestărilor de intoleranță trebuie pedepsită și au procedat în consecință. Altele au ignorat această chestiune ani de zile. România face parte din această ultimă categorie. După 1990, aici au apărut publicații care au tipărit zeci de articole de o abjecție greu de închipuit. Unele din ele erau chiar mai virulente decât cele publicate în perioada interbelică în anii de glorie ai legionarismului. Încercările repetate de a implica justiția în pedepsirea unor astfel de manifestări pe baza prevederilor Codului penal — suficiente și acoperitoare — au fost în permanență sortite eșecului, de parcă în România dreptatea era întotdeauna de partea răufăcătorilor. După un deceniu de astfel de instigări la ură rasială, de articole anti-semite, apariția unei reviste și mai imunde, „Atac la persoană”, a fost privită drept ceva firesc, atît de firesc încît proprietarul ei a fost ales senator și, evident, acum se bucură de imunitate, adică de impunitate.

Pe acest fond, de total dispreț față de victimele directe și indirecte ale manifestărilor rasiale, anti-semite, intolerante, Ordonanța de urgență nr. 31 din 13 martie 2002 „privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvîrșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii” a venit ca o surpriză totală. În linii mari, ea urmărește recomandările documentelor europene, adăugînd chestiunea cultului persoanelor vinovate de săvîrșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii, dar este, în același timp, un amalgam de prevederi, unele din ele profund discutabile. Adoptarea ei ridică două tipuri de probleme. Prima privește constituționalitatea unui astfel de act în cadrul ordinii juridice din România. Cea de a doua se referă la conținutul său, ca atare. În privința momentului adoptării ei și a formei, ordonanța de urgență este, în opinia mea, un act neconstituțional. Nimic nu justifică în primăvara acestui an urgența adoptării ei. Nimic excepțional nu se întîmplase în acea perioadă, dimpotrivă, discursurile publice erau chiar mai potolite. După ce vreme de 12 ani oficialități locale și centrale ale statului român tot ridicaseră și sfințiseră statui ale mareșalului Antonescu și rebotezaseră cu numele acestuia străzi și bulevarde din numeroase orașe, în pofida încercărilor unor grupuri civice de a stopa această avalanșă, e greu de înțeles unde era „urgența” care să justifice nu dărîmarea lor, ci adoptarea unei ordonanțe de urgență care, în conformitate cu prevederile Constituției, se poate face numai în împrejurări excepționale. În plus, actul normativ reglementează în domeniul legii organice, de vreme ce, prevăzînd infracțiuni și pedepse, implicit, aduce modificări Codului penal. Firesc era ca o astfel de inițiativă a Guvernului, lăudabilă în sine pentru preocuparea — fie și tardivă — de a combate manifestările rasiste, anti-semite etc., să fie trimisă Parlamentului

României, mai mult, să fi fost chiar dezbătută public, tocmai pentru că, aducînd restricții libertății de exprimare și asociere, era firească înțelegerea necesității unor astfel de limitări, ceea ce, în sine, putea fi văzut ca un proces educativ.

În ceea ce privește conținutul, ordonanța restricționează atât libertatea de asociere, interzicînd organizațiile cu caracter fascist, rasist sau xenofob, cît și libertatea de exprimare, sub diferite forme. Fără a nega importanța pe care un sistem sancționator o are în combaterea manifestărilor rasiste, intolerante, în general, trebuie precizat că ordonanța de urgență în cauză reprezintă cea mai severă atingere adusă cîtorva drepturi fundamentale ale omului. Și tocmai pentru că este vorba de restrîngeri de o asemenea importanță, era firesc ca ele să fi fost rodul unei dezbateri și al unei legi adoptate de Parlament și nu al unui act de autoritate al Executivului. De ce? Pentru că dincolo de acoperirea sau mutarea unor statui ale lui Antonescu, nu cred că mare lucru se va întîmpla și că justiția din România va funcționa de acum încolo așa cum n-a făcut-o în ultimii 12 ani. În fond, poate că un semnal în acest sens este și faptul că în vreme ce, pe ici pe colo, din spațiile publice, statuile lui Antonescu sînt înlăturate, pe pereții clădirii Guvernului atîrnă fotografia acestuia, ca o dovadă a faptului că „s-a revizuit, fără să se schimbe nimic”. □

*

Renate WEBER, absolventă a Facultății de Drept din cadrul Universității București în 1979. Este avocată și profesoară la Școala Națională pentru Studii Politice și Administrative din București, președintă a Fundației pentru o Societate Deschisă România, membră în comitetul consultativ al International Service for Human Rights și International Council for Human Rights Policy din Geneva. A publicat numeroase studii și articole în domeniul drepturilor omului și al minorităților naționale.

De ce un *Memorandum*?

AL. CISTELECAN

Memorandum-ul pe care Altera îl publică în paginile următoare e alcătuit în numele laicilor greco-catolici din întreaga lume (inclusiv România). El nu este, așadar, nici inițiativa, nici opera ierarhiei Bisericii Române Unite cu Roma (greco-catolică). E o inițiativă strict cetățenească, non-instituțională. În calitate de cetățeni ai României sau de români deveniți cetățeni ai altor țări, dar rămași în comuniune spirituală și culturală cu țara de origine și integrați, eclezial, în structurile Bisericii Unite, credincioșii greco-catolici s-au văzut obligați în conștiință să se adreseze Statului român și instituțiilor care-l reprezintă spre a cere reparația unei grave in justiții istorice, perpetuate pînă azi. După cum se știe, Biserica Română Unită a fost suprimată în 1948 și repusă în legalitate în 1989-1990. Suprimarea din 1948 a avut, firește, drept corolar naționalizarea tuturor bunurilor acestei biserici, unele trecute direct în proprietatea statului, altele concesionate altor culte sau instituții. Din 1990 încolo a început un timid și inhibat proces de „restituire” a acestor bunuri, de la biblioteci la lăcașe de cult. Acest „proces” s-a derulat cu un calendar acceptabil atunci cînd a fost vorba de bunuri aflate încă în mîna statului, el fiind parte a marelui efort de restituire a proprietăților confiscate de regimul comunist. Statul român, voind să intre în parametrii democrației europene și să devină un „stat de drept”, a făcut, mai cu voie, mai fără voie, pași semnificativi în direcția acestor reparații. El s-a sustras însă, chiar din decembrie 1989, obligației sale legale, constituționale, de a restitui și bunurile „dăruite” altor instituții. Problema a devenit acută mai cu seamă în cazul lăcașurilor de cult — capele, biserici, mănăstiri. Lăsată la „buna înțelegere” și la discreția „comunităților”, această problemă a fost scoasă chiar și de sub jurisdicția actului de justiție, pe care statul, fie direct, fie tolerînd anumite inițiative venite dinspre părți interesate, s-a străduit să-l zădărnicească sau să-l pervertească. Această atitudine de i-responsabilizare statală a determinat ca procesul de restituire să culmineze în tensiuni și scandaluri. Iar rezultatele să fie — eufemistic spus —

neglijabile. În 2002, după 12 ani de „restituiri”, BRU nu e departe de situația ei din 1989, 1988, 1987..., 1948. *Memorandum*-ul cere statului să-și întindă atribuțiile sale constituționale și să nu-și delege, în situații delicate electorale, propriile competențe și obligații către comisii de față. El provoacă statul la responsabilitate în limitele Constituției. Apelul memorandistic e o tradiție în istoria Bisericii Române Unite, de la celebrul *Supplex* al lui Inocențiu Micu-Klein, până la marele *Memorandum* al intelectualilor ardeleni din 1892. Elementul de diferențiere e că *Memorandum*-ul de acum nu se adresează unui stat sau unei diete neromânești, ci chiar statului ai cărui cetățeni sîntem și noi. Elementul de similaritate e că Statul român nu răspunde altfel decît vechea Dietă transilvană sau decît guvernul imperial vienez de pe vremurile Imperiului. Desconsiderația și disprețul arătate memorandiștilor de către instituțiile statului cărora le-a fost adresat *Memorandum*-ul e, de fapt, un dispreț răspicat arătat principiilor democrației și statului de drept. E chiar modul românesc de a perpetua o justiție de clientelă, oricît de nobilă ar fi această clientelă.

Memorandum-ul, după cum se poate vedea, documentează cu rigoare asupra situației prezente și trecute a BRU. El nu pretinde vreo favoare, nici măcar în termenii „discriminării pozitive”. E un apel strict la competențele statului și la răspunderea lui față de propriile acte.

Firește, Statul român se va strădui să bagatelizeze această „problemă” și s-o expedieze în afara propriilor răspunderi. Patronul Statului român tinde să devină Pilat din Pont. Sîntem, de fapt, în situația de „nerecunoaștere” nici măcar a problemei ca atare. Statul român închide ochii spre a nu vedea evidențele. Tocmai de aceea, *Memorandum*-ul va lua — a luat deja — drumul altor instituții, al instituțiilor europene. În speranța că Europa — o comunitate de principii și valori, nu doar de state — va deprinde Statul român cu limitele de flexiune a unor principii fundamentale, vitale pentru o democrație. *Memorandum*-ul se adresează și societății civile de la noi, singura forță internă care poate face „pedagogie” principială și care poate învăța statul să-și respecte „statutul”. Problema ridicată de *Memorandum* e, firește, delicată. Dar rezolvarea ei e o probă de maturitate atît pentru societate, cît și pentru stat (sau clasa politică).

*

AL CISTELECAN (n. 1951) critic literar, redactor, publicist. Absolvent al Facultății de Filologie al Universității Babeș-Bolyai, Cluj. Doctor în litere, cu teza: Celălalt Pillat. Redactor-șef adjunct la revista de cultură *Vatra*, respectiv conferențiar universitar dr. al Universității Petru Maior din Tîrgu-Mureș. Bogată activitate publicistică, eseuri, critică literară, analize politice etc., în aproape toate publicațiile periodice din țară. Redactor coordonator pentru varianta română a revistei *Provincia*. A publicat volumele: *Poezie și livresc (1986)*, *Celălalt Pillat (2000)*, precum și *Top ten (2000)*. Premiul de critică literară „George Călinescu” pentru volumul *Poezie și livresc*, premiul Uniunii Scriitorilor pentru eseu pe anul 2001, pentru volumul *Celălalt Pillat*.

MEMORANDUM

CĂTRE STATUL ROMÂN

*AL CREDINCIOȘILOR GRECO-CATOLICI DIN ROMÂNIA
ȘI DIN ÎNTREAGA LUME*

Excelenței Sale Domnului Ion Iliescu - Președinte
Excelenței Sale Domnului Adrian Năstase - Prim Ministru
Domnului Răzvan Theodorescu - Ministrul Culturii și Cultelor
Doamnei Rodica Stănoiu - Ministrul Justiției
Domnului Mircea Geoană - Ministrul de Externe
Doamnei Hildegard Puwak - Ministrul Integrării Europene
Domnului Vasile Pușcaș - Ministrul Negociator Șef
Domnului Ioan Rus - Ministrul de Interne
Domnului Mircea Tănăsescu - Ministrul de Finanțe
Domnului Nicolae Văcăroiu - Președintele Senatului
Domnului Valer Dorneanu - Președintele Camerei Deputaților
Domnului Paul Florea - Președintele Curții Supreme de Justiție

Subiect:

DISCRIMINAREA LA CARE ESTE SUPUSĂ BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ
CU ROMA, GRECO-CATOLICĂ, ÎN ROMÂNIA

Scop:

REPUNEREA BISERICII ROMÂNE UNITE CU ROMA, GRECO-CATOLICE,
ÎN DREPTURILE SALE FIREȘTI

Stimați Reprezentanți ai Statului Român,

Cu profundă mâhnire constatăm că, după mai bine de 12 ani de la Revoluția Anti-Comunistă din 1989, Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, continuă să fie discriminată.

Discriminarea se manifestă prin următoarele forme:

– Îngrădirea dreptului la justiție a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.

– Refuzul Statului Român de a înapoia bunurile naționalizate și confiscate de la Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică.

– Acte legislative menite să legifereze și în prezent naționalizarea și confiscarea din anul 1948.

– Permitearea incitării la ură pe motive religioase.

– Refuzul Statului Român de a aplica legea și permitearea încălcării acesteia de către unii dintre funcționarii săi și de către diverse grupuri de presiune.

– Permitearea demolării sau dezmembrării ilegale a lăcașurilor de cult și a altor imobile care aparțin Bisericii Române Unite cu Roma Greco-Catolice.

– Permitearea vânzării sau a distrugerii bunurilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice chiar dacă unele sunt obiecte de patrimoniu.

– Marginalizarea reprezentanților Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, în cadrul diferitelor sărbători naționale și locale organizate de autorități, la care membrii ei marcanți nu sunt invitați sau sunt marginalizați.

După 12 ani de la Revoluție, noi, credincioșii greco-catolici din România și din afara ei, ne simțim victime ale abuzului de putere al Statului Român, abuz care trebuie să înceteze de îndată.

Cu tristețe vă atragem atenția că, credincioșii greco-catolici se simt străini în propria lor țară, având senzația că se dorește suprimarea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, din România.

Datorită lipsei de biserici, de case parohiale și alte proprietăți legate de acestea, a lipsei de clădiri în care să ne desfășurăm activitățile, foarte mulți credincioși greco-catolici nu pot să-și desfășoare în mod normal viața spirituală, neavând mijloacele necesare exprimării libere a propriei identități confesionale.

Statul Român actual nu face altceva decât să continue politica Statului Român comunist, care în 1948 a interzis funcționarea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, și i-a confiscat toate bunurile. Din peste 2030 de biserici nu au fost recuperate decât 136, ceea ce face imposibilă funcționarea liberă și normală a Bisericii Greco-Catolice din România, clericiei și credincioșii celebrând Sfintele Taine în mai mult de 350 de locuri improvizate (capele improvizate în cazul cel mai fericit, dar și garaje, săli de mese, centrale termice...). Nu s-a reușit recuperarea nici măcar a Bisericilor catedrale la Oradea, Baia-Mare sau Gherla, și nici a Bisericii Vicariale de la București!

Statul Român întreține, prin instituțiile sale centrale și locale, o atmosferă de așa-zisă “neintervenție activă” prin care încearcă să arunce obligația sa legală de restituire a bunurilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, spre beneficiarii actuali ai acestor bunuri, adică fie spre propriile sale instituții, fie spre Biserica Ortodoxă Română, fie spre terțe părți. Acest lucru este un abuz care generează dezbinare, amărăciune, confuzie și uneori chiar violență între cetățenii României.

Ca urmare a politicii ostile a Statului Român față de Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, a multiplelor intimidări, a pericolului de a-și pierde locul de muncă, în rândurile credincioșilor persistă încă teama de a se declara greco-catolici! Acest lucru reiese atât din Raportul pe 2001 al Biroului pentru Democrație, Libertate Religioasă și Muncă al Guvernului American, cât și din raportul Departamentului de Stat American referitor la libertatea religioasă din România, prezentat în anexe.

Suntem conștienți de faptul că Biserica Ortodoxă Română este majoritară și că funcționarii Statului Român sunt în majoritate ortodocși. Ca minoritari însă, alături de romano-catolici, reformați, neoprotestanți, mozaici, etc., noi ne considerăm cetățeni liberi ai acestei țări, având dreptul la o existență demnă în România, fiind îndreptățiți la protecția autorităților statului și la repararea abuzului făcut în anii 46-48.

Biserica Ortodoxă Română este Biserica noastră soră, și nu ea este cea care ne-a naționalizat și confiscat bunurile, ci Statul Român. De aceea, nu mai putem accepta această dezbinare dintre credincioșii greco-catolici și cei ortodocși, făcută direct sau indirect de către Statul Român.

Statul Român actual este moștenitorul de drept și de fapt al Statului comunist, cel care între anii 1945-1989 a încercat să suprimă Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică. I-a confiscat bunurile, i-a lichidat ierarhia, i-a decimat clerul și o parte din laicii activi. Același stat comunist a urmărit și persecutat sistematic, timp de peste patru decenii, Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, organizată în clandestinitate, urmărind eliminarea oricăror urme ale existenței sale.

Atragem atenția Statului Român că majoritatea clădirilor episcopale, a școlilor, academiilor, mănăstirilor, bisericilor și a proprietăților funciare și forestiere au fost construite fie din fonduri și cu forțe proprii ale Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, fie au fost primite din partea unor autorități bisericești sau laice, altele decât Statul Român, încă dinaintea formării sale în anul 1918.

De asemenea atragem atenția Statului Român că în toată istoria noastră, nici măcar administrațiile străine sub care a stat Transilvania nu au îndrăznit să confişte lăcașurile de cult și nici alte bunuri ale Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.

Prin acte abuzive, Statul Român și-a însușit și apoi a donat, cu de la sine putere, proprietăți pentru care și la care nu a contribuit cu nimic.

Mai mult decât atât, în încercarea de suprimare a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, Statul Român permite chiar în prezent demolarea,

dezmembrarea, arderea sau vânzarea abuzivă a mai multor biserici greco-catolice și a altor bunuri mobile sau imobile aparținând patrimoniului acesteia.

Din aceste motive, partenerul de dialog al credincioșilor greco-catolici este și va rămâne exclusiv Statul Român până la îndeplinirea tuturor obligațiilor pe care le are în această problemă.

În Secolul XXI, în ajunul intrării României în NATO și în Uniunea Europeană, astfel de abuzuri nu mai pot fi tolerate nici în drept și nici în fapt!

Cu toate acestea, în speranța că situația din România va reveni la normal și că drepturile omului vor fi respectate, românii din țară și din afara României, inclusiv cei greco-catolici, sprijină intrarea în NATO a României. Avem în vedere aici atât faptul că reprezentanții Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, au rămas fideli documentului semnat la Snagov și sprijină în continuare integrarea României în structurile europene și euro-atlantice, cât și cazul organizației «Romania NATO Alliance» din Chicago, Statele Unite, care are în componența sa un număr important de greco-catolici și care, în luna decembrie a anului 2001, a influențat în mod hotărâtor moțiunea senatorului Richard Durbin de Illinois pentru ca România să fie admisă în NATO.

Întrucât toate demersurile legitime făcute de către ierarhii Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, către Statul Român pentru a repune Biserica noastră în drepturile ei legitime au eșuat, noi, enoriașii Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, din România și din întreaga lume, ne simțim obligați în conștiință să trecem la acțiuni proprii pentru a ne apăra drepturile.

Prin urmare, pe baza principiilor de drept, precum și pe baza unor argumente istorice, sociale, culturale și religioase enumerate în completarea acestui document, vă adresăm acest memorandum:

Cerem cu fermitate Statului Român:

Respectarea dreptului constituțional la existență al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, la celebrarea propriului cult în locuri demne, la păstoria propriilor credincioși, la exprimarea propriilor convingeri de credință. Respectarea dreptului de exprimare liberă a propriei identități confesionale a credincioșilor greco-catolici, mai cu seamă a celor care provin din familii greco-catolice.

Încetarea imediată a discriminării și a încercărilor de suprimare a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.

Încetarea de urgență a demolărilor și a dezmembrărilor abuzive a bisericilor greco-catolice și punerea imediată a celor din secolele XVIII și XIX sub incidența legii nr. 422/18.07.2001, privind protejarea monumentelor istorice.

Restituirea imediată și necondiționată către Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică a tuturor bunurilor naționalizate sau confiscate de către Statul Român

comunist prin crearea unui cadru legislativ ferm, în conformitate cu Constituția României și cu toate tratatele internaționale la care Statul Român este semnat.

Restituirea bunurilor să fie rezolvată de Statul Român fără intervenția vreunei părți intermediare (parteneri, beneficiarii bunurilor, etc.). Dialogul ortodox - greco-catolic, care s-a dovedit ineficient, să intervină numai pentru identificarea modalităților practice prin care greco-catolicii își vor reprimi în fapt bunurile. Abia după ce Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice îi va fi reconstituit dreptul de proprietate asupra lăcașurilor de cult și a proprietăților ce îi aparțin de drept, se va putea rezolva, în spiritul dragostei frățești, accesul la aceste lăcașuri de cult a tuturor credincioșilor, inclusiv a celor care vor să practice cultul ortodox, indiferent cum au ajuns la această alegere. Disponibilitatea în acest sens a fost manifestată de către Ierarhii Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, încă din 1990.

Abrogarea imediată a Decretul-Lege nr. 126/1990 pe motivul neconstituționalității sale. Transferarea atribuțiilor juridice ale Statului unei comisii ecleziastice mixte, care să efectueze restituirea, este ilegală, abuzivă, îngrădește dreptul la justiție al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice și eludează în mod nepermis obligațiile constituționale ale Statului.

Punerea în practică a consecințelor abrogării Decretului nr. 358/1948, efectuat prin Decretul-Lege nr. 9 din 31 decembrie 1989, prin care acesta este considerat ca fiind un act "împotriva poporului român" și prin urmare el nu poate constitui sursă de drept. Nimeni și nimic, cu atât mai puțin posesia abuzivă, prelungită în timp, sau posesia prin acte legislative neconstituționale nu pot opera schimbarea proprietății.

Urgentarea restituirii dreptului de proprietate (și punerea efectivă în posesie) asupra terenurilor agricole și forestiere de care a fost deposedată Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică.

Achitarea unor sume, ca efect reparator, în vederea refacerii infrastructurale a Bisericii Române Unite cu Roma, corespunzătoare sumelor care au fost confiscate în momentul dizolvării ei de către statul comunist și al altor bunuri care nu mai pot fi retrocedate în natură.

Dacă doriți o Românie modernă și stabilă, dacă doriți integrarea României în NATO și în Uniunea Europeană, nu admiteți ca poporul român să fie lipsit de una dintre cele mai europene componente ale sale: Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică. Întreaga responsabilitate va cădea pe umerii dumneavoastră!

Acum 110 ani, cu prilejul Memorandumului din 1892, memorandiștii de atunci, cerând drepturi pentru poporul roman, spuneau:

„Existența unei națiuni nu se discută, ea se afirmă!”

Și noi, astăzi, cerând drepturi legitime pentru Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, parafrazând faimoasa declarație, vă spunem:

Existența unei Biserici nu se discută, ea se afirmă!

Considerăm că acestea sunt drepturile noastre legitime și cerem Statului Român să le respecte în întregime. Nu dorim să apelăm la forurile internaționale pentru a ne face dreptate în propria noastră țară! Dacă Statul Român nu intervine de urgență în aceste probleme, ne vedem constrânși să ne adresăm forurilor internaționale.

Cerem Statului Român să ia exemplul altor state și să restituie integral proprietățile confiscate de la Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică.

Menționăm că dorim rezolvarea situației Bisericii noastre până la data de 25 octombrie a.c. După aceasta dată vom considera că tot ce era de făcut pe cale de negociere a fost făcut și că nu există altă soluție pentru noi decât aceea de a face apel la diferite organisme din străinătate pentru ca nedreptățile să nu mai continue.

Am dori să luați aminte la cuvintele IPS Nicolae Comeanu, Arhiepiscop al Timișoarei și Mitropolit Ortodox al Banatului, care cu multă frăție și cu mult curaj spunea:

„Nu am intrat în bisericile voastre ca să vi le furăm,
ci ca să vi le dăm înapoi când va sosi ceasul.”

IATĂ, ACUM A SOSIT CEASUL!

Argumente și principii

Argumente juridice

Drepturile de proprietate și libertate religioasă sunt consfințite de către Constituția României. Statul trebuie să facă dreptate, pe temei strict juridic, și nu în funcție de numărul actual al credincioșilor, restrâns după cincizeci de ani de persecuții. Dacă și alte State ar aplica aceleași principii, ar însemna că atât la Istanbul (Constantinopol) cât și la Alexandria sau Ierusalim, ortodocșii ar trebui să nu mai existe, întrucât sunt în aceeași situație ca și greco-catolicii din România.

Bisericile noastre au aparținut de drept și de fapt eparhiilor noastre (ca persoană juridică) și nu comunităților parohiale, iar situația bunurilor unui cult, nici chiar în cazul în care credincioșii părăsesc cultul, nu poate fi legiferată de Stat, de vreme ce cultele au legi proprii în acest sens, iar Statul susține că recunoaște și respectă aceste legi. Conform dreptului canonic al Bisericii Catolice și deci și al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, trecerea de credincioși la un alt cult nu implică transferul de bunuri.

Așa cum a mărturisit recent însuși IPSS Nicolae Comeanu, Mitropolitul Ortodox al Banatului, în cartea unuia dintre cei mai mari canoniști ortodocși, Iorgu Ivan, se arată foarte clar că o biserică, o construcție, un lăcaș de cult, nu mai aparține credincioșilor o dată ce a fost sfințit și dat în uzul cultic. Aparține Bisericii ca instituție. Deci, chiar și din punctul de vedere al dreptului canonic ortodox, bisericile greco-catolice și casele parohiale trebuie restituite. Dacă Statul Român apără dreptul canonic ortodox, de ce să nu apere și dreptul canonic greco-catolic, protestant, iudaic, etc.?

Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, definită în «Codul Canoanelor Bisericilor Orientale» ca Biserică Mitropolitană sui iuris, are personalitate juridică, ea și toate subunitățile ei, și este reprezentată numai prin mitropolit și episcopii eparhiali. Deci orice act de diminuare a patrimoniului ei fără acordul mitropolitului sau al episcopilor este lovit de nulitate. Mai mult, Statul are obligația constituțională de a interveni prin act normativ pentru respectarea integrală și luarea în folosință a bunurilor confiscate. Aici operează principiul simetriei de drept.

Un principiu elementar de drept spune că în cazul în care o persoană juridică își încetează existența, bunurile care îi aparțin au o destinație fixată în statutul acelei persoane juridice; ori, în momentul în care Statul legiferează asupra destinației bunurilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, încalcă în mod evident un principiu fundamental de drept.

Prin restituirea lăcașurilor de cult și a caselor parohiale către Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, nu se împiedică exercitarea dreptului la libertate religioasă pentru un număr mare de credincioși ortodocși, așa cum, în mod greșit, se vehiculează ideea de la cele mai înalte nivele ale Statului Român. Actul de restituire va trebui să aibă o stipulare clară în acest sens (de exemplu folosirea alternativă a bisericilor retrocedate acolo unde va fi cazul), stipulare menită să apere dreptul la libertatea religioasă atât al credincioșilor ortodocși cât și al celor greco-catolici.

Restituirea integrală a bunurilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, este o chestiune care ține de dreptul de proprietate, de onoare, de justiție și de echitate socială. Un popor care va admite o astfel de nedreptate va fi supus cu siguranță și altor nedreptăți.

Statul Român trebuie să aplice aceeași lege atât în cazul restituirii bunurilor către Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, cât și în cazul restituirii bunurilor către alte minorități etnice sau religioase cum ar fi evreii, germanii, maghiarii, respectiv romano-catolicii, reformații, unitarienii, mozaicii etc., în așa fel încât să fie eliminată discriminarea pe motive etnice și religioase.

Statul Român este semnatar al „Declarației privind principiile fundamentale de drept cu privire la victimele abuzului de putere”, adoptată de către Adunarea Generală a Națiunilor Unite, cu nr. 46/34, la 29 nov. 1984, care stipulează: “Membrii Națiunilor Unite trebuie să introducă în legislația lor norme care proscriu abuzurile de putere și prevăd reparații pentru victimele unor astfel de abuzuri. [...] În cazul în care guvernul sub autoritatea căruia au fost comise astfel de acte, nu mai există, Statul sau guvernul care i-a succedat, trebuie să asigure reparațiile pentru victime...”

Decretul Lege nr. 126 din 24 aprilie 1990 privind anumite măsuri referitoare la Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, îl considerăm un act neconstituțional! Acest Decret conține prevederi nelegale și nu a fost amendat cu prevederile Constituției României din anul 1991 (a se vedea Anexa 03) care precizează:

1. Dispozițiile constituționale privind libertățile și drepturile cetățenilor trebuie să fie interpretate și aplicate conform cu Declarația Universală a Drepturilor Omului și conform pactelor la care România a aderat.

2. Dacă există un dezacord între aceste pacte și tratate, adică între legislația română și drepturile fundamentale ale omului, legea internațională trebuie să aibă prioritate.

Argumente istorico-religioase

Unirea Transilvaniei cu România a consfințit legătura spirituală a tuturor românilor cu Europa, cu leagănul civilizației latine și universale, unire realizată în Transilvania încă din anul 1700 prin Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică. Considerăm că nu există două credințe, una catolică și alta ortodoxă, ci doar una singură, credința creștină, iar alegerea modului de manifestare al acesteia constituie una dintre libertățile esențiale ale fiecărei ființe umane.

Prin unirea cu Roma a Bisericii Române din Transilvania, românii de aici au avut acces la cultura și școlile apusene iar preoții lor au fost educați la Roma, în limba latină, și nu la Țarigrad, în limba slavonă. Episcopul greco-catolic Inochentie Micu, o personalitate emblematică pentru întreaga noastră națiune, luptând până la moarte pentru drepturile tuturor românilor din Transilvania, indiferent de confesiune.

Din punct de vedere politic, datorită recunoașterii românilor de către Sfântul Scaun și de către Europa ca o națiune europeană de-sine-stătătoare, în cadrul Imperiului Austriac, românii nu mai sunt considerați națiune tolerată în Transilvania, ci devin a patra națiune recunoscută. Eveniment de mare însemnătate pe atunci, comparabil în prezent cu intrarea României în Uniunea Europeană.

Prin studiile făcute la Roma și prin accesul la cultura latină, dascălii români greco-catolici au avut revelația originilor noastre latine, origini pe care le-au dovedit în multe studii și lucrări de specialitate. Astfel ia naștere Școala Ardeleană, generatoare de mândrie patriotică, lumina care provoacă deșteptarea conștiinței naționale la români.

Școala Ardeleană este prima mișcare, cu adevărat românească, prin care a fost definită în mod clar conștiința națională: originea - daco-romană, limba – de origine latină, alfabetul - latin, numele - Român, tricolorul – cele trei provincii românești. Fruntași ai acestei Școli ca: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior ... , au fost, cu toții, greco-catolici. Din acest punct de vedere, este demn de remarcat faptul că actul oficial de naștere a poporului român modern, european, a fost scris de către greco-catolicism.

Nimeni până la acești mari dascăli ai Școlii Ardelene, nu a evidențiat atât de clar originea noastră latină. Și nimeni nu ne-a identificat atât de bine ca popor. De aceea, poporul român nu trebuie să uite și nici să minimalizeze rolul fundamental jucat de greco-catolicism în istoria României.

Școala Ardeleană a fost nu numai o mișcare culturală ci și una politică, cu un impact deosebit asupra dezvoltării poporului nostru, importanța ei pentru formarea și emanciparea poporului român fiind comparabilă cu momentul etnogenezei noastre de după cucerirea Daciei de către romani.

La începutul secolului al XIX-lea, Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi, puternic influențați de Școala Ardeleană, au înființat primele școli publice românești de învățământ sistematic în Muntenia, respectiv în Moldova, cu profesori formați la Școala Ardeleană. Este demn de remarcat că învățământul românesc din Principate s-a dezvoltat mai târziu, cu contribuția profesorilor formați în spiritul Școlii Ardelene. Este evident că românii din fostele principate datorează greco-catolicismului primele școli publice de învățământ sistematic românesc.

Greco-catolicismul a dat României o listă impresionantă de personalități culturale și religioase: Inochentie Micu, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Gh. Barițiu, Timotei Cipariu, Andrei Mureșanu, Ioan Rațiu, I.G. Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, George Coșbuc, Liviu Rebreanu, Ion Agârbiceanu, Iuliu Maniu, Iuliu Hossu, Corneliu Coposu și mulți, mulți alții.

Este de asemenea evident că prin revigorarea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, este de fapt servită cauza Bisericii Lui Cristos, această Biserică fiind o punte de legătură între creștinismul de tradiție occidentală și cel de tradiție orientală.

Argumente sociale

Refacerea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice va conduce cu siguranță la o însănătoșire a mentalității neamului românesc, influențată de flagelul numit comunism. Tocmai de aceea este necesară revigorarea tuturor instituțiilor care pot contribui la acest proces extrem de necesar.

Prin îndeplinirea cererilor prezentului Memorandum, se va da întregii lumi un mesaj clar privitor la modul în care se respectă proprietatea în România, creându-se premisele pentru o nouă renaștere, pe baze noi, a poporului român redevenit cu adevărat un popor aliniat la valorile europene.

Fără Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, integrarea României într-o Europă catolică și protestantă va fi mai dificilă. Considerăm că modelul de dezvoltare bazată pe o mentalitate creștină catolică, va face ca România să prospere și să fie imediat acceptată în rândul țărilor europene.

Odată cu recuperarea propriilor bunuri, Biserica Greco-Catolică își va putea realiza vocația socială, prin care s-a remarcat de-a lungul istoriei (burse sociale, implicarea în programele de protecție a copiilor, a bătrânilor, a persoanelor cu nevoi speciale, ajutorarea săracilor și alte acțiuni caritabile).

Bazați pe aceste argumente, considerăm că acum este momentul și datoria sacră a Statului Român să recunoască în mod oficial aceste adevăruri și să pună la loc de cinste Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, în societatea românească actuală, nu să o discrimineze sau să o suprime.

Părerile unor mari personalități despre Biserica Română Unită cu Roma:

Ion C. Brătianu (1821-1891) marele nostru bărbat de Stat, de mai multe ori prim-ministru, participant la Revoluția din Țara Românească în 1848, declara în Parlamentul României, la 4 Decembrie 1881:

„Și trebuie să știți că descoperirea noastră națională ne-a venit de dincolo, de peste Carpați, prin acei români care au fost trimiși la Roma, unde au învățat să fie români!” (Olacrimă fierbinte, I. Șterca Șuluțiu, partea V din Memoriu, Sibiu 1883).

A. D. Xenopol scrie: „Pe lângă îmbărbătarea poporului român prin arătarea unui trecut cu atât mai glorios cu cât era mai îndepărtat, scriitorii cei mari ai Ardealului mai aplică un ridicător puternic... rușinea de a fi căzut așa de jos, când neamul se cobora din o așa mândră obârșie... aceasta idee mântuitoare deveni ridicătorul cel mai puternic al culturii neamului românesc, afundat până atunci în noianul grecismului, aceasta a fost pârguia cea mai spornică a civilizației sale.”

Nicolae Iorga: „...Nu de aici putea să vie acea lumină de care aveam noi nevoie pentru a căpăta conștiința despre noi și a ne ridica din umilință... Nota rațională a început să se facă auzită când spiritul cel nou a pătruns biruitor și aici, acel spirit nou pe care-l predicaseră întâia oară «ereticii» de peste munți.” (Istoria Literaturii Române în sec. XVIII, 1901).

Mihai Eminescu (1850-1889), marele nostru poet național, mergând la Blaj, a rostit cuvintele memorabile: „Te salut, mică Romă!” (Scrieri politice și literare, București, 1910).

Ion Eliade Rădulescu, vizitând Școlile Blajului înainte de 1848, și-a descoperit capul înaintea lor, zicând: “De aici a răsărit soarele românilor!”. El știa, căci a luat parte la Revoluția din 1848

Titu Maiorescu (1840-1917), eminent critic literar și filosofic, membru al Academiei Române, mentor spiritual al «Junimii», spunea: „Că în sec. XVIII politica dinastiei de Habsburg a încercat să ne aducă sub ascultarea Papei și neizbutind, ne-a împărțit în două, n-a fost noroc. Dar că din aceasta încercare românii transilvăneni au ajuns în Cetatea Eterna, unde a reînviat în ei simțământul gintei latine, revărsându-se asupra noastră a tuturor: aceasta a fost rara fericire, care dintr-o dezbinare religioasă a înălțat neamul întreg spre o unitate de cultura națională.” (Familia, 1904).

Eugen Lovinescu spunea: „Prin contactul cu însăși obârșia neamului nostru, cu Roma, ni s-a întărit conștiința națională. În apărarea rasei lor, cei trei «cavaleri ai idealului național» (expresia lui Iorga - n.n.) S. Micu, G. Șincai și P. Maior s-au istovit în numeroase lucrări de istorie și filologie. Din viziunea orașului etern a pornit, așadar, curentul latinist ce a fecundat, mai ales, conștiința neamului românesc.” (Istoria civilizației române moderne).

Sextil Pușcariu precizează: „Iar când prin aceleași porți intrară ca niște apostoli câțiva bărbați veniți de la Roma, care pe lângă știință mai aveau și

focul entuziasmului și cuvântul cald care 'ncinge, atunci a mijit și pentru noi soarele vremilor noi. Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuel Micu și tovarășii lor au săvârșit minunea resurecțiunii poporului român și au imprimat direcția în care avea să se dezvolte spiritul public în tot cursul deceniilor următoare.” (Istoria Literaturii Române, Epoca veche, vol. I).

Emil Panaitescu, profesor universitar, scrie: „*«...suntem stăpâni cu drept de succesiune peste această țară, începând de la Traian», zise categoric unul din cei dintâi episcopi ai Bisericii Unite, Ioan Inochentie Micu. Trebuie însă să-și plătească acest curaj... Ideea latinității și al obârșiei române... va deveni în sec. XIX puterea cea mare, care va mișca și va porni sufletul românesc să desăvârșească independența și unitatea națională.” (L'origine romana con legue conseguenze...).*

Victor Eftimiu, scriitor, membru al Academiei Române, cu ocazia vizitei scriitorilor români din 1923, adresează Blajului următorul omagiu: „*Scriitorii români sosesc în Blaj cu inima plină de o sfântă emoție. Blaj, cuvânt magic, răscolitor de amintiri auguste, cetatea conștiinței românești, nume ales între toate... Aici a vibrat sentimentul, cultura și idealul național! Aici s-au ridicat și au predicat vlădici, cărturari de frunte, învățători înțelepți cu dragoste de neam și de biserică... Fie numele lor în veci binecuvântate, recunoștința pentru tot ce s-a visat, pentru tot ce s-a crezut, pentru tot ce s-a înfăptuit între zidurile venerabile ale acestei cetăți de unde ne-a venit și arde încă lumina conștiinței noastre... Salve cetate latină...”*

Principiile Memorandumului

Principiul restituirii in integrum: acesta rămâne pe deplin valabil, fiind acceptat peste tot în jurisprudenta internațională. În acest caz se aplică în funcție de cererile Bisericii Române Unite, Greco-Catolice, și nu în funcție de aprecierile Statului sau ale unor instituții părtașe la proprietățile confiscate abuziv.

Principiul respectării Drepturilor omului: Dreptul de proprietate face parte din drepturile fundamentale ale omului, fiind o condiție indispensabilă vieții și oricărei activități umane. Acest drept este recunoscut și de către Constituția României. În cadrul Bisericii Române Unite, Greco-Catolice, dreptul de proprietate revine eparhiilor greco-catolice, singurele îndreptățite la restituirea integrală a bunurilor care le-au aparținut.

Principiul de autodeterminare: Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, este autonomă în raport cu Statul, la fel cu orice altă Biserică.

Principiul conviețuirii pașnice: Biserica Ortodoxă Română a fost, este și va fi Biserica noastră soră, indiferent de pozițiile vremelnice ale unora dintre Ierarhii săi. Acolo unde este cazul, credincioșii ortodocși vor putea, după retrocedare, să își desfășoare slujbele religioase în aceleași biserici, în alternanță cu credincioșii greco-catolici, din iubire frățască și din respectul pe care ni-l datorăm reciproc.

Comitetul de Acțiune pentru Întocmirea și Răspândirea Memorandumului

Autorul acestui MEMORANDUM este laicul greco-catolic din România și din întreaga lume, cuprins în cele 5 Eparhii Greco-Catolice din România, în Eparhia Greco-Catolică Română din Statele Unite ale Americii, în misiuni și comunități greco-catolice din alte țări, în organizații ca ASTRU, AGRU, Asociația Juriștilor Greco-Catolici, Asociația Medicilor Catolici, Noua Mișcare Memorandistă sau altele similare.

Acest laicat este reprezentat acum și ad-hoc de un Comitet de Acțiune care cuprinde personalități dintre scriitori, profesori universitari, ziariști, medici, juriști, istorici, ingineri, funcționari de stat, oameni de afaceri, reprezentanți ai tuturor eparhiilor mai sus menționate dar și membrii ai societății civile.

Arhiepiscopia de Alba-Iulia și Făgăraș
Alexandru Cistelecan - scriitor, cadru universitar
Ioan Buzuși - scriitor
Sever Mureșan - avocat
Iacob Mârza - istoric, profesor universitar

Vicariatul București și vechiul Regat
Vasile Marcu - avocat
Ioan Făgețeanu - profesor universitar
Laurențiu Moisin - inginer, președinte AGRU

Episcopia de Maramureș
Gheorghe Pop - scriitor, profesor universitar

Episcopia de Cluj-Gherla
Doina Cornea - cadru universitar
Ioan Pațiu - medic
Nicolae Gudea - istoric, profesor universitar
Marcel Stirban - istoric, cadru universitar
Remus Luca - avocat

Episcopia de Oradea
Liviu Gârbea - medic
Petru Daraban - jurist
Ioan Lupa - ziarist și publicist
Aurel Rozor - medic
Cornel Ardeleanu - judecător
Filip Gheorghe - medic
Constantin Pantis - inginer
Petru Ghilea - economist

Felician Vaida - inginer
Episcopia de Lugoj

Preda Iosif - profesor universitar
Episcopia Greco-Catolică Română de America

Dorel Nasui - om de afaceri, inginer, Președinte
România-NATO Alliance, Chicago, S.U.A.

Mircea Sabău - profesor universitar, doctor,
Chicago, S.U.A.

Vasile Bouleanu - producător media, Chicago,
S.U.A.

Călin Călușer - doctor, șef departament radiologie
Chicago - Cook County Hospital, Chicago, S.U.A.

Marius Teodorescu - medic, profesor universitar,
University of Illinois at Chicago (ortodox)

Silvestru Moraru - profesor, Toronto

Eugen Rădășanu - inginer, Toronto

Vanda Cornea-Jones - femeie de afaceri, Aurora,
Illinois, S.U.A.

Ramona Cornea - PhD, inginer, Rockfort, Illinois,
S.U.A.

Cristina Mora - femeie de afaceri, Chicago,
Illinois, S.U.A.

Biserica Greco-Catolică Română din Paris, Franța
Magda Ioanovici - femeie de afaceri, Paris, Franța
Dan Ioanovici - arhitect, Paris, Franța.

Acest Memorandum este tradus în două limbi de circulație internațională (engleză și franceză) și trimis, spre știință, tuturor ambasadelor și misiunilor diplomatice din România, Uniunii Europene, Consiliului Europei, organizației NATO, Sfântului Părinte, Guvernelor Europene, Guvernelor American și Canadian, Congresului Statelor Unite ale Americii, organizației Amnesty International și altor organizații din țară sau străinătate.

De asemenea, va fi înaintat, spre știință, prefecturilor, autorităților locale, și altor instituții publice din România.

În momentul expedierii textului către aceste foruri, prezentul document va fi făcut public prin intermediul mass-media din România și din întreaga lume.

În plus, poate fi studiat și pe Internet la adresa www.greek-catholic.ro/memorandum, unde se adună adevărați din întreaga lume.

Acest Memorandum rămâne deschis tuturor celor care sunt de acord și sprijină această acțiune pentru a fi trecuți pe lista susținătorilor. Tot în acest interval se pot primi diverse scrisori de solidaritate și susținere de la diferite instituții și organizații din țară și de peste hotare.

Cei care răspund acestui Memorandum sunt invitați să o facă la următoarea adresă:

Comitet de Acțiune Memorandum Biserica Română Unită, Greco-Catolică

O.P. I C.P. 463

3400 Cluj-Napoca, România

e-mail: memorandum@greek-catholic.ro

ANEXE

1. Situația bunurilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, la începutul anului 1948
2. Scurt istoric al încercării de suprimare a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, de către Statul Român comunist - Decrete și legi discriminatorii
3. Decretul-Lege nr. 126 din 24 aprilie 1990 - un act neconstituțional
4. Ineficiența și lipsa de urmări a „dialogului” cu Ierarhii Bisericii Ortodoxe Române
5. Listă cu biserici greco-catolice dărâmate, dezmembrate, arse sau lăsate în paragină, cu complicitatea Statului Român
6. Situația comparativă a bunurilor restituite până la data de 1 iulie 2002 în raport cu situația existentă în momentul „dizolvării” Bisericii Române Unite
7. Din literatura „restituirii” și a „persecuției post-comuniste”
8. Raport pentru anul 2001 al Biroului pentru Democrație, Libertate Religioasă și Muncă al Guvernului American referitor la libertatea religioasă din România

ANEXA 1

Situația bunurilor Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, la începutul anului 1948

Conform Șematismelor Eparhiale, situația patrimoniului întregii provincii mitropolitane care a fost confiscat abuziv odată cu instalarea la putere a Statului comunist, ateu, era următoarea:

peste 2030 biserici și capele

6 biserici-catedrale și o Biserică Vicarială

22 mănăstiri

9 ordine religioase cu 28 de case conventuale

1504 case parohiale

700 edificii școlare

1662 alte edificii (social-culturale, economice...)

4 mari aziluri și orfelinate

34.446 suprafețe de teren agricol

31.007 suprafețe de teren forestier

sume de bani în diferite conturi eparhiale, protopopiale, parohiale sau ale altor asociații care activau

în cadrul Bisericii Române Unite

10 biblioteci mari și câteva sute de biblioteci protopopiale și parohiale

alte bunuri mobile de inventar: obiecte de cult, colecții de tablouri, icoane, ornate preoțești...

acțiuni la diferite societăți comerciale

5 tipografii

ANEXA 2

Scurt istoric al încercării de suprimare a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, de către Statul Român comunist Decrete și legi discriminatorii

Prin Decretul nr. 358 din 1948, Statul Român comunist a scos în afara legii Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, și îi confiscă toate proprietățile. Unele din aceste proprietăți sunt păstrate în custodia Statului, iar altele sunt date spre folosință Bisericii Ortodoxe Române. Episcopii împreună cu un mare număr dintre preoții și laicii greco-catolici sunt arestați pentru că au refuzat să-și părăsească credința.

Alături de arestarea episcopatului și a numeroși clerici și laici, acesta a fost epilogul unei avalanșe de măsuri și decrete menite să desființeze Biserica Română Unită cu Roma.

Pe lângă articolele 44 și 45 din Constituția Republicii Populare Române au mai fost emise următoarele acte normative discriminatorii:

- 11 iunie 1948 - Legea naționalizării principalelor mijloace de producție industriale, bancare, de transport, miniere și de asigurări. Prin această lege, Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, pierde o primă serie de bunuri: tipografiile, acțiunile în bănci, terenuri petroliere, etc.

- 3 august 1948 - prin decretul 176 (MO partea I A nr. 176) au trecut în proprietatea Statului toate bunurile Bisericii, congregațiilor și comunităților care au servit pentru funcționarea și întreținerea instituțiilor școlare.

- 22 august 1948 - Decretul 177 - legea cultelor din perioada guvernării comuniste, care a avut ca scop crearea unui suport legal fărădelegii comise împotriva Bisericii Greco-Catolice din România.

- 2 decembrie 1948 - Decretul-Lege nr. 358/1948 l a definit situația juridică a fostului cult greco-catolic, acum desființat. (Monitorul oficial nr. 28 din 2 decembrie 1948):

Articolul 1. Ca urmare a revenirii comunităților locale (parohii) ale cultului greco-catolic la cultul ortodox român și conform cu art. 13 din Decretul 177/1948, organismele centrale și statuare ale acestui cult, cum sunt mitropolia, episcopiiile, capitlurile, ordinele, congregațiile, protopopiatele, mănăstirile, fundațiile, asociațiile, ca și orice fel de instituții și organisme, de orice natură și cu orice nume, încetează, de acum, să mai existe.

Articolul 2. Bunurile mobiliare și imobiliare aparținând organismelor și instituțiilor indicate la art. 1 al prezentului Decret, cu excepția expresă a bunurilor fostelor parohii, revin statului român, care le va prelua imediat în posesie.

O comisie interministerială, compusă din delegați ai Ministerului Cultelor, Finanțelor, de Interne, al Agriculturii și Domeniilor precum și al Învățământului Public, va decide destinația acestor bunuri, care vor putea fi atribuite în parte Bisericii ortodoxe române, sau diverselor sale elemente constitutive.

- 29 decembrie 1948 - Legea 1710/1948 (MO partea I B nr. 303 din 29 decembrie 1948) care prevedea organizarea sistematică a împărțirii acestor bunuri și a celor rămase încă.

- 31 decembrie 1989 - Decretul-Lege nr. 9, privind abrogarea anumitor acte normative (Monitorul oficial nr. 9/1989):

„Cu scopul de a îndepărta imediat din legislația țării noastre anumite legi și anumite reglementări emise de către fostul regim dictatorial, care, prin caracterul lor discriminator și nedrept, au adus grave prejudicii materiale și morale poporului român, intereselor legitime ale tuturor cetățenilor, dezvoltării relațiilor normale cu alte state, Consiliul Național al FSN, decretează:

Articol unic. Sunt abrogate:

20. Decretul nr. 358/1948 care definea situația juridică a fostului cult greco-catolic.

Semnează: Președintele Consiliului F.S.N.: Ion Iliescu

În 1989 se părea ca Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, va fi repusă în drepturile ei firești. Deși Statul Român a abrogat Decretul nr. 358/1948 la 31 decembrie 1989, câteva luni mai târziu, tot Statul Român confiscă din nou bunurile Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolice (a se vedea Anexa 03).

• 24 aprilie 1990 - Înainte de a fi votată noua Constituție, guvernul provizoriu a legalizat confiscarea din 1948 prin Decretul-Lege nr. 126 privind anumite măsuri referitoare la Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică):

Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (CPUN), decretează:

Art. 1. Ca urmare a abrogării Decretului 358/1948 prin Decretul-lege 9/1989, Biserica Română Unită cu Roma (Greco-catolică) este recunoscută în mod oficial. Biserica Română Unită cu Roma (Greco-catolică) se organizează și funcționează conform cu regimul juridic al cultelor religioase din România.

Art. 2. Bunurile preluate de către stat, ca urmare a decretului 358/1948, și care există acum în patrimoniul statului, cu excepția marilor proprietăți agricole, sunt restituite, în starea lor actuală, Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică). Pentru identificarea lor, inventarierea și restituirea lor, se constituie o Comisie formată din reprezentanți ai statului și ai Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică), numiți de către guvern.

Art. 3. Situația juridică a lăcașurilor de cult și caselor parohiale, care au aparținut Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) și care au fost preluate de către Biserica ortodoxă română, va fi stabilită de către o Comisie mixtă, formată din reprezentanți clericali ai celor două culte religioase, ținându-se seama de dorința credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri.

Art. 4. În localitățile în care numărul de lăcașuri de cult este insuficient, față de numărul de credincioși, Statul va sprijini construcția de noi lăcașuri de cult și va pune la dispoziția cultelor respective terenul aferent. În cazurile în care acestea nu dispun de teren, statul va contribui la constituirea de resurse financiare necesare.

• Decretul-Lege 126 din 1990 nu numai că nu a rezolvat problema proprietăților Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, confiscate de către Statul comunist, dar reprezintă chiar o nouă legiferare a acestei confiscări. Ca urmare a acestui decret, după 12 ani, doar aproximativ 5% din proprietățile inițiale ale Bisericii Române Unite cu Roma i-au fost restituite de către Statul Român. De compensații nici nu poate fi vorba (a se vedea Anexa 06).

ANEXA 3

Decretul-Lege nr. 126 din 24 aprilie 1990 - un act neconstituțional

Analiza juridică a Decretului Lege nr. 126 din 24 aprilie 1990 conduce la concluzia că acesta este un act neconstituțional! Acest Decret conține chiar și prevederi nelegale și nu a fost amendat cu prevederile Constituției României votată în 1991.

În primul rând, pentru că o mare parte din proprietățile Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, și anume domeniile acesteia, nu se dau înapoi.

În al doilea rând, toată această „restituire” se afla tot sub controlul aceluia care a făcut confiscarea inițială, adică a Statului, care numește „prin hotărâre de guvern” pe cei care vor face parte din comisie (vezi Art. 2).

În al treilea rând, Statul Român își delegă autoritatea statală unei comisii formate din clerici. Art. 3 al aceluiași decret stipulează următoarele:

„Situția juridică a lăcașurilor de cult și a caselor parohiale care au aparținut Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) și au fost preluate de Biserica Ortodoxă Română se va stabili de către o comisie mixtă, formată din reprezentanți clericali ai celor două culte religioase, ținând seama de dorința credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri.”

Acest lucru este în mod evident neconstituțional întrucât puterea legislativă a Statului (în ce privește stabilirea situației juridice a unor bunuri) nu poate fi delegată unei comisii mixte formate din reprezentanți clericali ai unor culte religioase! Mai mult decât atât, reglementarea juridică nu se poate face ținând seama de „dorința credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri” întrucât nu poate fi vorba de organizarea unui referendum în ceea ce privește dreptul de proprietate al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.

Inclusiv formularea „credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri” este ilegală, nu numai pentru că încalcă dreptul canonic al Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, dar și pentru că, aceste bunuri nu au fost niciodată deținute de credincioșii în chestiune și cu titluri legale de proprietate, ci au fost confiscate de către Statul Român și date în folosință Bisericii Ortodoxe Române.

Este evident că nu poate fi vorba aici despre credincioși – căci ei sunt liberi să-și mărturisească credința pe care o preferă, fapt garantat de însăși Constituția României – ci despre posesia bunurilor imobile.

În plus, acest Decret-Lege pretinde că lăcașurile de cult „au fost preluate” de către Biserica Ortodoxă Română (ceea ce este în contradicție cu art. 2 al Decretului-Lege 358/1948).

Articolul 3 din Decretul 126/1990 scoate din competența instituțiilor judecătorești rezolvarea dreptului de proprietate asupra lăcașurilor de cult și a caselor parohiale și instituie o „rezolvare” prin dialog de către așa-zisele comisii mixte care trebuie, însă, să țină seama de dorința credincioșilor care dețin aceste bunuri.

Astfel, printr-un alt abuz de putere, Statul Român mai conferă și dreptul de judecată tocmai celui care stăpânește bunurile Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, obținute prin confiscarea lor tot de către Stat!

Este pur și simplu o monstruoasă juridică ce trebuie abrogată!

Este evident că prin prevederile sale, Decretul-Lege 126/1990 îngrădește dreptul la justiție a Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, fapt care contravine articolului 21 din Constituția României conform căruia:

“Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertății și intereselor sale legitime. Nici o lege nu poate îngrădi exercitarea acestui drept.”

În concluzie, Decretul Lege nr. 126, din 24 aprilie 1990, este un act neconstituțional și trebuie înlocuit cu legi clare prin care Statul Român să repare nedreptățile săvârșite împotriva Bisericii Române Unite!

ANEXA 4

Ineficiența și lipsa de urmări a „dialogului” cu Ierarhii Bisericii Ortodoxe Române

Soluția propusă în Decretul-Lege 126/1990 ca diferendele să se rezolve prin dialog cu Biserica Ortodoxă Română au acutizat și mai mult problemele. Nu s-a rezolvat aproape nimic, iar cramponarea Ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române și a Statului de șantajarea printr-un dialog în care Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, nu i se recunoște dreptul de proprietate asupra propriilor bunuri, a dus la o prelungire a nedreptăților și la apariția a numeroase situații conflictuale pe care autoritățile le-au tratat cu superficialitate și părtinire în favoarea majorității ortodoxe.

Decretul 126/1990 nu a făcut altceva decât să creeze tensiuni sociale între credincioșii ortodocși și cei greco-catolici, a generat o serie de acțiuni în justiție pe banii contribuabilului și nu a condus, în nici un fel, la soluționarea problemei proprietății Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.

Toate acțiunile ierarhiei Greco-Catolice, fie cu Statul, fie cu Ierarhii Bisericii Ortodoxe Române, s-au dovedit inutile (Nici acțiunile laicului nu au dus la rezultate mai bune, deși au fost numeroase și multilaterale). O demonstrează clar procentul bunurilor restituite și folosite, procent în cadrul căruia ponderea proprietăților recuperate prin instanță sau prin acțiuni în forță a laicului este covârșitoare în raport cu ponderea pe care o au cele câștigate prin lucrările Comisiei Mixte de Dialog.

Astfel în cele șase runde ale întâlnirilor Comisiei Mixte de Dialog la nivel înalt dintre greco-catolici și ortodocși s-a reușit retrocedarea efectivă a doar unui număr de șase biserici (în anul 2002 au mai fost restituite încă trei în acest cadru al dialogului), slujirea alternativă fiind refuzată în toate cazurile cerute de Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică. Acest lucru s-a întâmplat în timp ce prin

alte mijloace, procese sau forță, s-a reușit recuperarea a peste 100 de lăcașuri de cult, în afara acțiunii cadrului creat de decretul 126.

Prezentăm mai jos situația reală a raportului cereri-rezultate din cadrul celor șase runde de dialog:

1. Biserici revendicate, în această etapă de refacere a Bisericii Greco-Catolice din România, în cadrul Comisiei Mixte de Dialog, la întâlnirea din 4 noiembrie 1999, ce a avut loc la Oradea:

Episcopia	Oradea	Maramureș	Cluj-Gherla	Alba-Făgăraș	Lugoj	Total
Catedrale	1	1	1	-	-	3
Protopopiale	4	11	7	18	8	48
Biserici	5	17	24	34	29	109
Total	10	29	32	52	37	160

2. Localități în care s-a cerut să se facă slujbe alternative:

Episcopia	Oradea	Maramureș	Cluj-Gherla	Alba-Făgăraș	Lugoj	Total
	43	59	40	75	10	227

3. Biserici reprimite în urma celor hotărâte de Comisia Mixtă de Dialog:

Episcopia Oradea:	1 - Biserica din Baia de Criș, jud. Bihor
Episcopia Maramureș	0
Episcopia Cluj-Gherla	2 - Biserica din Unirea și Biserica din Ocna Dej, jud. Cluj
Episcopia Alba-Făgăraș	2 - Biserica din Petelea, jud. Mureș Biserica din Cetatea de Baltă, jud. Alba
Episcopia Lugoj	1 - Biserica din Ghelari, jud. Hunedoara
Total:	6 biserici

4. Localități în care s-a aprobat folosirea alternativă a fostei biserici greco-catolice:

Total: 0 biserici

În anul 2002 au mai fost retrocedate trei biserici: la Visag - jud. Maramureș, la Pricaz - jud. Hunedoara și la Decea - jud. Alba (biserica ortodoxă).

În cei 12 ani ce s-au scurs de la căderea comunismului s-au înregistrat:

- cereri sau plângeri locale ale parohiilor reînființate pentru biserică, case parohiale, pământuri bisericesti;
- cereri ale episcopilor pentru restituirea marilor clădiri, sedii episcopale, biserici-catedrale, clădiri școlare (grădinițe, școli de meserii, licee, academii teologice);

- acțiuni în forță ale laicatatului, dar bazate pe decizii judecătorești (când organele Statului nu au fost în stare să aplice legea). Ultimul caz mult mediatizat: Ocna Mureș;
- memorii în presă, memorii la instituțiile Statului, lucrări cu scop „retrocedant”, așa-zisa literatură a restituirii (primul, la 29. I. 1990 către Ministerul Cultelor și apoi, în serie, către guverne, ministere, președintele Statului și chiar guvernelor străine: vezi A. Moisin, Mărturiile prigoanei contra Bisericii Romane Unite cu Roma (Greco-Catolică) între anii 1990-1995, Sibiu, 1995.

ANEXA 5

Listă cu biserici greco-catolice dărâmate, dezmembrate, arse sau lăsate în paragină, cu complicitatea Statului Român

Cadrul legal existent în România nici măcar nu conservă patrimoniul Bisericii Române Unite cu Roma, care poate fi în continuare înstrăinat terților, se află într-o degradare continuă sau chiar poate fi șters de pe fața pământului.

În acest sens, vă prezentăm mai jos o listă cu câteva biserici aparținând patrimoniului Bisericii Greco-Catolice din România, care au fost dărâmate-demontate, urmează a fi dărâmate, sau sunt în pericol de dărâmare-dezmembrare:

Biserici care au aparținut Bisericii greco-catolice și au fost demolate, dezmembrate sau arse, fiind dispărute:

1. Biserica din **Tritenii de Jos**, jud. Cluj, de piatră, 1838 (anul edificării), Sfinții Arhangheli (Hramul), monument istoric - dărâmată în anul 1995
2. Biserica din **Băișoara**, jud. Cluj, de lemn, 1852, renovată în 1894, Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril – dezmembrată în anul 2001, 14 septembrie
3. Biserica din **Vadu-Izei**, jud. Maramureș, de piatră, 1884, Sf. Nicolae, prima biserică românească de piatră din Maramureșul istoric într-o perioadă în care românii puteau construi doar biserici de lemn - dărâmată în anul 2001, începând cu 21 septembrie
4. Biserica din **Șmig**, jud. Sibiu, de piatră, 1866, terminată în 1892, Sf. Ioan Botezătorul - dărâmată în anul 2000
5. Biserica din **Craiova**, jud. Olt, de piatră, 1938, „Buna Vestire” - dărâmată în anul 1995, 18 septembrie (într-o noapte cu ajutorul armatei)
6. Biserica din **Valea Largă**, jud. Mureș - de lemn, 1695, Adormirea PF Maria, monument istoric - dezmembrată în jurul anului 1994
7. Biserica din **Ghiolt**, jud. Cluj, de lemn, 1809, Sfinții Arhangheli, monument istoric - dezmembrată în jurul anului 1990
8. Biserica din **Bont**, jud. Cluj, de lemn, 1829, renovată în 1898 și 1932, Sfinții Arhangheli, monument istoric - dezmembrată în anul 1996

9. Biserica din **Călărași**, jud. Cluj, de lemn, 1804, Sfinții Arhangheli, monument istoric - dezmembrată în jurul anului 1992

10. Biserica din **Solona**, jud. Sălaj, de lemn, 1984-1985, Sf. Nicolae - arsă de localnici în anul 2001, noiembrie.

...

De fapt, după anul 1989, s-a continuat o practică folosită și în perioada comunistă. Câteva exemple aflate întâmplător, fără să existe cercetări temeinice în acest sens:

Biserica din **Chiherul de Jos**, jud. Mureș, de lemn, 1837, Sf. Nicolae, monument istoric - dezmembrată înainte de revoluție

Biserica din **Valea Groșilor**, jud. Cluj, de lemn, 1887, Sfinții Arhangheli, monument istoric - dezmembrată înainte de revoluție (~ anul 1980)

Biserica din **Codreni**, jud. Sibiu, de lemn, 1877, Sfinții Arhangheli - dezmembrată înainte de revoluție (aici exemplele pot fi mult mai numeroase)

Biserica din **Goganvarolea**, jud. Sibiu, de piatră, 1889, Sfinții Arhangheli - dărâmată în anul 1976 (aici a fost demolată și casa Parohială)

...

Biserici construite de greco-catolici peste care se construiesc în prezent noi și mari biserici ortodoxe ca să se justifice demolarea celor existente:

1. Biserica din **Ungheni**, jud. Mureș, de piatră, 1858, Preasfânta Treime

2. Biserica din **Urca**, jud. Cluj, de piatră, 1862, Sfinții Arhangheli

Menționăm faptul că Statul nu a dispus până în prezent încetarea lucrărilor în aceste două cazuri, și nici nu a luat nici o măsură împotriva încălcării legii, la cele care au fost dărâmate, dezmembrate.

Biserici construite de greco-catolici lângă care se construiesc în prezent noi și mari biserici ortodoxe ca să se justifice demolarea, dezmembrarea celor existente:

1. Capela greco-catolică din **Sibiu**, cartierul Lazaret - edificiu construit de înalți Prelați Greco-Catolici - în prezent la o mică distanță se construiește o biserică ortodoxă

2. Biserica din **Iara**, jud. Cluj, de lemn, 1851, Sf. Arhangheli Mihail și Gavril - în prezent la o mică distanță se construiește o biserică ortodoxă

3. Biserica Mănăstirii de la **Nicula**, jud. Cluj, de piatră, 1879, Adormirea Maicii Domnului - în prezent la o mică distanță se construiește o mare Biserică ortodoxă, lucrări care afectează vechea biserică; aici instanța a oprit lucrările, dar ortodoxii ignoră hotărârea instanței. Mai mult, la 25 aprilie a.c., Guvernul alocă șantierului de la Nicula 2 miliarde de lei pentru continuarea lucrărilor, ignorând hotărârea instanței.

Biserici în pericol de dărâmare (lăsate în paragină) care sunt revendicate de Biserica Română Unită, dar decât să fie retrocedate mai bine sunt lăsate, sau chiar ajutate, să se distrugă, fiind închise și nefolosite de comunitățile ortodoxe:

1. Biserica din **Săndulești**, jud. Cluj, de piatră, 1702, Sf. Arhangheli, monument istoric - părăsită, neutilizată de ortodocși

2. Biserica din **Rodna**, jud. Bistrița Năsăud, de piatră, 1825, renovată în 1859, Sf. Gheorghe, monument istoric - părăsită, neutilizată de ortodocși (Parohia greco-catolică are toate autorizațiile necesare restaurării ei)

3. Biserica din **Sângeorzul Nou**, jud. Bistrița Năsăud, de lemn, Sf. Nicolae - părăsită, neutilizată de ortodocși

4. Biserica din **Ungureni**, jud. Maramureș, de piatră, 1985, Cuvioasa Paraschiva - părăsită, neutilizată de ortodocși, într-un stadiu avansat de degradare

5. Biserica din **Vima Mare**, jud. Maramureș, Sf. Gheorghe - utilizată doar o singură dată pe lună

6. Biserica din **Pintic**, jud. Cluj, de lemn, 1822-1827, Sf. Arhangheli Mihail și Gavril - este nefolosită

7. Casă Parohială și Biserică din **Baia de Arieș**, de piatră, Sf. Anton și sf. Maria - lăsate în paragină, acum sunt o ruină

...

Biserici renovate necorespunzător, descompletate, sau în curs de „renovare”:

1. Biserica din **Săliștea Nouă**, jud. Cluj, de lemn - a fost renovată necorespunzător

2. Biserica din **Târgu Mureș**, jud. Mureș, de piatră - a fost renovată necorespunzător (pictură unică în România fiind o copie a Catedralei „Sf. Petru” din Roma) - str. Cuza Vodă nr. 81

3. Biserica din **Bistrița**, jud. Bistrița Năsăud, de piatră, Intrarea în Biserică a PF Maria, monument istoric, fosta mănăstire benedictină apoi franciscană - a fost renovată necorespunzător (iconostasul și pictura au fost înlocuite)

4. Biserica mare din **Maieru**, jud. Bistrița-Năsăud, de piatră, 1873 - se pregătește schimbarea vechiului iconostas (realizat la Viena) cu unul care corespunde iconografiei ortodoxe

5. Biserica mică din **Maieru**, jud. Bistrița-Năsăud, de lemn, 1835, Cuvioasa Paraschiva aparținând patrimoniului UNESCO - au dispărut fără urmă 8 icoane

ANEXA 6

**Situația comparativă a bunurilor restituite până la data de 1 iulie 2002
în raport cu situația existentă în momentul
„dizolvării” Bisericii Române Unite**

Arhieparchia de Alba-Iulia și Făgăraș (inclusiv bunurile din Vicariatul de București)

Situația actuală - 2002		Situația în anul 1948
42	Biserici și capele din totalul de	686
0	Mănăstiri din totalul de	10
8	Case parohiale din totalul de	471
0	Edificii școlare din totalul de	306
17	Alte edificii din totalul de	474
850 hectare	Suprafețe de teren agricol din totalul de	12800 hectare
30 hectare	Suprafețe de teren forestier din totalul de	9500 hectare
0 lei ca fond reparatoriu	Sume de bani în diferite conturi din totalul de	Au existat dar nu se cunoaște valoarea totală
0	Biblioteci din totalul de	3 mari și numeroase altele parohiale
0	Alte bunuri mobile de inventar din totalul de	Au existat dar toate inventarele au fost confiscate

Eparhia de Oradea

Situația actuală - 2002		Situația în anul 1948
9	Biserici și capele din totalul de	266
0	Mănăstiri din totalul de	7
11	Case parohiale din totalul de	184
7	Edificii școlare din totalul de	8
12	Alte edificii din totalul de	82
380 hectare	Suprafețe de teren agricol din totalul de	920 hectare
0 hectare	Suprafețe de teren forestier din totalul de	8779 hectare
0 lei ca fond reparatoriu	Sume de bani în diferite conturi din totalul de	Au existat dar nu se cunoaște valoarea totală
0	Biblioteci din totalul de	2 mari și numeroase altele parohiale
0	Alte bunuri mobile de inventar din totalul de	Au existat dar toate inventarele au fost confiscate

Eparhia de Cluj-Gherla

Situația actuală - 2002		Situația în anul 1948
19	Biserici și capele din totalul de	537
0	Mănăstiri din totalul de	1
6	Case parohiale din totalul de	387
6	Edificii școlare din totalul de	220
7	Alte edificii din totalul de	943
320 hectare	Suprafețe de teren agricol din totalul de	10377,64 hectare
10 hectare	Suprafețe de teren forestier din totalul de	3768,32 hectare
0 lei ca fond reparatoriu	Sume de bani în diferite conturi din totalul de	Au existat dar nu se cunoaște valoarea totală
0	Biblioteci din totalul de	3 mari și numeroase altele parohiale
0	Alte bunuri mobile de inventar din totalul de	Au existat dar toate inventarele au fost confiscate

Eparhia de Maramureș

Situația actuală - 2002		Situația în anul 1948
23	Biserici și capele din totalul de	312
0	Mănăstiri din totalul de	2
17	Case parohiale din totalul de	268
7	Edificii școlare din totalul de	93
3	Alte edificii din totalul de	49
176 hectare	Suprafețe de teren agricol din totalul de	3726 hectare
12 hectare	Suprafețe de teren forestier din totalul de	2257 hectare
0 lei ca fond reparatoriu	Sume de bani în diferite conturi din totalul de	Au existat dar nu se cunoaște valoarea totală
0	Biblioteci din totalul de	7 mari și numeroase altele parohiale
0	Alte bunuri mobile de inventar din totalul de	Au existat dar toate inventarele au fost confiscate

Eparhia de Lugoj

Situația actuală - 2002		Situația în anul 1948
43	Biserici și capele din totalul de	229
0	Mănăstiri din totalul de	2
24	Case parohiale din totalul de	194
17	Edificii școlare din totalul de	187
0	Alte edificii din totalul de	-
221,8 hectare	Suprafețe de teren agricol din totalul de	6622 hectare
35 hectare	Suprafețe de teren forestier din totalul de	6702 hectare
0 lei ca fond reparatoriu	Sume de bani în diferite conturi din totalul de	Au existat dar nu se cunoaște valoarea totală
biblioteca eparhială recuperată parțial	Biblioteci din totalul de	1 mare și numeroase altele parohiale
recuperate în proporție mai mică de 5%	Alte bunuri mobile de inventar din totalul de	Au existat dar toate inventarele au fost confiscate

ANEXA 7

Din literatura “restituirii” și a “persecuției post-comuniste”

Alexandru Rațiu “Persecuția Bisericii Române Unite”, editura Imprimeriei de Vest, Oradea, 1994.

Anton Moisin “Mărturiile prigoanei contra Bisericii Române Unite (Greco-Catolice) între anii 1990-1995”, Victoria, 1995. p. 96-106 poziții oficiale ale conducerii Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, referitoare la persecutarea acestei biserici p. 107-173 - noua Mișcare Memorandistă... demască prigoana p. 633-695 - clerici și laici din toată România și din țări europene protestează în scris...

Anton Moisin “Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, sub regimul democratic instaurat în noiembrie 1996 (noiembrie 1996 - octombrie 1998)”, Victoria, 1998. p. 72-82 - proteste la foruri internaționale și guvernele străine

Ioan M. Bota, Cicerone Ionițoiu, „Martiri și mărturisitori ai Bisericii din România (1948-1989)”, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 1998.

Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plăianu, „Catholicism și ortodoxie românească, Scurt istoric al Bisericii Române Unite”, Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994.

Vasile Marcu „Drama Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice”, București, 1996.

ANEXA 8

Raport pentru anul 2001 al Biroului pentru Democrație, Libertate Religioasă și Muncă al Guvernului American referitor la libertatea religioasă din România

Două Rapoarte ale Departamentului de stat S.U.A., cu privire la anul 2001, punctează cu minus prestația Guvernului în dreptul respectării libertăților religioase și de conștiință din România (26 octombrie 2001, respectiv 4 martie 2002 - un raport mai general cu privire la respectarea drepturilor omului în România). În ambele rapoarte se recunoaște că, deși libertatea religioasă este asigurată de Constituție, există unele abuzuri din partea unor reprezentanți ai autorităților locale și respectiv ai clerului ortodox, care nu sunt încă suficient de pregătiți să înțeleagă dimensiunea europeană a libertății religioase.

Prezentăm în continuare modul în care libertatea religioasă din România este percepută la Washington:

Raport privind libertatea religioasă în România

Biroul pentru Democrație, Libertate Religioasă și Muncă al guvernului american a publicat la 26 octombrie 2001. un raport privind libertatea religioasă în România (disponibil în engleză aici.) Acest raport face o analiză amplă și competentă a situației religioase din țara noastră, structurată în patru mari capitole. În introducerea la raport, încă din primul paragraf se recunoaște că, deși libertatea religioasă este asigurată de Constituție, există unele probleme din partea autorităților locale și respectiv a clerului ortodox. De asemenea, se mai afirmă că: „Opoziția Bisericii Ortodoxe Române în restituirea proprietăților religioase către alte culte, în special a bisericilor greco-catolice, rămâne o problemă.”

Demografia religioasă

Primul capitol, „Demografia religioasă”, prezintă un tablou al cultelor din România, fiind enumerate toate cele 15 culte recunoscute oficial, precum și câteva din cele nerecunoscute, dar care activează pe teritoriul țării noastre. Interesante sunt datele unui sondaj preluat de acest raport: „Conform unui sondaj național efectuat în februarie 2001, 23% dintre cei chestionați au spus că merg regulat la biserică; 24% afirmă că merg de câteva ori pe lună; 29% merg de câteva ori pe an; 13% o singură dată pe an sau mai puțin; 11% nu merg de loc la biserică. Același sondaj indică faptul că 86% dintre cetățeni consideră că Biserica este instituția în care au cel mai mult încredere.”

Statutul libertății religioase

Capitolul al doilea, cu titlul „Statutul libertății religioase”, cuprinde mai multe secțiuni. Prima, „Cadrul legal”, subliniază faptul că „Constituția asigură libertatea religioasă”, dar, în mod straniu, în principal pe baza unui decret datând din timpul regimului comunist, și anume decretul 177 din 1948. Acest decret, se spune în raport, „permite statului un considerabil control asupra vieții religioase”. „Din punct de vedere tehnic”, se continuă în raport, “nici unul dintre articole nu a fost abrogat”. Decretul din 1948 recunoștea 14 culte, la care un decret din 1989 a mai adăugat cultul greco-catolic. Raportul continuă: „Secretariatul de Stat pentru Culte afirmă că datorită unei clauze a decretului 177 din 1948, recunoașterea unor noi culte o poate decreta doar Prezidiul Marii Adunări Naționale, o instituție din epoca comunistă care nu mai există acum. Deoarece legislația nu a mai fost actualizată, Secretariatul de Stat consideră că înregistrarea oricărui alt nou cult este imposibilă.”

Numărul de credincioși ai fiecărui cult, conform controversatului recensământ din 1992, determină procentul alocat din buget fiecărui cult. Astfel, „în 2000, guvernul a alocat Bisericii Ortodoxe 235 de miliarde de lei, Bisericii Romano-Catolice 14 miliarde de lei, Bisericii Greco-Catolice 20 miliarde de lei, și Bisericii Reformate 6 miliarde de lei, pentru construcții și reparații de biserici”. Raportul analizează în continuare problema

misionarilor și a vizelor pentru ei, precum și proiectul legii cultelor, respins în februarie 2000 și repropus exact în aceeași formă în februarie 2001.

A doua secțiune a primului capitol poartă titlul „Restricții ale libertății religioase”. Este preluată ideea din introducere, și anume a problemelor cauzate de autoritățile locale și clerul ortodox. „Se pare că din partea autorităților nu există o înțelegere clară a conceptului de prozelitism”. Raportul mai arată că, confesiuni precum ortodoxii de rit vechi, martorii lui Iehova sau mormonii nu au reușit să se înregistreze legal. În urma unui proces din martie 2000, Curtea Supremă a stabilit că martorii lui Iehova reprezintă un cult creștin, cerând Secretariatului pentru Culte să îi recunoască. Secretariatul a refuzat, Curtea Supremă obligând Ministerul Culturii și Cultelor să plătească o amendă zilnică de 500 de lei, până pe 9 mai 2001.

Raportul continuă cu o analiză a problemei lăcașurilor de cult. Astfel, se afirmă că mai multe culte nerecunoscute au făcut eforturi pentru a achiziționa proprietăți, întâmpinând piedici și amânări succesive. Începând din mai 2001, noul guvern a instituit noi legi care nu mai fac diferențe între cultele recunoscute și nerecunoscute în problema lăcașurilor de cult. Procesul de obținere a aprobărilor necesare s-a îngreunat însă, apărând și un factor subiectiv: o comisie decide „oportunitatea” construirii unui lăcaș de cult.

Sunt raportate și încălcări ale libertății religioase. Astfel, Biserica Adventistă declară că a întâmpinat dificultăți în obținerea aprobării pentru anumite manifestări publice. „Chiar și atunci când Biserica a obținut aprobarea, preoții ortodocși au incitat populația locală împotriva evenimentelor organizate de Biserica Adventistă.” În ianuarie 2001, unui director al unei școli din Târgu Neamț, la presiunea preotului ortodox din localitate, i s-a cerut să demisioneze deoarece aparținea cultului martorii lui Iehova.

În problema retrocedărilor este menționat decretul 94 din 2000, conform căruia trebuia să se retrocedeze 10 clădiri fiecărei unități teritoriale, aparținând fiecărui cult, ale cărui proprietăți au fost sechestrate. Până acum însă, se scrie în raport, „nu a fost retrocedată nici o proprietate” (de altfel aceasta a fost abrogată de noul guvern instalat în România).

Cazul Bisericii Greco-Catolice este prezentat pe larg. „Biserica Greco-Catolică a avut mai puțin succes decât alte grupuri în recăștigarea proprietăților.” Se amintește că și în acest an, există aproximativ 105 locuri în care Biserica Greco-Catolică își desfășoară cultul în locuri publice (școli, spitale, săli de cultură, altele). Este dat ca exemplu bun Eparhia de Lugoj, care se bucură de cele mai multe biserici retrocedate, mulțumită în mare măsură Mitropolitului ortodox Corneanu. „Ca și consecință a acestui gest însă, Sfântul Sinod l-a marginalizat pe Mitropolitul Corneanu”, se spune în raport. Este analizată și activitatea comisiei mixte ortodoxo - greco-catolice, care, constată raportul, este inefficientă.

Ultima secțiune a capitolului al doilea, „Convertiri religioase forțate”, informează că, în România, din fericire, nu au existat asemenea cazuri în anul 2001.

Atitudini sociale

Capitolul al treilea, „Atitudini sociale”, pornește de la constatarea că „în general relațiile dintre diferitele culte sunt pașnice”. Totuși sunt amintite unele cazuri triste: „În mai 2001 de exemplu, un preot ortodox a bătut un misionar mormon pe străzile Piteștiului. [...] În 20 iunie 2001, membri ai Noii Drepte au bătut patru misionari mormoni în București.”

Raportul continuă afirmând că: „Domenia de secole a Bisericii Ortodoxe, și statutul ei de religie majoritară, au condus la împotrivirea acestei Biserici la ideea de existență a altor culte. Astfel, acțiunile altor culte de a-și atrage membri sunt percepute de Biserica Ortodoxă ca și încercare de a-i diminua numărul de credincioși. Datorită influenței ei puternice, puțini politicieni au curajul să susțină legi sau măsuri care ar fi în defavoarea Bisericii Ortodoxe.”

Mai multe culte se plâng de faptul că asistența religioasă în spitale, case de copii și azile este făcută în general de preoți ortodocși, accesul clerului altor culte fiind îngreunat. Greco-catolicii, bapțiștii și pentecostalii au raportat cazuri în care clerul ortodox s-a împotrivit înmormântării propriilor credincioși în cimitirele ortodoxe, care de cele mai multe ori aparțin de drept Bisericii Greco-Catolice. Într-un alt caz, preoți ortodocși au bătut copii pentru că au mers la întâlniri adventiste.

Din nou este tratat pe larg cazul Bisericii Greco-Catolice, subliniindu-se că tensiunile s-au diminuat în mare parte datorită deciziei greco-catolicilor de a-și construi noi biserici. Raportul citează cazuri în care ortodocșii preferă să țină o biserică închisă, deși ei folosesc o alta, sau demolează fosta biserică decât să o dea greco-catolicilor. În Bixad, greco-catolicii au obținut pe hârtie mănăstirea, dar oficialitățile locale nu pun în aplicare decizia legală.

În continuarea raportului este analizată problema anti-semitismului, a rasismului și a xenofobiei. Astfel, se notează în raport, „continuă publicarea de articole anti-semite [...] se încearcă reabilitarea dictatorului Mareșal Antonescu. Trei cărți despre secte și ecumenism, semnate de un diacon ortodox, pentru uz școlar, conțin idei anti-semite, pro-fasciste și anti-ecumenice.” Este amintită și publicarea de către Corneliu Vadim Tudor a două glume anti-semite – în final liderul PRM a trebuit să trimită comunității evreiești o scrisoare prin care își cerea scuze.

Politica guvernului american

Ultimul capitol al raportului informează asupra modului în care Statele Unite s-au informat despre situația religioasă din România. Se subliniază totodată faptul că, la începutul anului 2001, guvernul american și-a repetat obiecțiile față de proiectul de lege a cultelor. Pentru a face cunoscută situația religioasă din România în SUA, în organizarea Ambasadei din România, în iunie 2001, un grup de clerici aparținând mai multor culte a călătorit prin Statele Unite timp de trei săptămâni. □

Memorandumul greco-catolic în dezbaterea societății civile

Masă rotundă organizată de Centrul Intercultural al Ligii Pro Europa desfășurată la Grupul pentru Dialog Social din București, în data de 24 octombrie 2002. Au participat printre alții: Gabriel Andreescu (APADOR-CH), Cristian Pîrvulescu (Pro Democrația), Dan Pavel (Project on Ethnic Relation), Doina Cornea, Adrian Popescu, Alexandru Cistelean, Dinu Zamfirescu (Fundația Horia Rusu), Laurențiu Moisin (AGRU București). Dezbaterea a fost moderată de Smaranda Enache, copreședinta Ligii Pro Europa.

Smaranda Enache: În *Memorandumul* laicului greco-catolic din România și din întreaga lume, adresat reprezentanților statului român, care a apărut în septembrie 2002, este lansată și o invitație la dezbatere publică a acestui document. Nu voi intra în toate detaliile *Memorandumului*, avînd în vedere că el a fost prezentat în presă. Aș dori doar să fac cîteva remarci, nu înainte de a preciza care sînt organizațiile civice și de drepturile omului care propun societății românești această dezbatere despre *Memorandum*. Este vorba despre APADOR-CH, reprezentată aici de domnul Gabriel Andreescu, Asociația Pro Democrația, reprezentată de președintele acesteia, domnul Cristian Pîrvulescu, Project on Ethnic Relations, reprezentată de domnul Dan Pavel și Liga PRO EUROPA pe care o reprezintă în calitate de copreședinte. Am bucuria și onoarea să vă spun că au răspuns invitației noastre doamna Doina Cornea, o personalitate bine cunoscută a societății civile românești, membră a GDS și al cărei nume figurează între inițiatorii și semnatarii acestui *Memorandum*. De asemenea, tot de la Cluj, domnul Adrian Popescu, poet și redactor al revistei Steaua, profesor la Universitatea Babeș-Bolyai, de la Târgu-Mureș domnul Alexandru Cistelean, critic literar, redactor la revista Vatra și profesor la Universitatea Petru Maior, de asemenea semnatar al *Memorandumului*, și mă bucur să văd că a putut răspunde invitației noastre domnul Dinu Zamfirescu, vicepreședinte al Fundației Horia Rusu.

Momentul în care societatea civilă românească lansează această dezbatere este semnificativ, pentru că este unul ce vine după declarația comună a Papei Ioan Paul al II-lea și a Patriarhului Teoctist de la Vatican, din 12 octombrie a acestui an, o declarație, credem noi, extrem de importantă, al cărei scop principal este să cheme bisericile creștine spre unitate, dar care în contextul dezbaterii noastre conține un foarte important pasaj privitor la faptul că în România comunitățile religioase, marcate încă de perioada istorică a comunismului, sînt chemate să găsească soluții: „*soluții de dreptate pentru a depăși conflictele, neînțelegerile și suspiciunile moștenite din perioada comunistă*”. Acesta ar fi contextul important și, aș spune, universal sub auspiciile căruia se desfășoară dezbaterea pe care intenționăm să o lansăm. Totodată, este foarte important să subliniem că modul în care așteptările și, aș spune, revendicările precise conținute în acest *Memorandum* vor fi rezolvate de statul român ne va da și dimensiunea și proba existenței sau nu în țara noastră a unui drept fundamental al omului, care este libertatea religioasă. Pentru că, în cele din urmă, acest document trebuie privit nu numai ca o revendicare patrimonială, ci trebuie privit, indiferent de religia noastră, indiferent dacă sîntem credincioși sau nu, că sîntem parte a vreunei comunități religioase sau nu, ca pe o chestiune de drept fundamental la propria credință.

Sînt multe și importante probleme în acest *Memorandum*. El a fost adresat, cum v-am spus, în luna septembrie, domnului Ion Iliescu, domnului Adrian Năstase, ministrului culturii și cultelor, ministrului justiției, ministrului de externe, ministrului integrării europene, ministrului negociator șef cu Uniunea Europeană, ministrului de interne, ministrului de finanțe, președintelui Senatului, președintelui Camerei Deputaților, președintelui Curții Supreme de Justiție. Inițiatorii *Memorandumului* au cerut soluționarea pînă la 25 octombrie anul curent a acestor revendicări. 25 octombrie este mîine și, din informațiile pe care le avem, inițiatorii *Memorandumului* nu au primit de la nici una dintre autoritățile pe care le-am enumerat vreun răspuns. Credem că prin lansarea acestei dezbateri despre libertatea religioasă, pentru că în fond despre libertatea religioasă și dreptul de proprietate este vorba în acest *Memorandum*, societatea civilă își aduce contribuția. Vă rog să-mi permiteți să dau cuvîntul colegilor mei din societatea civilă, care sînt parte a acestei inițiative de a dezbate *Memorandumul* în societatea civilă, apoi să-i rog pe invitații noștri să-și spună cuvîntul și, în cele din urmă, să invit publicul, pe dumneavoastră, reprezentanți ai presei, să ne puneți întrebări, dacă veți considera necesar.

Laurențiu Moisin: Vreau să fac la început o mică observație: s-a ales data de 25 octombrie pentru că atunci se împlinesc 54 de ani de la arestarea preoților greco-catolici, deci începutul prigoanei violente, că prigoana a început în 1944. Un răspuns am primit, totuși, la aproape o lună de la lansarea *Memorandumului*, prin acele instrucțiuni de aplicare a Legii Retrocedării proprietăților bisericilor. Se precizează

foarte clar: nu se restituie biserici, nu se restituie mănăstiri. E o adresă precisă la Biserica Greco-Catolică și este un răspuns la adresa *Memorandumului*.

Smaranda Enache: Vă mulțumesc, cred că era nevoie de această precizare. Sînt convinsă că doamna Doina Cornea se va referi, și noi toți ne vom referi, și la răspunsul care a apărut, oarecum difuz, în presă. Noi însă avem aici în față – și vorbesc din punctul de vedere al unei organizații preocupată și de drepturile și libertățile fundamentale ale omului – o serie de revendicări punctuale, care sînt conforme cu Constituția României și cu libertățile fundamentale, privind rolul pe care statul român nu-l poate delega, așa cum face pînă acum în discuția asupra restituirii bunurilor greco-catolice, și la aceste probleme punctuale noi nu am văzut încă un răspuns elaborat de experți ai acelor ministere care sînt invitate aici să răspundă, ci doar răspunsuri difuze, politice, care amîină de fapt discutarea esenței acestui *Memorandum*. Pe noi ne-a surprins că un document fără precedent, de asemenea amprentă și precizie privitor la revendicările Bisericii Române Unite cu Roma, a fost într-un fel învăluit într-o tăcere extrem de dubioasă, a fost pasat, a fost pierdut între comentarii și credem că acest document elaborat cu mult profesionalism și cu multă ținută morală merită un alt tratament din partea societății civile și a societății politice din România. De aceea sîntem astăzi în fața dumneavoastră, ca să readucem în atenție acest *Memorandum* și să cerem să fie soluționate revendicările în funcție de principiile democratice și de momentul în care România se apropie de data în care va fi membră a Alianței Nord Atlantice și a Uniunii Europene. În acest context trebuie să discutăm acest *Memorandum*, pentru că este o chestiune de democrație. Nu este problema unui grup, este problema noastră, a tuturor, dacă trăim într-o societate democratică sau dacă trăim într-o societate în care funcționează discriminarea.

Gabriel Andreescu: O astfel de temă ar incita mai mult la o dezbatere și sper că, în timpul intervențiilor, dezbaterea să aibă loc. În cadrul ei, eu nu m-aș opri decît la o parte. Desigur, relația dintre Biserica Greco-Catolică și statul român, precum și alte confesiuni, și în special Biserica Ortodoxă Română, este foarte interesantă și în sine și, într-un fel, își găsește reflectarea în documentul *Memorandumului*, dar intervenția mea este exclusiv legată de problema libertății religioase, pe care doamna Smaranda Enache a amintit-o anterior. În mare parte, problema Bisericii Greco-Catolice este legată de această restituire a proprietăților. Aceasta este imaginea în opinia publică, întrucît multele violențe petrecute împotriva comunităților greco-catolice sînt – cu anumite excepții – mai puțin vizualizate. Și acesta este un aspect al libertății religioase în România, în măsura în care membrii unei comunități, cum sînt membrii comunității greco-catolice în particular, se află sub opresiune, se află sub amenințări care uneori se traduc în violențe concrete.

Aici se află o întregă istorie privind felul în care Secretariatul de Stat pentru Culte a tratat avizele sale pentru construirea unor lăcașuri de cult pentru alte comunități

decît cea ortodoxă. Și aici au fost violări privind libertatea religioasă, iarăși mai puțin amintite în presă. Revenind la tema cea mai discutată, la tema proprietăților, aș aminti că dreptul la libertate religioasă înseamnă și dreptul la proprietatea proprie a comunităților, asta însemnînd dreptul de a folosi și de a-și păstra această proprietate. Există o definiție tradițională în ceea ce privește libertatea religioasă, este definiția dată de Declarația de eliminare a tuturor formelor de intoleranță și de discriminare pe bază de religie sau credință, care a fost adoptată de Adunarea Generală a O.N.U. în 1981. Este un document de referință pe care România și l-a asumat desigur, iar la punctul g. acesta definește „*dreptul de a crea, de a dobîndi, de a folosi în mod adecvat bunuri necesare îndeplinirii ritualurilor sau obiceiurilor religiei sau credinței.*” Evident, definiția acoperă și patrimoniul. Se știe că în 1948 Biserica Greco-Catolică a fost trecută în ilegalitate, iar statul comunist a avut această idee – unii ar spune inteligentă, dar de fapt a fost o copie, modelul s-a aplicat și în alte părți, de exemplu în Ucraina –, ideea de a da o parte a patrimoniului Bisericii Ortodoxe, prin asta creînd o tensiune între biserici, care, desigur, convenea întregului sistem politic, într-un stat ateu. 1948 ar fi trebuit să devină o amintire în 1989 și, într-un fel, ceva s-a întîmplat după 1989. În 24 aprilie (1990) structura cu puteri legislative și executive de atunci – CPUN – a luat o hotărîre de reintrare în legalitate a Bisericii Greco-Catolice, Biserica Română Unită cu Roma. E vorba de un Decret-lege care se referă la recunoașterea oficială, la bunurile preluate de către stat și, ca urmare, conform acestui decret, urma ca acestei comunități să-i revină proprietatea. Dar acel decret a avut și un articol 3, care spune că situația juridică a lăcașurilor de cult și a caselor parohiale care au aparținut Bisericii Greco-Catolice și au fost preluate de Biserica Ortodoxă se va stabili de către o Comisie Mixtă, formată din reprezentanți clericali ai celor două culte religioase, ținîndu-se seama de dorințele credincioșilor din comunitățile care dețin aceste bunuri. Vedeți, în acel moment, care era unul foarte tulbure, acesta era punctul de vedere al Statului Român. S-a mers pe o formulă al cărei viitor nu era, probabil, clar nici pentru membrii Bisericii Greco-Catolice. Nu este ciudat faptul că în acel moment Biserica Română Unită a acceptat această formulă. Între timp însă situația a evoluat în două direcții: într-una, prin nefuncționarea Comisiei Mixte formată de cele două confesiuni. În a doua, prin mișcarea întregului sistem legislativ, prin adoptarea Constituției României în 1991, care într-o formă oarecare recunoaște proprietatea privată. În sfîrșit, prin mulțimea proceselor privind proprietățile, prin care justiția era pusă în situația de a-și face mîna. Ani de zile, dacă nu greșesc, nu au existat plîngeri în justiție privind retrocedarea proprietăților greco-catolice, în speranța că acest lucru se va realiza în mod amiabil. Desigur, modalitățile amiabile sînt mai bune decît modalitatea rece și severă a justiției. Sînt mai bune cînd sînt, nu cînd nu sînt. Și pentru că această Comisie Mixtă nu a făcut ceea ce trebuia, iată că au început primele procese în care partea care s-a plîns era cea greco-catolică. Au apărut și primele decizii, unele în

favorează Bisericii Greco-Catolice, au apărut primele cazuri în care bisericile au fost returnate și primele cazuri în care, în ciuda unor decizii definitive, sentința nu a fost executată. Biserica Ortodoxă a refuzat predarea proprietății greco-catolice. Ce aș vrea să vă spun la final, la ceea ce ar putea să constituie o introducere, este că recent a avut loc un scandal care a tulburat presa mai mult decât celelalte. Este vorba de scandalul de la Ocna Mureș, în care greco-catolicii au fost agresați într-o biserică fostă greco-catolică, preluată de ortodocși, cedată în urma unei sentințe judecătorești. A fost momentul care a stîrnit interesul opiniei publice, dar mai ales sînt de amintit urmările. Urmarea a fost o scrisoare deschisă semnată de către patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Teoctist Arăpașu, în care solicita justiției să nu mai intervină în chestiuni de ordin confesional, declarînd încă o dată autonomia Bisericii Ortodoxe și înțelegînd prin asta că, fiind o problemă a unei biserici autonome, este o problemă pe care aceasta poate să o rezolve singură și este scoasă de sub autoritatea statului. Asta era gîndirea subsidiară. Faptul că patriarhul Teoctist a lansat o astfel de scrisoare deschisă poate să fie de înțeles, nu de aplaudat, nu de apreciat, dar poate să fie de înțeles. Ceea ce este de neînțeles este ceea ce a urmat: faptul că Ministerul Justiției, sub semnătura unui secretar de stat, a răspîndit la Curțile de Apel această scrisoare și că, am văzut urmarea, Curțile de Apel nu au mai judecat cazurile care erau pe rol datorită plîngerilor greco-catolicilor. În scrisoarea respectivă, patriarhul invocă din nou Comisia Mixtă. Iar opinia mea, pe care o transmit din nou membrilor comunității greco-catolice și aș transmite-o ierarhiei acesteia, este că tocmai Comisia Mixtă este un obstacol, și formal și informal, în rezolvarea problematicii patrimoniului Bisericii Greco-Catolice. Este un obstacol formal în măsura în care chiar Curtea Supremă de Justiție a invocat acest Decret-lege din 1990. Că nu l-a invocat cum trebuie este altceva, dar l-a invocat. Este un obstacol pentru că exact în fața instanței o parte, care este Biserica Ortodoxă, invocă Decretul care stabilește Comisia Mixtă. Nu există nici un motiv ca această comisie, care în fapt îi păcălește pe greco-catolici, pe ortodocșii de onoare și instituțiile statului, să mai funcționeze după ce ani de zile nu a arătat nimic. E adevărat, și am înțeles asta, ierarhia Bisericii Greco-Catolice consideră dialogul o valoare în sine, care nu trebuie trădată în nici un fel. Dar a refuza un instrument care se numește „de dialog”, dar care este de fapt un instrument pervers, nu înseamnă a refuza dialogul. Dialogul se poate purta pe diferite căi, pot avea loc întîlniri ecumenice. Comisia Mixtă este un obstacol, iar în momentul în care Biserica Greco-Catolică se retrage, această comisie nu mai există. Fac un apel pentru ca ierarhia Bisericii Greco-Catolice să ia o hotărîre în acest sens.

Smaranda Enache: Înainte de a da cuvîntul domnului Cristian Pîrvulescu, în special pentru aceia dintre dumneavoastră care sînteți din presă, aș vrea să vă supun atenției această asimetrie cu care a fost tratată problema restituirii bunurilor Bisericii

Române Unite. Dacă restituirea pământurilor față de foștii proprietari, restituirea imobilelor, au rămas în prerogativele Statului pe baza unei legi date în Parlament, Statul a urmărit corectitudinea și și-a asumat responsabilitatea proceselor de restituire, punctul cel mai slab în această dezbatere este că Statul Român a delegat dintre funcțiunile sale acestei Comisii Mixte. Comisia Mixtă poate juca un rol social, un rol moral sau un rol de interfață între comunități. Dar ea nu poate prelua prerogative ale Statului Român. Marea problemă în legătură cu restituirea proprietăților BRU este că s-a procedat altfel decât în toate cazurile de restituire. Ca și când, de exemplu, la restituirea terenurilor li s-ar fi conferit IAS-urilor, CAP-urilor dreptul de a face restituirea și Statul s-ar fi retras, s-ar fi eschivat de la această îndatorire.

Cristian Pîrvulescu: Sîntem convinși că libertatea religioasă este un element esențial al oricărei construcții democratice și sîntem convinși nu numai pe o bază principială, ci pentru că democrația s-a construit, acolo unde s-a construit, pe baza libertății religioase, iar problema pe care *Memorandumul* o pune este o problemă care implică două drepturi fundamentale: dreptul la libertatea religioasă și dreptul la proprietate. Libertate religioasă, în primul rînd, pentru că, iată, credincioșilor greco-catolici nu li se permite să-și manifeste liber credința și nu li se permite acest lucru încălcîndu-se dreptul de proprietate pe care l-au avut și pe care, în mod abuziv, fostul stat, statul comunist, l-a încălcat în 1948. Sînt absolut de acord cu antevorbitorii mei și asta era ideea pe care doresc să mă concentrez: statul este arbitru. Statul este cel care arbitrează între diferitele organizații, între cetățeni, și asigură un echilibru. Or, în cazul Bisericii Greco-catolice statul s-a anulat, statul nu mai există, statul și-a anulat rolul, astfel încît pînă la urmă s-a ajuns în situația aberantă pe care o descria domnul Gabriel Andreescu, și anume că un secretar de stat din Ministerul Justiției a putut să indice instanțelor, în principiu independente, cum trebuie să judece sau cum nu trebuie să judece litigiile de proprietate privind Biserica Greco-Catolică. Evident că modul în care această comisie a fost prevăzută de Decretul-lege din 1990, este ilegal și neconstituțional; Statul nu poate să se retragă din responsabilitățile sale și de aceea acest *Memorandum* este adresat Statului, respectiv reprezentanților săi: președinte, prim-ministru, miniștri, președinții Camerelor Parlamentului ș.a.m.d., pentru că ei sînt abilitați să rezolve această problemă, în conformitate cu tratatele internaționale la care România este parte și care, conform articolului 20 din Constituție, sînt obligatorii pentru noi. Vreau să vă atrag atenția asupra unui element important din acest *Memorandum* care ne-a fost astăzi distribuit și anume asupra Anexei numărul 8, care prezintă un extras din Raportul despre democrație, libertate religioasă și muncă al Guvernului American. În varianta engleză a acestui raport apare textul integral și din acest punct de vedere veți vedea foarte clar că, din persepectiva Guvernului American în ceea ce privește Biserica Greco-Catolică, avem de-a face cu o încălcare gravă a unui drept

elementar, dreptul la libertate religioasă. În România se crede că democrația a însemnat altceva decât libertate, că democrația ar putea fi restrînsă, eu știu, la cîteva asociații, ca și cum ea nu ar avea o bază serioasă în lumea enormă a credincioșilor. Nu se poate așa ceva. Mai mult decât atît, noi constatăm că, din nefericire, Biserica Ortodoxă are o tendință de a limita dialogul, de a limita dezbaterea democratică din acest punct de vedere și chiar de a afecta fundamentele democratice ale societății românești. De aceea cred că în contextul pe care doamna Enache îl aducea în discuție la început, în contextul extinderii NATO, în contextul extinderii UE, modul în care percepe problema Biserica Ortodoxă Română, rolul observatorilor străini și, ca atare, imparțiali este foarte important. Statul Român nu poate să reacționeze pozitiv la șantajul Bisericii Ortodoxe. Biserica Ortodoxă nu poate șantaja Statul așa cum a încercat în ultimii ani de cîteva ori. Biserica Ortodoxă trebuie să recunoască autoritatea Statului și să se recunoască ca subiect al acestui sistem constituțional. Nu există un drept canonic care să rezolve problema dreptului de proprietate dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică și celelalte culte. Iată de ce cred eu că dezbaterea este foarte importantă și ea trebuie continuată cu toată responsabilitatea. De aceea cred că este acum ocazia să cerem Statului să-și asume atribuțiile pe care le are. Președintele României are calitatea de garant al Constituției și arbitru între stat și societate. Și societatea cere ca acesta să-și asume responsabilitatea. Și să dea un răspuns la o întrebare care a fost pusă. Primul ministru, de asemenea, să dea un răspuns la acest *Memorandum*, nu indirect, ci direct. De asemenea, toți miniștrii care sînt nominalizați aici ar trebui să realizeze cea minimă politețe și să răspundă autorilor *Memorandumului*. Nu degeaba s-a numit acest document *Memorandum*. Ați văzut poate, citind primele pagini, că este o referire la *Memorandumul* pe care Partidul Național Român din Transilvania, în urmă cu mai bine de 100 de ani, l-a adus în discuție. Biserica Greco-Catolică a fost pînă la urmă instituția care a contribuit la renașterea națiunii române și tocmai acestei Biserici i se face o nedreptate istorică extraordinar de importantă. Acest semnal de alarmă ar trebui să fie luat în considerare de toți cei care sînt responsabili și sper ca dumneavoastră, ca reprezentanți ai societății civile și ai mass-media, să contribuiți la acest demers.

Doina Cornea: Stimat auditoriu și în primul rînd doamnă Smaranda Enache, care ați avut această minunată inițiativă de a ne întîlni aici, pe această temă, foarte importantă nu numai pentru greco-catolici, ci pentru toată societatea românească – pentru că în optica mea atît Biserica Greco-Catolică cît și Biserica Ortodoxă, prin laturile lor pozitive, prin contribuția lor la istoria noastră și la evoluția poporului român, sînt bisericile noastre și nu avem voie să ne batem joc de ele –, voi spune și eu cîteva lucruri legate de acest *Memorandum*. Acuma, cel păgubit sau cel mai păgubit în toată această poveste este Biserica Greco-Catolică, căreia nu i s-a recunoscut de fapt nici un merit, începînd din perioada comunistă pînă acuma. De

pildă, în manualele școlare: despre Petru Maior, Gheorghe Șincai și ceilalți corifei ai Școlii Ardelene nu se spune o vorbuliță că au făcut parte din această Biserică. La fel despre Timotei Cipariu, George Barițiu, Papiu-Ilarian etc., deci atîția oameni mari, minunați, care au scris cărți, care au redescoperit istoria noastră. Acuma nu mai vreau să mă lungesc asupra acestei idei care invită pe toți românii la o meditație asupra valorii atît a uneia cît și a celeilalte Biserici. Vreau să mă ocup de acest *Memorandum*, de niște puncte pe care acesta le abordează, pe care le dezbate. Eu nu aș putea să adaug nimica la ceea ce se spune acolo, totul este atît de documentat, se merge pe date atît de precise, încît nu mai este nimic de adăugat. Aș vrea doar să subliniez următoarea idee: ideea proprietății. Un stat de drept nu poate să existe fără să aibă la bază acest drept de proprietate, care trebuie să fie garantat. Asta este cheia democrației. Cînd nu respecti proprietatea înseamnă că statul de drept nu funcționează. De aceea și eu am spus, înainte de *Memorandum*: problema Bisericii Greco-Catolice nu este problema relației cu Biserica Ortodoxă. Biserica Ortodoxă are o mare problemă morală în acest conflict, spun eu, pentru că în anii '50 a acceptat să primească un bun care a fost înstrăinat, să nu spun furat, de statul comunist de atunci Bisericii Greco-Catolice. Asta dă de gîndit asupra stării morale a instituției respective. Nu vreau să generalizez, pe vremea aceea mulți credincioși ortodocși au intrat în închisori nu numai pe teme politice, ci și religioase. Eu personal am cunoscut astfel de exemple. Pe strada mea locuia rectorul teologiei ortodoxe, care s-a opus să aservească teologia statului comunist de atunci; a intrat în închisoare și a murit ca un martir. Deci, departe de noi, greco-catolicii, să contestăm suferințele fraților noștri din Biserica Ortodoxă. Din păcate, comportamentul înaltei ierarhii, care este important pentru structurarea comportamentului întregii comunității, este diferit. Pe cînd vîrfurile ierarhiei ortodoxe au acceptat compromisul din considerentul „hai să salvăm Biserica în felul acesta” – prin compromis niciodată nu salvezi nimica, te pătezi – comportamentul episcopilor, arhiepiscopilor greco-catolici a fost total diferit. 12 episcopi (12!) au intrat în închisoare, 7 au murit în închisoare, restul nu au cedat niciodată. Lui Iuliu Hossu i s-a propus să devină arhiepiscopul ortodox al Clujului dacă semna trecerea. Bineînțeles, nu a acceptat. Și funcția de patriarh al României i s-a propus și nu a acceptat. Deci iată totuși vîrfurile unei instituții, vîrfurile ei dau tonul. Adică comportamentul nostru, al greco-catolicilor, a încercat să impună modele. Poate nu întîmplător am ajuns și eu dizidentă, pentru că am învățat ceva de la această Biserică și de la conducătorii ei.

Revin la dreptul de proprietate. Nu vreau să amestecăm Biserica Ortodoxă. Problema ei este pur morală. Și-o va rezolva singură și Dumnezeu să o ajute ca să și-o rezolve. Problema noastră, a greco-catolicilor, o spune și *Memorandumul*, este relația cu Statul actual Român, care este urmașul Statului comunist, indiferent că se numește regimul Iliescu, regimul Constantinescu, iarăși regimul Iliescu, cine știe, poate vine regimul Stolojan. Un stat îi urmează altui stat, căci nu există într-o țară

hiat. Nu poate să existe. Deci statul care vine la putere, la guvernare, trebuie să rezolve problemele nerezolvate, alterate de regimul sau statul anterior. Asta este obligația sa. Pentru că statul gestionează relația între cetățeni, între cetățeni și instituții ș.a.m.d. Este o obligație, altfel de ce e stat? Și ce funcții are? Politică externă! Bine! Deci statul comunist a luat, iar statul actual trebuie să încerce să rezolve problema de proprietate a greco-catolicilor, inclusiv dreptul de a-și exercita cultul, pentru că în multe localități credincioșii nu au unde să-și celebreze liturghia. Pentru ca statul să-și preia această prerogativă de a-și gestiona problema proprietății, trebuie adusă o lege valabilă pentru toată lumea, o lege a proprietății prin care se restituie proprietatea. Indirect, un răspuns a venit de la Guvern, din partea domnului Cozmîncă, care falsifică declarația Sfântului Părinte Papa – asta-i o paranteză – în care spune că nu li se vor retroceda greco-catolicilor toate bunurile și la sfârșit spune că și Papa Ioan Paul al II-ea ar fi cam de acord. Ori Sfântul Părinte spune contrariul: da, să se rezolve în spiritul dreptății. E cu totul altceva. Deci, iată, răspunsurile totdeauna cuprind ceva fals. Tot Cozmîncă, în celălalt articol, invocă lipsa credincioșilor greco-catolici: nu sînt greco-catolici, cui să le restituie? Nu are nici o legătură dreptul la proprietate cu numărul. Zece greco-catolici să mai fie și atunci proprietatea trebuie restituită. O astfel de lege, desigur, trebuie să fie amendată pe urmă. Nu cerem absurdul! Deci niște amendamente, niște clauze care să se refere la un alt drept: dreptul de folosință. Deci să despărțim dreptul de proprietate: proprietatea e una – ai titlu de proprietate, numai atunci ești proprietar –, alta e dreptul la folosință. Unde ar fi o comunitate ortodoxă, dreptul de proprietate ar reveni Bisericii Greco-Catolice, iar dreptul de folosință îl are comunitatea din localitatea respectivă. Sînt lucruri foarte simple. Alt exemplu de amendare sau completare a acestei legi: unde există comunitate mixtă greco-catolică și ortodoxă să se precizeze dreptul de proprietate: Biserica Greco-Catolică, drept de folosință alternativă, să se facă liturghiile și toate acțiunile alternativ în lăcașurile respective. Iar unde Biserica Greco-Catolică este singura acolo rămîne și uzufructul și proprietatea. E foarte simplu. Acest lucru aș dori să-l transmit actualului Guvern, care nu-și dă osteneala să răspundă. Și asta este o notă de prost gust. În Occident cînd te adresezi oricui, oricărei instituții, nu există să nu capeți un răspuns. Asta numai în România de astăzi se poate. Adică, acest dispreț cu care este tratată Biserica.

Smaranda Enache: Mulțumesc doamnei Doina Cornea. Aș atrage atenția încă asupra unui lucru extrem de interesant și de important. Avem o lege de protecție a patrimoniului național din anul 2001. Spre îngrijorarea noastră, o parte a bisericilor greco-catolice din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea nu se bucură de protecția acestei legi a patrimoniului, ceea ce face nu numai ca ele să nu fie restituite proprietarului de drept dar, în timpul utilizării de către alte comunități, să sufere unele transformări ireversibile în ceea ce privește arhitectura, pictura și alte elemente componente ale

unicității lor. Este foarte important să avem în vedere și acest aspect: România este o țară cu un patrimoniu cultural bogat și important, dar este inexplicabil cum monumente care aparțin sau au aparținut Bisericii Greco-Catolice sînt uitate de pe această listă de protecție, așa încît în diverse județe și chiar în apropiere de Târgu-Mureș, de exemplu, în momentul de față, în jurul unei biserici greco-catolice de la începutul secolului al XIX-lea, se construiește o altă biserică, și agresiunile de acest tip sînt foarte numeroase.

Al. Cistelean: Vreau să vă spun că *Memorandumul* este ultimul lucru pe care am fi vrut să-l facem. Nu am fi dorit să ajungem în situația de a nu avea altă ieșire. Dar cum toate căile de a ne dovedi existența „de drept” și „de fapt” în fața Statului au eșuat, ne-am zis să încercăm și această cale – tradițională, la noi, în Ardeal – cu greutate istorică, cu greutate simbolică și care, poate, va impresiona. Rezultatul a fost cel de dinainte de a redacta *Memorandumul*, întrucît sîntem azi la fel de ignorați ca înainte de a-l redacta. Dar ne-am zis că, fie și cu acest risc, calculat, de altminteri, dinainte, ceva trebuie făcut. Ne vedem siliți să provocăm Statul la responsabilitate și la justiție. El nu-și mai poate eluda prerogativele atunci cînd se află într-un context problematic – recunosc - foarte delicat; iar problema ridicată de noi e foarte delicată. Toată lumea ar prefera ca ea să nu existe. Inclusiv – sau mai ales – noi. Ea poate lovi dramatic în cuantumul electoral, abordarea – ca să nu spun chiar rezolvarea ei – se poate lăsa cu pierderi severe de procent electoral. Ne-am zis însă că, oricît de drastic ar fi prețul electoral, rezolvarea unei asemenea probleme este o dovadă de maturitate a Statului, e o dovadă că el vrea să fie compatibil cu statele europene. Pentru că problema noastră este cu Statul. El a luat, el trebuie să restituie. Asta cînd e vorba de proprietate, asupra căreia nu pot fi dubii. Sînt însă și alte probleme ridicate de *Memorandum*. Se pomenește, de pildă, de incitarea „tolerată” la ură față de greco-catolici. Nimeni nu a intrat, în dezbateră de acum, și în aceste aspecte, care se „întîmplă” aproape cotidian, ca să nu spun chiar metodic. Aș mai zice că problemele pe care le ridică *Memorandumul* constituie o probă și pentru maturitatea societății civile. Ea însăși ar da dovadă de maturitate fie și numai abordînd această problemă. O problemă, desigur, delicată și pentru ea, delicată cel puțin din punctul de vedere al conștiinței religioase, avînd în vedere că societatea civilă, vrei nu vrei, este alcătuită, ca și societatea, în mare majoritate din ortodocși. Dar ar fi o probă de principialitate, apărută dincolo de apartenență, de vreun „interes”. Nu știu la ce va duce acest *Memorandum*, probabil că la obișnuita ignorare, la cutumiarul dispreț cu care funcționează Guvernul României ori de cîte ori e apelat de ceea ce el consideră grupuri nesemnificative. Vor spune, iarăși, că nu reprezentăm nimic, că nu au cu cine discuta, că sîntem niște umbre ale istoriei etc. Dar dacă vom primi un răspuns – ceea ce nu se va face fără o presiune europeană – cu siguranță el va fi acompaniat de o inducție de spaimă. Vom fi, cu toții, amenințați cu tensiuni, ni se va

garanta că escalada conflictelor interconfesionale va merge spre apogeu etc. Eu n-am nici un mandat, nu am nici o putere – nici măcar de reprezentare –, dar pot, la rîndul meu, să vă garantez un lucru sigur: ceea ce am suferit noi nu vor suferi alții din partea noastră. O dată pentru că, fie și demonstrativ, nu ne vom comporta așa cum s-au comportat alții față de noi – sîntem obligați la asta din toate punctele de vedere – și, în al doilea rînd, pentru că sincer nu vrem să facem așa ceva, pentru că știm ce înseamnă prigoana. Am văzut destui oameni care nu și-au putut înmormînta pe cineva drag în cimitirul propriilor strămoși, pentru că, între timp, fostul cimitir greco-catolic a devenit ortodox. Așa cum am spus, acesta e ultimul lucru pe care am fi vrut să-l facem: acest *Memorandum*. Și ultimul lucru care se va întîmpla, firește, va fi să primim un răspuns din partea Statului Român.

Adrian Popescu: Aș începe prin a vă aminti că într-o scrisoare apostolică a Sfîntului Părinte Ioan Paul al II-lea sînt trasate cîteva trăsături ale Bisericii Greco-Catolice, însemnuri ale vremurilor: este, în primul rînd, unirea cu Scaunul Apostolic, apoi persecuțiile din secolul XX și latinitatea poporului român. Deci aceste trei trăsături sînt cele care marchează, în mod decisiv, Biserica Greco-Catolică. Sigur că mai există și trăsăturile cu caracter teologic, dar ele nu-și au locul aici, în dezbaterea noastră de azi, deși și acestea dau identitate Bisericii Greco-Catolice. M-aș opri în special asupra celei de-a doua dimensiuni și anume persecuția în secolul XX, de care a avut parte din plin Biserica Greco-Catolică, după anul 1948; voalat, această persecuție – desigur, nu sub forma unei brutalități directe – există și astăzi, mai cu seamă prin această obstrucționare de fapt a restituirii bunurilor proprii. Și aceasta este, după părerea mea, impasul în care a ajuns Comisia de Dialog Mixtă între Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică. Progresele sînt foarte mici: cîteva restituiri, după știința mea, în cîteva (doar în cîteva!) localități, dar, în fond, problema nu este rezolvată. În fond, în acest *Memorandum* – pe care îl apreciez ca fiind foarte matur, fără să atace biserica soră, Biserica Ortodoxă – se aduc argumentații istorice, religioase etc. Este un act de maturitate care se înscrie în tradiția unor *Memorandumuri* specifice nouă ardelenilor. Este un act de exasperare, dacă vreți, pe de altă parte, un act de încredere în Stat, în puterea legilor, a statului de drept de a media într-un asemenea conflict. Vreau să mai amintesc că, paralel cu aceste discuții – ineficiente, după părerea mea – ba mai mult, chiar o dată cu vizita Patriarhului României la Vatican și primirea sa de către Sfîntul Părinte, continuă demolarea sau desfigurarea unor biserici, cum este cea din Ungheni, județul Mureș, pe lîngă care am trecut cu tristețe azi dimineață, sau cum este cea din Valea Izei, Maramureș. Această tendință, spun eu, șterge urmele Bisericii Greco-Catolice. O dimensiune pe care trebuie să o vedem nu numai sub raport eroic, dar cu niște merite recunoscute în opoziția la comunism și, aș mai adăuga, în păstrarea acestei legături cu Europa, ceea ce înseamnă cu adevărat nuclee spirituale cu adevărat importante pentru toți

românii. Pentru că ierarhii noștri – așa cum au existat vîrfuri ale artiștilor, vîrfuri ale unor oameni de știință, ale istoricilor –, ierarhii noștri au fost la nivelul ierarhilor Europei. Ba, în plus, avînd acel curaj de a fi martiri, de a plăti cu sîngele lor, cu suferința lor, tot ce au înfruntat, au fost într-adevăr niște purtători ai mesajului lui Isus – de a suferi pînă la capăt. Deci această ștergere sau eclipsare a unor figuri, a unor comunități chiar, mi se pare anacronică pe de o parte, antidemocratică chiar, pe de altă parte și așa cum se spune în *Memorandumul* acesta, Biserica Greco-Catolică dă dovadă că este componenta românească cea mai deschisă spre Europa. Să nu renunțăm la tot ce am cîștigat prin sacrificii! O astfel de renunțare mi se pare de neînțeles, atît din punct de vedere material, cît și moral.

Dinu Zamfirescu: Nu prea am ce adăuga la ceea ce s-a spus pînă acum, însă sînt jurist și eu văd problema juridic și politic. Doamna Doina Cornea a dat o soluție care cred că este optimă în această privință: adică drept de proprietate – folosință separată. Evident, asta este, cred eu, soluția obiectivă care se poate da, dar cred că trebuie recunoscut faptul că Statul Român actual procedează la o denegare de dreptate. Adică el fuge de o responsabilitate. După ce pur și simplu a jefuit Biserica Greco-Catolică de niște proprietăți, așa cum a jefuit, de altfel, și cetățeni ai altor credințe, dar cetățeni români, de drepturile lor, acum întîrzie să le restituie – actualul stat, care este o continuare a statului comunist, în materie de drept constituțional statele au continuitate. Cum și actualmente refuză să le dea cetățenilor proprietățile decît așa, cu pipeta, tot așa refuză să reglementeze această problemă a proprietății greco-catolice, trecînd-o asupra Bisericii Ortodoxe. Or, Biserica Ortodoxă nu are nimic de-a face cu această treabă, decît ca un exponent al Statului; pentru că nu trebuie să ne ascundem după deget, Biserica Ortodoxă sau, mă rog, prelații ei, sînt funcționari de stat, figurează în bugetul statului și sînt niște funcționari ai Statului Român. Este puțin cam așa: să ne ascundem capul sub nisip, să aruncăm responsabilitatea în curtea altuia, cînd, de fapt, responsabilitatea tot a Statului este. Și aici este o problemă politică, a lipsei de responsabilitate și de voință politică de a rezolva această problemă care, așa spune eu cu oarecare maliție, nu e chiar întîmplătoare, pentru că actualii ierarhi ai Bisericii Ortodoxe au fost niște vajnici slujitori ai regimului comunist; ba au fost salariați și pe vremea celui regim, sub care și-au strîns cu mult mai multe păcate. Însă nici reprezentanții de frunte ai Statului Român nu înțeleg, sau nu pot să înțeleagă că nu vor putea intra în Europa cu astfel de tactici. Deși în vorbe se adresează și opiniei publice interne, dar și opiniei publice internaționale, cancelariilor occidentale, statelor occidentale, aproape cerșind reintrarea României pe fîgașul ei firesc, în structurile euro-atlantice, în momentul ăsta nu se conformează în nici un fel adevăratelor societăți civilizate și normelor care sînt practicate peste tot acolo unde spun dînșii că ar dori să intre. Constatarea mea este că România actuală nu este un stat de drept și asta trebuie să

fie foarte clar spus. Atîta timp cît guvernele – pentru că este vorba de toate guvernele de pînă acum – nu au luat nici o măsură, se mențin pe această poziție, nu știu dacă România are ce căuta în structurile de care am pomenit.

Laurențiu Moisin: S-a vorbit mai mult despre patrimoniu, dar trebuie să facem referiri și la alte aspecte. Noi, în *Memorandum*, am relevat niște probleme îngrozitor de grave: am reclamat o persecuție reală împotriva membrilor Bisericii noastre. Am reclamat că ni se interzice accesul la justiție. Am reclamat poziția foarte evident anti-greco-catolică a autorităților statului. Ca să dau numai exemplul prefectului de Alba (care, ce-i drept, este în același timp și avocatul particular al episcopului ortodox de Alba!). Prefectul a luat însă o serie de măsuri: în prima legislație – este la a doua legislație de cînd este prefect – l-a amenințat pe ÎPSS Lucian că-l bagă la pușcărie, cînd a fost conflictul de la Teiuș. Lucrurile sînt deci mult mai grave. Există o campanie de presă imundă împotriva Bisericii Greco-Catolice. Acum recent a apărut o carte a unui oarecare Zeno Milea, la Cluj, „Secesiunea Ardealului“ – 14 capitole din această carte sînt împotriva Bisericii Greco-Catolice. Nu mai știu ce să inventeze. Și acum haideti să revenim la problema proprietății. Proprietatea Bisericii Greco-Catolice a fost confiscată prin două acte ale Guvernului Groza: Decretul 358 din 1.12, iar o Hotărîre a Consiliului de Miniștri, 1779 din 27.12, împarte aceste bunuri și hotărăște care parte să ajungă în posesia Bisericii Ortodoxe. La momentul respectiv era în vigoare Decretul 177/1948 care din nefericire continuă să fie actuala Lege a Cultelor. Acest decret susține așa la articolul 13, care este invocat în primul Decret: „cultele religioase, pentru a putea să se organizeze și să funcționeze, vor trebui să fie recunoscute printr-un decret al MAN. În cazuri bine motivate se va putea retrage recunoașterea în acelaș mod”. Decretul mai invocă trecerea parohiilor la Biserica Ortodoxă. Deci, ca urmare a trecerii parohiilor, cultul greco-catolic încetează să mai existe. Dar la această lege se spune clar cum trece o parohie, cum trec niște oameni de la un cult la altul: cu cerere scrisă, cu înregistrare la Primărie. Nu există nici într-o parohie un asemenea act. Deci tot acest transfer de patrimoniu este nul din punct de vedere al legislației Guvernului Groza. Că lor puțin le pása de aspectele legale, asta este o altă poveste. Dar ceea ce face actualul guvern este ceva incredibil. Se străduiesc din toate puterile să găsească o motivație pentru un act ilegal. Invocarea Bisericii Ortodoxe, cum că în statutul ei parohiile, bisericile aparțin credincioșilor, este în conformitate cu legea de funcționare a Bisericii Ortodoxe și este dată tot de Guvernul Groza. Pînă atunci, toți teologii Bisericii Ortodoxe recunoșteau că respectivele lăcașuri de cult aparțin instituției. Eu am adus cu mine declarația IPS Corneanu, am caseta la mine, să vedeți că IPS Corneanu spune la fel: cum să mai aparțină biserica aia sfințită, în care se slujește lui Dumnezeu, lui taica Gheorghe sau lui țata Marița. Este o absurditate. Părerea mea este că autoritățile au avut tot timpul interesul să creeze tensiuni. Deci aceste lucruri vroiam

să fie foarte clare, pentru că sînt aici reprezentanți ai presei, să se înțeleagă că toată această invocare a unei pretinse legalități nu există. Adică Guvernul Groza nu și-a respectat absolut deloc propriile sale acte juridice.

Mai vroiam să vă spun un lucru: a existat o încercare, în '92, prin mila lui Stolojan, de a se retroceda Bisericii Greco-Catolice niște proprietăți. La București ni s-au retrocedat, conform acestei hotărîri, 40.000 de mp. de teren, pentru că ni s-a demolat o biserică, niște capele, și au zis să ni se dea în compensație acest teren, pe lîngă o proprietate care există. Vă rog să mă credeți avem 30 sau 40 de intervenții la Primăria Capitalei, am fost trimiși în Transilvania cînd am cerut să ni se dea teren să construim o biserică, fiindcă de 10 ani de zile ne plîngem: dați-ne, domnule, din ăia 40.000 mp, 800 să ne facem o biserică. Avem o singură biserică, noroc că fusese abandonată, că Ceaușescu a vrut să o demoleze și pe aia; atît am reușit să recuperăm. Din restul bisericilor noastre, unele sînt demolate, capelele distruse, încă două biserici care ni se refuză cu obstinație. Una dintre ele, Biserica Sfîntul Vasile, care este un simbol pentru noi. Ce ne spune justiția? Pentru Biserica Sfîntul Vasile ne judecăm de 10 ani. De zece ani de zile, cazul se plimbă de la o instanță la alta. Ultima sentință a Curții de Apel – întrucît bunurile bisericești nu intră sub incidența legii 10 – urmează un proces Civil; după Codul Civil, cazul este aruncat pur și simplu la gunoi atunci cînd este vorba de Biserica Greco-Catolică.

Am pichetat Primăria Capitalei cerînd să se respecte Decretul respectiv. Cu două săptămîni înaintea noastră au pichetat-o mahomedanii. A ieșit Primarul General afară, le-a spus că le-a cumpărat teren pentru cimitir, i-a pupat. A scris toată presa. Am pichetat noi, a scris *România Liberă*, restul: tăcere totală. Din primărie nu a ieșit nimeni.

Alt caz. Proprietatea din Elena Cuza, pe care ne luptăm de 12 ani s-o obținem, care există, pentru care avem proces verbal, protocol de primire, numai contrasemnarea de la primărie lipsea. Am fost dați afară și respinși în toate trei rîndurile de primari, pentru că este proprietatea Bisericii Ortodoxe. A trebuit să facem noi săpături în arhivă, să căutăm să le demonstrăm că este fals iar asta este o luptă care-ți toacă nervii, nu are nici o treabă cu democrația și ne dă dreptate să spunem ceea ce am spus chiar într-un comunicat de presă de acum trei zile: că nu este defavorizată Biserica Greco-Catolică, ci este persecutată în țara pentru a cărei constituire a luptat.

Doina Cornea: Numai o frază aș vrea să adaug. Vreau să-mi exprim, și nu numai în numele meu, ci în numele comunității greco-catolice, recunoștința și iubirea noastră față de ÎPS Mitropolit Nicolae Corneanu, care de la început a înțeles că ceea ce i-a fost trecut în patrimoniu și era obiect furat de Statul comunist trebuie restituit. E singurul episcop ortodox care de bună voie a restituit primul, așa, din simț moral, bunurile aparținînd Bisericii Greco-Catolice. Și-l asigurăm că este iubit și cinstit de noi toți, datorită atitudinii morale a dînsului, de înaltă ținută; cel puțin eu, atunci cînd îi scriu, îi scriu: „sînteți și episcopul meu“. Dacă și alți episcopi ar fi avut

atitudinea aceasta, vă asigur că nu ar fi fost nici un fel de conflict și nici un fel de violență nicăieri în România.

Laurențiu Moisin: Nu s-a precizat un lucru: acest *Memorandum* nu este doar al credincioșilor din România, ci din întreaga lume. Este semnat și de cei din SUA și de cei din Franța. Inițierea lui a fost de fapt făcută de credincioșii greco-catolici din SUA care au ajuns la disperare când au văzut în ce ritm se demolează monumentele istorice ale Bisericii, când și-au dat seama că nu există nici o altă ieșire. Nu este deloc îndreptat împotriva României, pentru că unul dintre semnatari este președintele comitetului *România în NATO*, care a făcut lobby pentru ca România să intre în NATO. Ei luptă pentru România, dar luptă pentru o Românie adevărată și nu pentru o Românie ticăloșită.

Pe de altă parte vreau să vă spun un lucru îngrozitor de trist. Biserica Ortodoxă Română a primit din partea Bisericii Catolice peste 30 de lăcașuri de cult în Italia, dintre care în Roma o biserică monument istoric, în Franța, în Germania în orașele importante, peste tot unde au avut credincioși. A primit în folosință din partea Bisericii Catolice, ca sprijin frățesc, lăcașuri de cult. Inclusiv în Constantinopol au o biserică, o frumusețe, peste drum de Catedrala Romano-Catolică. Și atitudinea ei, în schimb, este cea care se vede. Mai mult decât atât: în toate comunicatele oficiale se încearcă disjungerea Bisericii Greco-Catolice de Biserica Catolică; și Biserica Ortodoxă o face, dar constat cu durere că o face și mass-media. Ce e tîmpenia asta? Mă iertați, Biserica Catolică este una singură. Noi sîntem urîți și dușmăniți pentru că-l recunoaștem pe Sfîntul Părinte ca și cap al Bisericii. Cum să se facă diferențe între noi și Biserica Romano-Catolică? Biserica Catolică are multe rituri, este foarte bogată în acest sens și este foarte mîndră de această bogăție. Nu este adevărat că greco-catolicii au apărut în secolul al XVI-lea în Ucraina și în secolul al XVIII-lea în România. În Italia există Biserica de rit bizantin de la începuturile bisericii.

Smaranda Enache: Intervențiile au fost foarte bogate și au ilustrat atît aspectele juridice, cît și cele morale ale acestei chestiuni; revin la faptul că ne găsim astăzi aici împreună pentru că societatea civilă românească dorește să aducă o contribuție la această dezbatere. Dorim să ne oferim bunele oficii pentru ca această dezbatere să aibă loc în România, dar așa cum se preciza și în *Memorandum*, dacă instituțiile statului nu vor răspunde acestei necesități de a readuce problematica discuției asupra bunurilor, proprietății greco-catolice între prerogativele statului și vor continua cu această politică de învrăjpire a cetățenilor și grupurilor, atunci evident, noi, ca organizații de drepturile omului nu vom putea să facem un raport pozitiv despre situația drepturilor religioase în România, ci ne vedem constrînși la rîndul nostru ca, analizînd libertățile fundamentale în 2002 în România, în rapoartele noastre să cuprindem această situație totalmente de netolerat. Avem toată încrederea că se va răspunde pozitiv și cu mai mare atenție de acum înainte la soluționarea problemei.

Întrebare din public: Cîte revendicări există în prezent? Cîte Biserici au fost restituite pînă acum? Cine face parte din această Comisie Mixtă fantomatică și inefficientă? Cînd cineva pierde un proces în țară se adresează Curții de la Strassbourg. Dumneavoastră nu puteți face asta din cauza tergiversărilor din justiție. Ce veți face atunci?

Smaranda Enache: Eu vreau să spun celor ce se interesează că *Memorandumul* se găsește și pe Internet la o adresă pe care v-o putem pune la dispoziție după terminarea acestei manifestări. În orice caz este vorba în momentul de față de cifra care se găsește aici: 136 de biserici au fost retrocedate din 2030. După 12 ani de tranziție, de fapt, ne găsim într-o situație quasi-similară din punct de vedere al proprietății cu situația în care era Biserica Greco-Catolică în perioada regimului comunist. Deci aici este marea surpriză și marea durere a întregii noastre societăți. Că în acest domeniu ne găsim în situația din regimul comunist. Și progresul, schimbarea au fost extrem de lente, practic inexistente.

În al doilea rînd, în Comisia Mixtă, eu nu am aici lista nominală dar este vorba de reprezentanții celor două Biserici: Biserica Ortodoxă Română și Biserica Română Unită cu Roma. Această comisie are o utilitate, așa cum s-a spus, pentru dialog dar nu poate înlocui statul. De fapt statul a făcut Bisericii Ortodoxe un imens deserviciu împingînd-o spre o situație în care ea trebuie să răspundă unor provocări pe care nu are cum să le rezolve, neavînd nici pîrghiile financiare, nici cele juridice ș.a.m.d. Cred că și imaginea internațională și chiar națională a Bisericii Ortodoxe Române este afectată grav de misiunea care i-a fost trasată de stat fără să fi fost consultată și fără să aibă instrumentele necesare.

Laurențiu Moisin: Potsă fac o completare. La ultima întîlnire a Comisiei de Dialog (care-și schimbă structura), Biserica Greco-Catolică a fost reprezentată de episcopul Messian de Lugoj și, de fapt, și cu un an în urmă, cînd a fost întîlnirea de la Mănăstirea Rîmeți, tot domnia sa a participat din partea BRU. Biserica Greco-Catolică și-a exprimat următoarea dorință: că are strictă nevoie de restituirea catedralelor care nu sînt restituite nici acuma (trec peste faptul că Palatul Episcopal din Baia Mare a fost vîndut de stat unei întreprinderi), biserici protopopiale și în primul rînd Biserica Sfîntu Vasile din București – este o biserică simbol, așa cum am mai spus – și în total 400 de lăcașuri de cult, ca să poată să funcționeze. Deci nu a cerut 2000 de lăcașuri de cult, a cerut 400, urmînd ca pe parcurs să se mai discute dacă va fi cazul. Dacă urmăriți cifra, ea se suprapune peste cifra din proiectul de lege Boilă-Turianu, care a trecut, spre stupoarea noastră, de Senat, unde era Petre Roman președinte, dar n-a trecut de Cameră, la intervenția patriarhului Teoctist, de fapt la șantajul patriarhului Teoctist. Aceasta este dorința Bisericii. La ultima întîlnire de la Arad, care a fost acum două săptămîni, s-a ieșit așa cum s-a intrat. Adică reprezentanții Bisericii Greco-Catolice au spus: am dori aceste lucruri, s-a răspuns că nu se poate și asta se întîmplă în permanență.

Liana Ionescu – Radio Europa Liberă: Ma întîi eu cred că statul, prin cabinetul Năstase, tocmai acum se implică și-și asumă o responsabilitate. Cred că prin adoptarea normelor de reglementare, de aplicare a Ordonanței 94, tocmai asta a făcut. A adăugat o nouă sfidare la modul în care înțelege să aplice principiile democrației și ale statului de drept. Deci eu cred că răspunsul l-ați primit și l-ați primit în modul cel mai neașteptat cu putință. Și ce v-aș mai întreba, dacă ați încerca să vedeți în situația în care se aplică aceste norme ale Ordonanței 94, în care lăcașurile de cult în care se oficiază slujbe nu pot fi retrocedate, instituțiile de învățămînt, de sănătate, de cultură nu se restituie, deci mai există ceva de retrocedat? Ar mai avea Biserica Greco-Catolică ceva de primit dacă se aplică normele astea?

Laurențiu Moisin: Există o anexă unde pe eparhii, pe dioceze se indică toate bisericile, capelele, case parohiale, edificii școlare, alte edificii, suprafețe de teren forestier, alte suprafețe etc. Deci foarte multe proprietăți, sigur că ne interesează bisericile în primul rînd. Și mai mult decît atît, ar fi esențială restituirea catedralelor. Deocamdată avem catedrale în două mari orașe din țară. În țară s-a realizat acest lucru numai la Lugoj, grație generozității mitropolitului Corneanu, iar la Cluj prin faptul că s-a luat ceea ce a aparținut de drept, conform unei decizii judecătorești cu punere în execuție. Deși și acolo au fost discuții și în cele din urmă vîrsta a treia trebuie lăudată pentru eroismul ei, pe lîngă cei mai tineri. Au intrat ca să aplice legea. În acest caz s-a procedat nu în forță, dar cu o anumită hotărîre. S-a stat în biserică vreo două nopți, nu s-a părăsit biserică și s-a făcut un gest hotărît de a intra în posesia unui lucru care îi aparținea. Era totuși o donație a Statului Papal acea biserică – Biserica Schimbarea la Față, catedrala actuală, care era denumită și Biserica minoriților – a fraților franciscani. Deci era clară proprietatea, nici măcar a Statului Român sau a Bisericii Ortodoxe, ci a Statului Papal.

Smaranda Enache: Aveți dreptate că ați invocat această Ordonanță care evident că nu ține cont în nici un fel de revendicări și este un act de forță care întărește o situație moștenită din regimul comunist. Noi nici nu ne gîndim – și aș răspunde prin asta celei de a treia întrebări – noi nici nu ne gîndim să acceptăm asemenea acte de forță și există Curtea Europeană a Drepturilor Omului, instanțe internaționale la care această problemă va fi dusă de atîtea ori pînă cînd va fi rezolvată. Dar interesul și speranța noastră ar fi fost ca o lună înainte de integrarea Nord-Atlantică, după Raportul de țară care vorbește de integrarea României în Uniunea Europeană în 2007, organizațiile de drepturile omului să nu se găsească tot în situația din 1990, cînd trebuia să revendicăm la instanțe internaționale respectarea drepturilor omului în România. Aici avem de-a face cu dreptul la proprietate și dreptul la practicarea liberă a religiei, drepturi consfințite în Constituție și e clar că ne vom adresa și – așa cum spun și inițiatorii *Memorandumului* – se vor adresa instanțelor internaționale. Pentru imaginea României era mult mai bine ca aceste chestiuni să se rezolve în România.

Gabriel Andreescu: Biserica Greco-Catolică poate să facă ceea ce nu prea a făcut până acum: să facă plîngere în Justiție. Justiția trebuie să judece conform ierarhiei, normelor juridice în care aceste metodologii sînt ultimele care ar trebui să conteze și pe această linie să se meargă pînă la Curtea de la Strassbourg, care are deja cîteva cazuri.

Laurențiu Moisin: Biserica Greco-Catolică a avut o perioadă în care a ezitat să apeleze la aceste măsuri pe motiv că există un dialog la nivel foarte foarte înalt între Biserica Ortodoxă și Biserica Catolică. Lucrurile s-au clarificat în ultimul timp, însăși Sfîntul Părinte s-a exprimat foarte clar. În momentul de față comportamentul ierarhiei Bisericii Greco-Catolice este totalmente modificat: tot ceea ce este al nostru și avem nevoie va fi revendicat. Dar, vedeți, justiția în România practică un sistem foarte interesant. Biserica Sfîntul Vasile din București face obiectul unui proces de 11 ani, n-are o hotărîre nici acuma și nu o să avem nici peste 20 de ani; dar ca să demonstrezi o obstrucționare trebuie să aștepti 10 ani.

Gabriel Andreescu: Dar există posibilitatea ca Biserica Greco-catolică să facă plîngere așa cum a făcut Biserica din Basarabia, chiar pentru asta, pentru încălcarea libertății religioase pe baza acestei obstrucții. Există un întreg dosar de cazuri care ar fi trebuit trimis la Strassbourg, normal, după ce plîngerea ar fi fost făcută aici. Există o responsabilitate gravă a statului și a ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române. În același timp există o anumită responsabilitate a ierarhiei Bisericii Greco-Catolice, în măsura în care ea este responsabilă față de comunitatea ei și este responsabilă nu numai cu bunăvoință, dar și cu gîndire practică și eficientă.

Al. Cistelean: Ordonanța este cinică, dacă nu perversă. Sau instrucțiunile de lîngă ordonanță. Iată unde se poate ajunge cu ea. Lăcașurile de cult nu se restituie, dar casele parohiale nu sînt lăcașuri de cult, așa încît vom putea ajunge la situația în care biserica nu se retrocedează, dar casa parohială va intra într-un proces de restituire.

Smaranda Enache: Vroiam doar să adaug că există un grad de scepticism și el este justificat în rîndurile celor care reprezintă BRU, dar aș vrea să vă spun în același timp că sentimentul meu, personal poate, este acela că sîntem într-o nouă fază a implicării societății civile în problemele fundamentale ale democrației românești și că există și exemple în care coalițiile societății civile au reușit să oprească proiecte periculoase, dacă e să mă gîndesc la ceea ce am mai amintit astăzi și anume acel proiect al Dracula-Park de la Sighișoara. Deci nu trebuie să fim sceptici, este un moment important și nou în care societatea civilă poate construi acele coaliții largi care să corecteze acest deficit democratic al României. Și credem că vor fi rezultate.

Cristian Oprea – Evenimentul Zilei: Aș începe prin a-mi exprima necazul față de ce a spus Gabriel Andreescu; nu doar *România Liberă*, ci și *Evenimentul Zilei* a tratat problema proprietății și în special a proprietății Bisericii Greco-Catolice și a făcut-o și o facem la departamentul politic; noi nu ne ascundem, pentru că este o problemă politică în toată chestiunea asta.

Acea „problemă” a domnului Cozmîncă a fost provocată de mine, pentru că m-am dus peste dumnealui și chiar l-am întrebat: domnule, despre ce este vorba? Partea curioasă este că părintele Messian mi-a spus: așa ceva nu există, Sfântul Părinte nu a putut să discute cu Prea Fericitul așa ceva; la fel îmi spunea și adjunctul șefului Biroului de Presă de la Patriarhie, părintele Bălțănescu – mă rog, după aceea s-a străduit să spună că nu a zis chiar așa... Întrebarea este: ei spun că toată această discuție, a Bisericii Ortodoxe și a Bisericii Greco-Catolice, se petrece plecînd de la faptul că Biserica Ortodoxă nu este proprietara lăcașurilor de cult. Și atuncia ce diferențe mai există? Cine slujește în ea și ce se întîmplă?

Doina Cornea: Dar ea este proprietară, a spus cu toată seriozitatea IPS Corneanu care a dat în *România Liberă* o declarație în care spunea că bisericile ortodoxe sînt bunuri ale comunității pînă în clipa în care clădirea se ridică, se termină și atuncia este sfințită. Din momentul în care este sfințită, biserica intră în patrimoniul instituției și nu a comunității care a clădit-o, care a contribuit la construire. A dat o dezmințire și a făcut aluzie chiar că este o eroare, adică opinia publică este indusă în eroare. Nu există asta în canoanele Bisericii Ortodoxe. Acest lucru li s-a întîmplat și lor, pentru că în '48 naționalizarea nu a cuprins numai Biserica Greco-Catolică, ci și Biserica Ortodoxă, și atunci Biserica Ortodoxă nu poate fi făcută răspunzătoare pentru ce nu a făcut ea.

Smaranda Enache: Aveți dreptate. Nu vrem să plecăm de aici cu sentimentul culpabilizării Bisericii Ortodoxe; și Biserica Ortodoxă a fost deposedată de bunuri, sîntem în favoarea restituirii acelor bunuri care i-au fost confiscate de aceeași putere comunistă, dar acest lucru nu poate eluda faptul că în acest caz nu despre Biserica Ortodoxă vorbim, ci despre Statul Român care și-a delegat în mod neconstituțional prerogativele de la sine către Biserica Ortodoxă. Aceste prerogative trebuie exercitate de către Stat. Toate restituirile care au fost reparații împotriva greșelilor comuniste au fost duse la bun sfîrșit de către Stat. Inclusiv în România, în ceea ce privește imobile, păduri și terenuri. Este foarte surprinzător că numai restituirea bunurilor greco-catolice a fost delegată. Ei, această delegare este neconstituțională și ea nu poate fi acceptată într-un stat de drept.

Doamnelor și domnilor vă mulțumesc pentru interesul arătat și sperăm să vă putem comunica totuși anumite elemente de progres în această chestiune. □

Limba gaelică în învățămîntul din Marea Britanie

BOYD ROBERTSON

1. Introducere

Limba

Gaelica, sau gaidhlig, este o limbă autohtonă, vorbită mai cu seamă în ținuturile muntoase (Highlands) și Insulele Scoției. Ea este o limbă celtică înrudită îndeaproape cu irlandeza și cu dialectul celtic manx și ceva mai îndepărtat cu velșa, bretona și cornica.

Limba gaelică a fost adusă în Scoția de către colonizatori din Irlanda în secolele 4-5 d.C. Acești colonizatori erau numiți de romani Scotti, iar faptul că țara a ajuns să fie cunoscută sub numele de Scoția este mărturia influenței pe care aceștia au avut-o asupra evoluției ei. Pînă la sfîrșitul secolului al X-lea d.C., gaelica pătrunsese în majoritatea zonelor țării, fiind folosită totodată la Curte și, în general, de ocîrmuire. Influențele anglicizante din sud au început să erodeze această situație în secolul al XII-lea, dată de la care a început o lungă perioadă de uzură a limbii și culturii gaelice.

Limba și-a menținut o bază puternică în vestul Highlands-ului și în insule, mai ales în perioada protectoratului insulelor, care a durat din secolul al XIII-lea și pînă într-al XVI-lea. Interesele lordului se ciocneau adesea cu cele ale cîrmuirii de la Edinburgh, Coroana făcînd numeroase eforturi pentru a-și impune autoritatea asupra coastei de vest. Chiar și după pierderea de către lordul insulelor a dreptului său asupra fiefului, a existat o ostilitate continuă, punctată de lupte, între clanurile din Highlands și autoritățile de la Edinburgh. S-au făcut numeroase încercări de supunere a clanurilor, iar limba și cultura gaelică au fost în acest sens țintele predilecte ale Coroanei. Legea Consiliului de Coroană din 1616, de pildă, era explicită în îndemnul ei ca „limba engleză populară să se sădească peste tot, iar limba irlandeză, care este una din pricinile de căpătîi ale necurmatei barbarii și tulburărilor din rîndul locuitorilor Insulelor și Highlands-ului, să fie surpată și stîrpită.” Atacul asupra

limbii și culturii gaelice s-a întetit încă și mai mult după eșecul rebeliunii iacobite din secolul al XVIII-lea. Guvernul, de-acum cu sediul la Londra, era hotărât să alinieze Highlands-ul la restul țării și, ca atare, a lansat un atac susținut asupra tuturor simbolurilor diferenței culturale, mai cu seamă asupra limbii, cimpoaielor și kilturilor. Secolele XVIII și XIX au fost martorele unei emigrări în masă, în mare măsură silite, din Highlands, precum și ale unei continue înăbușiri a limbii și culturii.

Pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, mai multe veacuri de politici represive coroborate cu o emigrație masivă au redus numărul vorbitorilor de gaelică la aproximativ 250.000, sau 6% din populația scoțiană. Mulți dintre ei erau vorbitori unilingvi de gaelică, însă faptul a fost trecut cu vederea în momentul fondării educației de stat din Scoția prin Legea educației din 1872. Nu s-a inclus nici o prevedere în lege care să se refere la predarea gaelicei ca obiect de studiu sau la gaelică ca limbă de predare, în ciuda faptului că multe din școlile private de pînă atunci, administrate de societăți sau biserici, avuseseră incluse astfel de prevederi. Astfel a început o nouă fază în declinul limbii și culturii.

Populația

Recensămîntul din 1991 înregistra 69.510 vorbitori de gaelică în Scoția, cifră care constituie 1,4% din populația ei. 60% din vorbitorii de gaelică locuiesc în Highlands și în Insulele Scoțiene. Cele mai puternice comunități de vorbitori de gaelică se află în zonele rurale ale Outer Hebrides și Skye. Două treimi din locuitorii Outer Hebrides și aproape jumătate din cei care trăiesc pe Insula Skye erau vorbitori de gaelică în 1991. Principalele aglomerații de vorbitori de gaelică din afara Highlands-ului și a Insulelor se găsesc în conglomeratul urban din jurul Glasgow-ului și în Edinburgh. Recensămîntul a arătat că populația vorbitoare de gaelică se încadrează cu preponderență în grupele de vîrstă înaintată, un sfert din ea fiind de 65 de ani sau peste, iar 52% de 45 de ani sau peste.

Statutul

Scoția este parte a Marii Britanii, însă Parlamentul Scoției, înființat în iulie 1999, a conferit Scoției un grad substanțial de autonomie, inclusiv puteri legislative și fiscale în domenii ca educația și sănătatea, industria și transportul. Limba gaelică nu are statut oficial nici în Marea Britanie și nici măcar în Scoția, însă Guvernul Marii Britanii a ratificat de curînd Carta Limbilor Minoritare sau Regionale a Consiliului Europei și s-a angajat să aplice în Scoția pentru gaelică 39 din cele 65 de condiții. Guvernul laburist de la Westminster a creat în 1997 funcția de Ministru pentru Gaelică, iar acest post a fost preluat de către executivul scoțian.

Există anumite prevederi referitoare la limbă atît în legislația cu privire la educație cît și în cea cu privire la radiodifuziune, iar, într-o măsură limitată, gaelica poate fi folosită în tribunalele civile și judecătoria. Gaelica are statut oficial în zona unei singure autorități locale, Outer Hebrides, unde Consiliul Local, numit acum Comhairle nan Eilean Siar, a apelat la politici bilingve încă de la formarea sa din 1974.

Constituirea Parlamentului Scoției a adus cu sine o oarecare consolidare a statutului limbii. Gaelica se folosește în unele dezbateri ale Camerei și în ședințele comisiilor. În Camerele Parlamentului iscăliturile sunt bilingve, a fost numit un Inspector gaelic, a fost elaborat un Dicționar de termeni parlamentari, iar limba a constituit subiect de dezbateri parlamentare.

Statutul educației în limba gaelică

Nevoile educaționale ale vorbitorilor de gaelică au fost recunoscute pentru prima dată prin introducerea unei clauze gaelice în Legea educației (din Scoția) din 1918. Această clauză a fost incorporată în legile ulterioare, inclusiv în Legea educației (din Scoția) din 1980, în vigoare în prezent. Clauza cere autorităților educaționale să se îngrijească de „predarea limbii gaelice în zonele în care se vorbește gaelica”. Aceste zone nu au fost definite, iar clauza nu stipulează ca gaelica să fie limba de predare. Legea standardelor din școlile scoțiene, votată de Parlamentul Scoției în 2000, a creat un nou cadru statutar pentru educația desfășurată în școli și cere școlilor și autorităților locale să planifice, să monitorizeze și să raporteze îmbunătățirile din învățământ. Autoritățile locale trebuie să publice anual o declarație asupra obiectivelor locale de îmbunătățire, iar fiecare școală trebuie să elaboreze un plan de dezvoltare a școlii care să fie în concordanță cu declarația asupra obiectivelor a autorităților locale. Acestea din urmă, precum și școlile, trebuie să facă rapoarte și asupra progreselor și performanțelor lor. Un element important al Legii standardelor este faptul că împuternicește Ministerul Educației să imprime o direcție strategică sistemului educațional prin publicarea priorităților naționale și a gradelor de performanță a educației din Scoția. Educația gaelică este una din prioritățile identificate.

Sistemul educațional

Deși parte a Marii Britanii, Scoția își are propriul sistem educațional, distinct de cel din Anglia, Țara Galilor și Irlanda de Nord. Educația constituie una din competențele devolute de către Westminster Parlamentului Scoțian, iar în cadrul executivului scoțian există un ministru al Educației și un Departament al Educației.

Ca peste tot în Marea Britanie, învățământul este obligatoriu pentru copiii cu vârsta cuprinsă între 5 și 16 ani. Copiii merg la grădiniță de la 4 ani, iar mai târziu pot opta să rămână în școală un an sau doi în plus după ce au terminat clasele obligatorii stabilite prin lege. 95% din copii sunt educați în cadrul sectorului public, iar, dintre aceștia, în jur de 17% sunt educați în școli publice denominaționale, aproape toate romano-catolice. Majoritatea școlilor private se află în orașe, iar majoritatea covârșitoare a școlilor denominaționale se află în zonele urbane ale Cîmpiei Scoției (Lowlands). Școlile private și cele denominaționale includ gaelica în programele lor doar ocazional și, de obicei, doar ca obiect de studiu opțional.

Administrația

Administrația educației în Scoția funcționează la două nivele, autoritatea de stat și cea locală. Responsabilitatea generală pentru educația finanțată de stat revine

Departamentului Educației din cadrul executivului scoțian (DEES). Ministrul Educației deține responsabilitatea supremă în ce privește politicile educaționale, însă primește consultanță și îndrumare de la Departament și de la alte agenții relevante, el fiind totodată cel care ia deciziile majore de finanțare.

La nivel local, prevederile referitoare la educație sunt stabilite de fiecare din cele 32 de autorități locale. Deși finanțate în principal din fondurile guvernamentale centrale, autoritățile locale hotărăsc configurația și nivelul sumelor locale și răspund de implementarea politicilor și directivelor naționale în teritoriu. Recrutarea profesorilor, asigurarea clădirilor și resurselor și cursurile de perfecționare a profesorilor fac parte din responsabilitățile autorităților locale. În anii din urmă, o serie de funcții au fost devoluate de la nivelul autorităților locale la cel al școlilor, iar părinților li s-a dat mai multă putere de decizie în conducerea școlilor prin sporirea puterii și rolului consiliilor școlare.

Inspectiile

În cadrul DEES, Inspectorii Școlari ai Maiestății Sale răspund de inspecția școlilor, evaluarea calității educației la toate nivelele sistemului obligatoriu și consilierea în probleme referitoare la standarde. Până nu demult, ISMS aveau un rol substanțial în elaborarea politicilor. Autoritățile locale au unități de Asigurare a Calității care corespund pe plan local funcțiunilor ISMS și fac eforturi de ridicare a standardelor la nivel local.

Programa și evaluarea școlară

Școlile scoțiene trebuie să urmeze directivele naționale elaborate printr-un proces în mare măsură consensual de către grupuri de lucru ale profesorilor, consilierilor, cercetătorilor, administratorilor și inspectorilor. Directivele nu au caracter obligatoriu, însă ele stabilesc totuși cotele care trebuie atinse la diferitele nivele, precum și parametrii pentru programele de studiu. Directivele Naționale pentru Programă și Evaluare 5-14 seamănă sub anumite aspecte cu Programa Națională din Anglia și din Țara Galilor. Elevii sunt evaluați în clasele a IV-a și a VII-a primare la materii de bază cum sînt limbile (inclusiv gaelica) și științele matematice. Consilierea în privința programei se face pentru aceste materii de bază, precum și în celelalte: Studiul Mediului Înconjurător, Artele și Educația Religioasă și Morală.

Programele școlare pentru clasele 5-14 cuprind primii doi ani ai școlii secundare, în vreme ce anii trei și patru respectă programa analitică și directivele de evaluare stabilite în Programul standard de dezvoltare a claselor. Elevii sînt evaluați în examene de treaptă la materii alese, inclusiv gaelica, către sfîrșitul anului patru. Aceste examene sînt coordonate de către Autoritatea scoțiană de evaluare a competențelor care este responsabilă și de Examenele de nivel superior și avansat care se dau în anul cinci și, respectiv, șase. O revizuire majoră a programei pentru clasele neobligatorii a fost făcută recent în conformitate cu principiile Programului Dezvoltării învățămîntului superior.

Infrastructura

La nivel național, Learning and Teaching Scotland, o agenție înființată de executivul scoțian în 2000 pentru a lua locul altor două organizații, Consiliul consultativ scoțian pentru programa școlară și Consiliul scoțian pentru tehnica învățămîntului, oferă DEES consiliere cu privire la dezvoltarea programei și furnizează materiale didactice școlilor. La un nivel mai apropiat de cel local, școlile sunt sprijinite de echipe de consilieri ale autorităților locale și de centre de resurse.

Educația gaelică primește sprijin într-o serie de moduri specifice. Un Plan de fonduri specifice pentru educația gaelică, inițiat în 1986, dă posibilitatea autorităților locale să înainteze către DEES propuneri de proiecte și programe de dezvoltare și să primească 75% finanțare pentru inițiativele aprobate. Executivul scoțian a alocat 2,834 milioane de lire sterline acestui plan pentru anul școlar 2001-2002. Autoritățile trebuie să demonstreze că proiectele lor presupun dotări noi și suplimentare și că sunt dispuse să suporte costul integral al proiectelor lor după o perioadă inițială de trei ani. O parte din finanțări este alocată proiectelor în parteneriat. A fost constituită o rețea inter-autorități pentru a coordona activitatea autorității locale, ceea ce, împreună cu Planul de fonduri specifice, a dus la progrese majore în dotarea învățămîntului de limbă gaelică și producerea materialelor didactice. Un centru național de resurse pentru gaelică, Stórlann, a fost înființat pe Insula Lewis în 1999, care ar trebui să suplinească lipsa resurselor pentru anumite arii curriculare.

Învățămîntul cu predare în limba gaelică

Gaelica a devenit pentru prima dată limbă de predare oficial recunoscută în 1975, cînd a fost elaborat un proiect de Educație bilingvă de către nou constituita autoritate locală pentru Outer Hebrides, Comhairle nan Eilean. Înainte de aceasta, folosirea gaelicei ca limbă de predare fusese informală, neoficială și *ad-hoc*. Proiectul Bilingv, sprijinit și finanțat de guvern, a început ca proiect-pilot și a fost extins treptat în toate școlile din zona de care răspunde Consiliul. Proiectul, extrem de inovator în ce privește abordarea curriculară precum și în cea lingvistică, a fost bine primit de părinți la început, dar, prin anii '80, au apărut îndoieli cu privire la eficiența predării bilingve în realizarea unei performanțe în gaelică comparabilă cu cea din limba majoritară, engleza. Comunitatea gaelică a devenit tot mai greu pusă la încercare de gradul și rata eroziunii lingvistice în rîndul tinerilor și, pentru a opri acest declin, s-a socotit necesară o mai mare folosire a gaelicei ca limbă de predare. Au fost înființate grupuri de joacă la grădinițe în limba gaelică, iar succesul lor a condus la cereri de predare în gaelică în școlile primare.

Primele măsuri concrete pentru predarea în limba gaelică în învățămîntul primar au fost luate în 1985, o dată cu deschiderea unor secții de limbă gaelică în Glasgow și Inverness. În anul școlar 2001-2002 au fost implicate în predarea în limba gaelică 59 de școli și 1859 de elevi. Majoritatea acestor școli au atît secții gaelice, cît și engleze. Prima școală cu predare exclusiv gaelică a fost deschisă la Glasgow în 1999,

și tot atunci autoritatea locală din Insulele de Vest a desemnat cinci din școlile primare drept școli gaelice. Toate aceste școli sînt publice.

Folosirea gaelicei ca limbă de predare a fost extinsă treptat la nivelul învățămîntului secundar, mai cu seamă la materii precum Istoria, Geografia, Matematica și Educația Socială și Personală. În anul școlar 2001-2002, paisprezece școli și 302 elevi aveau ca limbă de predare gaelica. Examenele naționale de treaptă (Standard Grade Examinations) pot fi susținute în limba gaelică la Istorie, Geografie și Matematică.

Dezvoltarea predării în limba gaelică a fost promovată de o serie de agenții lingvistice. Comhairle nan Sgoiltean Araich, Consiliul preșcolar gaelic de nivel național, a înlesnit dezvoltarea învățămîntului preșcolar în limba gaelică dînd astfel un impuls cererilor de continuare a educației gaelice la nivelul școlilor primare. Principala agenție lingvistică gaelică, Commun na Gaidhlig, a jucat un rol crucial în dezvoltarea predării în limba gaelică, acționînd adeseori ca intermediar între părinți și factorii de decizie din cadrul autorităților locale. Organizațiile locale ale părinților, coagulate în prezent într-o asociație națională, Comman nam Parant Naiseanta, și-au asumat un rol semnificativ în campaniile conduse pentru obținerea de dotări.

2. Educația preșcolară

Structura și grupul țintă

În centrul preocupărilor învățămîntului preșcolar se află copiii între trei și patru ani. Din 1998-1999, toți copiii care au împlinit vîrsta de patru ani au dreptul la un loc finanțat într-o grădiniță, iar intenția guvernului este de a extinde în viitorul apropiat acest drept și asupra tuturor copiilor care au împlinit vîrsta de trei ani. Autoritățile locale sunt cele care administrează serviciile grădinițelor, însă oferte de facilități preșcolare pot fi făcute de către organizații ne-guvernamentale, de către agenții din sectorul privat ca și din cel public. Educația preșcolară poate lua forma unor clase anexate unei școli primare, administrate de un director de școală, sau se poate derula în grădinițe de sine stătătoare. Întreaga educație preșcolară este ne-denominațională.

Legislația

Educația preșcolară nu este obligatorie, însă este reglementată de prevederile referitoare la îngrijirea copiilor incluse în Legea pentru copii din 1999 și în Legea scoțiană pentru copii din 1995.

Folosirea limbii

Cea mai mare parte a educației preșcolare din Scoția se derulează în limba engleză, însă există și un nivel semnificativ de predare în limba gaelică, mulțumită eforturilor Comhairle nan Sgoiltean Araich (CNSA). CNSA, Consiliul preșcolar gaelic, a fost înființat în 1982 cu patru grupuri afiliate și 40 de copii. CNSA sprijină și promovează dezvoltarea activităților preșcolare locale în limba gaelică, înregistrînd în momentul de față 129 de grupe din care fac parte 2020 de copii. De la introducerea

educației preșcolare finanțate de guvern pentru copiii care au împlinit vârsta de patru ani, CNSA s-a concentrat asupra formării de grupe mijlocii și de grupe mici pentru copiii care au împlinit vârsta de doi ani. Educația preșcolară în limba gaelică este în mare măsură asigurată de autoritățile locale, cu excepția Outer Hebrides, unde Consiliul Local colaborează cu CNSA în asigurarea educației preșcolare. În majoritatea celorlalte regiuni, există tendința plasării claselor sau unităților de educație preșcolară în cadrul școlilor primare cu predare în limba gaelică.

Materialele didactice

Materialele didactice pentru sectorul preșcolar sînt produse la nivel local, regional și național, în conformitate cu Programa-Cadru pentru copii între trei și cinci ani, publicată de SCCC în 1999. Centrele de dezvoltare curriculară ale autorităților locale, CNSA și echipele de lucru inter-autorități au contribuit în egală măsură la producerea de materiale didactice pentru predarea limbii gaelice, iar centrul național de resurse, Storlann, își asumă un rol din ce în ce mai mare în această privință. Această sarcină va rămîne însă, după toate probabilitățile, pe umerii grupurilor individuale ori ai profesorilor, care produc și în prezent majoritatea materialelor folosite.

Pregătirea educatorilor

Educatorii trebuie să aibă o calificare în educația primară; mulți dintre ei au, de asemenea, o diplomă de educație pentru anii începători. Întreg personalul care lucrează cu copii sub cinci ani este încurajat să promoveze Examenul de calificare profesională în îngrijirea și educarea copiilor mici. Autoritățile locale și agenții precum CNSA organizează cursuri de perfecționare pentru lucrătorii din sectorul preșcolar, inclusiv pentru personalul auxiliar.

3. Educația primară

Grupul țintă

Educația primară începe la vârsta de cinci ani și se întinde pe durata a șapte ani, pînă la vârsta de 11 ani.

Structura

Educația primară se împarte în trei stadii — primele trei clase pentru copiii sub șapte ani, clasele 4-5 sau primare medii, și 6-7 clasele primare terminale.

Programa și evaluarea în școala primară se ghidează după Îndrumarul național 5-14 elaborat de comisia națională și grupuri de lucru reprezentative pentru breasla profesorilor și pentru părțile interesate. Programa se împarte în cinci mari secțiuni: Limbă, Matematici, Studiul Mediului Înconjurător, Artele și Educație Morală și Religioasă. Secțiunea referitoare la limbă cuprinde engleza, gaelica și limbile moderne, în vreme ce Artele cuprind arta plastică, muzica, teatrul și educația fizică. Studiul Mediului Înconjurător constituie o secțiune foarte vastă care cuprinde studiul științelor, studiile sociale și ale mediului înconjurător și tehnologia. Îndrumarul 5-14 recomandă ca 25% din timpul alocat predării să fie repartizat Studiului Mediului Înconjurător, apoi Limbii, Matematicilor

și Artelor cîte 15%, iar Educației Morale și Religioase, 10%. Restul de 20% rămîne la latitudinea fiecărei școli. În școlile în care figurează gaelica, o proporție semnificativă din aceste 20% poate fi alocată dezvoltării limbii. Programa școlară 5-14 se extinde asupra primilor doi ani din școala secundară și se împarte în cinci nivele. Acestea definesc nivelul de performanță care trebuie atins în fiecare din domeniile de activitate din cadrul programei. Nivelele A-D se distribuie în școala primară precum urmează:

- nivelul A trebuie atins în cursul claselor primare 1-3 de aproape toți elevii;
- nivelul B trebuie atins de unii elevi în clasa a 3-a primară sau chiar mai repede, însă neapărat de toți elevii în clasa a 4-a;
- nivelul C trebuie atins de majoritatea elevilor în cursul claselor 4-6 primare;
- nivelul D trebuie atins de unii elevi în clasele 5-6 sau chiar mai repede, însă de majoritatea elevilor în clasa a 7-a.

Sînt sugerate pentru fiecare nivel programele de studiu menite să faciliteze atingerea acestor obiective. Evaluarea se face la toate nivelele și există un sistem național de testare la materiile de bază pentru nivelele B și D. Materiile de bază sunt Limba, inclusiv gaelica, și Matematica. Îndrumarul 5-14 permite școlilor o autonomie considerabilă în implementarea sa, în a decide ce și cum să se predea.

Legislația

Educația în școlile primare, laolaltă cu alte sectoare ale educației, este reglementată de Legea educației din Scoția din 1980 la care am făcut trimitere în secțiunea 1 și de Legea standardelor din școlile din Scoția, votată de Parlamentul Scoției în 2000. (Vezi Statutul educației lingvistice)

Folosirea limbii

Limba gaelică figurează în școlile primare atît ca limbă de predare, cît și ca obiect de studiu. Predarea în gaelică este disponibilă în 60 din cele 2345 de școli primare din Scoția. 49 din aceste școli se află în Highlands și în Insule, iar restul sînt situate în orașele, mai mari ori mai mici, din Lowlands. Cu excepția școlii deschise anume pentru predarea limbii gaelice din Glasgow și a celor 5 școli desemnate să predea gaelica din Outer Hebrides, secțiile cu predare în gaelică fac parte din școli cu predare preponderentă în limba engleză.

Educația în limba gaelică este asigurată de școlile publice aflate sub jurisdicția autorităților locale și poate fi urmată de oricine. O mare parte a elevilor care se înscriu la secțiile de gaelică din zonele urbane provine din familii în care nu se vorbește gaelica. Toți elevii urmează un program de imersie lingvistică cu durata de doi ani, după care gaelica continuă să rămînă limba de predare predominantă. Îndrumarul 5-14 specifică faptul că educația în gaelică trebuie să aibă ca obiectiv „să aducă elevii la un nivel aproximativ egal de competență în gaelică și engleză, la toate materiile, pînă la sfîrșitul clasei a 7-a primare”.

În Outer Hebrides există cîteva școli care nu sînt desemnate drept școli cu predare în limba gaelică, dar care asigură o formă de educație bilingvă. Există, de

asemenea, mai multe școli cu secții de gaelică care asigură un anumit grad de educație bilingvă elevilor din restul școlii. Gaelica este predată ca limba a doua în școli din anumite părți ale Highlands-ului. Aceasta se limitează la o perioadă mică de timp pe săptămână și se realizează mai cu seamă cu ajutorul unor profesori itineranți. Tot mai mult însă, se impune practica identificării unui membru din cadrul personalului didactic din fiecare școală primară care să aibă pregătirea și disponibilitatea de a-și asuma predarea în gaelică.

Materialele didactice

Materialele sînt produse la nivel local, regional și național. Școlile încă mai trebuie să producă o proporție substanțială din propriile resurse, însă Planul de fonduri specifice, la care ne-am referit mai înainte, a înlesnit mult elaborarea de materiale pentru toate secțiunile principale ale programei pentru școala primară, de pildă planșete pentru Citire și pentru Matematică produse în colaborare cu importante edituri de limbă engleză. Centrele de dezvoltare curriculară ale autorităților locale, precum cele din zona Consiliului Highlands-ului și a Comhairle nan Eilean Siar, au avut o contribuție majoră la producerea de materiale didactice și se prevede că nou înființatul centru de resurse naționale din Lewis va stabili o coordonare mai bună și un nivel superior de producere de resurse.

4. Educația secundară

Grupul țintă

Învățămîntul secundar începe la vîrsta de 12 ani și se întinde pînă la sau peste vîrsta de 16 ani, cît durează învățămîntul obligatoriu. Elevii pot alege să continue educația secundară pentru încă doi ani, pînă la vîrsta de 18 ani.

Structuri

Programa pentru învățămîntul secundar se împarte în trei faze. Primii doi ani constituie stadiul final al programei 5-14. Anii 3 și 4 sînt reglementați de Programa analitică pentru treaptă școlară și prevederi referitoare la evaluare. În anii 5 și 6, care sînt opționali, elevii urmează cursuri definite de Programa analitică pentru treapta superioară și prevederi referitoare la evaluare. Aceste trei stadii ale învățămîntului secundar se numesc școala inferioară, școala medie și, respectiv, superioară.

Programa din învățămîntul public de stat este derivată în mare măsură din directivele elaborate de DEES, însă școlile au o marjă de manevră în adaptarea directivei la situația locală. Directivele naționale subliniază necesitatea echilibrului și a unei lărgimi de orizont a programei, fiind sugerat timpul alocat fiecărei arii curriculare, cum ar fi Limba, Matematica, Științele exacte și Științele sociale. Repartizarea recomandată a timpului pentru materiile de bază pentru anii 3-4 este următoarea:

Limbă și comunicare	360
Studii matematice	200
Studii științifice	160
Studiul mediului înconjurător și studii sociale	160

Activități tehnologice	80
Studii creative și estetice	80
Educație fizică	80
Educație morală și religioasă	80
Total materii fundamentale	1200 de ore (70%)

Alocarea restului de 30% din timp este lăsată la latitudinea școlilor. În zonele în care se vorbește gaelica, autoritățile locale și școlile pot folosi acest factor de flexibilitate pentru a crește timpul alocat limbii, pentru ca elevii să studieze engleza, gaelica și o a treia limbă europeană. La sfârșitul celui de-al doilea an, elevii aleg materiile asupra cărora vor să se concentreze, pregătindu-se să susțină examenele de treaptă de la sfârșitul anului 4. În anii cinci și șase, elevii se concentrează în mare măsură asupra trecerii treptei intermediare și celei superioare la materiile alese, iar nivelul performanței, verificat prin examene naționale la aceste materii, determină admiterea în instituții de învățământ superior sau post-secundar. Nou introdusele cursuri și examene intermediare sînt menite să închidă prăpastia dintre examenele de treaptă inferioară și cele de treaptă superioară.

Legislația

Principalul instrument legislativ care reglementează învățămîntul secundar este Legea educației din Scoția din 1980, votată de guvernul de la Westminster. Prevederile acestei legi au fost completate de acte normative precum Legea standardelor școlare ale Parlamentului Scoției din 2000. (Vezi Statutul educației lingvistice)

Folosirea limbii

Gaelica figurează în programa învățămîntului secundar atît ca obiect de studiu, cît și ca limbă de predare, existînd cursuri și examene separate pentru cei care o vorbesc fluent. Prima folosire a gaelicei ca limbă de predare în învățămîntul secundar a avut loc în 1983 prin extinderea Proiectului Bilingv din Insulele de Vest la două mici școli din Lewis. Proiectul-pilot presupunea predarea în gaelică a Științelor Sociale anul 1 și 2 la școlile secundare din Lionel și Shawbost. După succesul acestui proiect-pilot, ambele școli au continuat să asigure predarea în gaelică la Istorie, Geografie, și Educație Socială și Personală.

Înființarea învățămîntului primar cu predare gaelică în alte părți ale Scoției a creat nevoia continuității experienței la nivel secundar. Primele măsuri în acest sens au fost luate în 1988 la Școala Secundară Hillpark din Glasgow, iar, în anul școlar 2001-2002, existau 14 școli care asigurau o formă sau alta de predare în gaelică. În majoritatea școlilor, aceasta se reduce la două sau trei obiecte de studiu. Istoria este materia care se predă cel mai adesea în gaelică. Geografia, Agricultură, Matematica, Științele, Arta, Educația Tehnică și Educația Socială și Personală se predau și ele în gaelică la una sau mai multe din cele 14 școli. Elevii pot opta pentru versiunea gaelică a examenelor naționale de treaptă la Istorie, Geografie și Matematică, din anul patru. Se preconizează că se vor adăuga noi materii la cele deja disponibile în prezent și că se va pune la dispoziție versiunea gaelică a examenelor din anii cinci și șase.

Pentru elevii care studiază în limba gaelică, aceasta este totodată obiect de studiu, ei urmînd cursul Gaidhlig destinat vorbitorilor fluenți. În fiecare an, în jur de 130 de candidați susțin examenul de treaptă la Gaidhlig, peste 60 dintre ei continuînd prin a susține examenul de treaptă în anul cinci sau șase. Aceste cifre includ unii copii în a căror familie se vorbește gaelica, și care nu au avut acces la predarea în limba gaelică în școala primară.

Un curs de gaelică, instituit în 1962, este inclus în programa a 34 din cele 389 de școli de stat. Majoritatea covîrșitoare a acestor școli se află în Highlands și în Insule. Elevii din orașe și din majoritatea regiunilor Lowlandsului nu au ocazia de a studia cea mai veche limbă a Scoției. Cursul de Gaelică este asemănător, ca și concepție, cursurilor de limbi moderne și este evaluat la examenul de treaptă din anul patru și la cele din anii cinci și șase. Cîteva școli din sectorul privat primesc din cînd în cînd elevi pentru examenul național de gaelică. În școlile din Outer Hebrides, Skye și Highlands-ul de Vest, toți elevii din anii 1 și 2 studiază gaelica și o altă limbă modernă. Începînd cu anul trei, ei pot alege ce limbă/limbi să studieze. În alte părți ale Scoției, elevii trebuie să aleagă între gaelică și franceză sau germană în anul 1 sau să urmeze cursul de gaelică în anul 2 și 3 ca a doua limbă. Aceste aranjamente curriculare sunt în defavoarea gaelicei.

Materialele didactice

Ca și în sectorul primar, resursele pentru învățămîntul secundar sînt produse la nivel național, regional și local. S-a înregistrat un progres în asigurarea resurselor în ultimul deceniu, fapt care este în mare parte rezultatul efortului concertat al autorităților locale finanțate de Planul de fonduri speciale, descris mai devreme. Totuși, în mare măsură revine școlilor și profesorilor sarcina de a-și produce materialele și resursele atît pentru predarea în gaelică, cît și pentru gaelică ca și obiect de studiu, pentru a atinge nivelul din arii curriculare înrudite.

5. Educația profesională și suplimentară

Grupul țintă

Învățămîntul profesional începe la vîrsta de 16 ani, cînd se părăsește învățămîntul obligatoriu.

Structură

Educația profesională este asigurată în principal de școlile secundare și de colegiile post-secundare. În urma unei revizuirii majore a guvernului, a fost instituit în 1999 un nou sistem de învățămînt după terminarea învățămîntului obligatoriu. Cunoscut sub numele de avansat (Higher Still), noul sistem a creat o programă și o structură de evaluare unitare pentru învățămîntul neobligatoriu preuniversitar. Acesta caută să elimine barierele artificiale dintre obiectele de studiu academice și cele profesionale și este menit să ofere oportunitatea tuturor elevilor de a-și continua studiile la nivelul adecvat fiecăruia. Competențele educației avansate sînt asigurate în peste 50 de arii de

studiu și sînt disponibile la cinci nivele diferite — începători, intermediari 1, intermediari 2, superior și superior avansat. În cadrul programei avansate, două organisme distincte de certificare au fost reunite într-o agenție nouă cunoscută ca Autoritatea Scoțiană pentru Calificare (SQA) care administrează și certifică noul sistem al calificărilor naționale.

Pe lângă cursurile de calificare avansată, colegiile post-secundare oferă o paletă largă de calificări profesionale inclusiv Higher National Certificates, Higher National Diplomas, Professional Development Awards și Scottish Vocational Qualifications. Acestea din urmă sînt strîns legate de situațiile de lucru și competența în cîmpul muncii.

Legislația

Învățămîntul profesional este coordonat de două departamente din cadrul executivului scoțian — Departamentul Educației și Departamentul pentru Inițiativă Privată și Educație Permanentă. Educația în școală constituie responsabilitatea Departamentului Educației, pe cînd învățămîntul post-secundar este supervizat de Departamentul Inițiativei Private și al Educației Permanente. Educația profesională în școli este reglementată de Legea educației din Scoția din 1980 și de Legea standardelor din școlile scoțiene din 2000 a Parlamentului Scoției. Cele 46 de colegii post-secundare din Scoția, majoritatea cărora erau conduse de autoritățile locale, au devenit entități independente ca urmare a legilor din 1992. Colegiile funcționează în conformitate cu Legea învățămîntului post-secundar și superior din 1992 a Scoției și sînt finanțate de Consiliul Scoțian de Finanțare a învățămîntului post-secundar.

Folosirea limbii

Gaelica figurează în învățămîntul post-secundar ca limbă de predare, ca obiect de studiu pentru vorbitorii fluenți și ca a doua limbă. Zece colegii asigură cursuri integrale sau parțiale, inclusiv cursuri de imersiune. Unul dintre acestea, Lews Castle College din Stornoway, asigură module în Afaceri și Comunicații pentru vorbitorii fluenți. De asemenea, aici se predau — fie integral, fie parțial — cursuri în gaelică.

Structurile cele mai bine dezvoltate pentru predarea limbii gaelice în învățămîntul post-secundar se găsesc la Sabhal Mor Ostaig, Colegiul Gaelic fondat în Skye în 1973. Sabhal Mor Ostaig oferă cursuri de nivel HNC, HND, licență și postuniversitare, toate predate și evaluate în gaelică.

6. Învățămîntul superior

Numărul universităților din Scoția a crescut de la opt la treisprezece prin acordarea în anii '90 a statutului de universitate pentru cinci foste institute politehnice. Dintre cele treisprezece, zece se află în orașele Aberdeen, Edinburgh, Glasgow și Dundee. Universitățile din Aberdeen, Edinburgh, Glasgow și St. Andrew sînt universități cu tradiție, înființate cu mult timp în urmă.

Sectorul învățămîntului superior mai include o serie de alte instituții precum Academia Regală Scoțiană de Muzică și Dramă și Școala de Artă din Glasgow. Universitățile și alte instituții de învățămînt superior sînt finanțate de Consiliul de

finanțare al învățămîntului superior din Scoția care funcționează într-un mod similar Consiliului de finanțare a învățămîntului superior din Anglia și Țara Galilor.

În cererea de a fi ridicate la rang de universitate s-au reunit treisprezece colegii și institute post-secundare din nordul Scoției, inclusiv Sabhal Mor Ostaig și Lews Castle. Proiectata Universitate of Highlands and Islands ar urma să fie un institut universitar federal, cu campusuri răspîndite peste tot prin Highlands și Insule. Proiectul, care a cîștigat susținerea financiară a guvernului de la Westminster și a executivului Scoției, este cunoscut ca UHI Millenium Institute (UHIMI). Institutul și-a propus să dobîndească statut universitar deplin în următorii cinci ani.

Folosirea limbii

Trei din cele patru universități tradiționale — Aberdeen, Edinburgh și Glasgow — oferă cursuri universitare în Studii Celtice și Gaelice. Studiile Celtice înglobează studiul altor limbi celtice, mai cu seamă al irlandezei și velșei. Urmînd aceste cursuri, studenții acestor universități pot cîștiga distincția Honours Degree, mulți dintre ei optînd pentru titlul Joint Honours în Studii celtice și încă o disciplină, ca de pildă Istoria Scoțiană, Politică, Matematică. Fiecare universitate dă studenților posibilitatea de a învăța limba, iar cele mai frecventate cursuri sînt cele de Civilizație Celtică, ce includ istorie, tradiții și cultură. De asemenea, sînt oferite studii postuniversitare de către fiecare Departament de Studii Celtice al celor trei universități. Cea de a patra universitate, Strathclyde, asigură cursuri de Studii Gaelice studenților care doresc să învețe limba. Folclorul și tradițiile orale gaelice pot fi studiate în cadrul cursurilor de etnologie scoțiană oferite de Departamentul de Studii Celtice și Scoțiene de la Universitatea din Edinburgh.

Mai multe cursuri de Studii Celtice sînt predate în gaelică, însă nici o altă disciplină nu este predată în gaelică la universitățile tradiționale. Gaelica este folosită ca limbă de predare pentru cursuri pentru titlul de licențiat din cadrul Sabhal Mor Ostaig și în alte colegii ale UHI Millenium Institute. Licența la aceste colegii este conferită de universitățile existente.

Pregătirea profesorilor

Profesorii din Scoția sînt pregătiți în Institute de Educare a Profesorilor, a căror majoritate erau înainte colegii de sine stătătoare, dar care sînt acum facultăți sau școli din cadrul universităților. Există șapte astfel de institute, cel mai mare fiind cel de la Universitatea Strathclyde din Glasgow.

Studenții au două căi pentru a se pregăti să devină profesori de școală primară. Majoritatea intră în breaslă după ce au urmat un curs de patru ani și își iau licența în educație (Bachelor of Education). Un număr tot mai mare de studenți alege calea studiilor postuniversitare pentru a deveni profesori. După ce și-au luat licența, ei urmează un program de pregătire cu durata de un an prin care își cîștigă Certificatul Postuniversitar în Educație (Primară).

Și pentru profesoratul la școlile secundare există două căi. Majoritatea covîrșitoare a studenților urmează un curs de un an pentru Certificatul Postuniversitar în Educație

(Secundară), la care, pentru a se putea înscrie, ei trebuie să aibă o perioadă de minimum trei ani de studiu progresiv în una sau mai multe discipline de nivel universitar. A doua cale de intrare în profesoratul secundar este printr-un curs universitar paralel prin care studenții se implică în pregătirea lor profesională în vreme ce urmează cursurile universitare propriu-zise. Intrarea în profesorat pe această cale este tot mai des uzitată, reducându-se totuși la câteva procente din totalul studenților.

Trei din institutele de pregătire a profesorilor includ gaelica sub o formă sau alta, însă numai unul, și anume Facultatea de Educație de la Universitatea Strathclyde, înainte vreme Colegiul Jordanhill, are personal permanent și dotările necesare în acest sens. Studenții care se pregătesc să devină profesori de școală primară beneficiază de o cantitate limitată de pregătire pedagogică și de practică pedagogică. Elementele gaelice ale cursurilor sînt opționale și nu există nici o formă de atestare a capacității de a preda în limba gaelică. Un raport întocmit de Consiliul General al Învățămîntului din Scoția a evidențiat faptul că actualele prevederi referitoare la pregătirea dascălilor sînt nesatisfăcătoare și că studenții nu sînt pregătiți adecvat pentru a face față predării în limba gaelică. În urma recomandărilor raportului, se așteaptă măsuri în sensul introducerii unei atestări oficiale pentru predarea în limba gaelică și a unei mai bune pregătiri pre-profesionale în ceea ce privește limba.

Numărul studenților care se pregătesc în fiecare an pentru a deveni profesori de școală primară arareori depășește un total de 15 în toate cele trei institute luate la oală. De curînd au fost luate măsuri pentru a reduce discrepanța dintre cerere și ofertă, însă există încă o lipsă gravă de personal calificat. Pregătirea pre-profesională a profesorilor de școală secundară este asigurată la Aberdeen și Strathclyde. Studenții care iau diplomă postuniversitară se pregătesc să devină profesori pentru unul sau două obiecte de studiu. Gaelica reprezintă una din aceste specializări, iar cursul de gaelică îi pregătește pentru a putea preda atât cursul de gaelică-începători, cît și pe cel de Gaidhlig-vorbitori fluenți. Pînă în momentul de față, nu este cerută nici o atestare pentru a preda o disciplină în gaelică, însă Strathclyde asigură un modul de pregătire pentru predarea în gaelică.

Cursurile de perfecționare sînt asigurate în principal la nivelul autorităților locale și al școlilor. Profesorilor li se cere să urmeze cursuri de perfecționare în anumite zile pe an (5), în care copiii nu merg la școală. Cadrele didactice pot urma astfel de cursuri și în timpul semestrelor. Cursurile de perfecționare pentru predarea în gaelică se asigură la nivel regional și național și există elemente specific gaelice în cadrul programelor cursurilor de perfecționare pentru inițiativele de dezvoltare a programei naționale. Profesorii pot trece de la predarea în școlile secundare la cea în școlile primare sau se pot califica pentru a preda încă un obiect de studiu printr-un curs de un trimestru de calificare suplimentară, asigurat de unul din institute.

7. Educația pentru adulți

Structură

Educația pentru adulți în Scoția este asigurată de Departamentele pentru educația comunității, de către institutele de învățămînt superior și post-secundar prin Departamentele de educație pentru adulți și permanentă și de către o serie de agenții publice și private. Acest sector a înregistrat o dezvoltare explozivă în ultimii ani prin promovarea de către guvern a conceptului de educație permanentă și prin crearea în cadrul Parlamentului Scoției a unui minister pentru inițiativă particulară și educație permanentă. Aceasta a rezultat în inițiative precum introducerea conturilor pentru studiul individual prin care un adult care urmează un program de perfecționare beneficiază de o subvenție (în prezent de 175 de lire sterline) a costului cursului. Accentul pus pe educația permanentă și tendința de pensionare timpurie au condus la o proliferare a cursurilor de zi la universități și colegii.

Cursuri de limbă

Gaelica figurează arareori ca limbă de predare în educația pentru adulți, cu excepția cursurilor de imersie lingvistică și de știință de carte pentru vorbitorii fluenți. Partea covârșitoare a educației pentru adulți în gaelică este centrată pe cursanți, reflectînd un interes crescînd pentru limbă și cultură în rîndul scoțienilor vorbitori de gaelică. Cercetări făcute în 1995 estimau că există în fiecare an 8.000 de adulți implicați în învățarea gaelicei; ele nu indicau însă cîți dintre aceștia sînt cursanți activi, iar alte surse sugerează că numai o mică proporție din numărul acestora depășește nivelul de începători, puțini atingînd fluența în limba gaelică. Aceasta este cauza pentru care principala agenție gaelică, Comunn na Gaidhlig (CNAIG), promovează cursurile de imersie. Aceste cursuri sînt organizate de colegiile post-secundare în diferite regiuni ale țării. În anul școlar 2000-2001 erau 185 de cursanți înscriși la cursuri de imersie lingvistică din cadrul a opt colegii post-secundare.

Cursurile serale pentru studiul limbii gaelice există în orașe din majoritatea regiunilor Scoției și sînt organizate în principal de Departamentele pentru educația comunității, de către universități și colegii. Colegiul Gaelic din Skye organizează o serie de cursuri de scurtă durată de limbă gaelică în tot timpul anului, iar SMO și Lews Castle College au contracte cu angajatori pentru a asigura cursuri pentru grupe specifice de angajați, cum ar fi profesori, oficiali ai guvernării locale etc. O serie de alte organe publice și private oferă, de asemeni, diferite forme de cursuri de scurtă durată.

Studiul limbii gaelice este promovat de o organizație națională, Cli, iar Grupul inter-autorități pentru monitorizarea educației comunității dezvoltă resurse pentru cursurile pentru adulți și organizează manifestări de natură educațională. Există o serie de opțiuni deschise persoanelor care doresc să învețe gaelica, inclusiv cursuri de tipul gaelica fără profesor, casete video și emisiuni TV în serial, un curs prin corespondență, resurse pe Internet și cursuri de învățămînt la distanță. În anumite zone, există dotări destinate părinților copiilor care au ca limbă de predare gaelica.

8. Cercetarea pedagogică

Există un corpus mic, însă în continuă creștere, de cercetare a fațetelor educației în gaelică. Mare parte din această cercetare a fost realizată de Institutul pentru Educație din cadrul Universității Stirling și de către Centrul de Cercetare Leirsinn din cadrul Colegiului Gaelic din Skye. Există trei cercetări extrem de semnificative făcute de Universitatea Stirling. Prima dintre ele, din 1987, a avut ca rezultat publicarea unei evaluări a Proiectului de educație bilingvă din Insulele de Vest. În cea mai mare parte, rezultatele erau pozitive și încurajatoare. În 1994, profesorul Richard Johnstone din Stirling a realizat o Trecere în revistă a cercetării cu privire la impactul dezvoltărilor prezente în sprijinul limbii gaelice, care analizează și dădea seamă în amănunțime de evoluția activității gaelice în educație și în alte domenii de activitate.

Profesorul Johnstone a condus, de asemeni, o echipă, în care erau implicați Leirsinn și membri ai Consiliului Scoțian pentru Cercetare Pedagogică, care a întocmit pentru DEES un raport asupra performanțelor elevilor din învățământul primar în limba gaelică din Scoția. Aceasta era încununarea unui proiect de cercetare derulat pe parcursul a trei ani, iar concluzia generală era că „elevii din învățământul primar cu predare în gaelică, indiferent dacă aceasta era sau nu limba vorbită de ei acasă, nu erau dezavantajați în comparație cu copiii a căror limbă de predare fusese engleza. În multe cazuri, chiar dacă nu în toate, performanțele lor le depășeau pe cele ale copiilor educați în engleză, iar în plus câștigaseră avantajul de a fi devenit fluenți în două limbi.” Un raport al Inspectoratului școlar referitor la dotările pentru predarea în gaelică în Scoția, publicat în 1994, susținea și el predarea în limba gaelică în sectorul primar. Unele din concluziile și recomandările sale referitoare la predarea în gaelică în învățământul secundar au fost aspru criticate de comunitatea gaelică. Concluzia potrivit căreia „asigurarea predării în gaelică la nivel secundar la o serie de obiecte de studiu, din cauza fluctuațiilor mari și imprevizibile ale resurselor, nu este nici de dorit nici fezabilă în viitorul imediat previzibil” a fost socotită în mod special eronată și nefondată și a fost respinsă explicit de către guvernul laburist instalat la putere în 1997.

Pe lângă parteneriatul cu Universitatea Stirling, Leirsinn s-a angajat într-o serie de proiecte de cercetare a educației în limba gaelică, în beneficiul a diverse autorități locale, precum și pentru un organism cunoscut sub numele de Grupul permanent inter-autorități pentru gaelică. Printre acestea se numără rapoarte cu privire la pregătirea profesorilor pentru predarea în limba gaelică, publicate în 1995, și Identități în formare și educația bilingvă: anii adolescenței, publicat în 2000.

9. Perspective

Ultimele trei decenii ale secolului al douăzecilea au înregistrat un avânt remarcabil al activității menite să asigure viitorul limbii. Crearea unei autorități locale în Outer Hebrides, adoptarea de către această autoritate a unor politici bilingve, instituirea tot de către ea a unui proiect de educație bilingvă, fondarea unui Colegiu Gaelic în Skye și

formarea unei noi agenții de promovare a limbii, Comunn na Gaidhlig, au constituit dezvoltări-cheie care au dat naștere la numeroase inițiative de preservare a limbii. Introducerea unui mecanism specific de finanțare a educației în gaelică și a unui fond de 9 milioane de lire sterline pentru televiziuni de către guvernele conservatoare au reprezentat factori majori în dezvoltarea și consolidarea dotărilor pentru gaelică în aceste sectoare.

Una din reușitele incontestabile ale ultimilor cincisprezece ani o constituie dezvoltarea rapidă a învățămîntului cu predare în gaelică, de la nivelul preșcolar și pînă la cel post-secundar. Dezvoltarea predării în gaelică a fost mult înlesnită de existența unor burse specifice. În 1999 a început o nouă etapă o dată cu deschiderea în Glasgow a primei școli complet gaelice. Se preconizează înființarea de astfel de școli și în alte orașe.

Aceste dezvoltări pozitive trebuie însă plasate într-un context demografic total opus. Tendința din secolul XX, precum și profilul de vîrstă al populației vorbitoare de gaelică în 1991 sugerează că recensămîntul din 2001 va înregistra din nou o scădere substanțială a numărului de vorbitori de gaelică. Unul din analiști estima că în fiecare an este nevoie de 1500 de noi vorbitori de gaelică pentru a contrabalansa numărul decesurilor din rîndul vorbitorilor de gaelică vîrstnici. Chiar dacă progresul înregistrat în ultimii ani în educația în limba gaelică este substanțial, această țintă este departe de a fi realizată.

În prezent sunt 4500 de copii cu vîrste cuprinse între 2 și 18 ani implicați în învățămîntul gaelic, iar faptul că înscrierile în clasa întâi primară din fiecare an abia dacă depășesc numărul de 300 de elevi indică măsura deficitului și a provocărilor pe care le presupune stoparea scăderii numărului de vorbitori de gaelică. Deși se așteaptă o creștere în toate sectoarele educației în limba gaelică, rata extinderii trebuie accelerată dramatic. Faptul că rămîne destul loc pentru extindere este evident dacă luăm în considerare că numai 26% din elevii din învățămîntul primar și 17% din cei din învățămîntul secundar din Outer Hebrides beneficiază de predare în gaelică. Decizia executivului scoțian de a face din educația în limba gaelică una din prioritățile naționale ar trebui să contribuie la crearea condițiilor, însă deficiențele în pregătirea de profesori precum și în recrutarea lor ar putea împiedica sau încetini progresul, dacă aceste probleme nu vor fi abordate și rezolvate.

Cerința în cadrul priorităților naționale impusă școlilor și autorităților locale de a realiza planuri de dezvoltare ar trebui să aibă drept rezultat o mai bună planificare pe viitor la nivel local. Persistă, totuși, o lipsă de strategie și de politici la nivel național, însă se speră că actuala trecere în revistă a infrastructurii gaelice comandată de către executivul scoțian va duce la o planificare lingvistică mai coerentă și mai bine orientată a executivului. Din cîte se pare, urmează să se înființeze în 2002 o nouă Agenție de Dezvoltare Gaelică, însărcinată cu formularea și articularea de planuri și politici, care va fi concepută după modelul Consiliului Limbii Velșe.

Comunitatea gaelică a făcut demersuri pentru recunoașterea oficială, sau „statutul sigur”, a limbii încă de la constituirea Parlamentului Scoției, iar executivul scoțian este angajat pe calea „activării pentru un statut sigur”. Totuși, nu s-a înaintat nici un termen pentru formularea de prevederi legale referitoare la „statutul sigur” și există îndoieli crescînde față de voința și angajamentul executivului. □

Principalele texte oficiale care reglementează predarea limbii gaelice:

Legea educației din Scoția din 1872: acest important act legislativ care a înființat învățământul de stat în Scoția nu include nici o prevedere referitoare la studiul gaelicului.

Legea educației din Scoția din 1918: autorităților din învățământ li se cerea prin această lege să ia „măsuri adecvate” pentru predarea gaelicului ca obiect de studiu în „zonele în care se vorbește gaelic” la nivel primar, intermediar și secundar.

Legea educației din Scoția din 1980: a fost menținută cerința de a se lua „măsuri adecvate” pentru predarea gaelicului ca obiect de studiu în “zonele în care se vorbește gaelic”, introdusă prin legea din 1918. Nu exista nici o referire la gaelic ca limbă de predare.

Reglementările din 1986 cu privire la fondurile pentru învățământul în limba gaelică: acest act normativ a dat posibilitatea autorităților educaționale de a face propuneri către guvern, atât individual cât și prin colaborare, pentru proiecte educaționale care, în cazul aprobării lor, ar primi 75% din finanțare pentru o perioadă limitată și bine definită.

Legea standardelor din școlile scoțiene din 2000: primul act normativ substanțial cu privire la dotările din învățământ adoptată de către Parlamentul Scoției stabilea, între altele, un set de priorități naționale. Gaelic este una din aceste priorități. □

Traducere de Doina Baci

*

Boyd ROBERTSON este șeful Catedrei de Gaelică din cadrul Universității Strathclyde din Glasgow. El este în momentul de față președintele Autorității Scoțiene de Certificare, Departamentul de Evaluare în Gaelic precum și vicepreședinte al agenției de promovare a limbii gaelice, Comunn na Gaidhlig. De asemenea, s-a implicat în proiecte europene referitoare la limbile minoritare derulate de Consiliul Europei și de Fundația Culturală Europeană. A contribuit la volume despre învățământul în limba gaelică, publicate de Edinburgh University Press și Tilburg University Press, iar în prezent elaborează un dicționar gaelic care urmează a fi publicat de Hodder Headline în 2003. Publicații recente: *Gaelic Immersion Courses: Report on Gaelic Immersion Course Provision in Scotland (2001)*, *Gaelic Education in Bryce and Humes* (editor).

Boyd Robertson: *Gaelic. The Gaelic language in education in the UK*, publicat de Mercator-Education: European Network for Regional or Minority Languages and Education, 2001 și preluat cu permisiunea editurii.

Élet és halál mezsgyéjén [La hotarul dintre viață și moarte]

TIBORI SZABÓ ZOLTÁN

Editura Asociația Culturală
Minerva, 2001, 263 p.

Majoritatea evreilor din Transilvania, regiune disputată istoric de Ungaria și România, au împărtășit atitudinea pro-maghiară a evreilor unguri, atât din punct de vedere cultural cât și lingvistic. Parte integrantă a Ungariei Mari, Transilvania a fost alipită României la sfârșitul primului război mondial, pe baza Tratatului de la Trianon (1920). Ca urmare a penetrației politice și economice, în Europa Centrală și de Est, a Germaniei naziste, din anii 1930, atât Ungaria cât și România au fost împinse în orbita Axei. Pe baza prevederilor celui de-al doilea Arbitraj de la Viena, impus de Germania nazistă și de Italia fascistă, la 30 august 1940, Transilvania a fost împărțită: Ungariei i s-a atribuit jumătatea de Nord, cuprinzând 43.391 kmp, cu o populație de 2,5 milioane de locuitori. Dintre aceștia, peste 164.000 au fost evrei, reprezentând patru cincimi din populația totală evreiască a întregii regiuni.

Una dintre ironiile istoriei îl constituie faptul că, în timpul celui de-al doilea război mondial, evreii care s-au identificat cu entuziasm cu cauza maghiară au pățit-o mult mai rău sub regim unguresc decât cei aflați sub regim românesc, considerat în mod tradițional mai xenofob și mai antisemit. În timp ce atât evreii din Transilvania de Sud, cât și evreii din Vechiul Regat, au supraviețuit războiului, rămași aproape intacti, evreii de sub stăpânirea ungură din Transilvania de Nord au fost deportați la Auschwitz.

TIBORI SZABÓ ZOLTÁN

ÉLET
ÉS
HALÁL
MEZSGYÉJÉN

MINERVA • KOLOZSVÁR

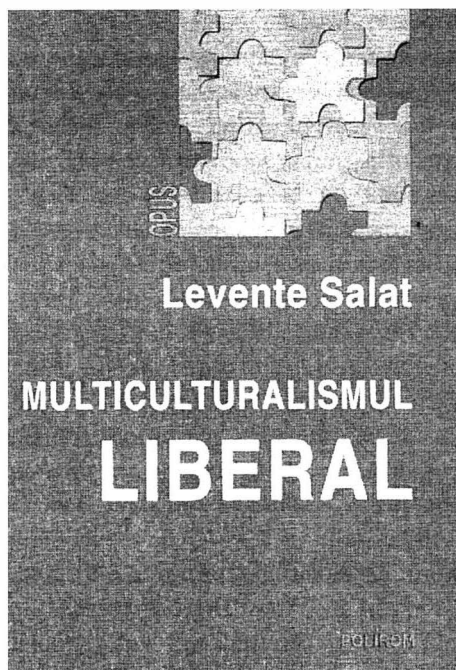
Numeroșii factori responsabili pentru acest paradox al istoriei, sînt descriși și analizați în mod convingător de Zoltán Tibori Szabó, un ziarist foarte respectat și prolific din Transilvania. Autor al mai multor monografii de succes, el își îndreaptă acum atenția asupra uneia dintre cele mai controversate probleme privind tragedia care s-a abătut asupra evreilor din Ungaria în timpul războiului: posibilitățile de scăpare și salvare prin frontiera ungaro-română, în special după ocuparea Ungariei de către Germania, la 19 martie 1944. Bazîndu-se pe materiale de arhivă și interviuri personale cu numeroși supraviețuitori ai Holocaustului, originari din Transilvania de Nord, Tibori Szabó oferă o descriere bine argumentată: de ce așa de mulți evrei nu au reușit să profite de posibilele (deși periculoasele) căi de scăpare, cu toate că unele ghetouri mari erau situate relativ aproape de frontiera cu România.

Studiul lui Tibori Szabó demolează în mod eficient afirmațiile avansate de naționaliștii români, menite să acopere crimele comise în timpul războiului de către regimul pro-nazist al Mareșalului Antonescu. Recunoscînd răspunderea ungarilor în nimicirea a aproape 600.000 de evrei, el demască în mod hotărît încercările naționaliștilor români de a denatura istoria României din timpul războiului, prin juxtapunerea „umanitarismului” românilor cu „barbarismul” ungarilor. El demonstrează în mod convingător faptul că revizionistii istorici români, dornici de a-l reabilita pe Mareșal, se bazează în mare măsură pe poveștile de salvare, în esență nefondate, debitate la mijlocul anilor 1980 de doi indivizi, astăzi în etate, cu interese personale proprii: Dr. Moshe Carmilly-Weinberger, fostul șef rabin al unei mici comunități de evrei neologi din Cluj, și Raoul Șorban, un pictor și academician român controversat, căruia i-a fost decernat, în noiembrie 1986, titlul de Drepti între Popoare și care a devenit în mod deschis foarte activ în acțiunea de reabilitare a lui Antonescu. Înlăturînd mitul și legendele avansate de acești indivizi, Tibori Szabó contribuie la salvagardarea adevărului istoric despre Holocaust de pericolul celor ce caută să escamoteze trecutul nazist.

Valoarea cărții este întărită de cîteva anexe care includ și supraviețuitori din Transilvania de Nord. Poate cel mai revelator și cel mai important, din punct de vedere istoric, este interviul cu doamna Eva Pamfil (Semlyén), fosta logodinică a lui Șorban, care fusese deportată la Auschwitz. Cartea mai cuprinde o foarte utilă bibliografie adnotată de cărți și articole în mai multe limbi despre Holocaustul din Ungaria, apărute în România între anii 1984 și 2000, cu index complet de nume.

Élet és halál megszéjén (La hotarul dintre viață și moarte) constituie o contribuție valoroasă la istoria evreilor din Transilvania. Tibori Szabó merită mulțumirile și gratitudinea nu numai ale supraviețuitorilor și cercetătorilor, ci și a tuturor celor interesați de acest capitol relativ necunoscut al Holocaustului. □

Randolph L. Braham

Multiculturalismul liberal. Bazele normative ale existenței minoritare autentice

LEVENTE SALAT

Iași, Ed. Polirom, 2001, 360 p.

Apărut în prestigioasa colecție „Opus” a Editurii ieșene Polirom — probabil cel mai amplu și mai complex furnizor de carte socio-umană de nivel academic din România în acest moment —, volumul lui Levente Salat, reluând esențialmente o teză de doctorat, constituie un eveniment. Preocuparea pentru problematica dezbătută aici fusese deja anunțată prin includerea în aceeași colecție a uneia dintre cărțile lui

Arend Lijphart – Modele ale democrației (2000) – și revenirea cu un alt titlu de același politolog, mai recent (Democrația în societățile plurale, 2002). Deschisă de dezbateră „modelului consensualist” de democrație, chestiunea tatonării atente, nuanțate, a conviețuirii mai multor comunități etno-culturale în societățile conduse după reguli democratice revine prin contribuția lui Levente Salat în prim-plan, oferind vieții noastre publice salutare sugestii. De astă dată perspectiva este, după cum o indică și titlul cărții, una asumat liberală. Practic, specialistul anunță că va supune unui examen critic teoria lui Will Kymlicka, văzută ca bază doctrinară a rezolvării problemei centrale a conviețuirii democratice în societățile multiculturală. Deja în acest punct se poate observa noutatea și îndrăzneala demersului, câtă vreme dintre textele gânditorului canadian pînă în acest moment abia dacă au intrat cîteva în circuitul românesc. Totodată, modelul tradițional al investigației monografice este decis depășit, cît timp autorul luat în discuție nu numai că se află în plină putere creatoare, dar tezele lui sînt viu disputate în actualitate. Practic, fixîndu-și interesul în zona circumscrișă mai sus, Levente Salat a ales, cu o bună intuiție, un subiect și stringent, și cu șanse de a rămîne pe agendă mult timp de aici înainte. În același timp, recursul la opera gânditorului prin excelență al multiculturalismului liberal din zilele noastre, îl situează pe autor în zona celor cîteva experți care, în România de după anul 1990, mai ales grupați în jurul colecției de carte „Societatea politică” a Editurii Nemira (coordonator Cristian Preda), a colecției „Civitas” de la Institutul European

(concepută de Lucian Dîrdală), și mai recent și la Polirom, au preluat pe cont propriu explorarea liberalismului și dezbateră, în aceste cadre, a doctrinei liberale.

Desigur, *Multiculturalismul liberal* — structurat în patru mari părți —, este un demers condus cu o mînă sigură dincolo (și dincoace!) de Will Kymlicka. Punerea problemei îi prilejuiește investigatorului un excurs în istoria gîndirii democrat-liberale, de la clasici (James Madison, Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill) pînă la cele mai recente contribuții. Liberalismul doctrinar se bucură astfel de o solidă trecere în revistă prin fanta decupajului tematic specific, ceea ce este, probabil, cea mai bună opțiune în materie de retrospective critice, alternativa fiind prezentarea descriptivă, ordonată cronologic, a marilor și micilor contribuții într-o istorie neutră, de a cărei eficacitate pedagogică mă îndoiesc și pe care Levente Salat nu o are în vedere. Rînd pe rînd sînt desfoliate chestiunea conviețuirii multiculturale, a conflictelor dintre comunitățile etnice diferite, a modalităților de soluționare a acestora (diferitele modele teoretice articulate), problema genocidelor. Apoi se trece la examinarea amănunțită a poziției lui Will Kymlicka, socotită — cu prudență metodologică — drept „o posibilă soluție”. Atitudinea investigatorului nu se referă la o eventuală neîncredere în modelul elaborat de gînditorul canadian. Practic, se ia o distanță necesară pentru că una este să elaborezi un model și cu totul altele sînt realitățile din teren, în diversitatea și complexitatea lor evolutivă. De altfel, nici contribuția lui Kymlicka nu a fost scutită de interpelări din partea colegilor de breaslă, unele dintre acestea fiind consistente și capabile să adîncească problematica, solicitînd noi abordări. Și în acest punct, Levente Salat intervine oportun, ordonînd argumentele critice într-o tipologie (p. 212-213) și filtrîndu-le prin propria sensibilitate interpretativă. În fine, veritabil politolog, exegetul se interesează de consecințele normative ale întregii discuții, retrasînd legăturile dintre teorie și cabinetele politice ori instituțiile statale, dar lăsînd pe seama statelor și a politicienilor punerea în practică sau ignorarea lor.

Consecvent în atitudinea lui rezervată, de comentator aplicat al unor evenimente intelectuale oarecum decupate din ancadramentul lor flamboaiant, autorul s-ar dori, aparent, un expert neimplicat, atent să nu deformeze printr-o poziționare proprie prea subliniată discursurile evocate și, nu o singură dată, concurente. De fapt, prin tot ceea ce întreprinde — de la opțiunea tematică pînă la arhitectura specifică a cărții sale și la acceptarea ori refutarea unor articulări ideatice —, autorul se dovedește creativ, îndrăzneț și, lucru care nu trebuie tăcut sub tăcere, coerent cu sine. Prin *Multiculturalismul liberal*, o contribuție obligatoriu de dezbătut în diverse cercuri și din diverse unghiuri, schimbul public de idei din România se poate îmbogăți și nuanța substanțial. Tot acum, în arena publică autohtonă își face simțită prezența o voce distinctă, excelent articulată, ce completează salutar peisajul deja existent. Notînd aici și prezența, la sfîrșitul volumului, a unei bibliografii de mare noutate și consistență, dintre titlurile căreia multe intră în atenția cititorului din România pentru

înția dată, închei reproducînd profesiunea de credință a autorului însuși: „*Păreră mea este că motivele mobilizării etnopolitice nu vor dispărea pînă cînd principiile echității etnoculturale, formulate în cadrul teoriei liberale a drepturilor minoritare sau într-o versiune asemănătoare, îmbunătățită, nu vor fi acceptate și puse în aplicare printr-un consens universal, similar celui care s-a concretizat în adoptarea Declarației universale a drepturilor omului*” (p. 336). Pesimism sau optimism? Să interpreteze fiecare după cum crede că e nimerit opțiunea politologului. □

Ovidiu Pecican

altera 19

Contents

Editorial

3

REGIONALISATION IN CENTRAL-EASTERN EUROPE

Simina Tănăsescu

Regionalisation in Romania and Its Implications for the
Legal Framework

5

The study makes an unbiased, sine ira et studio analysis of the implications regionalisation would have for Romania. Setting out by explaining the concept of "regionalism", its economic, administrative and political aspects, the study then makes a foray into the current legal doctrine according to which regions fall into political, incorporated, diversified, classic administrative, functional and co-operative, and asserts that, from a purely geographical criterion point of view, Romania is one of the European states that can establish regional structures. After spelling out some terminological haziness, the author closely follows the historical evolution of the idea in Romania, determining that it is the liberal thought that has shaped the idea of regionalism as belonging to the decentralisation problems. In the present context, the region is deemed a decentralisation structure able to perform administrative de-concentration. Both benefits and drawbacks of decentralisation in Romania are weighed; consequently, the need to legally elucidate the notion of region becomes obvious, but it requires a prior political decision, which, in its turn, must take into consideration the European background. The concluding chapter points out that, in prospect of the ratification of the European Charter of Local Self-Government, the Romanian legal system needs a more clear-cut definition of the distinction between local and regional communities as well as of the principle of subsidiarity.

Grzegorz Gorzelak

Decentralisation of the Territorial Organisation the Polish State

13

Grzegorz Gorzelak's study deals with Poland's special situation in its strivings to decentralise its territorial organisation. It is a special situation as Poland set out on its way to a genuine democracy long before other ex-communist states. The presidential elections held in the autumn of 1989 elevated Lech Walesa, leader of the Solidarity union trade, to the position of president of Poland. The newly constituted government, which was the first non-communist one, assumed a daring economical programme, but it was impeded by the former local government system, that is, by the lack of a genuine local government. The local elections in May 1990, the first real democratic elections in post-

war Poland, gave a new shape to local government by acting on the doctrine of complete "self-government", fundamentally different from the former system of the "united state power". Thus, local government became one of the two pillars of the success Polish changes achieved, the other one having been private enterprise. Nevertheless, there still remains a matter of contention regarding the territorial organisation of Poland, a dispute extending over the last thirty years. Poland shifted from large regions to small ones precisely at the time when three large western countries — France, Italy and Spain — took on to create larger and stronger regional entities and started the decentralisation process. After considering the failures and successes, the author lucidly analyses the stage of decision-making and its outcome: powiats, completely self-governed entities, regional councils (*sejmik*), representative bodies of the regional governments, elected through directly proportional elections, and the voivodships, whose leaders are appointed by the central government. Controversies led to the strengthening of the voivod's competencies and responsibilities. The process of setting up of the powiats' boundaries triggered social and political unrest and, eventually, in order to ease these tensions, powiats reverted to their traditional small size, which is outmoded in the present context. The study goes on by analysing the financial system as well as the regional policies implemented so far which turned out to be weak and subservient to sectoral policies of the central government. However, the experience gained in past years has led to a simple financing system, based on simple criteria and on generally accepted assessing parameters, marking the beginning of the integration of regional and sectoral policies as a substantial part of the funds formerly attributed to sectoral policies are now earmarked for regional policies. The paper concludes with an overall assessment of the Polish experience. Despite the progress made, the stage of decentralisation is unsatisfying: the new legal framework set up for the activities of the new regions are not supported by the necessary concrete resources. A radical and fast reform of the public finances system must take place in order to further progress. In spite of drawbacks and vacillations, the Polish regions are now visible on the map of Europe and active on the European stage, these having been the very arguments for the successive governs to assume reform, the regional tier being one of the best suited actors in a competitive, innovation-driven global economy.

Gyula Horváth

Preconditions for Regionalisation in Hungary

26

The author sets out by listing the territorial subdivisions Hungary consists of — the capital, 19 counties, 23 county rank cities, 214 towns and 2898 villages and then describes micro-regions as groups of geographically linked settlements, based on actual labour, residential, transport, secondary provisional connections. This structure is the result of the legal framework built up to perform decentralisation. The Act on Local Governments and the Act on Local Taxes are analysed, the responsibilities resulting from the former and the structure of the financial resources local governments are entitled to being accurately pointed out. It was the Act on Local Governments that triggered the reshaping of the whole territorial government. Local municipalities gained independence towards county and central authorities. County authorities have lost a

great deal of their former responsibilities and fiscal powers. The study then dwells upon recent policy trends along with the institutions of the new regional policy in the light of the 1996 Act XXI on Regional Development and Physical Planning, which established a new institutional system of territorial development in Hungary and was closely followed by a series of decrees on the use and the distribution of the regional development allocation for territorial equalisation among counties. This 1996 act makes Hungary one of the most advanced transition countries. At present, the territorial policy is developed and implemented at four levels: the National Regional Development Council, the seven Regional Development Councils, the county level and the micro-regions level consisting of groups of self-governing communities which plan and implement their coordinated development ideas. Institutional weaknesses of the decentralised tiers as well as confused meso-levels are pointed out, the author showing that from a sectoral policy point of view, benefits and drawbacks of the regions over the counties cannot be easily discerned. The study concludes by a making a foray into the prospects of regions. The future of Hungary's spatial structure is basically dependent on the quality of the decentralisation strategy, which Hungary will follow in the use of new resources after the accession to the European Union. A proper decentralisation seems to offer the most efficient solution for Hungary. What is at stake is rather the growth of the Hungarian economy, the modernisation of the country, and the future positions Hungary and its regions can take in the European territorial division of labour. The size of the present planning and statistical regions of Hungary complies with the European standards. In the 21st century, only regionalisation can enforce modernisation in Hungary.

Duško Radosavljević

Autonomy of Vojvodina — Challenges and Prospects

42

The paper ranges among the same field of concern illustrated by the current issue of *Alterra*. The Province of Vojvodina enjoyed its highest degree of autonomy ever as a constitutive part of the Socialist Republic of Serbia following the adoption of the Constitution of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia in 1974. The province was entitled to its own Parliament, government, a central bank, academic, cultural and scientific institutions, it carried out its own economical policy, had its own legislation, a judicial system, police and territorial defence bodies of its own. This statute of Vojvodina lasted until 1988 when its powers started to be gradually diminished and eventually almost completely abolished in practice by the political solutions of Milosević's regime. The current statute of Vojvodina's autonomy make up the core of the study which shows that Vojvodina has been deprived even of its own resources, in sharp disagreement with constitutional provisions. Nevertheless, the current context in Vojvodina is far from being propitious for resolving the issue of Vojvodina's complete autonomy or for rash or incomplete solutions, in spite of the high credibility of the new government and of the international community's efforts to help Serbia to join again the international institutions and the accession process. A favourable course of changes would imply as a first step the correction of its current unconstitutional situation, the amendment of the laws of the republic in order to empower the province to exercise its own normative and executive powers. There also should be considered the emerging ideas of regionalisation

of the republic, that is the establishment of new territorial and political unities in the region. In the second half of 2001, in accordance with the conclusions drawn on the basis of the platform of Vojvodina, a dialogue between representatives of the republic's government and of the province was initiated. The ensuing negotiations brought forward the attempts by the republic's government to undermine efforts and to delay the settlement of issues as long as possible. Nevertheless, opinion polls showed that the idea of autonomy of Vojvodina gains more and more support, it being favoured by 80% of the population. In January 2002, the Assembly of the Republic of Serbia passed the Law on Transferring certain powers to the Autonomous Province, the so-called "omnibus law". About 200 competencies regarding 20 fields of public interest were transferred to Vojvodina. Apart from this incomplete law, nothing has been done to strengthen decentralisation, thus making this process uncertain and also a source of many future problems.

Aleko Djildjov

Decentralisation and Regionalisation in Bulgaria

48

Bulgaria has entered the second decade since it initiated the decentralisation process. One can note the existence of a stable local self-government, developed in total agreement with the European Charter of Local Self-Government. The greatest challenge for finishing up the decentralisation of Bulgaria is posed by fiscal decentralisation and the establishment of regional self-government. The author analyses the constitutional basis for local self-government, provided by Chapter seven of the Constitution, and the actual territorial organisation of the country, consisting of two levels of local/territorial government: municipal and regional. The Amendment to the Law on Administrative Division of the Republic of Bulgaria stipulated that the 9 regions existing at the time should be replaced by 28 new regions by the end of 1998. After reviewing the course of the reforms throughout the years, the author dwells upon the government's intentions regarding regionalization and the aims envisaged by it. Power distribution along government levels as well as the relationship between state administration and local government is analysed. The closing chapter, on control, audit and supervision, shows that, at present, administrative control over the activities of local governments is based on the Law on Local Administration and Local Government, on the Law on Administrative Procedure and the Law on the Supreme Administrative Court. The regional governor exerts control over the lawfulness of municipal administration decisions. Besides administrative control, local governments are subjected to public inquiry. Citizens are entitled to directly participate in issues of major importance for municipality through local referendum, meetings and petitions.

Veaceslav Bulat

Regional Development in the Republic of Moldavia: Towards Centralism or Decentralisation

56

Regionalism has no traditions in the Republic of Moldavia. At the beginning of the '90s, the system of sectoral government in Moldavia, like in other post-socialist coun-

tries, was demolished without being replaced with a new legal and institutional basis for organising regional development under the new circumstances and for earmarking the necessary resources to this end. Nor has the Republic of Moldavia the experience of adequate regional administrative-territorial unities. As the author points out, territorial administrative reform has been carried out in Moldavia since 1998 in order to eliminate these shortcomings, but it frequently came up against social, economical and political difficulties. The reform is still under way and will be fulfilled provided that regional development policy is promoted. At present, a study is being conducted on the economical regionalisation of the Republic of Moldavia and, based on it, a concept of regional development and a draft law on regional development are being drawn up and, as they are reaching their final form, they confirm the need for a consistent regional state policy to be promoted. Such a promotion is important for Moldavia not only in order to democratise society and to encourage local initiative, but also for the consolidation of the state, for surpassing separatist tendencies on a legal basis and in a civilised manner.

INTERVIEW

Giuseppina Paternitti

Interview with Romano Prodi

64

Answering the questions asked by Giuseppina Paternitti, Romano Prodi defines the European project as well as its priorities. After the economical consolidation of this project, it is necessary — as the pressure of expectations of the low levels shows — that Europe should be strengthened socially and politically in order that it act more consistently both on the domestic scene and on the international one. The integration of new states into the European structures takes place at the same time with this reshaping of the project, with the shifting from a Europe of markets to a Europe of rights and liberties. Romano Prodi views the issue of diversity brought forward by this new wave of integration as a sign of cultural wealth, not only as a social and institutional unrest. At the same time, it turns into an incentive to the economic capacities of Western Europe, especially to its South, which is anguished at the prospect of having to share development programmes with the candidate countries. The interview also deals with the financial unification of Europe through introducing the single currency and highlights both its benefits and drawbacks. The arrangements made by the Committee and the Community in response to current requirements as well as to forestall future requirements (social assistance equity, development equity, labour occupation equity, immigration, environment protection, customers' protection, etc) are highlighted, too.

CASE STUDY

Laura Ardelean

National Symbolism in Transylvanian Museums

79

The study has been conducted by a group co-ordinated by the author, a sociologist and

programme co-ordinator within the Pro Europe League. It considers the degree to which museums in Transylvania confirm their naming on the plates hung on the frontispiece of the buildings they are housed in, as well as the degree to which changes have been operated in structuring their collections, in displaying their exhibits after December 1989, considering the well-known fact that museums had been reckoned among the most important institutions of communist and patriotic education of the "young generation". In the preamble, general remarks are made on the role and mission of museums now seen as a prevailing factor of stopping cultural degradation, of formation and information in agreement with national and international standards and objectives of protection and assessment of the cultural heritage. The issue of national symbolism in Transylvanian museums is tackled. The work group made up of students of the Transylvania Intercultural Academy has inventoried the objects, maps and their explanatory notes displayed, starting from the presuppositions below: the fifty years of communism must have left scars on the face of Transylvanian museums; although the ICOM recommendation clearly encourages the representation of national minorities, this is not mirrored in the reality of Transylvanian museums; sometimes, museums turn into the place where nationalistic concepts prevail over the whole permanent exhibition. The study goes on by analysing each museum apart: the Museum of the History of Transylvania in Cluj, the Ethnographical Museum in Cluj, the Local Museum of Gherla, the Ethnographical Museum in Tîrgu Mureş, the History Museum in Sibiu, the Local Museum of Mediaş, the Criş Rivers Land Museum in Oradea, the Town Museum in Beiuş, the Museum of Hunting and Fishing Items in Săcuieni. Chambers, exhibits and inscriptions are commented on, analyses are made based on concrete data. The conclusions are drawn first, naturally, from the requirements any museum should meet, internationally recognised, these very requirements being the reason for the presence of this cultural institution in the life of the city. From such a perspective as well as from the data collected in the field, things are far from gladdening.

DOCUMENT

Recommendation 1222 (1993) on the Fight against Racism, Xenophobia and Intolerance	104
Recommendation 1438 (2000). Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe	107
Emergency Ordinance no.31 of 13 March 2002 on banning organisations and symbols with fascist, racist or xenophobe character and promotion of the cult of personalities guilty of crimes against peace and mankind	110
<i>Renate Weber</i>	
The Fight against Racism, Xenophobia, Anti-Semitism and Intolerance: Between Legal Rhetoric and Reality	113

A reputed jurist and representative of the Romanian civil society, Renate Weber tackles in this study the relationship between legal rhetoric and reality, between words and facts. She sets out with the adoption in 1993 by the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of Recommendation 1222 "on the fight against racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance", the first of a vast series of initiatives meant to bring more peace to this planet shaken by all kinds of earthquakes: political, social, national, etc. The author analyses the impact of this type of legal acts adopted at the European level, and whether or not the public, politic and social climate of Europe has improved. She also reviews the ideas and appeals expressed by the European law in the field. Beside Recommendation 1222, Recommendation 1275 (1995) "on the fight against racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance", Direction 43/EC/2000 "for the implementation of the equal treatment among persons irrespective of their racial or ethnic background", Recommendation 1438 (2000) on "the threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe" are also perused. What was the response of the European states? Some of them considered the fight against acts of intolerance must be waged and acted as such. Others, like Romania, have ignored this issue for years. As the author shows, publications eulogising the Iron Guard, exalting an inflated nationalism in articles of inconceivable abjection have been issued without let or hindrance ever since 1990. It is against this background, where the Romanian judiciary seemed powerless, that the Emergency Ordinance no.31 of 13 March 2002 "on banning organisations and symbols with fascist, racist or xenophobe character and promotion of the cult of personalities guilty of crimes against peace and mankind" was issued. Although belated, the ordinance as such was commendable, but it was not remitted to the Romanian Parliament, nor subjected to public scrutiny although the latter would have accomplished an instructive goal. Despite all its worthy ideas, the Ordinance holds provisions liable to curtail some of the civil liberties and, whereas streets are no longer named after Ion Antonescu, on the premises of the Romanian government his picture still hangs on a wall...

ECUMENICA

Al. Cistelean

Why a Memorandum?

118

The text can be read as a foreword to the Memorandum reproduced in the pages following it. One of the initiators and signatories of the document, Al.Cistelean is all the more qualified to depict its assumptions and the reasons underlying its drawing up. The issue raised by the Memorandum may be a sensitive one, but its settlement will be a test of maturity both for society at large and for the state (the political elite).

Memorandum to the Romanian State of the Greek-Catholic
Believers in Romania and All Over the World

120

The document deals with the discrimination the Greek-Catholic Romanian Church United with Rome is subjected to in Romania, and its avowed aim is to "restore the Greek-Catholic Romanian Church United with Rome to its natural rights". Princi-

ples, legal arguments, historic and religious arguments, social arguments, opinions of outstanding personalities on the Romanian Church United with Rome are reviewed. The principles expressed in the Memorandum are followed by appendages regarding: 1. The state of the assets of the Romanian Church United with Rome at the beginning of 1948; 2. A brief history of the attempt by the Romanian communist state to abolish the Romanian Church United with Rome — Discriminating laws and decrees; 3. The Decree nr.126 of 24 April 1990 — an unconstitutional act; 4. The lack of efficiency and effects of the “dialogue” with the Hierarchs of the Romanian Orthodox Church; 5. A list of the churches in whose demolition, dismemberment, burning-down or dereliction the Romanian State has been an accomplice; 6. A comparative situation of the assets retrieved by the 1st of July 2002 in relation to the situation extant at the moment of the “dissolution” of the Romanian United Church; 7. Excerpts from the literature of “restitution” and of “post-communist persecution”; 8. The report on religious freedom in Romania for year 2001 of the American Government Office for Democracy, Religious Freedom and Labour.

DIALOGUE

The Greek-Catholic Memorandum debated by the civil society 150

A round table organised by the Intercultural Centre within the Pro Europe League and held at the Group for Social Dialogue in Bucharest on the 24 of October 2002. The text reproduces the dialogue moderated by Smaranda Enache, co-chair of the Pro Europe League. The meeting was first addressed by representatives of the civic organisations that participated in the organisation of the round table. Gabriel Andreescu emphasised that religious freedom is determined by the restitution of assets. As long as the RUC is deprived one way or other of its assets, the freedom of this creed is besides the question. The Joint Commission for Dialogue Between the Romanian Orthodox Church and the RUC has turned into a pretext for bypassing justice making and an “invention” of the state to get rid elegantly of any responsibility. Cristian Pârvulescu, too, emphasises that the equation freedom-property rights cannot be dissociated and points out the unconstitutionality of the acts through which the state consigns its responsibilities. Consequently, the forums the Memorandum refers to as well as civil society must take cognizance of the existence of the issues raised by the document. Doina Cornea — the first of the guests — highlighted that the Memorandum does not recriminate the ROC at all, but it appeals exclusively and directly to the State, the only one it considers to be responsible for the current state of the RUC. The biased interpretations by minister Octav Cozmâncă of the joint declaration signed by both Pope John Paul the second and Romania's Patriarch are also “denied”. The speaker proposes a special law on restitution of the RUC's patrimony, which should disjoin property right from employment right. Al.Cistelecan stressed that the Memorandum is a challenge to both civil society and the state: to the former — a challenge to mature, and to the latter — a challenge to become responsible. Adrian Popescu reminded the elements defining the specificity of RUC and the necessity of drawing up the Memorandum. Dinu Zamfirescu thinks he cannot possibly

abdicate from his own constitutional duties regarding any issue and so much the less from those regarding the restitution of RUC's patrimony. Laurențiu Moisin reviews some instances of glaring discrimination against the RUC today as well as the unconstitutionality of the acts related to this church issued by all cabinets in office since the one headed by Petru Groza. On the behalf of the participant civic organisations, Smaranda Enache gives assurances that the issue of RUC will be a top priority on their agenda.

FACES OF EUROPE

Boyd Robertson

The Gaelic Language in Education in the United Kingdom

169

The paper is one of a series devoted to minority and endangered languages in Europe published by Mercator-Education. It sets out by sketching a brief historical background of Gaelic, its flourishing and its subsequent decrease under the pressure exerted by the English government. By the late 1800s, centuries of repressive government policies and massive immigration had reduced the number of Gaelic speakers to about 6% of the Scottish population. Although at present the figures are even smaller (1.4% of the population in Scotland), there is still hope for Gaelic: the establishment of the Scottish Parliament together with the development of the European project resulted in a thorough reshaping of the legal framework which at present provides for bilingual policies both in the education system and in the local government structures. Gaelic first became an officially recognised medium of instruction in 1975 when a bilingual education project was set up by the newly constituted local authority for the Outer Hebrides. Gaelic education was gradually extended from pre-school level to the primary, secondary, vocational and further education. The first wholly Gaelic-medium school opened in Glasgow in 1999. At present, Gaelic is made available for adult education and in higher education, which is of utmost importance since it will provide both teaching and research staff, in other words, the means to keep Gaelic alive. Gaelic education is financially supported both by the governmental and the local level. Despite the efforts and the progress made, the prospects of Gaelic are shadowed: analysts have estimated that 1500 new Gaelic speakers are required each year to counter the demise of older Gaelic speakers, a target far from being realised.

REVIEWS

Randolph L. Braham

Tibory Szabó Zoltán: *Élet és halál mezsgyéjén*
(On the border between life and death)

187

Ovidiu Pecican

Levente Salat: *Multiculturalismul liberal*
(Liberal Multiculturalism)

190

- *Acest număr a fost realizat cu sprijinul Fundațiilor Heinrich Böll (Germania) și Charles Stuart Mott (SUA), cărora editorii le adresează mulțumiri.*
  - *Opțiunile exprimate în articolele publicate aparțin autorilor.*
    - *Articolele nepublicate nu se restituie.*
    - *Drepturile de publicare sînt rezervate.*

Responsabil de număr: Elek Szokoly

Grafica: Mana Bucur

Tehnoredactare: István Haller

Tipărit la S.C. MEDIAPRINTS.R.L. Tg.-Mureș

ISSN 1224-0338

